

FUNDACIÓ NOGUERA

Estudis

XEVI CAMPRUBÍ

ELS MESTRES
DE MINYONS
I L'ENSENYAMENT
PÚBLIC A LA
CATALUNYA MODERNA
(SEGLES XVI-XVIII)

BARCELONA, 2023

ELS MESTRES DE MINYONS
I L'ENSENYAMENT PÚBLIC
A LA CATALUNYA MODERNA
(SEGLES XVI-XVIII)

FUNDACIÓ NOGUERA

www.fundacionoguera.com

Col·lecció ESTUDIS

Director tècnic: Josep Maria SANS I TRAVÉ

FUNDACIÓ NOGUERA

ESTUDIS, 92

ELS MESTRES DE MINYONS I L'ENSENYAMENT PÚBLIC A LA CATALUNYA MODERNA (SEGLES XVI-XVIII)

XEVI CAMPRUBÍ

BARCELONA, 2023

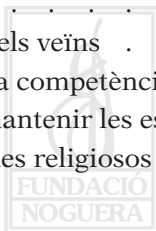
FUNDACIÓ
NOGUERA

© Xevi Camprubí i Pla, 2023
Edita: Pagès Editors, SL
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
editorial@pageseditors.cat
www.pageseditors.cat
Primera edició: desembre de 2023
ISBN: 978-84-1303-516-1
DL: L 885-2023
Impressió: Arts Gràfiques Bobalà, SL

SUMARI

PRÒLEG	7
INTRODUCCIÓ	11
Metodologia i fonts	20
Agraïments	22
SIGLES	23
LA IMPORTÀNCIA DE SABER LLEGIR I ESCRIURE	25
L'ORGANITZACIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU	41
L'escola com a servei públic	41
Un protoestat del benestar	41
La influència de l'Humanisme	46
L'obligatorietat de l'educació	48
L'ensenyament gratuït	51
El nivell d'assistència	55
L'educació femenina	59
El marc legal de l'ensenyament	64
El finançament de l'educació pública	77
L'arrendament dels drets del comú	77
Copagament entre institucions	80
Diners provinents de la caritat	82
Llegats i causes pies	85
Repartiments entre els veïns	91
Mesures per evitar la competència	92
Les dificultats per mantenir les escoles	98
La contribució dels ordes religiosos	107

EL MODEL EDUCATIU I EL SEU FUNCIONAMENT	117
L'aula i el material escolar	117
La durada del curs i els horaris	124
Els nivells, les matèries i la llengua	130
Els llibres d'ensenyament	146
La producció i el comerç de llibres	160
El control de la qualitat. Exàmens i càstigs.	169
ELS MESTRES DELS ESTUDIS MUNICIPALS	179
Formació, procedència i mobilitat	179
Edictes i oposicions	188
Salaris i retribucions	202
Incompliments, conflictes i acomiadaments	210
L'ENSENYAMENT SOTA L'ABSOLUTISME BORBÒNIC	217
L'impacte de la política tributària.	217
La repercussió de l'economia en l'ensenyament	225
La reducció de mestres i salaris	225
El control de la despesa pública	231
La rebaixa de l'interès rendista	238
L'aplicació de noves lleis i els seus efectes	239
La supressió de les universitats	239
La privativa de la Universitat de Cervera	241
El bandejament del català a l'escola	245
El col·legi de mestres de Barcelona	251
La secularització de l'ensenyament	254
La restricció dels estudis de gramàtica	257
L'expulsió de la Companyia de Jesús.	260
L'educació primària obligatòria	262
La davallada de l'escola pública	263
CONCLUSIONS	269
ANNEX. L'ESCOLA PÚBLICA MUNICIPI A MUNICIPI	275
BIBLIOGRAFIA	287

PRÒLEG

Quan impartia classes d'Història de l'Educació a la Universitat de Girona, als estudiants de Pedagogia els insistia en la necessitat de mirar enrere per poder avançar positivament. I els esmentava la frase que la periodista Monika Zgustová, nascuda a Praga i resident a Barcelona, havia escrit en un article al diari *La Vanguardia*: “no es pot viure plenament la pròpia llibertat sense conèixer el passat que ha conformat el que som. Mai la ignorància i l'evasió no poden ser guies adequades del present”.

Ara, ja allunyat de la docència —i amb l'opció de llegir i actualitzar els estudis i les lectures de temes que havien quedat negligits— la frase que acabo d'esmentar ha sigut l'estímul adient per llegir amb calma i entusiasme el llibre que teniu a les mans.

M'afanyo a dir que aquesta recerca sobre els mestres de minyons i l'ensenyament públic a la Catalunya moderna, centrada als segles xvi, xvii i xviii, aporta nova documentació i enriqueix un tema que historiadors, pedagogs i investigadors de diferents àmbits han anat treballant i sobre el qual publiquen des de fa força temps. Ara, les aportacions de l'historiador i professor universitari Xevi Camprubí ens ofereixen una panoràmica ben extensa, amb dades que obren nous camins i qüestionen part de la història coneguda i publicada fins ara.

L'extensa i intensa panoràmica que presenta Camprubí és el resultat d'una recerca a fons duta a terme en multitud d'arxius del nostre país: històrics, municipals, notariais, diocesans, entre altres. Des de l'Arxiu de la Corona d'Aragó fins als arxius comarcals l'autor ha anat buidant gran quantitat de documents que, en molts aspectes, aporten noves informacions sobre l'ensenyament i les escoles de la Catalunya moderna. Aquesta obra ens permet conèixer amb detall el nivell d'escriptura i lectura dels joves, nois i noies d'aquella època.

La investigació, però, no ha quedat limitada als arxius. L'autor l'ha ampliada amb la lectura de publicacions, comunicacions i articles escampats arreu, aportant informacions ben interessants extretes de jornades i congressos, algunes de les quals, malauradament, són massa desconegudes. Destaquen especialment, en aquest sentit, les publicacions dels membres de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, sobre l'ensenyament als països de parla catalana.

Les pàgines finals dedicades a la bibliografia consultada ens mostren la categoria intel·lectual del contingut de la recerca. A la vegada, els centenars de notes a peu de pàgina, plenes d'informació directa o complementària, amb tot tipus de notícies, fan encara millor l'obra que avui tenim la sort de poder llegir i que ens enriqueix amb les seves aportacions.

Aquesta publicació és el resultat d'un treball de recerca iniciat per l'autor ja fa uns quants anys, l'endemà mateix de la lectura de la seva tesi doctoral, el gener del 2014, a la Universitat de Barcelona. La tesi, titulada *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*, va ser publicada l'any 2018 per la Fundació Noguera i, dos anys més tard, sortí el llibre *La Revolució de la impremta. La contribució de la tipografia al desenvolupament de la Catalunya moderna*, editat per Afers. Aquestes obres han anat acompanyades de nombrosos articles sobre temes relacionats amb el món del llibre i de la impremta, publicats en diferents revistes científiques.

Ara, l'objectiu, avui finalitzat, ha estat l'estudi del sistema d'ensenyament públic i municipal que va existir a Catalunya entre els segles xvi i xviii. El resultat: una profunda i extensa mirada enrere que contribueix a enriquir el coneixement sobre aquest tema i que permet qüestionar alguns aspectes defensats per la majoria dels historiadors al llarg dels anys.

Camprubí tracta el tema dels mestres de minyons i de l'ensenyament públic amb un detall extraordinari. A través de cada un dels capítols del llibre l'autor ofereix una panoràmica general del país a l'entorn del tema i en alguns casos també amb informació provinent d'altres països. Tot seguit, detalla els temes més importants de cada un dels capítols. Així, quan parla de l'organització del sistema educatiu tracta de l'escola com a servei públic, del marc legal de l'ensenyament, del finançament de l'educació pública i de la contribució dels ordes religiosos. Quan aborda el model d'ensenyament i el seu funcionament explica des de l'aula i el material escolar fins al control de la qualitat,

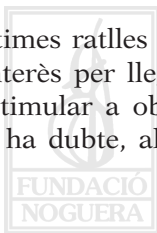
passant per la durada del curs i els horaris, els llibres d'ensenyament, la llengua, la doctrina i el catecisme. I en el tema dedicat als mestres dels estudis municipals fa referència a la seva formació, procedència i mobilitat, així com també als salaris i les oposicions. És a dir, tres capítols extensos i ben detallats que permeten entrar posteriorment a tractar la situació de l'ensenyament sota l'absolutisme borbònic.

Així, en el darrer dels capítols, l'autor mostra el canvi polític radical que provocà l'absolutisme i que afectà profundament l'ensenyament, amb una òbvia reculada de l'escola pública. Tot plegat degut a la nova política tributària, als impostos de guerra, a l'establiment del cadastre, a la presència de l'exèrcit borbònic, a la mala situació econòmica dels ajuntaments, al nou model educatiu, al bandejament del català a l'escola i a la supressió de les universitats. La conseqüència més important de tot plegat fou la reducció del nombre de mestres, que en moltes poblacions va passar a ser de només un, mentre que la població, i el nombre de nens, es doblava o triplicava.

Camprubí incorpora també un annex, titulat "L'escola pública municipi a municipi". Dotze pàgines on es poden trobar els noms de les poblacions i ciutats de Catalunya de les quals hi ha constància documental de l'existència d'un estudi públic o d'un mestre de minyons durant l'època moderna. També ens indica la comarca i la data més antiga que es coneix d'aquestes escoles i la font documental d'on s'ha extret la informació. Informació que de ben segur pot estimular properes investigacions.

El devessall d'informació que aporta el llibre es complementa amb unes conclusions que mereixen una atenció especial, principalment per les reflexions innovadores sobre el tema que, en alguns aspectes, xoquen amb el que fins ara s'havia escrit. Camprubí desmunta alguns tòpics, com aquell que afirma que l'analfabetisme era gairebé absolut en el món rural; o bé, un altre tòpic, que la societat de l'Antic Règim era analfabeta de manera massiva. Això no vol dir que l'ensenyament en els segles *xvi* i *xvii* fos modèlic. No és el moment de destacar tots els importants canvis que es varen anar produint al país sobretot en l'àmbit de l'escola i l'educació. Val la pena fer la lectura atenta del llibre i especialment de les conclusions, que obren nous camins per a futures recerques.

Acabo esmentant les últimes ratlles de l'autor en el llibre, paraules que espero desvetllin l'interès per llegir aquesta història i que, al mateix temps, ens poden estimular a obrir noves recerques sobre el tema: "Per tot plegat, no hi ha dubte, al meu entendre, que el nivell

d'escolarització i d'alfabetització en els dos segles previs a la Revolució Industrial eren, comparativament, superiors als que es registraven al llarg del segle XIX i principi del XX.”

SALOMÓ MARQUÈS

Catedràtic emèrit d'Història de l'Educació
Universitat de Girona

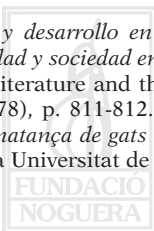
INTRODUCCIÓ

Els historiadors, en general, han estat d'acord durant anys a considerar que a l'època moderna la major part de la gent no sabia llegir ni escriure. Carlo Cipolla, per exemple, apunta que cap a l'any 1750 el 90% de la població mundial no entenia de lletra. Cent anys després, l'estat de l'educació a Espanya continuava sent molt deficient. Richard Kagan, en aquest sentit, assenyala que el 1870 el 75% de la població espanyola era analfabeta, cosa que representava un dels pitjors nivells a tot Europa. Atenent aquestes dades, aquest historiador suggereix que durant els segles anteriors la gent que sabia llegir i escriure era com a màxim del 10 o el 15% de la població; un percentatge que coincideix amb el que aporta Don Cruickshank pel que fa a l'índex d'alfabetització a Espanya durant l'anomenada Edat d'Or.¹

Segons aquesta idea, l'analfabetisme estava molt estès entre les classes populars i encara més a les zones rurals, on pràcticament no hi havia ningú que sabés de lletra. Les “masses analfabetes” no han deixat rastre de la seva existència, assegura Robert Darnton, referint-se als pagesos de l'Antic Règim. La manca d'escoles, diu Richard Kagan, afegida al poc interès, segons sembla, dels pagesos vers l'educació, va fer que la major part de la població camperola romangués il·letrada de generació en generació. “En una època que assignava una importància y un prestigio crecientes al saber leer y escribir, el campesinado quedaba marginado”, opina aquest historiador.²

1. Carlo CIPOLLA, *Educación y desarrollo en Occidente*, Esplugues de Llobregat: Ariel, 1970; Richard KAGAN, *Universidad y sociedad en la España moderna*, Madrid: Tecnos, 1982, p. 65; Don W. CRUICKSHANK, “Literature and the Book Trade in Golden-Age Spain”, *Modern Language Review*, 73, 4 (1978), p. 811-812.

2. Robert DARNTON, *La gran matança de gats i altres episodis de la història cultural francesa*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2006, p. 30; Richard KAGAN, *Universidad y sociedad...*, p. 68.

En una línia semblant, Carlo Cipolla afirma que l'art de llegir i escriure va ser sempre un monopoli exclusiu d'unes petites elits. És interessant reproduir l'argument amb què justifica aquesta idea, manllevat de l'historiador britànic Arnold Toynbee.

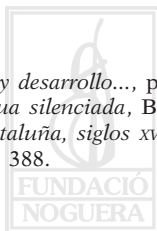
Aún en el caso de que los miembros de una minoría privilegiada hubiesen conseguido superar su natural y humano egoísmo y hubiesen puesto a contribución de todos los medios de que disponían a fin de extender su patrimonio cultural a la mayoría de no privilegiados, no habrían conseguido su objetivo antes de la Revolución Industrial, a causa de la escasez de excedente económico disponible después de satisfacer las necesidades más elementales de la sociedad.³

Afirmacions com les de Kagan o Cipolla són molt comunes en els llibres d'Història, cosa que demostra que la idea que a l'època moderna l'analfabetisme era un fenomen generalitzat ha esdevingut, amb el temps i la repetició constant, una veritat gairebé inqüestionable. Pràcticament ningú, avui en dia, es planteja que als segles XVI i XVII hi pogués haver un nivell d'alfabetització més elevat, en termes relatius, al dels dos segles posteriors. De la mateixa manera, és un fet que no admet discussió que en l'àmbit rural el desconeixement de lletra era pràcticament absolut. Aquesta visió ha estat aplicada també en el cas de la Catalunya moderna. "Resulta simplement inimaginable pensar que ni els pagesos d'aquí ni els d'enlloc llegissin en cap llengua", ha escrit August Rafanell. En una línia semblant, Ricardo García Cárcel opina que en aquell temps la societat catalana era "massivament analfabeta".⁴

Ara bé, resseguint les actes dels consells de molts dels municipis de la Catalunya moderna es pot constatar que ni hi havia un egoisme generalitzat per part dels governants de torn a l'hora de procurar que l'educació arribés als no privilegiats, ni tampoc existia una mancança tan extrema de recursos econòmics per no poder-ho fer. Al contrari, els municipis no escatimaven esforços per destinar diners a l'ensenyament de tots els habitants, inclosos els pobres, i el que pot resultar més sorprenent de tot és que, lluny de tenir una actitud egoista, ho feien convençuts que l'educació dels minyons suposava un benefici per al bé comú.

3. Carlo CIPOLLA, *Educación y desarrollo...*, p. 6.

4. August RAFANELL, *La llengua silenciada*, Barcelona: Empúries, 1999, p. 52; Ricardo GARCÍA CÁRCEL, *Historia de Cataluña, siglos XVI-XVII. Los caracteres de la historia de Cataluña*, Barcelona: Ariel, 1985, p. 388.

La percepció que a l'època moderna existien uns nivells d'analfabetisme molt elevats ha estat, sobretot, el resultat de l'aplicació d'una metodologia quantitativa que ha consistit a elaborar recomptes de les persones que eren capaces de signar. És prou conegut el treball que Marie-Christine Rodríguez i Bartolomé Benassar van realitzar a partir de les signatures dels processats pel Tribunal de la Inquisició de Toledo i de Còrdova entre els segles XVI i XIX. En el seu moment, l'historiador Harvey Graff ja va advertir que aquesta investigació presentava un biaix important, en la mesura que la població representada en la documentació inquisitorial tendia a ser de posició elevada.⁵

A Catalunya, en aquesta mateixa línia, un dels treballs més acceptats ha estat el que Montserrat Ventura va portar a terme a partir de la documentació notarial de Mataró i, en concret, a base de comptar els individus que signaven capítols matrimonials i testaments. D'aquesta manera, Ventura va arribar a la conclusió que en aquella ciutat en la segona meitat del segle XVIII el nombre de persones alfabetitzades no superava el 30% del total.⁶

La signatura, com assenyala Antonio Viñao, no pot ser presa com un indicador del grau d'alfabetització, ja que no implica necessàriament que l'individu sàpiga escriure, però sobretot perquè el fet que algú no sigui capaç de firmar no significa que no pugui saber llegir. Viñao, molt encertadament, afirma que el problema que presenten els estudis sobre alfabetització que utilitzen la capacitat de signar com a base de l'anàlisi és que infravaloren el nombre total de lectors potencials, ja que no inclouen els que, tot i no saber firmar, són capaços de llegir. A més, l'univers utilitzat en aquest tipus d'estudis no és el més adequat, ja que deixa de banda les persones que no testaven ni signaven

5. Marie-Christine RODRÍGUEZ i Bartolomé BENASSAR, "Signatures et niveau culturel des témoins et accusés dans les procès d'Inquisition du ressort du Tribunal de Tolède (1525-1817) et du ressort du Tribunal de Cordoue (1595-1632)", *Cahiers du Monde Hispanique et Luso-brésilien*, 31 (1978), p. 17-46; Harvey J. GRAFF, *The Legacies of Literacy. Continuities and Contradictions in Western Culture and Society*, Bloomington: Indiana University Press, 1987, p. 34 i 149. Vegeu altres exemples de l'ús de la tècnica del recompte de signatures per mostrar el nivell d'alfabetització en algunes ciutats espanyoles a: Ofelia REY CASTELAO, "Lectores y libros en tiempos del Quijote", *Pedralbes*, 25 (2005), p. 108-110.

6. Montserrat VENTURA i MUNNÉ, "Lletrats i il·letrats en una ciutat de la Catalunya moderna: Mataró, 1750-1800", *Pedralbes*, 6 (1986), p. 257-263. En aquest sentit, vegeu també: Montserrat VENTURA i MUNNÉ, *Lletrats i il·letrats a una ciutat de la Catalunya moderna: Mataró, 1750-1800*, Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1991. Julie Marfany, al seu torn, ha aportat dades sobre alfabetització a Igualada, basades també en el recompte de signatures en els capítols matrimonials. Julie MARFANY, *Land, Proto-industry and Population in Catalonia, c. 1680-1829. An Alternative Transition to Capitalism?*, Farnham: Ashgate, 2012, p. 151-152.

capítols matrimonials, un col·lectiu que, sobretot entre les capes més baixes de la societat, era força nombrós.⁷

Un altre historiador que s'ha mostrat crític amb el mètode quantitatiu aplicat a l'estudi de l'alfabetització ha estat Armando Petrucci, a parer del qual aquest tipus de treballs corren el risc d'oferir resultats superficials, poc útils o fins i tot desencaminats. "Saber que entre 1586 i 1595 dels 104 treballadors de la catedral de Milà n'hi havia 52 que sabien escriure el seu nom, o que el 1740 a Torí de 79 forners uns 60 sabien signar, no diu gaire sobre la seva capacitat de dominar l'escriptura com a instrument, ni tampoc sobre la seva eventual participació en el món del llibre i de la lectura", argumenta Petrucci.⁸

A l'època moderna, cal advertir, es donava una situació de semi-alfabetització. És a dir, si bé una gran part de la població sabia llegir, entre aquests n'hi havia molts que no sabien escriure. L'escriptura, de fet, requereix un nivell d'aprenentatge més avançat, per la qual cosa, com apunta Harvey Graff, les habilitats de llegir i d'escriure no s'adquireixen de manera conjunta, sinó que els minyons aprenien a llegir durant els primers anys d'escolarització i només quan dominaven suficientment la lectura s'iniciaven en l'aprenentatge de l'art d'escriure. Resulta molt apropiada i interessant, en aquest sentit, la informació que aporta un document elaborat a l'Ametlla del Vallès el 1839, segons el qual en aquesta vila aquell any hi havia un total de 628 homes i nens que sabien llegir, però només 128 que sabien escriure.⁹

Una altra de les maneres de determinar el nivell d'alfabetització ha estat a través de l'anàlisi de la presència de llibres en els inventaris *post mortem*, un tipus de document notarial que conté una relació del patrimoni i dels objectes personals del difunt. Aquesta tècnica és igualment poc fiable, perquè parteix d'un univers —el de les persones que tenien llibres en propietat— que no és prou representatiu, ja que exclou els individus capaços de llegir però que no tenien suficient poder adquisitiu per comprar llibres. Aquesta tècnica, en la mesura que estableix una dicotomia entre els individus alfabetitzats (els que tenen llibres) i els analfabets (els que no), cau en el parany de pressuposar implícitament que el fet de no posseir llibres implica no saber llegir.¹⁰

7. Antonio VIÑAO, "Alfabetización y primeras letras (siglos XVI-XVII)", dins: Antonio CASTILLO (comp.), *Escribir y leer en el siglo de Cervantes*, Barcelona: Gedisa, 1999, p. 43.

8. Armando PETRUCCI, "Introducció", dins: Rudolph HIRSCH *et al.*, *Libros, editores y público en la Europa moderna*, València: Alfons el Magnànim, 1990, p. 18.

9. ACVO, Baronia de Montbui, Ensenyament primari, Full estadístic, 1839; Harvey J. GRAFF, *The Legacies of Literacy...*, p. 34.

10. Antonio VIÑAO, "Alfabetización y primeras letras...", p. 42.

En els darrers anys s'ha obert una línia de recerca centrada en l'estudi de la producció escrita feta per les classes populars, amb la qual cosa s'ha pogut mostrar que a l'època moderna l'alfabetització no era exclusiva dels estaments privilegiats. Manuel Peña, fins i tot, ha vist en els dietaris i en les memòries personals la possibilitat de determinar la capacitat de llegir i d'escriure a través del que ell ha anomenat "el nivell de familiaritat amb l'escrit", una tècnica molt poc concreta que, segons aquest historiador, es pot desenvolupar a partir de l'elaboració "de nivells màxims i mínims de possessió de documentació escrita".¹¹

Entre els productors de l'anomenada "escriptura autobiogràfica", un fenomen que es va desenvolupar en especial a partir del segle XVII, hi ha sobretot petits artesans urbans com, per exemple, l'assaonador barceloní Miquel Parets, autor d'un extens llibre de memòries. També s'hi troben les cròniques d'alguns pagesos, com és el cas de Joan Guàrdia, de l'Esquirol, o de Joan Fàbrega, de Cererols. Aquests manuscrits indiquen que a l'època moderna hi va haver un creixement significatiu del nombre d'escriptors procedents de les capes subalternes, una tendència que, segons que ha assenyalat James Amelang, va tenir molt a veure amb el contacte creixent per part de tots els grups socials amb els documents impresos.¹²

En qualsevol cas, malgrat que aquests dietaris aporten informació valuosíssima per a l'estudi del període, serveixen molt poc per determinar

11. Manuel PEÑA, *Cataluña en el Renacimiento: libros y lenguas*, Lleida: Milenio, 1996, p. 124.

12. James AMELANG: "Formas de escritura popular: las autobiografías de artesanos", dins: Antonio CASTILLO (comp.), *Escribir y leer...*, p. 133. Sobre els dietaris esmentats, vegeu: ROSA MARGALEF (ed.), *La crònica de Miquel Parets*, Barcelona: Barcino, 2011; Antoni PLADEVALL i Antoni SIMON, *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII: segons el "diari" de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol, i altres testimonis d'Osona*, Barcelona: Curial, 1996; Albert FÀBREGA (ed.), *Llibre de coses que han succeït a Catalunya, dignes de ser notables, i en altres parts del món: crònica d'un pagès català dels segles XVII i XVIII*, Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1999. En aquest sentit, cal destacar també: Joan BUSQUETS, *La Catalunya del barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni del Real (1626-1683)*, Girona/Barcelona: Ajuntament de Girona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994; Vicent Josep ESCARTÍ, *El diario (1700-1715) de Josep Vicent Ortí i Major*, València: Bancaixa, 2007. La historiografia sobre les memòries personals en l'àmbit popular és molt àmplia. Alguns dels treballs que han marcat la tendència han estat: Xavier TORRES i SANS, *Els llibres de família de pagès. Memòries de pagès, memòries de mas (segles XVI-XVIII)*, Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques de Girona, 2000; James AMELANG, *El vuelo del ícaro. La autobiografía popular en la Europa moderna*, Madrid: Siglo XXI, 2003; Enric PUJOL (ed.), *Antologia de memòries i dietaris personals catalans sobre la Guerra de Successió*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2014; i OSCAR JANÉ, Eulàlia MIRALLES; Ignasi FERNÁNDEZ, *Memòria personal. Una altra manera de llegir la història*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2013.

el nivell general d'alfabetització. Com a molt, són útils per constatar que la capacitat de llegir i d'escriure arribava també a sectors que no eren benestants, tant del món urbà com del rural.

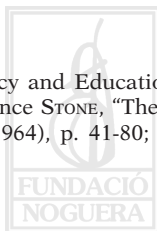
Segui com vulgui, l'error més greu ha estat, al meu entendre, concloure que el nivell d'alfabetització que hi havia als segles xvi i xvii ha de ser considerat necessàriament inferior al de final del segle xviii. Alguns historiadors, en aquest sentit, opinen que no és possible estudiar l'estat de l'ensenyament amb anterioritat a la fi de l'Antic Règim, perquè fou precisament a partir de la segona meitat del segle xviii que els notaris van començar a exigir la signatura o que es van elaborar els primers censos de població que incloïen informació sobre la capacitat de llegir i d'escriure dels individus.

Una fórmula que permet analitzar el nivell d'alfabetització en el període precensal és, a parer meu, estudiar l'oferta educativa d'un territori concret; és a dir, en el cas de Catalunya, resseguir l'activitat dels mestres de minyons que exercien aquest ofici arreu del país. La consulta del fons conservat als arxius municipals i comarcals permet constatar l'existència d'escoles públiques pràcticament a tot el territori, no només a les ciutats, sinó també en la majoria de pobles, tant grans com petits.

L'escola, com va apuntar Lawrence Stone, va ser una institució cabdal a l'època moderna, sense la qual no es pot entendre el creixement que, sobretot a partir del segle xvii, va experimentar el nivell de l'educació a Europa. A Anglaterra, per exemple, hi hagué, en paraules d'aquest historiador, una veritable revolució educativa. De la mateixa manera, en altres països hi va haver també iniciatives encaminades a millorar l'educació dels infants. A França, els bisbes van encoratjar els rectors de les parròquies a fer-se càrrec de l'ensenyament dels minyons, fins al punt que a principi del segle xviii, com diu Harvey Graff, a les zones rurals hi havia un mestre a gairebé tots els pobles.¹³

Pel que fa als estudis que mostren l'estat de l'educació a Espanya durant l'època moderna cal destacar els treballs realitzats per un dels pioners, Richard Kagan, des de la dècada de 1970, que mostren un desenvolupament elevat de l'ensenyament al regne de Castella durant el segle xvi. Un altre dels treballs de referència ha estat l'obra en tres volums coordinada per Buenaventura Delgado, en la qual diversos his-

13. Lawrence STONE, "Literacy and Education in England, 1640-1900", *Past and Present*, 42 (1969), p. 69-139; Lawrence STONE, "The Educational Revolution in England, 1560-1640", *Past and Present*, 28 (1964), p. 41-80; Harvey J. GRAFF, *The Legacies of Literacy...*, p. 149.

toriadors han analitzat la història de l'educació a Espanya des de l'edat antiga fins a la contemporània.¹⁴

Més recentment han aparegut alguns estudis de gran vàlua, que han servit per constatar que l'organització del sistema educatiu, pel que fa al finançament, als horaris o als llibres utilitzats, era molt semblant en tots els territoris hispànics. Entre aquests, cal parlar de la recerca feta per Javier Laspalas, que ha permès identificar fins a setanta municipis de Navarra que entre els anys 1550 i 1650 tenien escola oberta al públic. En una línia semblant, destaca el treball coordinat per José Luis Gómez, que mostra que al segle XVIII pràcticament tots els pobles de la Rioja que tenien més de cinquanta cases disposaven d'un mestre de minyons contractat pel consell local.¹⁵

Pel que fa a Catalunya, cal reconèixer, en primer lloc, la gran tasca feta des de 1977 pels investigadors que regularment participen a les Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. D'aquestes jornades, a partir de la creació de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, se n'han fet una vintena, la darrera l'any 2022. En alguns casos, la publicació de les actes ha aportat una gran quantitat de valuosos assaigs sobre la qüestió. Concretament, pel que respecta a l'època moderna, sobresurten els treballs realitzats per Jordi Monès, Miquel Puig o Salomó Marquès.

Des de l'àmbit dels Estudis Històrics, un dels treballs pioners és el que Javier Burgos Rincón va publicar l'any 1994, en el qual es mostra que un total de 239 municipis d'arreu de Catalunya tenien mestre a final del segle XVIII. Més recentment, seguint el camí traçat per Burgos i utilitzant molt del material que va recollir, ha aparegut un llibre escrit per Ricard Expósito, més centrat a analitzar la capacitat de llegir i escriure, per bé que aporta nombrosos exemples que mostren la presència de mestres de minyons a la Catalunya rural.¹⁶

14. Richard KAGAN, *Universidad y sociedad...*; Buenaventura DELGADO CRIADO (coord.), *Historia de la educación en España y América*, Madrid: SM/Morata, 1992-1994.

15. Javier LASPALAS PÉREZ, "Las escuelas de primeras letras en Navarra (1550-1650): balance de una investigación en curso", dins: Augustin REDONDO (dir.), *La formation de l'enfant en Espagne aux XVI et XVII siècles*, París: Publications de la Sorbonne, 1996, p. 147-159; José Luis GÓMEZ URDÁEZ, "Los maestros de primeras letras en la Rioja a mediados del siglo XVIII", *Brocar*, 43 (2019), p. 127-161. Agraïxo al professor Ignasi Fernández Terricabras haver-me informat sobre l'existència d'aquest article.

16. Javier BURGOS RINCÓN, "Alfabetización y escuela en Cataluña en el siglo de las Luces. Una hipótesis interpretativa", *Manuscrits*, 12 (1994), p. 109-147; Ricard EXPÓSITO AMAGAT, *Nivells d'alfabetització i pràctiques culturals en la Catalunya moderna. Aprendre de*

L'existència d'escoles municipals a la Catalunya moderna, tot sigui dit, ha estat detectada des de fa temps per molts historiadors del món local. Són nombrosos, en aquest sentit, els llibres que fan referència, per breu que sigui, a l'activitat dels mestres de minyons en molts pobles i ciutats d'arreu del territori. Fins i tot, alguns historiadors han anat més enllà i han aprofundit en l'estudi de l'ensenyament en l'àmbit municipal. En aquesta línia, cal esmentar els treballs de Josep Lladonosa en el cas de Lleida, de Salomó Marquès a Girona, de Miquel Puig a Olot o bé de Ramon Miró pel que fa als municipis de Tàrraga i de Cervera.¹⁷

Malauradament, però, molt sovint es tendeix a menystenir la historiografia local. En cas contrari, els estudis que han abordat la història de Catalunya des d'una perspectiva més general haurien pogut reflectir aquesta presència d'escoles públiques pràcticament arreu del territori català, de manera que, almenys, s'hauria pogut qüestionar que l'analfabetisme fos tan ampli com s'ha arribat a dir.

La importància que les autoritats locals donaven a l'ensenyament dels minyons resulta fora de tot dubte. Les referències als beneficis de l'educació per al bé públic o l'interès comú són constants en les actes dels consells des de principi del segle XVI. La prova més evident, tanmateix, és que malgrat les dificultats econòmiques que els municipis catalans van patir al llarg dels segles XVI, XVII i XVIII, derivades principalment dels conflictes bèl·lics, els consells mai deixaven de procurar que a l'estudi municipal hi hagués un mestre de minyons.

L'objectiu d'aquest treball de recerca és estudiar el sistema d'ensenyament públic i municipal que existia a Catalunya entre els segles XVI i XVIII. Públic perquè era obert a tots els nens, indiferentment de la seva posició econòmica i social. Municipal perquè era gestionat pels consells locals i pagat, en part o íntegrament, amb diners del comú; és

llegir, escriure i comptar, Maçanet de la Selva: Gregal, 2016. Vegeu també: Ricard EXPÓSITO AMAGAT, "Nivells d'alfabetització i pràctiques de cultura escrita a la Catalunya moderna urbana i rural. Aprendre i saber de llegir, escriure, comptar i altres arts", *Revista de Llengua i Dret*, 63 (2015), p. 113-143.

17. Josep LLADONOSA, *Escoles i mestres antics de minyons a Lleida*, Barcelona: Rafael Dalmau, 1970; Salomó MARQUÈS, *L'ensenyament a Girona al segle XVIII*, Girona: Col·legi Universitari de Girona, 1985; Miquel PUIG i REIXACH, "L'ensenyament a Olot al segle XVIII: l'estudi públic i els seus mestres", *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 17 (2006), p. 77-158; Ramon MIRÓ BALDRICH, "Els mestres a Tàrraga de mitjan segle XV a inicis del XVIII", *Urtx*, 12 (1999), p. 75-112; Ramon MIRÓ i BALDRICH, "Els mestres a Cervera (segles XIV-mitjan XVIII)", *Palestra Universitària*, 11 (1999), p. 139-194. Sobre el cas de Cervera cal tenir molt present també la documentació recollida a: Josep Maria LLOBET i PORTELLA, "Les escoles de Cervera segons els capítols per al seu regiment (1445-1693)", *Palestra Universitària*, 11 (1999), p. 49-136.

a dir, amb fons públics. Cal diferenciar-lo, per tant, de l'ensenyament que, de manera oberta, oferien alguns mestres en escoles pròpies —privades— en molts pobles de Catalunya. Cal diferenciar-lo també de l'ensenyança que impartien els rectors o sacerdots en algunes parròquies petites —encara que, de vegades, les comunitats de preveres contribuïen a finançar l'estudi municipal—; o també de l'ensenyament que impartien alguns ordes religiosos, com els escolapis o els jesuïtes, que arribaven a acords amb els municipis per fer-se càrrec de l'educació dels minyons. Evidentment, cal també diferenciar l'ensenyament públic i municipal de l'educació particular que rebien els fills de les famílies benestants en les seves pròpies cases.

Aquest llibre és el resultat dels interrogants que, a l'entorn de quina deuria ser l'extensió de la capacitat de llegir a l'època moderna, em van sorgir al llarg de la realització de la meva tesi doctoral —titulada *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*—, que, sota la direcció del professor Agustí Alcoberro, vaig defensar a la Universitat de Barcelona el gener del 2014.¹⁸

L'endemà mateix de la lectura de la tesi, em vaig posar a treballar en aquest nou projecte. Des d'aleshores ençà, la proposta ha rebut alguns reconeixements importants, que, sens dubte, han ajudat a tirar-ne endavant la realització. L'any 2018 l'Associació Cultural de Granollers em va concedir la beca Memorial Joan Camps, que ha permès desenvolupar un projecte paral·lel titulat *L'ensenyament públic a Granollers i comarca entre els segles XVI i XIX*. Posteriorment, el 2019, el treball *L'educació dels minyons a Vic i comarca a l'època Moderna* va obtenir el Premi Plana de Vic, que atorga anualment el Patronat d'Estudis Osonencs.¹⁹

Algunes de les idees que conté aquest projecte, sobretot pel que fa a la contribució de la impremta al sistema educatiu, apareixen en un

18. Xevi CAMPRUBÍ, *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*, Barcelona: Fundació Noguera, 2018. La publicació de la tesi fou possible gràcies a la beca Notari Raimon Noguera, que atorga la Fundació Noguera. Haig de dir, amb no menys satisfacció, que el 2016 la tesi va obtenir el primer accèssit del Premi Claustre de Doctors de la Universitat de Barcelona. L'obra publicada, a més, va rebre el Premi Crítica Serra d'Or de l'any 2019, en la modalitat de Recerca-Humanitats. Un treball de síntesi, titulat *La premsa a Catalunya durant la Guerra de Successió*, va obtenir el Premi Ferran Soldevila, en l'edició extraordinària del 2014. Xevi CAMPRUBÍ, *La premsa a Catalunya durant la Guerra de Successió*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2016.

19. El treball realitzat en el marc de la beca Memorial Joan Camps ha donat com a resultat el següent article: Xevi CAMPRUBÍ, "L'ensenyament públic als municipis del Vallès Oriental entre els segles XVI i XVIII", *Ponències*, 25 (2021), p. 7-39.

dels capítols del llibre titulat *La Revolució de la impremta. La contribució de la tipografia al desenvolupament de la Catalunya moderna*, publicat per l'editorial Afers el 2020. Alhora, una comunicació presentada al congrés *Crisis or Enlightenment? Developments in the Book Trade, 1650-1750*, celebrat a la Universitat de Saint Andrews, a Escòcia, el 2019, és previst que sigui publicada properament per l'editorial Brill dins d'una obra col·lectiva amb el títol de *Teaching Books, Public Education and the State of Literacy in Early Modern Catalonia*.²⁰

Metodologia i fonts

Aquest treball de recerca defuig les tècniques d'investigació quantitatives esmentades anteriorment i ni tan sols es planteja arribar a conclusions formulades en base a percentatges. L'objectiu fonamental de la recerca ha estat constatar la presència de mestres de minyons i d'escoles municipals arreu de Catalunya, així com també estudiar-ne el funcionament. Al meu entendre, mostrar que a l'època moderna existia un sistema d'ensenyament públic —i, de vegades, gratuït— obert fins i tot a les famílies més pobres, ja és una manera de demostrar que en cap cas l'analfabetisme podia ser tan extens com s'afirma.

Per realitzar aquesta investigació he utilitzat el fons conservat en alguns dels arxius comarcals i municipals de Catalunya; una tasca que he portat a terme de dues maneres: presencialment i també a través de la xarxa, gràcies a la consulta digital que permet el portal *Arxius en línia*, de la Generalitat de Catalunya. Així, per una banda, he consultat presencialment el fons dels arxius comarcals de l'Urgell, del Berguedà, del Maresme, del Garraf, de l'Anoia, del Solsonès, del Vallès Oriental i del Vallès Occidental. També he tingut ocasió de remenar en alguns arxius municipals, com els de Barcelona, Vic, Cardona, Arbúcies, Granollers, Sitges, la Garriga, Caldes de Montbui, Sabadell, Sallent, Pardines, Piera, Prats de Rei i Verdú.

Paral·lelament, a través de la xarxa he pogut consultar els fons dels arxius comarcals de l'Alt i del Baix Empordà, de l'Anoia, de l'Alt Urgell, del Baix Camp, de la Ribera d'Ebre, de la Garrotxa, de la Segarra, de la Cerdanya i de la Vall d'Aran. D'igual manera, l'accés en línia m'ha donat oportunitat de treballar amb els fons dels arxius municipals de Girona, Caldes de Montbui, Castelló d'Empúries i Sant Pere de Vilamajor.

20. Xevi CAMPRUBÍ, "Teaching Books, Public Education and the State of Literacy in Early Modern Catalonia", dins: Ann-Marie HANSEN; Arthur DER WEDUWEN (ed.), *Publishers, Censors and Collectors in the European Book Trade, 1650-1750*, Leiden/Boston: Brill, 2024, p. 21-43.

La tipologia dels documents conservats en aquests arxius que ha estat de més utilitat és la relacionada amb l'administració municipal, principalment els llibres que recullen les actes dels consells locals o ajuntaments, així com també la informació de caire econòmic que contenen els llibres de comptes i de clavaria.

A banda de tots aquests fons, ha estat també molt útil la consulta en arxius de caire més general, com són l'Arxiu de la Corona d'Aragó, la Biblioteca de Catalunya, l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, els arxius diocesans de Barcelona i de Girona o l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona.

El primer capítol del llibre té per objectiu mostrar la importància que la societat moderna donava a l'educació dels minyons i a la necessitat que hi havia de saber llegir i escriure. De manera molt breu, s'exposen també les diferents alternatives que, al marge de l'ensenyament municipal, hi havia per educar els minyons. En el segon capítol s'ofereix una visió general del funcionament del sistema educatiu, centrat sobretot en aspectes cabdals, com eren el finançament o el marc legal. En el tercer s'aborda el model d'ensenyament, aprofundint en temes relacionats amb la seva regulació, com els horaris, els nivells, les matèries o els llibres utilitzats. El quart dels capítols analitza la figura del mestre de minyons: qui eren, quina formació tenien, com es contractaven i quina remuneració rebien. Finalment, en el capítol cinquè s'expliquen les transformacions que el sistema educatiu va experimentar a Catalunya com a resultat de la implantació del règim absolutista borbònic, a partir de 1714.

En darrer lloc, en un annex hi figura una llista de 231 municipis —que pertanyen a 39 comarques diferents— on es constata l'existència d'estudi municipal entre els segles xvi i xviii. Aquesta diversitat geogràfica aporta una mostra molt representativa de tot el territori.

Malauradament, per raons pràctiques, el treball no inclou una explicació de l'estat de l'ensenyament en moltes ciutats que comptaven amb estudi públic. Em refereixo, per exemple, a Lleida, a Tarragona o a Tortosa; com també a municipis importants que conserven documentació de l'època, com, per exemple, Banyoles, Figueres, Manresa, Montblanc, Puigcerdà, Valls o el Vendrell. D'igual manera, una recerca sobre un fenomen ocorregut a Catalunya als segles xvi i xvii hauria d'haver tingut en compte el Rosselló i les viles que a partir de 1659 van passar a formar part de França, amb Perpinyà al capdavant. Hi ha constància, en aquest sentit, que Vinçà i Prada, a la comarca del Conflent, i Prats de Molló, al Vallespir, tenien mestre ja al segle xvi.

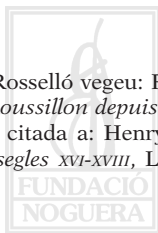
Una recerca ampliada als arxius de tots aquests municipis permetria, sens dubte, donar una visió molt més àmplia sobre aquesta qüestió.²¹

Agraïments

En primer lloc, haig d'agrair a la Fundació Noguera i en especial a Josep Maria Sans i Travé, el seu director de publicacions, que, un cop més, hagi fet possible l'edició d'un treball d'investigació com el que el lector té entre les mans. Una recerca d'aquesta magnitud i característiques no hauria estat tampoc possible sense l'ajut desinteressat dels responsables dels arxius que han fornit la documentació necessària. D'igual manera, soc deutor d'un gran nombre d'historiadors que m'han precedit en l'estudi de l'ensenyament a l'època moderna, sobretot des de l'àmbit local.

Finalment, voldria agrair l'interès que han mostrat algunes persones per aquesta investigació; interès que en ocasions s'ha traduït en consells i idees útils, o bé, en el millor dels casos, en l'aportació de valuosos documents d'arxiu. Amb el temor, com sempre, d'oblidar-me d'algú, vull donar les gràcies a Joaquim Albareda, Agustí Alcoberro, Javier Anton Pelayo, Josep Capdeferro, Josep Espunyes, Ignasi Fernández Terricabras, Albert Garcia Espuche, Rafel Ginebra, Miquel González, Mercè Gras, Valentí Gual, Josep Hernando, Óscar Jané, Montserrat Jiménez Sureda, Enric Marin, Salomó Marquès, Kim Mateu, Miquel Molist, Aniol Noguera, Eduard Puigventós, Núria Raspall Rovirosa, Francesc Riart, Ramon Rodés, Jordi Sacasas, Esther Sarrà, Francesc Serra, Xavier Solà Colomer, Joan Manuel Tresserras, Joaquim Verde i Natàlia Vilà. Un record especial el mereix, una vegada més, l'enyorada i estimada Rosa Nacente.

21. Sobre l'ensenyament al Rosselló vegeu: Philippe TORREILLES i Émile DESPALANQUE, *L'enseignement élémentaire en Roussillon depuis ses origines jusqu'au commencement du XIXe siècle*, Perpinyà, 1895; obra citada a: Henry KAMEN, *Canvi cultural a la societat del segle d'Or. Catalunya i Castella, segles XVI-XVIII*, Lleida: Pagès Editors, 1998, p. 461.

SIGLES

ABEV	Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic
ABEV-ACF	Arxiu de la Cúria Fumada
ABEV-ANV	Arxiu Notarial de Vic
ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACAC	Arxiu Comarcal de l'Alt Camp
ACAE	Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà
ACAN	Arxiu Comarcal de l'Anoia
ACAU	Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell
ACBC	Arxiu Comarcal del Baix Camp
ACBE	Arxiu Comarcal del Baix Empordà
ACBR	Arxiu Comarcal del Berguedà
ACCE	Arxiu Comarcal de la Cerdanya
ACGAF	Arxiu Comarcal del Garraf
ACGAX	Arxiu Comarcal de la Garrotxa
ACM	Arxiu Comarcal del Maresme
ACN	Arxiu Comarcal de la Noguera
ACPS	Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà
ACRE	Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre
ACS	Arxiu Comarcal del Solsonès
ACSG	Arxiu Comarcal de la Segarra
ACUR	Arxiu Comarcal de l'Urgell
ACVO	Arxiu Comarcal del Vallès Oriental
ACVOC	Arxiu Comarcal del Vallès Occidental
ADB	Arxiu Diocesà de Barcelona
ADG	Arxiu Diocesà de Girona

AGA	Arxiu Històric General d'Aran
AHAT	Arxiu Històric de l'Arquebisbat de Tarragona
AHC	Arxiu Històric de Cardona
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHL	Arxiu Històric de Lleida
AHM	Arxiu Històric de Moià
AHMA	Arxiu Històric Municipal d'Arbúcies
AHMSi	Arxiu Històric Municipal de Sitges
AHPB	Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
AHS	Arxiu Històric de Sabadell
AHUB	Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona
AMCE	Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries
AMCM	Arxiu Municipal de Caldes de Montbui
AMGi	Arxiu Municipal de Girona
AMGr	Arxiu Municipal de Granollers
AMLG	Arxiu Municipal de la Garriga
AMLM	Arxiu Municipal de Lloret de Mar
AMPa	Arxiu Municipal de Pardines
AMPi	Arxiu Municipal de Piera
AMPR	Arxiu Municipal de Prats de Rei
AMS	Arxiu Municipal de Sallent
AMSPV	Arxiu Municipal de Sant Pere de Vilamajor
AMV	Arxiu Municipal de Vic
AMVe	Arxiu Municipal de Verdú
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
APEPC	Arxiu Provincial de l'Escola Pia de Catalunya
APSMPe	Arxiu Parroquial de Santa Margarida del Penedès
BC	Biblioteca de Catalunya
BDSG	Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona
BLM	Biblioteca Lambert Mata
BPEB	Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona
BUB	Biblioteca Universitària de Barcelona
DACB	Dietaris de l'Antic Consell Barceloní
MFM	Museu Frederic Marès

LA IMPORTÀNCIA DE SABER LLEGIR I ESCRIURE

Una carta apostòlica plantada a les portes de la catedral de Barcelona anunciava, l'estiu de 1599, la renúncia d'un sacerdot a un benefici eclesiàstic. A pesar de tractar-se d'una qüestió aparentment poc rellevant per als interessos de la gent, el cert és que notificacions d'aquest tipus eren molt habituals a l'època. Seguint un manament papal, el bisbat havia ordenat als domers de la catedral que l'anunci fos fet públic “un diumenge o festa manada, mentre la multitud del poble serà ajuntada en dita seu per oir missa”. El més rellevant del cas, tanmateix, és que l'objectiu de fer clavar aquella carta a les portes de la catedral no era altre que el de procurar que el seu missatge arribés a coneixement de tothom, és a dir, segons constava de manera explícita en l'ordre donada als domers, “a effecte que si [els habitants] voldran entèndrer y saber lo contingut en aquella lo puguin fàcilment legir”. Com es pot deduir d'aquest fragment, al tombant del segle XVI la “multitud del poble” era perfectament capaç d'entendre el que deia un paper escrit; era capaç, en definitiva, de llegir.¹

Un cas semblant ocorregut un temps després permet constatar el mateix fenomen. L'any 1680 el diputat local de Tarragona —el funcionari de la Generalitat destinat a aquesta ciutat— va rebre les ordinacions i les tarifes del dret de bolla —“novament impresas per lo present i corrent trienni”—, juntament amb l'ordre d'anunciar-les públicament “per los llocs acostumats de eixa ciutat”. A més, el diputat va rebre diverses còpies de les ordinacions, amb l'encàrrec de donar-ne a cada un dels taulers de la col·lecta de Tarragona, els quals, al seu torn, les havien de mostrar de manera visible a la taula de la col·lecta. “Que executen

1. ADB, Comú, 1597-1599, Llibre 71, f. 189v, 6 de juliol de 1599.

lo disposat en dit paper estampat, lo qual hauran de fer posar en una tauleta y aquella que estiga públicament posada en la botiga hahont se administraran los drets del General y Bolla.” L’objectiu, segons l’ordre donada per la Generalitat, era “que tothom la pugue llegir”.²

El febrer de 1684 el bisbe de Barcelona, Benito de Salazar, va fer publicar un edicte amb el qual es prohibia el repartiment de versos entre els assistents a les processons que tot sovint recorrien els carrers de Barcelona. El motiu de la prohibició era, segons el bisbe, que “lo donar versos estampats o manuscrits és ocasió de inquietut y de distraure als faels christians”. Per això, paral·lelament, el bisbat va donar l’ordre a les vuit impremtes que aleshores hi havia a la capital “que no imprimescan per dit effecte versos ni papers alguns”. De nou, aquest cas serveix per mostrar que la lectura era una habilitat força comuna a l’època moderna. La capacitat de llegir estava prou estesa entre el poble menut que assistia a les processons com perquè els impressors hi veiessin una oportunitat de fer negoci repartint versos i que això fos motiu de preocupació per a l’autoritat religiosa.³

La comunicació pública d’ordres i d’informacions diverses a través d’edicte o crides era una pràctica gairebé quotidiana. L’octubre de 1664 un corredor o trompeta reial va recórrer els llocs més cèntrics de la ciutat de Barcelona amb l’encàrrec de llegir a viva veu un edicte manat per Vicente Gonzaga, virrei de Catalunya, amb el qual s’informava que en algunes ciutats de França s’hi havia declarat un brot de pesta. Com era habitual, la crida s’iniciava amb la clàssica fórmula “ara oiats tothom generalment”, cosa que volia dir que anava adreçada a tot el poble sense distinció. Prèviament, l’administració virregnal havia fet imprimir tres-cents exemplars de l’edicte, de manera que, un cop llegit, el corredor en va deixar diverses còpies enganxades a les cantonades dels carrers més concorreguts perquè la gent el pogués llegir.⁴

2. ACA, Generalitat, Sèrie General (N), 878, Registre de lletres trameses, 1680-1681, f. 61v-63v, 16 d’octubre de 1680. *Ordinacions y crides fetes per lo Molt Illustre Consistori dels Senyors Deputats... per la bona exacció dels drets del General y bolla per lo trienni de 1680*, Barcelona: Rafael Figueró, 1680. BC, Aguiló, 8-35; *Tarifa dels preus de les teles y altres sorts de robes y mercaderies que [entren en] lo present Principat de Cathalunya... segons les ordinacions publicadas en lo corrent trienni 1680*, Barcelona: Rafael Figueró, 1680. BUB, B-59/7/21. Les ordinacions foren enviades també als diputats locals de Girona, Vic, Manresa, Lleida, la Seu d’Urgell, Balaguer, Tortosa, Castell Lleó, Viella, Castelló d’Empúries, Tàrraga, Camprodon, Vilafranca del Penedès, Berga, Bagà, Cervera, Tremp i Montblanc.

3. ADB, Comú, 1684-1689, Llibre 90, f. 11, 22 de febrer de 1684.

4. *Ara oiats tothom generalment que us notifcan y fan assaber de part del Excelentíssim Senyor don Vicente Gonzaga...* BC, F.Bon. 2586. El pagament dels tres-cents exemplars de l’edicte a: ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volums, General, 450/8, f. 8.

Un altre exemple que il·lustra la pràctica de repartir ordres escrites l'aporta una crida que es va fer pública a Barcelona el setembre de 1713 en nom de Pere de Torrelles i de Sentmenat, portantveus del general governador de Catalunya, amb la qual s'ordenava la confiscació de l'or i la plata a les persones que havien abandonat la ciutat durant el setge borbònic. Els diputats de la Generalitat en van fer imprimir fins a mil cinc-cents còpies i, tot seguit, van manar “que ditas cridas impressas sien fixadas per los cantons y llochs públichs de la present ciutat”.⁵

De vegades, fins i tot, les autoritats feien repartir les ordres escrites casa per casa. L'any 1668 els consellers de Barcelona van ordenar la distribució d'uns “papers de monitori als ciutadans per a què fessen escurar les clavegueres devant llurs cases”. La despesa que va suposar imprimir i repartir aquestes ordres per totes les cases fa pensar que el govern municipal pressuposava que la mesura tindria utilitat; és a dir, que els ciutadans serien capaços d'entendre-les.⁶

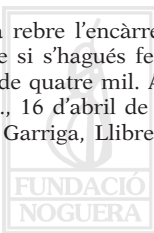
L'administració reial, de manera semblant, acostumava a enviar ordres impreses arreu del territori. L'agost de 1687 els jurats de la Garriga van rebre una carta de Miquel de Cortiada, regent de la Cancelleria, acompanyada d'un imprès que contenia unes instruccions per combatre la plaga de la llagosta. Seguint les ordres del canceller, els jurats van fer una crida pública, reunint els habitants de la vila al carrer Major, per tal de comunicar-los l'obligació de col·laborar en l'eliminació de la plaga. Un cop anunciada la crida, les instruccions foren plantades, com era habitual, en un lloc públic on fossin ben visibles —probablement a la porta de l'església—, de manera que tothom les pogués llegir.⁷

La comunicació tant de la Generalitat com del Consell de Cent amb les autoritats dels pobles i ciutats de tot el país era gairebé constant. La correspondència circulava de manera bidireccional gràcies a l'existència d'un eficient sistema de correu. L'agost de 1631, per exemple, el jurat en cap de Caldes de Montbui informava al consell municipal que havia rebut una carta dels consellers de Barcelona en la qual l'avisaven que

5. *Cridas manadas publicar per lo Molt Il·lustre y espectral senyor portantveus del general governador del Principat de Cathalunya, als 20 de setembre de 1713.* BC, F.Bon. 12227. La deliberació dels diputats a: ACA, Generalitat, Sèrie G, 121/5, s. f., 31 d'agost de 1713.

6. La impremta Mathevat va rebre l'encàrrec de fer una raima d'aquest “paper de monitori”, cosa que significa que si s'hagués fet en format d'octau, cosa força probable, se n'haurien imprès un total de quatre mil. AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1668-1669, 1B-XII-27, s. f., 16 d'abril de 1668.

7. AMLG, Ajuntament de la Garriga, Llibre medià del comú, 1684-1710, f. 26v, 4 d'agost de 1687.

a Perpinyà i en altres llocs del Rosselló s'hi havia declarat un brot de pesta. Per impedir l'entrada de malalts, els jurats de Caldes van ordenar tancar tots els portals de la vila, amb l'excepció del d'en Bellit, pel qual no podia passar ningú que no portés la preceptiva butlleta. "En dit portal d'en Bellit sien posades dos persones de confiança y que sàpien ben llegir les pòlisses que aportaran los qui volran entrar en la present vila", va manar el consell. Les pòlisses o butlletes de sanitat, impreses o manuscrites, eren expedides per les autoritats dels llocs d'on procedien els viatgers i servien per certificar que la vila o ciutat d'origen estava lliure de contagi. Aquest exemple serveix per constatar com la capacitat de llegir era necessària per a les persones que exercien oficis públics, com el de guarda dels portals.⁸

El desembre de 1707, durant la Guerra de Successió, els diputats del General van rebre una carta del rei Carles III en la qual els proposava que els pobles es fessin càrrec de pagar un exèrcit regular format per cinc mil homes. Tot seguit, els diputats van escriure una carta circular adreçada a tots els municipis o universitats, "embiant a cada una de ellas còpia impresa del dit Reial Despaig, a fi de que sia a totom notòria la dita Real disposició". Per això es van fer imprimir tres mil còpies de la carta del rei i unes altres tantes de la circular.⁹

Un cas semblant és la crida que el Consell de Cent va fer distribuir per totes les viles i ciutats de Catalunya aquell mateix any, amb l'objectiu de recollir aram per fabricar moneda. Els consellers de Vic van rebre unes quantes còpies de l'edecte, acompanyades d'una carta en la qual els seus homòlegs barcelonins els deien: "nos ha aparegut seria de alguna utilitat que ditas cridas vinguessen a intel·ligència de totom, per lo que estimarem sien servits manar fixar las ditas impresas cridas en la plassa y altrás parts oportunas". Els consellers vigatans responien uns dies després, confirmant que havien complert la indicació de "fer fixar per los cantons de las plassas y llochs acostumats desta ciutat las adjuntas còpies de las cridas".¹⁰

8. AMCM, Ajuntament de Caldes de Monbui, Actes dels consells, 1624-1639, s. f., 20 d'agost de 1631.

9. La deliberació dels diputats consta a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1707, part 1, Sèrie General (N), 270, f. 79, 30 de desembre de 1707. El pagament a l'impressor, a: ACA, Generalitat, Correu i menut, Cauteles, 1704-1712, Sèrie V, 252, n. 36, 6 de febrer de 1708. Sobre el funcionament del sistema de correu a la Catalunya moderna, vegeu: Xevi CAMPRUBÍ, *L'impressor Rafael Figueró...*, p. 411-435; i també Xevi CAMPRUBÍ, "La circulació de la informació entre Vic i Barcelona durant la Guerra de Successió", *Ausa*, 174 (2014), p. 863-889.

10. AMV, Ajuntament de Vic, Correspondència rebuda, 8.16, 1707-1712, s. f., 31 de desembre de 1707; ibídem, Correspondència enviada, 7.13, 1701-1708, f. 207.

Una altra mostra d'aquesta pràctica l'aporta la crida que els consellers de Barcelona van fer repartir per tot el país l'agost de 1714, amb l'objectiu d'exhortar els catalans a acudir en defensa de la ciutat, que era a punt de caure en poder de l'exèrcit borbònic. Uns dies després, el sergent major Juan Henríquez Havas responia als consellers des de Canet de Mar informant-los que la crida havia estat repartida per gairebé tots els pobles del Maresme. "Sólo unas cartas estampadas quedaron por esas villas y lugares de ese contorno para plantar a las cantonadas de las plassas", assegurava el militar.¹¹

Tots aquests exemples mostren que a l'època moderna era molt habitual que les autoritats transmetessin ordres i instruccions públiques arreu del territori a través de missatges escrits. Com apunta Geoffrey Parker, a tot Europa tant les autoritats religioses com les civils van tenir molt interès a instruir el poble menut en la lectura. A França, explica Joël Saugnieux, la presència d'escoles municipals a molts pobles de la ruralia responia a una doble estratègia: d'una banda, a l'interès de les autoritats locals per educar les elits, i, de l'altra, a la pretensió de l'Església de formar bons cristians.¹²

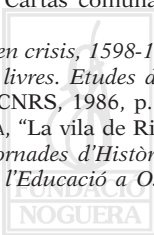
L'objectiu de l'existència d'un sistema educatiu no era altre que posar a l'abast de la població els missatges que als poders dominants els interessava difondre. És de suposar, per tant, que si les institucions de govern feien ús d'aquest sistema —si hi invertien temps i diners— era perquè existia el convenciment que els receptors eren perfectament capaços de descodificar el missatge. En conseqüència, saber llegir era un requisit per a la correcta recepció dels manaments que dictaven els governants; era, en definitiva, una condició necessària per a la governabilitat i per al bon funcionament de la societat.

Així és, exactament, com ho entenien els regidors de Ripoll l'any 1785 quan van demanar a les autoritats reials el permís per restablir l'ensenyament de gramàtica al poble. Els regidors asseguraven que la manca d'un mestre fomentava la ignorància entre la joventut, cosa que motivava que "se queden sin cumplimiento muchas órdenes de la superioridad".¹³

11. AHCB, Consell de Cent, Cartas comunas originals, 1714, 1B.X-127, n. 304, 2 d'agost de 1714.

12. Geoffrey PARKER, *Europa en crisis, 1598-1648*, Madrid: Siglo XXI, 1981, p. 372-373; Joël SAUGNIEUX, *Les mots et les livres. Etudes d'histoire culturelle*, Lió/París: Presses Universitaires de Lyon/Editions du CNRS, 1986, p. 117.

13. Salomó MARQUÈS i SUREDA, "La vila de Ripoll i l'ensenyament de la Gramàtica (1785-1789)", dins: *Actes de les V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Vol. I. Elements per a la Història de l'Educació a Osona*, Vic: Eumo, 1984, p. 87-112.

Evidentment, si l'educació era important per aconseguir que les ordres fossin correctament interpretades, també ho era, en igual o més mesura, per assegurar que les instruccions fossin ben formulades. La necessitat que els quadres dirigents tinguessin una mínima formació era una de les raons per les quals l'aprenentatge de lletra era considerat un element molt important per al bé comú. Josep Hernando, en aquest sentit, ha apuntat que al segle xv existia un interès generalitzat per a l'educació, tant pels beneficis que la capacitat de llegir i escriure aportava de cara a la promoció social, com també, com asseguraven l'any 1431 els consellers de Barcelona, “per lo interès e bon estament de la cosa pública”.¹⁴

El coneixement de lletra era, per tot plegat, una qualitat que s'exigia als càrrecs públics dels municipis catalans. Hi ha constància, en aquest sentit, que almenys des de 1493 per exercir el càrrec de conseller a la ciutat de Vic hom havia de saber llegir i escriure. A Tarragona, d'igual manera, el 1579 es va posar aquesta condició per tal d'exercir qualsevol ofici públic, mentre que a Olot es va aplicar el mateix criteri a partir del 1595. A Barcelona una de les condicions per poder accedir a qualsevol càrrec, des del de conseller en cap fins a l'ofici més baix, era saber llegir i escriure. Al llarg del segle xvii viles o ciutats com, per exemple, Girona, Lleida, Cervera, Sabadell o Blanes van establir o ratificar requeriments semblants.¹⁵

En alguns municipis, fins i tot, s'establia un control sobre les bosses dels insaculats, per tal d'assegurar que les persones que s'ocupaven de l'administració tinguessin la formació adequada. A Olot, per exemple, l'any 1616 hi hagué una discussió motivada perquè el cònsol en cap no volia inscriure cap pagès a les bosses del comú, argumentant que no n'hi havia cap “qui sàpia llegir y scriure”. El cònsol tercer va protestar enèrgicament, tot dient: “hi ha personas pagesos que saben de llegir y scriure y lo senyor cònsol en cap no ls vol anomenar, trancant la concòrdia entre la vila y terme pera insecular aquells”.¹⁶

14. Josep HERNANDO, “«Instruere in litteris, servire et docere officium». Contractes de treball, contractes d'aprenentatge i instrucció de lletra, gramàtica i arts en la Barcelona del segle xv”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26 (2005), p. 947.

15. Joaquim VERDE i LLORENTE, *Participació i representació polítiques a la Catalunya dels inicis del segle xviii. Universitats locals, Cort general i Diputació del general*, tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, 2021, p. 367, 411, 451, 490, 630, 752, 830 i 872. Agraïixo al doctor Verde que em fes arribar una còpia de la seva tesi. Sobre el cas de Barcelona, vegeu: Núria FLORENSA i SOLER, *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Universitat Rovira i Virgili, 1996, p. 292.

16. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1608-1621, f. 267v, 27 de setembre de 1616.

L'educació era també indispensable per a desenvolupar moltes de les activitats quotidianes, com, per exemple, a l'hora d'actuar de procurador o de representant legal davant dels tribunals. Entre les instruccions que els jurats de Girona van donar als síndics que l'any 1585 havien de participar a les corts de Montsó hi figurava una proposta de capítol de Cort amb el qual es pretenia exigir que les persones que actuaven com a procuradors haguessin de saber de lletra. "Com per ésser los procuradors ignorants per no saber legir y scriure es seguexen mol inconvenients a les parts (...), que tots y qualsevols procuradors ans de usar de llurs officis ajan de ésser examinats per lo jutge o assessor de la vegueria hont staran si saben de legir y scriure", proposaven els jurats de Girona.¹⁷

En una línia semblant, Bartomeu Gaubert, escrivà de la cúria de la catedral de Girona, es queixava l'any 1638 que a la ciutat no hi havia ningú que ensenyés d'escriure correctament. "Lo que és molt gran falta per los fills de aquesta universitat, per ésser lo del scríurer una de les més principals coses de què tenen necessitat los hòmens", deia. Per això, Gaubert s'oferia al consell per a ensenyar públicament a llegir i escriure, "ab tanta brevedat y perfectió com en qualsevol part de Cathalunya se puga ensenyar".¹⁸

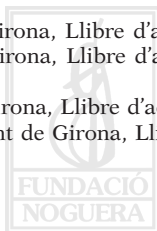
L'any 1686 el consell de Girona va aprovar unes noves ordinacions per a l'Estudi General, tot destacant la importància de l'educació per tal d'assegurar el relleu generacional en les institucions de govern. "Com lo principal cuidado dels pares de [la] república sie la educació de la juventut, a effecte que arribant a la edat varonil tinga subjectes hàbils y idòneos per lo govern de ella", ressaltava el consell. L'any 1691 els jurats de Girona van detectar que alguns verguers —funcionaris que s'ocupaven de fer petits encàrrecs— no sabien de lletra, la qual cosa contradeia una antiga consuetud segons la qual aquella habilitat els era requerida. Davant d'això, el consell va determinar que a partir d'aleshores ningú pogués ser nomenat per verguer "que no sàpia de llegir y escriurer suficientment".¹⁹

L'any 1683 els cònsols de la Seu d'Urgell van exposar davant del consell que hi havia persones insaculades a la bossa de veedors que

17. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1585, 17677, s. f.

18. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1638, 17731, f. 90, 5 d'agost de 1638.

19. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1686, 17439, f. 1v, 1 de gener de 1686; AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1691, 17444, f. 3v, 1 de gener de 1691.

no sabien llegir ni escriure. “A vista que [se] necesite que los vehedors de qüestions sàpien de llegir y scríurer, que de aquí al devant V.S. no admètie persones que no sàpien de llegir ni scríurer”, va ordenar el consell. D’una manera semblant, a Terrassa, l’any 1684, es va establir que ningú pogués exercir de clavari de la vila “que no sàpia legir y scriure”.²⁰

En aquesta mateixa línia, l’any 1687, el consell d’Olot va esborrar el notari Francesc Puig de les bosses de cònsol en cap i d’òidor de comptes, amb el pretext que havia perdut la vista. Els arguments esgrimits pels habilitadors foren molt explícits:

És necessari que ls insiculats en ditas bolsas, y en particular en lo offici de cònsul, sàpian y pugan llegir y scríurer, mirar y firmar las pòlissas [que] li aportaran. Y si en aquellas hi haurà algun error, esmenar-lo. Y també haver de fer assistència personal en los consells [que] se hauran de tenir per cosas convenientes a la universitat. Y haver de portar llibre del consolat y en aquell scríurer y posar totas las pòlissas de sa mà y lletra y no de altri.²¹

A pesar que els requisits acostumaven a ser prou clars, discussions d’aquesta mena no eren aïllades, ja que a vegades mancaven persones amb la formació adequada per tal de fornir els quadres de govern. L’any 1669 el consell de Sabadell va ser informat que a la vila no hi havia prou gent que sabés de lletra per poder omplir la bossa de conseller tercer. “[Que] per esta vegada tantsolament sian insiculadas en dita bossa qualsevols personas, encara que no saben de llegir ni scríurer”, va ordenar el consell. La condició, però, era que no poguessin accedir a la bossa d’un càrrec superior sense saber-ne.²²

Malgrat tot, de vegades, hi havia persones que aconseguien ocupar llocs de responsabilitat sense tenir la formació necessària. Aquest fou el cas de Francesc Comelles, que l’any 1707 exercia el càrrec de conseller en cap de Terrassa, a pesar de no saber llegir ni escriure. El problema va sorgir quan, arran de la renúncia del batlle, el consell va

20. ACAU, Ajuntament de la Seu d’Urgell, Llibre de Consells, 1661-1707, f. 301, 31 de desembre de 1683; ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells de la vila de Terrassa, 1580-1589, 3/1, f. 57, 19 de gener de 1684. Sobre l’ensenyament a Terrassa, vegeu: Maria Lluïsa FERNÁNDEZ CLARÉS, “L’ensenyament de les primeres lletres a Terrassa durant el segle XVIII”, *Terme*, 23 (2008), p. 111-123.

21. ACGAX, Ajuntament d’Olot, Llibre de resolucions, 1687-1691, f. 25, 31 de desembre de 1687.

22. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d’actes del ple, 1657-1677, AMH, 2531/2, f. 99, 21 de setembre de 1669.

dubtar sobre si el conseller en cap, “no sabent de lletra”, podia portar la vara de batlle. “Qui no sab de llegir y escriurer no pot ser insiculat en las bolsas de dita universitat”, va recordar el consell.²³

L'aprenentatge de lletra no només permetia accedir a la funció pública sinó que, a la vegada, era un dels factors més determinants que afavorien l'ascens social. El metge Miquel Delmunts, per posar un exemple, nascut el 1618, fill d'un sabater de Manlleu, va assolir la categoria de ciutadà honrat de Barcelona gràcies al privilegi que obtenien els anomenats “gaudints”, o sigui, els doctors en dret i en medicina. L'educació li va permetre pujar tres esglaons en la jerarquia urbana. Aquest fill de menestral i de poble va arribar a ser conseller tercer de la ciutat. Un cas similar és el del mercader Cristòfor Mercer, resident també a Barcelona, que l'any 1642 es va casar amb una donzella anomenada Teresa, filla de Benet Ginebreda, un altre mercader. La particularitat d'aquest enllaç era que l'estatus social de la família del nuvi era inferior, no debades era fill d'un paraire, d'un artesà de la llana i, per tant, d'un menestral. Tanmateix, gràcies a l'educació, Cristòfor Mercer havia aconseguit la matrícula de mercader i, d'aquesta manera, havia ascendit dos esglaons en la jerarquia social. Això, juntament amb una bona posició econòmica, tot sigui dit, va fer possible el matrimoni d'un fill de menestral amb la filla d'un mercader.²⁴

* * *

La importància que a l'època moderna es donava a la capacitat de llegir i escriure feia que l'aprenentatge fos també considerat com a necessari per al bon funcionament de la societat. L'oferta educativa, per aquest motiu, era variada i arribava a totes les capes socials. Els mestres particulars, fins i tot, anunciaven el seus serveis públicament, com és el cas, per exemple, de Joan Prats, mestre de llegir i escriure de Barcelona, que, pels volts de 1516, va utilitzar un cartell per oferir-se a ensenyar a mercaders i altres ciutadans.²⁵

23. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells de la vila de Terrassa, 1678-1715, 8/1, f. 330v, 12 de desembre de 1707.

24. Sobre la vida del metge Miquel Delmunts, que fou propietari d'una impremta a Barcelona, vegeu: Xevi CAMPRUBÍ, *L'impressor Rafael Figueró...*, p. 259-267. Els capítols matrimonials de Cristòfor Mercer i Teresa Ginebreda, a: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Francesc Aquiles, Llibre de capítols matrimonials, 610/73, s. f., 17 d'agost de 1642.

25. Josep Maria MADURELL i MARIMON, “Anuncio de una escuela y un documento pontificio”. Separata de *Sonderdruck aus dem Gutenberg-Jahrbuch*, 1964, p. 147-150.

Les famílies benestants acostumaven a tenir un mestre particular per educar els seus fills, el qual, en molts casos, vivia a la mateixa casa. Aquesta era, per exemple, la situació de Joan Gomita, estudiant de teologia de Barcelona, que el 1579, en fer testament, feia constar que residia a casa del senyor de Jorba, “per ensenyar los fills”. Albert Garcia Espuche, en un estudi sobre el carrer Moncada, aporta uns quants exemples sobre l’educació particular a Barcelona. Així, pels volts de 1645, a la casa Nadal hi havia una habitació destinada al mestre dels minyons, cosa que també succeïa a la casa Dalmau, habitada el 1656 pel mercader Rafael Guinart. Més o menys en aquella època, el sacerdot Bernat Carres vivia a casa del cavaller Jaume de Cortada, on hi feia de mestre. Segons un recompte elaborat l’any 1698, almenys dotze sacerdots vivien en cases particulars de Barcelona, on exercien com a mestres.²⁶

Moltes cases benestants d’arreu del país, d’igual manera, disposaven d’un mestre que vivia amb la família per a ensenyar els fills. A Arbúcies, per exemple, el 1707 un mestre que es deia Joan Valls es feia càrrec dels nens de la família Roquer, mentre que l’any 1710 els fills de la casa dels Regàs els educava Salvi Guix, un capellà que havia arribat poc abans procedent de Girona.²⁷

L’aprenentatge de lletra, això no obstant, no era exclusiu de les famílies amb més recursos. Segons Carles Vela, a la baixa edat mitjana els artesans tenien cura que els seus fills aprenguessin de lletra ja des de la infantesa. Buenaventura Delgado, en aquest sentit, ha aportat diversos exemples de contractes d’aprenentatge del segle xv que estipulaven que el mestre de l’ofici havia d’ensenyar a llegir i escriure als joves menestrals. Els petits artesans donaven molta importància a l’educació, perquè saber llegir, escriure i comptar eren habilitats imprescindibles per gestionar la majoria de negocis. A més, l’aprenentatge

26. El cas de Joan Gomita a: AHPB, Miquel Guillem Mongai, Plec de testaments, 467/17, s. f., 11 d’abril de 1579; Albert GARCIA ESPUCHE, *La gent del carrer Moncada. Una història de Barcelona (segles XIII a XVIII)*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2020, vol. I, p. 256. Agraïxo a Albert Garcia Espuche haver-me facilitat el manuscrit d’aquesta obra abans de la seva publicació. El recompte de sacerdots que el 1698 vivien en cases particulars a Barcelona a: Ignasi FERNÁNDEZ TERRICABRAS, “El indiviso del clero. Condiciones de vida del bajo clero secular de Barcelona en 1698”, *Cuadernos de Historia Moderna*, 46/2 (2021), p. 521. A parer d’aquest autor, la quantitat de dotze sacerdots sembla baixa, tenint en compte que el total de sacerdots que figuren en el recompte era de 321. Agraïxo al professor Fernández Terricabras haver-me facilitat el manuscrit d’aquest article.

27. Jordi PUJADAS, *L’ensenyament en la societat arbucienca (1592-1975)*, Gaißes: Llibres del Segle, 1996, p. 26. Agraïxo a Joaquim Mateu, del Museu Etnològic del Montseny, d’Arbúcies, haver-me obsequiat amb un exemplar d’aquest llibre.

de lletra era un factor que aportava prestigi social, no debades donava accés als menestrals a la insaculació i, per tant, a l'exercici de càrrecs i oficis públics.²⁸

La contractació de mestres particulars per part dels artesans era molt freqüent al segle XVII. L'any 1617 un sacerdot que es deia Joan Batlle s'ocupava d'ensenyar a llegir un fill de Lluís Garí, matalasser de Barcelona. Joan Pons, mestre d'escola d'aquesta ciutat, reconeixia el 1621 davant notari que els tutors dels hereus del revenedor Raimon Got li havien pagat tres lliures pel treball "de ensenyar y amostrar de scriurer y comptar" al seu fill Jeroni, durant deu mesos. L'any 1635, el sastre Pere Oliva, també de Barcelona, va contractar el mestre Jaume Quinyones, perquè l'ensenyés "de llegir y escriurer bé y còngruament, de tal manera que puga llegir ras y escriurer, de manera que qualsevol li sàpia llegir bé la sua lletra, y axí bé de restar y sumar". Oliva es comprometia a "escriurer cada dia sis rallas del cartipàs" i a pagar vuit lliures al mestre un cop fos "còngruo llegidor y escrivà".²⁹

D'una manera semblant, el 1637, Gabriel Dagals, mestre de Barcelona, prometia a Bartomeu Ferrer, carder d'aquesta ciutat, que ensenyaria de llegir, escriure i comptar al seu fill, Salvador, d'onze anys d'edat, fins que estigués preparat per administrar un negoci.

Del dia present en avant y fins a tant que Salvador Ferrer, de edat de onse anys, vostron fill, sera àbil, apta y sufficient per a posar-lo en una botiga de draps o telas, a effecte de exercitar-se en lo estament mercantívol, ensenyaré y amostraré a dit Salvador Ferrer, vostron fill, de llegir, escriurer y comptar en ma casa, venint en ella las horas ordinàrias y las demás que yo li diré.³⁰

Un altre exemple l'aporta el llibreter barceloní Ramon Saperà, que va aprendre a llegir i escriure gràcies a un mestre que pagava el seu tutor, el sastre Jaume Planes. Per voluntat testamentària de Joan Saperà, llibreter, pare de Ramon, el sastre es va fer càrrec de l'educació del minyó. Hi ha constància que Planes es va gastar 110 lliures anuals per vestir-lo, alimentar-lo i també per educar-lo: "per haver-li

28. Carles VELA I AULESA, *Especiers i candelers a Barcelona a la baixa edat mitjana. Testaments, família i sociabilitat*, Barcelona: Fundació Noguera, 2007, p. 254-255; Buenaventura DELGADO CRIADO (COORD.), *Historia de la educación en España y América*. Vol. I. *La educación en la Hispania antigua y medieval*, Madrid: SM/Morata, 1992, p. 338.

29. AHPB, Francesc Jutge, Novè manual, 606/13, s. f., 1 d'octubre de 1620; AHPB, Jeroni Lentisclà, Tretzè manual, 592/47, s. f., 1 de maig de 1621; AHPB, Jacint Pareja, Manual de 1635, 657/18, s. f., 30 de juny de 1635.

30. AHPB, Francesc Tries, Dotzè manual, 661/12, f. 257, 16 de març de 1637.

tingut des del febrer [de] 1661 fins a l'any 1663 mestre en casa", deia. A més, el sastre va pagar també "un licenciado que-l acompanyava [a Ramon Sopera] a estudi per [la] ciutat i repassava".³¹

De vegades, fins i tot, els menestrals tenien accés a l'ensenyament superior. L'any 1674 els jurats de Girona van certificar que Narcís Julià, fill d'un ferrer local, s'havia format a l'Estudi General de la ciutat. Julià havia sol·licitat el certificat als jurats per poder demostrar allà on anés a estudiar que era "fill de pobres pares" i, d'aquesta manera, tenir accés a "adjutoris a favor de tals pobres estudiants concedits".³²

En el llibre de comptes que Joan Piferrer, un altre llibreter de Barcelona, va fer entre els anys 1699 i 1706, quan administrava la impremta de la vídua Llopis, hi figuren els pagaments a un mestre que es deia Carles Puig, el qual cobrava 2 lliures i 16 sous per la feina d'ensenyar els nens de la família Llopis durant un any.³³

L'ofici de la impremta permet constatar que l'ensenyament de lletra estava molt estès per tot el territori. Gairebé la meitat dels joves que van iniciar-se en l'ofici d'impressor com a aprenents al llarg de la segona meitat del segle XVII havien nascut fora de Barcelona; concretament, procedien de fins a quinze comarques diferents. Tenint en compte que en una impremta el fet de saber llegir era necessari fins i tot per als aprenents, és de suposar que n'havien après en els pobles d'on eren naturals.³⁴

Una altra prova que l'ensenyament també s'estenia per l'àmbit rural l'aporta l'estudi realitzat per Josep Hernando sobre el fons del *Registra Ordinatum* del bisbat de Barcelona, on es constata que al segle XV els tonsurats que s'iniciaven en la carrera clerical —als quals se'ls exigia saber llegir i escriure— provenien de pràcticament tots els pobles de la diòcesi. En concret, Hernando enumera més de 250 parròquies o municipis del bisbat de Barcelona d'on eren naturals els tonsurats, cosa que indica que havien après de lletra en els seus respectius llocs d'origen.³⁵

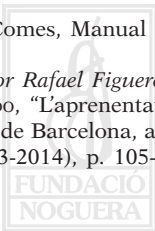
31. AHPB, Ramon Vilana Perles i de Ribes, Manual de 1671, 763/51, f. 660.

32. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1674, 17426, f. 282, 6 de novembre de 1674.

33. AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 94v, 19 de febrer de 1707.

34. Xevi CAMPRUBÍ, *L'impressor Rafael Figueró...*, p. 71.

35. Josep HERNANDO i DELGADO, "L'aprenentatge de lletra en el món rural segons els *Registra Ordinatum* del bisbat de Barcelona, anys 1400-1500. Escolars i tonsurats", *Études Roussillonaises*, XXVI (2013-2014), p. 105-114.

En molts casos, els menestrals i petits artesans dels pobles també procuraven que els seus fills disposessin d'un mestre particular. El 1704, per exemple, el mestre Magí Baví, de Cardona, va donar fe davant notari que havia ensenyat de llegir als nens Antoni i Miquel, fills de Joan Merlí, ferrer, i de Francesca Montaner, cònjuges de la vila. Aquell mateix dia, Pere Clusa, sacerdot de Cardona, també certificava que durant cinc anys havia ensenyat de llegir a Josep i a Ermenter Ribera, nebots seus, fills del matrimoni de Joan Ribera, fuster de la vila, i de Teresa Clusa. En aquell moment, segons assegurava el capellà, els ensenyava la gramàtica.³⁶

A vegades, els menestrals dels entorns rurals també accedien a l'educació superior. Celdoni Pomer, professor de filosofia de Cardona, assegurava l'any 1704 que havia estudiat aquesta matèria a la Universitat de València, en companyia de Pasqual Sarget, fill de Marc Sarget, traginer de Cardona. "Y vuy en dia encara continua dit Pasqual Sarget lo curs en dita universitat ab lo reverent doctor Pasqual Font, prevere y cathedràtich de filosofia en dita universitat", assegurava Pomer.³⁷

L'aprenentatge de lletra, de la mateixa manera, també s'estenia entre les famílies de pagès. En són una mostra els coneguts dietaris escrits al segle XVII per Joan Guàrdia, de l'Esquirol, i per Joan Fàbrega, de Cererols. En un informe elaborat l'any 1726 pels regidors d'Olot hi constava que en una de les cases del terme, el mas Subiràs, hi vivia un estudiant que feia de mestre. En la mateixa llista hi figuraven també el "maestro del manso Puigdevall" i el "maestro del manso Renovau".³⁸

Durant segles, els fills de molts masos d'arreu de Catalunya van poder estudiar gràcies a les rendes del patrimoni d'algun avantpassat. Hilari Saleta de la Vila, pagès de Sant Hilari Sacalm, va ordenar en el seu testament, fet l'any 1732, que els seus marmessors fundessin una causa pia "per minyons a estudiar y donzellas a casar, fills y fillas del hereu de dita casa d'en Saleta de la Vila".³⁹

36. ACA, Notarials, Cardona, 1704-1705, 684, f. 266 i 267, 24 de desembre de 1704.

37. ACA, Notarials, Cardona, 1704-1705, 684, f. 270v, 24 de desembre de 1704.

38. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Manual de negocis de la universitat, 1722-1726, s. f., 15 de desembre de 1726. En aquest sentit, vegeu: Miquel PUIG i REIXACH, "L'ensenyament a Olot...", p. 79. Amb relació als casos de Joan Guàrdia i Joan Fàbrega, vegeu: Antoni PLADEVALL i Antoni SIMON, *Guerra i vida pagesa...*; i Albert FÀBREGA (ed.), *Llibre de coses que han succeït...* Sobre els anomenats "diaris de mas", vegeu: Xavier TORRES i SANS, *Els llibres de família de pagès...*

39. ABEV, Arxiu Parroquial, Sant Hilari Sacalm, Causes Pies, 1721-1763, M-2. Javier Burgos coincideix a assenyalar la importància que les causes pies van tenir per a l'ensenyament dels fills dels masos benestants. Javier BURGOS RINCÓN, "Alfabetización y escuela...", p. 132.

Aquests avantpassats, molt sovint, eren capellans. En no tenir descendents directes, destinaven els seus béns a la fundació d'una causa pia que, en molts casos, tenia per objectiu pagar els estudis dels fills de la casa on eren nascuts. Un exemple l'aporta el cas del sacerdot Benet Coromines, fill del mas Coromines de Centelles, que l'any 1575, en fer testament, va destinar 70 lliures de renda a fundar una causa pia per maridar les noies o a pagar els estudis dels nois descendents de la casa.⁴⁰

Un altre cas és el protagonitzat per Jacint Rocafort, que fou rector de la parròquia de Sant Andreu de Tona. El 1728, en fer testament, va instituir una causa pia per a maridar donzelles i pagar els estudis dels joves del mas Rocafort de Sant Feliu de Terrassola, d'on el sacerdot era fill.⁴¹

D'una manera semblant, el sacerdot Josep Rovira, fill del mas Rovira de Sant Hilari Sacalm, va establir en el seu testament, fet l'any 1722, la fundació d'una causa pia "per estudiants a estudiar, fills y descendents de dita casa d'en Rovira". Un cas idèntic és el de la causa pia fundada el 1730 per Josep Miralpeix, rector de l'església parroquial de Joanet, nucli pertanyent a Arbúcies. El sacerdot va destinar les rendes del seu patrimoni a casar les minyones o a fer estudiar els minyons descendents per línia directa de Pere Miralpeix i Riudecós i Francesc Comas i Miralpeix, pagesos del terme.⁴²

Un altre exemple és el del sacerdot Jaume Salgot, que el 1737 va fundar una causa pia en benefici dels descendents de Jacint Salgot, el seu pare, hereu del mas Salgot de Sant Martí de Centelles. En concret, les rendes havien de ser destinades a col·locar donzelles en matrimoni o bé pagar els estudis de gramàtica, filosofia i teologia als nois de la casa. Tenint en compte que, habitualment, el segon dels fills acostumava a optar pel sacerdoci, hom es pot imaginar la importància que aquesta pràctica va tenir per a l'educació dels joves d'arreu de Catalunya, sobretot a les zones rurals.⁴³

40. ABEV, Arxiu parroquial, Santa Coloma de Centelles, Causes Pies, s. XVI-XVII, M-1. El testament de Benet Coromines es troba també a: AHPB, Pau Mallol, Llibre primer de testaments, 1549-1581, 383/60, s. f., 24 d'octubre de 1575.

41. ABEV, Fons parroquial, Sant Feliu de Terrassola, Causes pies, 1688-1817, M-1, s. f., 22 d'abril de 1728. Jacint Rocafort i Sorts va ser rector de Tona de 1715 a 1744. La vila de Tona comptava amb mestre de minyons almenys des de 1687. Antoni PLADEVALL, *Tona, mil cent anys d'història*, Vic: Eumo, 1990, p. 227 i 337.

42. ABEV, Arxiu Parroquial, Sant Hilari Sacalm, Causes Pies, 1721-1763, M-2. La causa pia fundada per Josep Miralpeix a: ABEV, Arxiu parroquial, Sant Mateu de Joanet, Causes pies, s. XVIII, M-1.

43. ABEV, Arxiu Parroquial, Sant Mateu de Joanet, Causes pies, 1701-1799, M-2.

De vegades, les causes pies eren el producte de l'extinció d'un benefici personal. Els beneficis eclesiàstics foren el *modus vivendi* d'una gran quantitat de sacerdots. A totes les parròquies, per petites que fossin, existia una comunitat de preveres formada per desenes d'individus que vivien gràcies als beneficis. Habitualment, es creaven en virtut d'una disposició testamentària feta per gent adinerada, que destinava la seva herència o una part a la manutenció d'un sacerdot, el qual tenia la missió de dir misses per la salvació de l'ànima del fundador. Entre les condicions, hi solia figurar que a l'hora de testar l'obtentor del benefici, en cas de voler-lo extingir, havia de destinar les rendes a la fundació d'una causa pia que tingués per objectiu, entre altres opcions, pagar els estudis a algun jove. La figura del sacerdot beneficiat va permetre que una gran quantitat de nois poguessin aprendre de lletra.

Paral·lelament a l'educació particular, reservada als individus amb més recursos, al llarg dels segles els consells municipals van desenvolupar un sistema d'ensenyament públic que anava adreçat, principalment, a la formació dels fills de les famílies més desfavorides. A través de l'educació els municipis s'asseguraven que els futurs quadres que havien de gestionar els afers quotidians tinguessin la formació adequada. L'aprenentatge de lletra i de comptes era necessari en tots els àmbits, tant en el rural com en l'urbà, amb l'objectiu d'administrar l'activitat agrària i el teixit industrial i comercial. A tot això cal afegir-hi l'interès —no menys important en el context de l'època— que els nens fossin instruïts en la doctrina cristiana, en els bons costums i en els valors de l'època.

L'ORGANITZACIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU

L'escola com a servei públic

Un protoestat del benestar

A l'època moderna existia un gran interès per part de les autoritats locals per oferir determinats serveis als habitants —sobretot per a aquells més necessitats—, en molts casos de manera completament gratuïta. Aquest fenomen es constata en diferents aspectes de la vida quotidiana com, per exemple, en la contractació de metges i de cirurgians. L'any 1543 els consellers d'Igualada van “conduir” Juan del Frago, doctor en medicina, natural del regne de Navarra, per curar els malalts de la vila, a canvi de 12 lliures anuals de béns del comú. El 1558, el Consell de Mataró, semblantment, va donar poders als jurats per contractar un cirurgià, que rebria el salari “de béns de la universitat”. Entre els pactes hi figurava que el cirurgià tenia l'obligació d'atendre “tant als pobres com als rics”. De nou, el 1578 els jurats de Mataró va oferir 20 lliures anuals de salari a Domingo Guiu, doctor en medicina, per ocupar-se dels malalts de la vila sense cobrar-los res.¹

Una cosa semblant s'observa a Cardona, on l'any 1567 els cònsols de la vila van contractar el cirurgià Antoni Vilansosa, per “curar a tots los pobres del hospital sens rebre ningun salari y també a algunes altres persones pobres de dita vila, les quals no tinguessen de què pagar”. El 1584, d'igual manera, els cònsols de Cardona van conduir Jeroni Garau, doctor en medicina de Barcelona, a qui prometien 40 lliures anuals.

1. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1543, f. 36v, 2 de setembre de 1543; ACM, Ajuntament de Mataró, Llibre d'acords, 1544-1587, f. 9, 31 de maig de 1558; ibídem, f. 38v, 8 de juliol de 1578.

Garau tenia autorització per cobrar les consultes als particulars, però l'obligació de "visitar de franc los pobres del ospital y altres persones necessitades y pobres de dita vila". Fins i tot, el 1597 els cònsols de Cardona van oferir 60 lliures anuals a un apotecari, amb el tracte que havia de donar els medicaments als pobres de l'hospital sense cobrar-los res. La preocupació de les autoritats de Cardona pels més desfavorits es constata, de nou, l'any 1688, quan els cònsols van oferir "un dinar públich als pobres d'esta vila y forasters". Amb motiu d'això, el clavari va pagar 10 lliures i 6 sous al flequer Antoni Joan de Argens, pel cost del pa que es va repartir entre els pobres.²

Aquest interès pel benestar dels més necessitats s'observa també a Olot. L'any 1550 els cònsols van contractar un metge per visitar "los malalts del spital". El 1579 el consell va contractar Pere Fisas, doctor en medicina, per curar "tots los habitants de la present vila y terme". Encara, el 1600 els cònsols d'Olot van contractar el metge Miquel Ri-
era, argumentant que era una cosa molt necessària. "Per haver en dita universitat moltes persones pobres y miserables, les quals si cahuen malaltes no tenen de què poder-se governar, quant menos per pagar lo metge, ans bé en llurs malalties pateixen extremament", deien els cònsols.³

La necessitat d'assistir els pobres era una preocupació molt habitual en la majoria de pobles. L'any 1603 el consell de Piera va aprovar la contractació d'un metge, en consideració que "en la vila y ha molta pobre gent". A Tàrrrega, el 1605, els paers van conduir dos metges, amb l'objectiu de procurar posar remei a "lo que molta pobra gent pateix en ses malalties".⁴

De manera semblant, l'any 1657 els consellers de Berga van contractar Francesc Puig, doctor en medicina, per un termini de tres anys. A canvi de rebre un salari de 150 lliures anuals, el metge es comprometia a "visitar tots los malalts de las casas". El 1659 li fou renovat el contracte per dos anys més, amb l'obligació de visitar també els habitants

2. BC, Batllia de Cardona, Llibre dels Cònsols (1564-1610), Bat Car 7/4, f. 20, 21 de novembre de 1567; ibídem, 10 d'octubre de 1584 i 25 de juliol de 1597; AHC, Ajuntament de Cardona, Llibres del clavari, 1687-1705, s. f., 1688.

3. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre del consell, 1546-1564, f. 140, 14 de desembre de 1550; ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de deliberacions, 1578-1588, f. 66, 5 d'abril de 1579; ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de conclusions del Consell, 1597-1602, f. 180, 30 de gener de 1600.

4. AMPi, Ajuntament de Piera, Llibre dels consellers, 1603-1607, s. f., 20 d'agost de 1603; ACUR, Ajuntament de Tàrrrega, Llibre de consells, 1603-1611, f. 56v, 20 de gener de 1605.

dels barris pobres fora les muralles de la vila. “És convingut, pactat y concordat que lo dit doctor Francesch Puig sia tingut y obligat durant los dits dos anys de visitar tots los malalts de les casas (...) tant dins la present vila de Berga com en lo reval de aquella.” Curiosament, entre les obligacions del metge hi figurava també visitar “lo senyor mestre del estudi major”. A canvi, el mestre estava obligat a “ensenyar a tots aquells minyons que el dit doctor Puig sustentará en sa casa”.⁵

L'any 1695 el consell de Cervera va acordar deixar de pagar el salari als metges i als cirurgians de la vila, com a resposta a les queixes que havia rebut. “Molta gent pobra del poble se queixe de com los metges y silurgians que vuy habiten en ell no van a visitar-los de franch”, van exposar els paers. Uns mesos després, tanmateix, el problema es va resoldre, de manera que el consell va procedir a pagar altra vegada els salaris als metges i cirurgians. “Attès [que] no an dexat de visitar lo hospital y pobres de la vila”, va argumentar.⁶

Un darrer exemple l'aporta un cas que va tenir lloc a Sitges. L'any 1704 el consell d'aquesta vila va acordar oferir un salari de 260 lliures anuals a un doctor en medicina, amb la condició que no pogués “de-manar res de consultas” als veïns. El metge només estava autoritzat a cobrar quatre sous per les visites fetes a la nit i dos sous per les extraordinàries.⁷

A l'època moderna, d'una manera semblant, es va desenvolupar un sistema d'educació pública que abastava la majoria de pobles. Un document excepcional que permet constatar aquest fenomen és la sèrie “lletres episcopals” del bisbat de Girona, gràcies a la qual es comprova que ja al segle xv molts pobles d'aquella diòcesi tenien una escola oberta al públic. Aquest és el cas, per exemple, de Camprodon, on l'estudiant en arts Joan Guillella hi va projectar obrir un estudi l'any 1447, després d'obtenir el permís del bisbe de Girona. Un altre exemple l'aporta el cas de Pere Simon, que l'any 1455 va rebre autorització per ensenyar de lletra a Olot.⁸

5. ACBR, Ajuntament de Berga, Llibres del consell, 1655-1663, p. 53 i 109.

6. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre del Consell i de vint-i-quatre, 1687-1709, f. 94, 24 de març de 1695; *ibídem*, f. 100v, 11 d'octubre de 1695.

7. AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1693-1705, f. 158-159, 26 i 27 de desembre de 1704.

8. ADG, Lletres episcopals, Llibre U-147, f. 61v; *ibídem*, Llibre U-156, f. 93. Per a la consulta del fons de lletres episcopals de l'Arxiu Diocesà de Girona és d'una enorme utilitat l'inventari de registres elaborat per Josep Maria Marquès l'any 1993.

La importància que les autoritats municipals donaven a l'educació al segle XVI es constata també a Reus. L'any 1540 els jurats van exposar al consell de la vila la necessitat de trobar un mestre el més aviat possible per cobrir una vacant. "Com sab lo Honorable Consell, la vila té necesitat de mestre per lo bé y útil dels fills de vila [y] honra de la vila", exposaven els jurats.⁹

L'any 1570 els cònsols de la Seu d'Urgell van demanar autorització al consell local per contractar un nou mestre de minyons: "[per] lo gran importa a qualsevol república [que] hage bona provisió acerca del que toca a la bona institució de la joventut, axí en bones pràctiques com en lletres", argumentaven. D'una manera semblant, el 1591 els jurats dels llocs de Vilanova, Cubelles i la Geltrú van informar al consell que el comú s'havia quedat sense mestre d'escola, cosa que, al seu parer, causava "molts grans danys y desconsert de dites universitats, per lo bé y útil se'n redunda per los fills de cada qual".¹⁰

L'existència d'escoles municipals —anomenades públiques ja a l'època— era del tot habitual en molts pobles de Catalunya. L'any 1543 els consellers d'Igualada van contractar el mestre Ramon Llambidia per regir "les escoles públiques de dita vila". A Mataró, el 1586, el consell va determinar que es donessin vint rals més de salari a mossèn Riquer, el mestre de la vila, "per anar a pasar los minyons que tenen tinya en casa de llurs pares". Amb aquesta mesura, el consell pretenia evitar la propagació de l'afecció. Per això, va prohibir que cap nen que tingués tinya anés a "la escola pública".¹¹

Les referències a l'escola pública sovintegen en moltes viles i llocs al llarg de tot el segle XVII. L'any 1600 els jurats de Terrassa van pagar deu lliures a Bartomeu Conill, "mestre del estudi públich de la dita vila". Una altra mostra l'aporta la llicència que el bisbe de Girona va atorgar el 1616 al clergue Nicolau Serra per tenir "escola pública" i ensenyar de llegir i escriure, principis de gramàtica, doctrina cristiana i bons costums als minyons del lloc de Jafre, un petit nucli de l'Empordà que aleshores tenia una vintena de cases.¹²

9. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1532-1542, p. 614, 29 d'agost de 1540.

10. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1513-1578, f. 625, 27 d'agost de 1570; ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1576-1593, 8, f. 206v, 15 de setembre de 1591.

11. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1543, f. 37, 2 de setembre de 1543; ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1544-1587, f. 41v, 8 de desembre de 1586.

12. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre del clavari, 1593-1620, 12/1, f. 57, 19 d'abril de 1600; ADG, Lletres Episcopals, U-321, f. 25, 16 de setembre de 1616.

Un cas similar es troba a Cardona. El 1688 el clavari va pagar 15 lliures a Onofre Vilarriquer, “per lo selari de ensenyar de llegir y escriurer en lo estudi públich de la universitat”. Els llibres de clavariat de la vila de Cardona recullen pagaments habituals als mestres de l'estudi públic durant tot el segle XVII i gran part del XVIII. El 1702, per exemple, foren pagades 50 lliures al doctor Joan Plexats, sacerdot de la vila, com a part del seu salari “de ensenyar gramàtica en lo estudi públich de la present vila”.¹³

L'any 1707 els jurats de Castelló d'Empúries advertien al consell local que Joan Piquet, mestre de l'escola, estava malalt, “per la qual causa, y per no tenir ell substitut algú, està tancat lo estudi temps ha y los minyons abandonats”. Els jurats demanaven autorització al consell per buscar-ne un altre, “essent com és la educació tant precisa y necessària en la república per la juventut, política y bé públich”.¹⁴

A l'època moderna, d'altra banda, hi hagué també un increment de la preocupació per l'educació i el benestar dels nens orfes i abandonats. L'any 1573 el Consell de Cent va cedir la casa de l'antic convent dels Àngels de Barcelona per a la fundació d'un hospici. “Per posar en cobro molts minyons que van perduts per la ciutat, sie perçò dexada la casa y ort dels Àngels Vells”, es va determinar. El 1581, de nou, el govern municipal va tornar a debatre sobre la necessitat d'aixoplugar els nens que vivien abandonats. “Convindria molt dar y orde y forma [que] fossen recullits los minyons y brivons y an perduts en la present ciutat, per levar los mals y danys que causan”.¹⁵

L'any 1593 el bisbe Joan Dimas va establir, seguint les disposicions del Concili de Trento, la fundació d'un col·legi a Barcelona per possibilitar que els pobres tinguessin accés a la carrera eclesiàstica. “Perquè allí (...) sian encaminats en tota virtut en sanctes y bones pràctiques y costum, sian ensenyats en cant, còmputo ecclesiàstich, en Grammàtica, Rethòrica, Philosophia y Theologia”, proposava el bisbe.¹⁶

El 1595 el bisbe de Barcelona va fer una crida a la gent a donar almoines per finançar la casa dels nens orfes de la ciutat, amb l'objectiu de “recullir, alimentar, mantenir y adoctrinar los infants y infantes

13. AHC, Ajuntament de Cardona, Llibres del clavari, 1687-1705, s. f., 1688; ibídem, s. f., 13 de setembre de 1702.

14. AMCE, Ajuntament de Castelló d'Empúries, Llibre del Consell, 1695-1715, s. f., 21 d'agost de 1707.

15. AHCBC, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 1573, f. 100, 29 de maig de 1573; ibídem, 1581, f. 58v, 15 d'abril de 1581.

16. ADB, Comú, 1591-1594, Llibre 69, f. 185, 20 de novembre de 1593.

pobres y òrffens de pare y mare, fins a edad de posar ab altre per aprendre art y officí". Segons l'ordre del bisbe, en aquell moment els nens que vivien a la casa dels orfes passaven de cinquanta.¹⁷

La influència de l'Humanisme

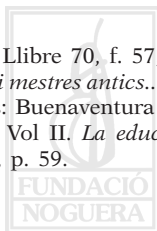
La presència d'escoles municipals arreu del territori es va incrementar a partir del segle XVI. Això, molt probablement, tenia a veure amb la recuperació econòmica que havia experimentat el país després de superar la crisi del segle anterior, provocada per la guerra civil de 1462-1472, així com també per la important davallada demogràfica que s'arrossegava des del segle precedent, amb motiu de la Pesta Negra. A banda d'això, a partir del segle XVI la implementació progressiva del sistema de la insaculació per elegir càrrecs i oficis municipals va fer que la capacitat de llegir i escriure fos considerada cada cop més com una necessitat.

Això no obstant, a banda dels motius funcionals i utilitaris, el creixent interès per l'educació dels minyons responia també a la influència que l'Humanisme va tenir a tot Europa a partir del tombant del segle XV. Josep Lladonosa considera que a Lleida la implantació de l'ensenyament municipal fou "un producte de l'Humanisme", no debades aquest moviment havia irromput amb força a l'Estudi General de la ciutat. Miquel Batllori, de la mateixa manera, assenyala que des de principi del segle XVI l'Humanisme s'havia anat estenent ràpidament entre totes les capes de la societat, en un moment en què, segons ell, aprendre a llegir, escriure i comptar era una aspiració comuna de les classes mitjanes-baixes.¹⁸

Vegeu, si més no, les paraules —fortament impregnades d'un pensament humanista— amb les quals l'any 1556 el jurat en cap de Mataró, Joan Cortell i Seguí, es va adreçar al consell d'aquesta vila per tal d'exposar la necessitat de contractar un mestre per ensenyar els minyons: "Honorables senyors, vist lo gran bé redunda de la sciència he lo gran mal redunda de la innorància, me apparexia si vosaltres sereu

17. ADB, Comú, 1594-1597, Llibre 70, f. 57, 16 de febrer de 1595.

18. Josep LLADONOSA, *Escoles i mestres antics...*, p. 11. Miquel BATLLORI, "San Ignacio y la fundación de los jesuitas", dins: Buenaventura DELGADO CRIADO (COORD.), *Historia de la educación en España y América*. Vol II. *La educación en la España Moderna (siglos XVI-XVIII)*, Madrid: SM/Morata, 1993, p. 59.

contents se fes pertit ha algun mestre per encaminar en lletres als fills de la universitat", deia el jurat.¹⁹

Durant el Renaixement, de fet, l'educació es va entendre com un procés d'humanització. Segons Buenaventura Delgado, en aquella època es considerava que l'ensenyament era una cosa imprescindible i necessària per a tothom. "Se piensa por primera vez en una educación para todos, sin excluir de ella a los menos dotados", diu Delgado. Les obres d'Erasme de Rotterdam i del recuperat Ciceró —llibres que eren habituals a les escoles— sintetitzen, a parer d'aquest historiador, una idea de l'educació basada en el fet que les lletres eren pròpies de l'home lliure i servien per humanitzar-lo, "siendo éste el sentido que el Humanismo renacentista quería imprimir a la educación".²⁰

La influència de l'Humanisme es va incrementar al llarg del segle XVI. El consell de Vic, per exemple, va aprovar unes ordinacions per regular l'Estudi General de la ciutat, que, com assenyalen Ramon Rial i Xavier Roviró, estaven clarament influïdes pel pensament humanista, així com pel model educatiu de la Companyia de Jesús —la *Ratio Studiorum*—, que es va començar a implementar per tot Europa a partir de 1599.²¹

Segons Lawrence Stone, al segle XVI alguns sectors de classe alta d'Anglaterra es van veure influïts per l'optimisme d'humanistes com Lluís Vives, que va veure en l'educació un mitjà per millorar la societat des d'un punt de vista moral. Buenaventura Delgado, al seu torn, ha apuntat que si l'objectiu de l'educació medieval va ser el de formar clergues, el de l'educació renaixentista fou el de formar les elits de la burgesia: "en una síntesis de letras y armas, en cuyo objetivo concordaron, bien con altos y bajos y luchas de poderes, las ciudades, la Iglesia, el Estado y las monarquías, todos ellos necesitados de funcionarios eficaces". Aquesta és la idea que es desprèn d'una valoració que el consell de Girona feia l'any 1686 a l'hora d'aprovar unes ordinacions per a l'Estudi General. "Com lo més principal fonament sobre que descansa lo pes de un govern a major glòria de Déu, del Rey nostre Senyor, y benefici

19. ACA, Notarials, Mataró, 1556-1558, C-3, s. f., 29 de juny de 1556. Document transcrit a: Josep Maria COLOMER, *Mataró al mil cinc-cents*, Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1969, p. 100-101.

20. Buenaventura DELGADO CRIADO (coòrd.), *Historia de la educación en España y America*. Vol. I., p. 653; Buenaventura DELGADO, *La educación en la reforma y contrar-reforma*, Madrid: Síntesis, 2002, p. 104.

21. Ramon RIAL i Ignasi ROVIRÓ, "La Universitat Literària de Vic", dins: *Actes de les V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Vol. I. *Elements per a la Història de l'Educació a Osona*, Vic: Eumo, 1984, p. 98-101.

de la pàtria sien les lletres, (...) que fetas germanas de las armas contra tots infortunis fan resistència invencible.”²²

Les autoritats locals no només valoraven la importància de l'ensenyament primari. L'aprenentatge de la gramàtica, és a dir, l'esglaó immediatament superior del sistema educatiu, era considerat també com un element imprescindible per al bon funcionament de la societat. De nou, es tractava d'una aportació de l'Humanisme, que considerava la gramàtica com la porta d'accés a totes les altres ciències. Com ha apuntat León Esteban, l'Humanisme va néixer en el camp retòric i gramatical, no debades els primers humanistes provenien de les càtedres de gramàtica de les principals universitats europees.²³

La influència de l'Humanisme encara era molt present a Catalunya al segle XVIII. El 1723 els rectors de l'estudi públic d'Olot van demanar a l'ajuntament la contractació d'un segon mestre de llatinitat, argumentant que “lo art de la grammàtica sia tant assencial y com a bassis y funament pera espirar al estudi de las demás scièncias”. Una cosa semblant va succeir a Vilanova i la Geltrú l'any 1726, quan els regidors van proposar substituir el mestre de gramàtica perquè no ensenyava com calia: “per ésser com és la ensenyansa dels punts més principals y màximas primeras que-s deuenh atténdrer y procurar en las repúblicas”, argumentaven.²⁴

L'obligatorietat de l'educació

A l'època moderna l'educació dels infants no era obligatòria, de manera que eren els pares qui decidien, al cap i a la fi, si volien escolaritzar els seus fills. Per tant, el fet que en un poble hi hagués estudi municipal, no pressuposa que tots els nens hi anessin. De vegades, però, l'obligatorietat era manifesta, almenys en alguns indrets d'Europa. Segons Carlo Cipolla, l'any 1642 les autoritats del ducat de Gotha, a Alemanya, van ordenar que tots els nens i nenes havien d'anar a l'escola a partir dels cinc anys. De manera semblant, l'any 1698 l'elector Frederic III de Brandenburg va manar que, excepte en l'època de la sega, els

22. Lawrence STONE, “Literacy and Education...”, p. 90; Buenaventura DELGADO, *La educación en la reforma...*, p. 104; AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1686, 17439, f. 1v. 1 de gener de 1686.

23. León ESTEBAN, *La educación en el Renacimiento*, Madrid: Síntesis, 2002, p. 20.

24. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre de consells i de vint-i-quatrena, 1710-1715, f. 38v, 14 de maig de 1712; ACGAX, Ajuntament d'Olot, Manual de negocis de la universitat, 1722-1726, s. f., 1 de setembre de 1723; ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1725-1742, 14, f. 16v, 22 d'abril de 1726.

minyons havien d'assistir almenys dues hores diàries a l'escola. Harvey Graff apunta que les primeres iniciatives legislatives a Europa de cara a implantar una educació obligatòria daten de principi del segle XVIII.²⁵

A Catalunya alguns consells locals també van prendre mesures per obligar els pares a escolaritzar els fills. Aquest és el cas, per exemple, dels consellers d'Igualada, que el 1569 van anunciar a través d'una crida pública que havien contractat un mestre per ensenyar els minyons de la vila i que calia pagar-lo amb la contribució de totes les famílies. Fins i tot, els consellers van advertir que aquells pares que no portessin els seus fills a l'escola haurien de pagar igualment la part proporcional que els corresponia. Es tractava d'una mesura que obligava els pares, per bé que de manera indirecta, a portar els nens a l'escola.²⁶

Tres anys després, els consellers d'Igualada feien una altra "crida dels minyons", per anunciar, amb so de trompeta, que havien contractat un nou mestre per a l'estudi i que tots els nens de la vila hi havien d'anar obligatòriament.

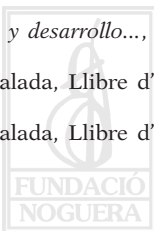
Atès [que] ells, dits senyors consellers, sien pares y administradors de dita universitat y, per consegüent, toque a ells mirar per lo útil dels fills dels particulars de aquella; e per axò tenen y condueixen mestre d'escoles per adoctrinar aquells. E com se vege clarament que alguns minyons d'exen de anar a dit estudi, ans bé van per dita vila y totalment se perden, perçò (...), per obviar al dany que de axò se pot seguir, diuen, notifiquen y exorten a tots los pares de infants de dita vila qui-n tinguen, que facen anar aquells en dit estudi y paguen lo mestre com se acostume. Altrament, dits honorables consellers no obstant cessen de anar dits minyons en dit estudi, los faran pagar lo salari axí com si hi anaven.²⁷

Aquesta obligació s'observa de nou a Igualada el 1602. Aquell any els consellers van contractar un mestre que es deia Miquel Riba per fer-se càrrec de l'estudi de la vila, amb l'obligació d'ensenyar gramàtica "a tots los qui en dit estudi acudiran". Per tal d'afavorir l'assistència a l'escola municipal, els consellers van acordar amb el mestre que obligarien tots els nens a anar-hi.

25. Carlo CIPOLLA, *Educación y desarrollo...*, p. 32; Harvey J. GRAFF, *The Legacies of Literacy...*, p. 183.

26. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1569, f. 15v, 24 de gener de 1569.

27. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1572, f. 16v, 28 de desembre de 1571.

És pactat y concordat que los dits senyors consellers sien obligats, com ab la present carta se obliguen, en fer anar tots los minyons, y altres qui són per estudiar y no staran en algun offici, en lo studi de dita vila, y no en altra part, ab comminació qui·ls faran pagar axí hanant com no anant·hi.²⁸

L'any 1580 els cònsols d'Olot van conduir per mestre Antoni Joan García, batxiller en arts, amb un sou de 30 lliures per ensenyar els minyons de la vila durant un any. Per afavorir el bon funcionament de l'estudi públic, els cònsols van prometre al mestre que farien tancar dues escoles més que hi havia i que obligarien tots els nens a anar a la municipal. "És pactat y concordat entre dites parts que los dits senyors cònsols sien tinguts y obligats de fer anar en dit studi tots los fills de la present vila y fer plegar tots los mestres qui tindran studi en dita vila."²⁹

L'existència d'una educació obligatòria —o, almenys, de mesures per forçar els pares a escolaritzar els fills— es detecta també a Tàrraga. L'any 1653 els paers van proposar al consell local que calia buscar un altre mestre per ensenyar els minyons, tant de gramàtica com de llegir i escriure, "del que hi ha molta gran necessitat", argumentaven. El consell va aprovar la proposta, amb la condició "que tots los pares [que] tendran fills per a estudiar hajen de pagar al mestre anant al studi o no".³⁰

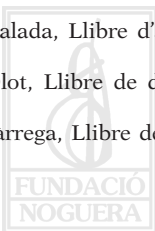
Un altre exemple d'aquesta pràctica es troba el 1700 a Cervera. Aquell any el consell va anunciar l'obligació dels pares de portar els nens a estudiar amb el mestre que pagava la vila. Amb tot, uns dies després, els paers exposaven al consell que la mesura no havia tingut l'efecte desitjat. "Encara [que] en dies atràs fos feta crida per a que tots los minyons anasen a dit studi, ab tot és poch lo concurs." Per això, el consell va ordenar fer una altra crida, obligant els pares a portar-hi els fills i prohibint que cap altre mestre pogués ensenyar públicament. Això sí, la crida especificava que es permetria l'educació privada a les cases particulars.

Atès lo mestre està per orde de la vila, ha aportat sa mulle[r] y família, és pràtiche y té bon cuydado per la ensenyansa, que·s

28. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1602, f. 85v, 18 d'octubre de 1602.

29. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de deliberacions, 1578-1588, f. 160v, 12 de desembre de 1580.

30. ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de consells, 1643-1655, 24, f. 340v, 13 de juny de 1653.

fase crida per a que tots los pares fasen anar sos fills y nebots al Studi General, altrament se'ls fasen pagar les mesades al mestre de la vila com si y anaven. Y [que] se executen los inobediens per les penes seran imposades. Y se sofoquen los demés mestres, com no sien los studians que estan en les cases dels particulars que ensenyen als fills de casa.³¹

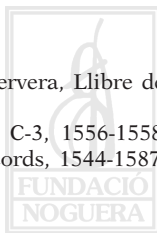
L'ensenyament gratuït

Com en el cas dels metges i dels cirurgians, la preocupació dels governants de torn pel benestar dels sectors més desfavorits es constata també en l'àmbit de l'ensenyament públic. Entre les condicions exigides als mestres per nombrosos consells municipals hi figurava l'obligació d'educar de franc els fills de les famílies pobres. A Mataró, per exemple, l'any 1557 el jurat en cap, Jaume Lledó, va exposar al consell la necessitat de contractar un mestre “que tingués càrrech de amostrar a tots los fills de la vila”. Lledó proposava que el mestre fos obligat a ensenyar als nens més pobres “sense pagar aquells ninguna cosa”. El consell va aprovar la proposta i va destinar deu lliures de béns de la universitat per pagar el mestre, amb la condició que se li exigís “sens paga alguna mostrar als fills de les persones pobres”. Tres anys després el consell de Mataró va aprovar la contractació d'un altre mestre, amb el pacte que fos “obligat de amostrar alguns particulars de la universitat pobres y miserables persones”.³²

Un exemple semblant es troba a Olot, on el 1565 el consell va acordar la donació d'un terreny per edificar el convent del Carme, amb la condició que els frares hi fessin una aula per ensenyar als minyons de la vila. Un dels punts de l'acord especificava que el frare que fes de mestre estaria obligat “de amostrar de franch alls fills de la present vila y terme de Olot qui seran elegits y nomenats per pobres per los cònsols y consell”. L'any 1568 es va fundar un estudi a Olot, gràcies a la donació de Sebastià Ferrussola, sagristà de la vila, que va permetre continuar pagant un mestre per oferir ensenyament gratuït als nens pobres. El contracte signat l'any 1581 entre els cònsols i mossèn Garcia,

31. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre del Consell i de vint-i-quatre, 1687-1709, f. 196v, 20 de gener de 1700.

32. ACA, Notarials, Mataró, C-3, 1556-1558, s. f., 13 de juliol de 1557; ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1544-1587, f. 44, 3 de maig de 1560.

mestre de llegir i escriure i de gramàtica, especificava que estava obligat “de ensenyar los minyons pobres de franc y sens salari”.³³

L'any 1613 el consell de Girona va rebre una carta de Joan Pérez, mestre d'escola, que s'oferia, a canvi d'un salari, a “amostrar de llegir y scriura y comptar als habitants de la present ciutat de franch”. El consell, però, no va prendre cap decisió al respecte. El 1637, de nou, el consell va rebre una altra súplica, aquesta vegada presentada per Esteve Mas, batxiller en arts que ensenyava a llegir i escriure a Barcelona, el qual s'oferia per “amostrar de llegir, scriure, comptar a tots y qualsevols persones [que] ne volguesen apendre, tant rics pagant, com pobres no pagant”. Mas assegurava que havia obert un estudi a Girona, en una casa del carrer dels Ciutadans, on ensenyava “a molts minyons de diferents particulars de la present ciutat”. El consell va autoritzar els jurats a pagar al mestre el salari que consideressin oportú.³⁴

D'una manera semblant, l'any 1663 els jurats de Girona van contractar el mestre Francisco Corbera, per un termini de tres anys i un salari de 30 lliures anuals, amb l'encàrrec d’“ensenyar de llegir, scriurer y comptar als minyons, tant naturals de la present ciutat com forasters”. Entre les condicions hi figurava que el mestre havia d'admetre a l'escola mitja dotzena de nens de famílies sense recursos. “És pactat que als minyons que notòriament seran fills de pares pobres tinga obligació de ensenyar per amor de Déu, sens retribució ni salari algú, (...) fins a número de sis minyons.”³⁵

La determinació del consell de Girona de proporcionar ensenyament gratuït a uns quants nens pobres de la ciutat va esdevenir una pràctica habitual al llarg dels anys següents. Així, el 1679 els jurats van ordenar el pagament de deu lliures al mestre Josep Fuster per la meitat de la dotació anual que tenia assignada per ensenyar a llegir

33. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de deliberacions, 1564-1578, f. 59v, 6 de juliol de 1565. L'acord entre el consell d'Olot i els frares carmelites es troba reproduït íntegrament a: Esteve PALUZIE i CANTALOZELLA, *Olot: su comarca, sus extinguidos volcanes, su historia civil, religiosa y local*, Barcelona: Establecimiento Tipográfico de Jaime Jepús, 1860, p. 128. La donació de Sebastià Ferrussola a: ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de deliberacions, 1564-1578, f. 153v, 31 de desembre de 1568; ibídem, 1578-1588, f. 195v, 20 d'agost de 1581.

34. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1613, 17706, f. 65, 15 d'abril de 1613; ibídem, Llibre d'actes del Consell, 1637, 17730, f. 43v, 26 de febrer de 1637. La súplica presentada per Esteve Mas es troba reproduïda a: Pep VILA, “Com un mestre de minyons barceloní va demanar permís per establir-se a Girona (1637)”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 42 (2001), p. 335.

35. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1663, 17414, f. 130, 25 de juliol de 1663.

i escriure a la ciutat, “y en particular a alguns pobres minyons”. Tot seguit, els jurats van ordenar que fossin pagades deu lliures més a Joan Serradell, també mestre d'escola de la ciutat, per la mateixa raó.³⁶

L'assistència de nens pobres a l'escola es constata també a Vic. Galceran Mensa, mestre de llegir i escriure, assegurava l'any 1615 que l'Estudi General estava sempre “carregat de molts minyons, fills de pobres pares”. A més, es queixava de la competència que li feien altres mestres. “De poch temps ensà se han parats tres o quatre studis públichs en esta ciutat, en molt gran dany del studi major, perquè tant prest com alguns [minyons] deuen alguna cosilla, en demanar-los dine[r]s se'n van a altre studi, y com són deutes tant petits tots se perden.” Per això, Mensa assegurava que preferia ensenyar-los sense cobrar. “Després que so en lo studi sempre n-e tinguts més de vint y sinch sens paga y per amor de Déu.”³⁷

L'any 1686 el consell d'Olot va rebre una súplica de part de Joan Deodato, mestre de minyons de la vila. “Demana [que] se li done alguna cosa en adjutori del treball tant ex[c]lesiu té en ensenyar los min[y]ons pobres de la present vila”, exposaven els jurats. El consell va acordar donar-li tres lliures de plata.³⁸

Francesc Biura, mestre que el 1694 ensenyava a llegir i escriure a l'estudi municipal de Cervera, va demanar als paers d'aquesta vila una compensació per ensenyar els nens pobres. “Ja veuen —exposava el mestre—, per la necessitat y pobresa de molts particulars que fan anar sos fills a son estudi, no pot cobrar-ne cosa”. El consell va acordar donar un ajut al mestre.³⁹

En alguns llocs, fins i tot, l'educació era completament gratuïta per a tots els nens sense excepció. L'any 1606 el Consell de Cent va incrementar fins a cent lliures anuals el salari del mestre que s'ocupava del “corralet”, l'escola que el consell barceloní finançava des de final del segle XVI. “Que [el mestre] no puga exhigir dels minyons cosa alguna”, van posar com a condició els consellers. El 1655 el sacerdot Valentí Ceret, que aleshores es feia càrrec del corralet, assegurava que eren molts els nens que hi anaven. “Moltíssims minyons, que per causa de

36. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1679, 17431, f. 271v, 29 de juliol de 1679.

37. AMV, Ajuntament de Vic, Llibres d'acords, 1615-1618, 4.13, f.409.

38. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1683-1687, f. 162, 27 de desembre de 1686.

39. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre de consells i de vintiquatre, 1691-1715, f. 46, 23 de desembre de 1694.

ensenyar-los de franch, sens pagar cosa alguna, acuden en aquell studi continuament tots los dies”, deia.⁴⁰

L'any 1586 el consell de Mataró va ampliar la gratuïtat de l'ensenyament a tots els minyons de la vila. Els jurats van oferir 40 lliures anuals a mossèn Riquer per ensenyar a llegir, escriure i comptar els nens, amb la condició “que los fills de la vila y terme sian franchs”. Al cap de quatre anys, els jurats van contractar un altre mestre, que es deia Jeroni Plana. El primer punt del contracte establia que el mestre es comprometia a “mostrar de llegir, scriurer y comptar a tots los minyons fills de la present vila y terme de Mataró de franch y degudament”. A canvi, el mestre rebria 45 lliures anuals de salari, tot i que tenia autorització de fer pagar als minyons forasters. D'una manera semblant, l'any 1599 els jurats de Mataró van contractar Julián de Castro per mestre de gramàtica, van oferir-li un salari de 65 lliures anuals i la possibilitat d'utilitzar la casa de la vila com a estudi. “Que hage de ensenyar als fills de la vila y del terme, stants y habitants en aquella, de franc. Y los forasters que paguen.”⁴¹

Al llarg del segle XVII molts pobles van seguir proporcionant educació gratuïta a tots els nens sense distinció. El consell de Vilanova i la Geltrú, per exemple, va resoldre, l'any 1650, augmentar el salari al mestre de minyons fins a 130 lliures anuals —o a 140 o 150 si era necessari—, sempre que fossin “franchs tots los que vullen anar [a] studi”. El 1670 el consell de Sabadell va acordar pagar 70 lliures al mestre que ensenyava de llegir, escriure, comptar i gramàtica, amb el pacte que “no tinga obligació ningun minyó de la present vila y terme lo pagar mesades”. El mestre, però, podia cobrar un tant al mes als minyons dels llocs veïns. Una cosa semblant va succeir l'any 1693 a la vila de Verdú, quan el consell va encarregar als jurats que busquesin un mestre, oferint-li un salari de 80 lliures l'any, “sens que resten obligats los que aniran a estudi a pagar mesadas”.⁴²

A Terrassa, l'any 1698, es va acordar que només podien gaudir d'ensenyament gratuït els fills de les famílies que havien de suportar

40. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 1606, f. 51v, 28 de gener de 1606; ibídem, Registre de Deliberacions, 1656, f. 21, 23 de desembre de 1655.

41. ACM, Fons Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1544-1587, f. 39v, 5 d'octubre de 1586; ACA, Notarials, Mataró, 1590-1593, C-7, s. f., 24 de maig de 1590; ACA, Notarials, Mataró, 1594-1605, C-4, s. f., 28 de març de 1599.

42. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1625-1650, 9, f. 232, 20 de febrer de 1650; AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del ple, 1657-1677, AMH, 2531/2, f. 113, 2 de març de 1670; AMVe, Ajuntament de Verdú, Llibre de determinacions, 1692-1733, f. 1v, 19 de març de 1693.

càrregues fiscals o l'allotjament de soldats. El consell va ordenar que es donessin 180 lliures anuals al mestre que ensenyava a llegir, escriure i gramàtica, “entès emperò que los minyons abitants en la present vila que llurs pares paguen talles y tenen allotjaments de soldats no hajan de pagar masadas”. En canvi, el mestre podia exigir un tant al mes als fills de les cases que estaven exemptes de pagar les contribucions.⁴³

A Sitges, fins i tot, l'any 1700 el mestre fou acomiadat perquè no volia acceptar els fills de famílies pobres, que no pagaven res, cosa que va deixar l'estudi pràcticament buit. Així és com els jurats ho exposaven al consell.

Lo estudi va a tota perdició per no trobar-se minyons que vagen a pèndrer ensenyansa, que-s veu redunda lo haver de pagar mesadas. Y com axò sie cosa que recau ab molts fills de pobres pares, que no tenen per a poder pagar, als quals lo senyor mestre no ha volgut acceptar.⁴⁴

Uns mesos després, els jurats de Sitges van contractar un altre mestre per un salari de 90 lliures l'any, el qual no podia cobrar res a cap minyó del poble.⁴⁵

Un altre exemple de la presència d'escoles gratuïtes arreu del país l'aporta el cas de Tàrraga. El 1703 el consell d'aquesta vila va aprovar un augment del salari del mestre, oferint-li fins a 60 lliures anuals, sempre que “no cobre mesades”. Tres anys després el consell autoritzava els paers a contractar el clergue Manuel Armengol, amb un salari de 50 lliures l'any. “Que no fassa pagar mesades als estudiants, havent-se de accontentar ab dit salari”, van posar-li com a condició.⁴⁶

El nivell d'assistència

A pesar que l'escolarització dels fills no sempre era obligatòria, a l'època moderna l'assistència a l'escola acostumava a ser elevada. Un mestre de Salamanca, per exemple, assegurava cap a 1530 que ensenyava a escriure 150 nens a la vegada. Segons un informe elaborat el 1642 les escoles de Madrid tenien entre 38 i 140 alumnes.⁴⁷

43. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells de la vila de Terrassa, 1678-1715, 8/1, f. 179, 16 de març de 1698.

44. AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1693-1705, f. 100v, 24 de gener de 1700.

45. AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1693-1705, f. 106v, 22 d'agost de 1700.

46. ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de consells, 1698-1715, 27, f. 156v, 17 d'agost de 1703; ibídem, f. 323v, 16 de gener de 1709.

47. Richard KAGAN, *Universidad y sociedad...*, p. 55-56.

No obstant això, les referències a la quantitat de nens que anaven a l'escola acostumen a ser poc precises. L'any 1500 els paers de Cervera asseguraven que a l'estudi municipal hi anaven "molts estudiants". Sis anys després, els paers proposaven al consell la construcció de "tres o quatre cambres", amb l'argument que "en lo studi de dita vila no basten les cambres per los studians".⁴⁸

L'any 1503 el mestre de l'estudi de Reus —vila que aleshores tenia unes 450 cases— va sol·licitar al consell local la contractació d'un batxiller que li fes d'ajudant, ja que assegurava que aquell any tenia "fins en 40 studians". El 1530, això no obstant, el mestre que ensenyava a Reus va demanar que se li paguessin cinc lliures per avançat, argumentant que a l'escola municipal hi anaven molt pocs estudiants.⁴⁹

Amb el pas dels anys, però, l'assistència a l'escola de Reus es va anar incrementant. L'any 1704 el municipi pagava tres mestres per ensenyar a llegir, escriure i comptar als nens, i un altre, que es deia Rafael Serra, per a la gramàtica. Aquell any, a més, el consell d'oficis de la vila va acordar la contractació de Joan Tort com a segon mestre de gramàtica. El consell ho va acceptar, ja que, segons sembla, Serra no donava l'abast.

Vista de la necessitat y ha tant gran en la ensenyansa de gramàtica y no poder cumplir ab aquell zel que deu lo senyor Rafel Serra per lo crescut número de licenciados que dit Serra té, se ha resolt que, en atenció que lo de la ensenyansa de gramàtica dependesca de un bon principi y ser de molta conveniència per la república, que se done gust al dit Joan Tort.⁵⁰

Un recompte ordenat l'any 1566 pel consell d'Igualada va mostrar que a l'escola municipal —que aleshores regentava Antoni Sadurní, "mestre en grammatica, philosophia y rethorica y comptes"— hi anava un total de 100 nens. Un altre recompte fet el 1570 indicava que l'assistència a l'estudi d'Igualada s'havia incrementat fins a 115 minyons, a causa, molt probablement, de l'ordre donada pel consell poc abans que obligava totes les famílies de la vila a portar els fills a l'escola.

48. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre de Consells, 1500, f. 63v, 11 de setembre de 1500; ibídem, Llibre de Consells, 1506, f. 40v, 27 d'octubre de 1506.

49. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1493-1520, p. 213, 3 de desembre de 1503; ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1520-1531, p. 641, 3 de novembre de 1530.

50. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1693-1710, p. 341, 13 de gener de 1704.

Segons el fogatge, a Igualada hi havia 179 cases, cosa que mostra un elevat nivell d'assistència.⁵¹

A començament del segle XVII el nombre de minyons que anaven a l'escola pública d'Igualada continuava sent elevat. El 1613 el mestre que ensenyava a llegir i escriure, que es deia Marc Antoni Sorribes, assegurava que hi anaven “més de cent minyons”.⁵²

Aquest fenomen s'observa també a Sant Boi de Llobregat. El 1574 els caps de casa de la vila van contractar el mestre Marc Biscarro per ensenyar de llegir i escriure als nens durant un any, a canvi de 20 lliures. Del memorial on hi constava els diners que els pares havien de pagar se'n desprèn que un total de 35 famílies van portar els fills a l'escola, en un poble que, segons el fogatge de 1553, hi havia 38 cases.⁵³

Amb motiu de les festes que es van fer a Barcelona l'any 1601 per celebrar la canonització de sant Ramon de Penyafort, van desfilar per la ciutat aproximadament uns 1.600 nens, en un moment en què el nombre d'habitants amb prou feines arribava als quaranta mil. Segons una crònica coetània, feta pel frare dominicà Jaume Rebullosa, els nens que van participar en la processó procedien de diverses escoles de la ciutat, que eren força nodrides, car una va portar-hi 240 nens i una altra 312. Entre aquestes escoles —que, òbviament, oferien un servei públic— n'hi havia dues del barri treballador de la Ribera, una de les quals va portar 145 nens a la processó. Segons el dietari de Josep Monfar i Sorts, uns 400 “niños del corralet” van participar en una processó celebrada el 1687, el dia de la festa de la verge del Carme, cantant una lletania, “todos vestidos de blando y a pie descalzo”.⁵⁴

El 1632 el mestre Pere Violata va exposar al consell de Vic que un temps abans els nens que ensenyava a l'Estudi General “passaven de 360”. En aquell moment, però, el seu nombre havia disminuït, fins al

51. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1566, f. 53; ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1570, f. 73, 18 d'octubre de 1570.

52. ACAN, Arxiu Parroquial d'Igualada, Processos, 6222.

53. AHPB, Bartomeu Bofill, Quadern d'apríes de 1574, 441/6, s. f., 27 de juny de 1574. Document transcrit a: Jaume CODINA I VILA, *A Sant Boi de Llobregat (segles XIV-XVII)*, Barcelona: Columna, 1999, p. 280 i 336.

54. Albert GARCIA ESPUCHE, *La Ciutat del Born. Economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2009, p. 398-399; Jaume REBULLOSA, *Relación de las grandes fiestas que en esta ciudad se han hecho a la cano-nización de su hijo Ramon de Peñafort, de la orden de Predicadores*, Barcelona: Jaume Cendrati, 1601, p. 79, 95 i 105; BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona de los años 1685, 1686 y 1687, ms. 399, s. f., 13 de juliol de 1687.

punt que no arribaven “a cent”. Violata assegurava que els ciutadans de Vic atribuïen el descens “a la mala ensenyansa”.⁵⁵

El mercader Joan Baptista Raguer, jurat del consell de Vic, explicava als seus companys l'any 1671 que el mestre de l'estudi no donava l'abast. “En lo studi general d'esta ciutat hi ha tan gran còpia y número de minyons que van allí per apèndrer de llegir y decorar que lo mestre [que] té càrrech de dita ensenyança no y basta pera poder los passar y encenyar.” És per això que el consell va donar el vistiplau per a contractar un ajudant.⁵⁶

D'una manera semblant, el consell de Mataró, reunit l'agost de 1677, va determinar que calia contractar un segon mestre per ensenyar a llegir i a escriure. “[Per] la multitud de minyons que vuy hi ha en dita vila y no poder un mestre tenir lo cuidado que-s deu per la educació y ensenyansa de aquells”, argumentava. Tres anys després, el consell va conduir Antoni Simon, estudiant de la vila, per ensenyar a llegir als “minyons xichs”, a canvi d'un salari de 50 lliures anuals. Poc després, però, el mestre va presentar una súplica al consell, en la qual assegurava que el salari no li compensava el temps que hi dedicava, ja que, segons deia, tenia 120 alumnes.

En son estudi o ensenyansa cotidianament té cent y vint minyons, y que en ensenyar-los cadal die, matí y tarda, y en conduir-los en los dias de festa a la iglésia y doctrina christiana, és necessari suportar, com ha suportat y suporta, molt treball y paciència, per ser lo número de ells tant gran y ser com són principiants y de poca edat.⁵⁷

En el darrer quart del segle XVII a Girona hi havia tres escoles que ensenyaven públicament, en un moment en què la ciutat tenia uns quatre mil habitants. El 1679, però, dos d'aquests mestres, Josep Fuster i Joan Serradell, asseguraven que, “per ocasió de la occurrència de guerra y calamitat de temps”, l'assistència als seus estudis era molt baixa, ja que només tenien 25 i 30 alumnes, respectivament. En canvi, el tercer dels mestres, el sacerdot Enric Arbonés, deia el 1686 que els minyons que anaven al seu estudi passaven “de setanta”. L'any 1695

55. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1630-1638, Llibre 16, f. 197, 25 d'agost de 1632.

56. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1663-1671, Llibre 21, f. 590, 15 d'abril de 1671.

57. ACA, Notarials, Mataró, 1675-1678, C-17, s. f., 1 d'agost de 1677; ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1613-1685, f. 31, 25 d'agost de 1680. La súplica presentada per Simon es troba reproduïda a: Joan GIMÉNEZ BLASCO, *Mataró en la Catalunya del segle XVII. La gestió del quotidià*, Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2005, p. 196.

els jurats de Girona van exposar al consell que Onofre Llibre, un dels quatre mestres que aleshores tenien estudi públic a la ciutat, no donava l'abast. "[Per] los molts minyons acudan en son estudi, per no poder-los fer pagar mesada, no és possible [que] hi puga abastar." El consell va resoldre repartir la feina i el salari entre els quatre mestres que hi havia a la ciutat.⁵⁸

L'educació femenina

Per regla general l'ensenyament de lletra anava adreçat només als nois, mentre que les nenes acostumaven a aprendre a cosir i altres tasques domèstiques. En el testament d'Esteve sa Torra, apotecari de Barcelona, fet el 1394, s'especificava que la vídua s'havia d'ocupar que els seus fills aprenguessin de lletra i les filles "de seda e altres coses que fembres honestament acostuman de aprendre".⁵⁹

L'any 1619 el sacerdot Pere Jayle va proposar al consell de Vic la fundació d'una casa —que havia d'anomenar-se "de la Santa Concepció"— per acollir nens i nenes orfes. L'estada en aquesta casa estava prevista fins als tretze o catorze anys d'edat, moment en què les nenes havien de ser col·locades "en cases honrrades pera servir" i els nens en algun ofici. "Als minyons de dita casa los amostrarian de llegir y escriure y a les minyones de fer betes y tafanatets", especificava Jayle. El projecte contemplava també que hi hagués una cuina i una monja per ensenyar les nenes a cuinar. "Y dita mare podria exercitar dites minyones per semmanes en dita cuyna y així apendrian la primera cosa que ha de saber una dona que-s aparellar de menjar."⁶⁰

Per la seva part, els cònsols de la Seu d'Urgell van proposar al consell, l'any 1666, donar un ajut a una dona que es deia Elionor Vilella, que ensenyava a cosir. "Seria cosa convenient de que se donàs alguna cosa per ajuda de costa a una dona [que] hi ha que ensenya de fer puntes y cosir a les minyonetes." El consell va resoldre donar-li 12 quarteres de blat cada any, amb la condició que no fes pagar a les nenes els patrons de costura i que tampoc cobrés res a les més pobres.

58. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1679, 17431, f. 94v, 22 de febrer de 1679; AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1686, 17439, f. 97v, 17 de gener de 1686; AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1695, 17449, f. 3v, 1 de gener de 1695.

59. Carles VELA I AULESA, *Especiers i candellers...*, p. 255-256.

60. AMV, Ajuntament de Vic, Llibres d'acords, 1619-1622, 4.14, f. 62, 12 d'agost de 1619.

El 1668, però, els cònsols van tenir constància que Vilella feia pagar a totes les nenes sense distinció, de manera que van retirar-li l'ajut.⁶¹

De nou, l'any 1697, els cònsols de la Seu van exposar que una dona forastera s'havia ofert per ensenyar les minyones, a canvi de "tres càrregues de blat". El consell va encarregar als cònsols que miressin si la dona era "de bons costums" i que li donessin el blat que demanava. El 1701, els cònsols, atenent que "lo offici de mestra o custurera per ensenyar a les minyonas" estava vacant, van tornar a rebre el vistiplau del consell per contractar-ne una altra amb el salari acostumat.⁶²

El consell de Reus pagava, almenys des de 1694, un salari de 8 lliures anuals a cada una de les dues mestres que ensenyaven "de fer randa y cusir" a les nenes del poble. L'any 1701 les "mestres de ensenyansa de fer puntas y cusir" eren un total de set. Al llarg dels anys següents, el nombre de mestres pagades pel comú de Reus per a l'educació de nenes va oscil·lar entre tres i cinc, sempre amb un salari de 8 lliures anuals cada una.⁶³

L'any 1702 el bisbe de Barcelona, Benet de Sala, va ordenar a la priora de la casa de la Misericòrdia que algunes germanes s'ocupessin de l'educació de les nenes. "Un dels més especials empleos en què deuen exercitar-se ditas hermanas sia (...) la instrucció, educació y ensenyança de la minyonas y donzellas en tot gènere de obras honestas y virtuosas, així espirituals com corporals", recordava el bisbe.⁶⁴

Per la seva part, el 1705 un grup de dones d'Olot va proposar al consell municipal la fundació d'un convent en el qual "la juventut femínea de dita vila tinga perpètua ensenyansa en lo exercici de las virtuts y labor material". Segons assenyala Miquel Puig, el consell va recomanar que sol·licitessin la llicència al bisbe de Girona.⁶⁵

Un altre exemple de l'educació de les nenes es troba a la vila d'Artesa de Lleida. L'any 1736 els regidors van contractar el mestre Pau

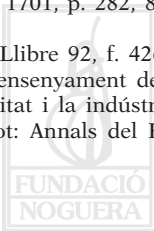
61. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1661-1707, f. 51v i 70v, 6 de gener de 1666 i 8 de gener de 1668.

62. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1661-1707, f. 499, 12 de maig de 1697; *ibídem*, f. 553, 30 d'octubre de 1701.

63. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1693-1710, p. 39, 10 de gener de 1694; *ibídem*, p. 250, 8 de gener de 1701, p. 282, 8 de gener de 1702; p. 341, 13 de gener de 1704.

64. ADB, Comú, 1698-1704, Llibre 92, f. 426, 27 de novembre de 1702.

65. Miquel PUIG REIXACH, "L'ensenyament de les nenes al segle XVIII als corregiments de Girona i Vic: entre la caritat i la indústria popular", *XIX Jornades d'Història de l'educació. Dones i educació*, Olot: Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, 2010, p. 11-33.

Alegre per ensenyar de llegir i escriure als minyons de la vila, per un termini de quatre anys, a canvi d'un salari de 50 lliures anuals. A la vegada, els regidors van contractar Teresa Peralta, esposa del mestre, per ensenyar costura a les nenes, amb un salari de 10 lliures. L'any 1756, de manera semblant, l'Ajuntament d'Artesa de Lleida va resoldre contractar un cirurgià per quatre anys, amb la condició d'ensenyar les primeres lletres als nens i que la seva dona ensenyés a les nenes de costura, i pagar-los, entre tots dos, 70 lliures de salari.⁶⁶

En canvi, el batlle de Sant Martí d'Empúries va veure denegat, l'any 1757, el permís que havia sol·licitat al capità general de Catalunya per pagar una mestra amb fons públics per ensenyar les nenes del poble.

Por lo que respeta a la maestra por la educación de las muchachas —va dictaminar la Reial Audiència— no se concidera tampoco necesario el establecimiento de este encargo en dicha villa con dispendio de los propios del común, porque a más de que esto sería novedad, hay en ella muchas mugeres que se dedican a la enseñanza de hazer encages, cosser, hacer medias y demás conducente a dicho fin.⁶⁷

De vegades, però, l'aprenentatge de llegir i escriure es feia extensiu a les noies. Les constitucions sinodals de la diòcesi de Barcelona impreses l'any 1600, per manament del bisbe Ildefons Coloma, recollen una disposició adreçada als mestres que els ordenava repassar diàriament la doctrina amb els infants. Segons aquesta ordre hi havia mestres que ensenyaven de lletra tant nens com nenes.

Manam als que ensenyen minyons o minyones a escriurer o legir, y a las que ensenyaran de costura a minyones, que juntament los ensenyen la Doctrina Christiana y per lo manco la-ls fassen dir cadal dia una volta, demanant-los compte del que apendran.⁶⁸

En un manament fet el 1669 per l'aleshores bisbe de Barcelona, Alonso de Sotomayor, s'ordenava als mestres de la ciutat, així com a les “donas que tenen cultura”, que procuressin ensenyar cada dia la

66. Informació extreta dels llibres de comptes de l'Ajuntament d'Artesa de Lleida, obtinguda per gentilesa de Josep Gallart, historiador local, a través de la mediació de Francesc Riart.

67. ACA, Reial Audiència, Consultes, 1757, Registres, 478, f. 578v, 7 de desembre de 1757.

68. *Consitucions sinodals del bisbat de Barcelona*, Barcelona: Jaume Cendrath, 1600, p. 155.

doctrina cristiana “als minyons y minyonas”. Això indica, per tant, que a Barcelona hi havia dones que ensenyaven de lletra a les nenes.⁶⁹

L'any 1645 el Consell de Cent va estudiar una proposta “d'algunas personas pias y devotas” de Barcelona que desitjaven fundar un convent de monges de l'Ensenyança a la ciutat. Aquesta institució, inspirada en la Companyia de Jesús, havia estat creada a Bordeus el 1606 per Joanna de Lestonnac amb l'objectiu d'educar les noies. Els estatuts del convent de Barcelona contemplaven admetre minyones externes “que cada dia de matí y de tarda anirian a dit convent pera ser ensenyades en la doctrina christiana, en lo modo de confessar y en llegir y scríurer, y en fer tot género de costura”.⁷⁰

Una cosa semblant va succeir a la Seu d'Urgell l'any 1668, quan un pare jesuïta fill de la ciutat va proposar als cònsols la creació d'un convent de monges de l'Ensenyança. “[Per] los molts profits y utilitats acarrerarie, axí al servei de Déu com a la bona educació de les filles desta ciutat”, argumentava el pare jesuïta. El consell va donar el vistiplau a la fundació del convent, sempre que no hi hagués de posar diners. “Ab que la Ciutat no aje de gastar ninguna cosa y que dit monastir sia tantsolament de monjes de la Ansanyansa.” No sembla, però, que la creació del convent arribés a materialitzar-se.⁷¹

Aquesta, val a dir, no fou l'única proposta en relació amb l'ensenyament de les nenes que va rebre el consell de la Seu d'Urgell. Pere Màrtir Martí, prior del convent de Sant Domènec, va oferir als cònsols, l'any 1702, la possibilitat de fundar un convent de dominiques a la ciutat, amb monges procedents de Vic. “[Per] la ensenyansa, així de llegir y scríurer, com en qualsevol labor de texir, brodar, fer puntas y demás que acostuman ensenyar a las xiques en la ciutat o vila ahont habiten.” Si bé el consell va acceptar estudiar la proposta, no hi ha constància que les monges dominiques s'establissin a la Seu d'Urgell.⁷²

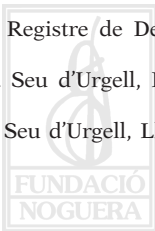
En alguns municipis hi havia mestres que ensenyaven de lletra les minyones per decisió pròpia. A Igualada, com apunta Joan Segura,

69. *Constitucions Sinodals del bisbat de Barcelona*, Barcelona, Antoni Lacavalleria, 1673, p. 151-153.

70. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 1645, f. 257, 29 de setembre de 1645.

71. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1661-1707, f. 73, 16 de setembre de 1668.

72. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1661-1707, f. 559v, 18 d'abril de 1702.

el 1664 hi havia un mestre, que es deia Joan Jutglà, que ensenyava a llegir i escriure a les nenes.⁷³

Al llarg del segle XVIII va augmentar l'interès per l'ensenyament de lletra a les nenes. L'any 1724 l'Ajuntament d'Olot va acceptar la proposta d'Elisabet Lamarca, que es va oferir per ensenyar la doctrina cristiana a les minyones de la vila "públicament y per amor de Déu", sempre que se li donés alguna cosa per poder pagar una casa on dur a terme aquesta activitat. Els regidors van concedir-li un ajut d'11 lliures i 4 sous anuals, procedents de la pia almoïna.⁷⁴

Tres anys després, l'ajut atorgat a Lamarca es va incrementar fins a les 20 lliures, amb el pacte, però, "que tinga altre dona de tota satisfacció per donar dita ensenyansa, suposat se discorre que ella no és bastant per lo molt número de minyonas que se creu tindrà". A més, la mestra es comprometia a ensenyar les nenes a llegir almenys dues hores al dia. "En la primera hora del matí y de la tarde se ensenyarà de llegir, y en las demás (sens deixar la labor) se ensenyarà la doctrina, se donaran concells, se tractarà de la disposició digna per la recepció dels sagraments y se tindrà oració vocal y mental."⁷⁵

L'any 1729 els regidors d'Olot van confirmar un augment de salari a Elisabet Lamarca de fins a 25 lliures per ensenyar les minyones, que havia estat determinat pels seus predecessors dos anys abans, en consideració de "la falta de erudició que hi ha en dita vila entre semblant juventut". Com a condició, els regidors van exigir a la professora "haver de ensenyar sens salari ni mesada alguna a las pobras donzellas que los regidors diran y regonexeran ser pobres de tal manera que no poden pagar".⁷⁶

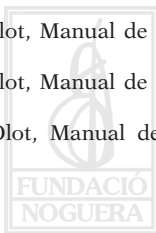
L'any 1758 la Reial Audiència de Catalunya va estudiar una petició dels marmessors de Pau Alinyà, veí de Solsona, que demanaven l'autorització reial per fer efectiu el llegat del testador per establir un convent de la Companyia de Maria, "para la educación y doctrina de las niñas, de que había gran falta en aquella ciudad y obispado, por no haver en él convento alguno de religiosas". L'Audiència va emetre

73. JOAN SEGURA I VALLS, *Història d'Igualada*. Vol. 2, Igualada: Ateneu Igualadí, 1978, p. 73-74.

74. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Manual de negocis de la universitat, 1722-1726, s. f., 17 de desembre de 1724.

75. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Manual de negocis de la universitat, 1726-1728, s. f., 4 de juny de 1727.

76. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Manual de deliberacions, 1728-1730, s. f., 25 d'agost de 1729.

un dictamen favorable, estimant que les 778 lliures de renda anual que generaven els béns de Pau Alinyà eren suficients per al manteniment de les quatre monges que havien de viure al convent. Amb tot, no hi ha constància que el rei Ferran VI donés el permís per a la seva fundació.⁷⁷

L'interès per l'ensenyament femení es va incrementar a partir del regnat de Carles III de Borbó. L'any 1783 el rei va dictar una reial cèdula amb la qual s'establia la creació d'escoles de nenes a tot l'Estat.

El fin y objeto principal de este establecimiento es fomentar la buena educación de las niñas en los rudimentos de la Fé Católica, en las reglas del bien obrar, en el ejercicio de las virtudes y en las labores propias de su sexo... en el manejo de sus casas y en las labores correspondientes, como que es la raiz del aumento de la Religión, y el ramo que más interesa a la policía y al gobierno económico del Estado.⁷⁸

Curiosament, a Sitges, pels volts de 1841, hi havia més dones alfabetitzades que no pas homes. En concret, segons un informe elaborat per l'ajuntament, en aquesta vila —que aleshores tenia uns 3.500 habitants— hi vivien 515 dones i nenes que sabien llegir i 477 que sabien escriure. Pel que fa als homes i nens, n'hi havia 342 que sabien llegir i 302 que sabien escriure. Segons el mateix informe, en aquell moment a Sitges hi havia dos mestres que ensenyaven els nens i cap que ensenyés les nenes. És probable, per tant, que les persones que ensenyaven les nenes a llegir i escriure fossin les mateixes que ensenyaven de costura.⁷⁹

El marc legal de l'ensenyament

Al llarg de l'Antic Règim a Catalunya no existí cap normativa reial per regular l'ensenyament primari. Tot i això, segons alguns historiadors, com a mínim dues disposicions establertes a l'edat mitjana relacionades amb l'activitat docent seguien vigents al segle XVI, durant el regnat de Felip II. Una d'elles tenia l'origen a Castella, en les anomenades *Partidas* d'Alfons X el Savi, amb la qual s'autoritzava qualsevol persona a

77. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1758, Registres, 479, f. 39, 9 de febrer de 1758. En aquest sentit, vegeu: Antoni LLORENS i SOLÉ, *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*, Lleida: Virgili i Pagès, 1987, p. 223-226.

78. Manuel LÓPEZ TORRIJO, "La R.S.E. aragonesa y la educación de la mujer", dins: AA.DD., *Educación e ilustración en España. III coloquio de la historia de la educación*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 268-269.

79. AHMSi, Ajuntament de Sitges, Instrucció pública, s. XVIII-1849, s. f., [1841].

educar els nens de manera particular. L'altra era una norma semblant dictada pel rei Jaume I a València, que permetia l'obertura d'escoles de gramàtica de manera lliure, tant a clergues com a laics.⁸⁰

Tot i no existir una normativa, el rei, en determinades circumstàncies, promulgava decrets que afectaven l'àmbit educatiu. Aquest és el cas, per exemple, del manament que Felip II va adreçar l'any 1568 als francesos, prohibint-los l'ensenyament de la doctrina cristiana i de les primeres lletres. "Que de aquí adelante ningún natural francés de qualquier condición que sea pueda enseñar ni doctrinar muchachos en ninguna manera de letras en esos Principado y condados", va manar el monarca a Diego Hurtado de Mendoza, virrei de Catalunya. Es tractava, sens dubte, d'una mesura encaminada a combatre l'expansió del protestantisme. Com va apuntar Joan Reglà, aquell any es produí un gir en la política reial sobre la qüestió de les fronteres, que responia a un intent d'impermeabilitzar el país davant d'una possible entrada de les idees luteranes. El virrei, al seu torn, ho va comunicar al bisbe de Girona. "Ab la promptitut y diligència possible, per tot vostre bisbat y districte, maneu y prohibiau ab penas que no sia lícit a persona alguna (...) de nació francesa enseñar a minyons ni a persones algunes."⁸¹

A falta d'una legislació de caràcter general, les ciutats acudien al rei de manera puntual per demanar privilegis. Les ciutats de Girona i Barcelona van rebre, els anys 1446 i 1450, l'autorització del rei Alfons el Magnànim per a fundar un Estudi General. Una cosa semblant van fer els consellers de Vic l'any 1537, quan, aprofitant les corts de Montsó, van sol·licitar a l'emperador Carles V el dret per impedir l'obertura d'escoles als mestres que no fossin contractats pel consell municipal.⁸²

L'any 1602, de nou, els consellers de Vic van acudir al virrei de Catalunya per obtenir un privilegi per a fundar l'Estudi General, en el qual s'hi pogués ensenyar totes les arts "axí de grammàtica, retòrica, arts, drets canònic y civil, medicina y theologia y de totes altres facul-

80. Buenaventura DELGADO CRIADO (coord.), *Historia de la educación en España y América*. Vol. II..., p. 177; Buenaventura DELGADO, *La educación en la reforma...*, p. 83. Sobre aquest tema vegeu també: Vicente DE LA FUENTE, *Historia de las universidades, colegios y demás establecimientos de enseñanza en España*. Vol. II, Madrid: Fuentenebro, 1885, p. 497-498; i Ramón LÓPEZ MARTÍN; Manuel LÓPEZ TORRIJO, "Política legislativa borbónica. Exámenes y privilegios de los maestros de primeras letras en el siglo XVIII", *Educación e ilustración en España. Actas del III coloquio de la historia de la educación*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 254-263.

81. ACA, Reial Cancelleria, Registres, 4731, f. 94, 17 de juliol de 1568. En aquest sentit, vegeu: Joan REGLÀ, *Felip II i Catalunya*, Barcelona: Aedos, 1957, p. 176-199.

82. AMV, Acords, 1534-1547, 4.5, f. 110, 13 de juliol de 1537.

tats y sciènties". Entre els capítols de les ordinacions, aprovades l'any següent, hi figuraven les normes que regulaven el funcionament de dues càtedres de gramàtica, així com també un article que estipulava la creació d'una aula per a ensenyar a llegir i escriure als minyons més petits.⁸³

A través del dret canònic, en canvi, es van formular, sobretot a partir del segle XIII, diverses normes relacionades amb l'ensenyament, per bé que en un principi anaven adreçades a la formació del clergat. Així, en el concili de la província eclesiàstica Tarraconense que va tenir lloc a Lleida l'any 1229 es va obligar tots els arxiprestats de Catalunya —és a dir, cada agrupació de parròquies— a obrir escoles de gramàtica, pagant els mestres amb diners de les respectives diòcesis. Aquesta mesura, inspirada en els cànons del concili IV del Laterà, celebrat el 1215, es va adoptar després de detectar que el desconeixement del llatí s'havia estès de manera alarmant entre el clergat, cosa que causava "un intolerable perjudici a les ànimes". Amb l'objectiu de millorar l'educació dels capellans, el concili provincial de Lleida va determinar que "les escoles es multipliquessin". Els cànons relacionats amb l'ensenyament aprovats el 1229 van continuar vigents en segles posteriors, com es constata pel fet que foren reproduïts fil per randa en les constitucions provincials tarraconenses aprovades el 1580 i el 1593.⁸⁴

El seguiment de les disposicions formulades a Lleida es constata en diversos llocs de Catalunya. L'any 1333 el bisbe de Barcelona va concedir llicència a un mestre per ensenyar gramàtica i retòrica a la vila de Piera, mentre que el 1346 va autoritzar-ne un altre per fer aquesta mateixa activitat a Vilafranca del Penedès. El 1367 el bisbe va recordar l'obligació de demanar llicència a un mestre de gramàtica que ensenyava a Sant Celoni i l'any següent feia el mateix amb un que havia obert estudi a Sitges.⁸⁵

Un punt d'inflexió es va produir arran de la celebració del concili de Trento, que es va desenvolupar en diverses sessions entre els anys 1545 i 1563. Davant l'amenaça que suposava el protestantisme, l'Es-

83. AMV, Acords, 1601-1605, 4.11, f. 177, 2 d'octubre de 1603.

84. *Constitucions Provincials Tarraconenses*, Tarragona: Felip Mey, 1580, p. 240; *Constitucions Provincials Tarraconenses*, Tarragona: Felip Roberto, 1593, p. 281. Sobre el concili de Lleida de 1229 vegeu: Roser SABANÉS i FERNÁNDEZ, *Els Concilis Ilerdenses de la Província Eclesiàstica Tarraconense a l'Edat Mitjana (546-1460)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2009, p. 177-208; i Josep Maria PONS i GURI, "Constitucions Conciliars Tarraconenses (1229-1330)", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 47 (1974), p. 65-128.

85. ADB, Comú, 1302-1506, f. 93, 221, 329 i 342.

glésia catòlica va optar, entre altres mesures, per reforçar l'educació dels infants en la fe i en els bons costums. És per això que el concili va insistir en la necessitat d'una millor formació dels sacerdots. L'any 1546, en la sessió V, es va ordenar l'establiment d'escoles de teologia en les ciutats on hi havia catedral. A la resta de municipis, per petits que fossin, hi havia d'haver almenys un sacerdot beneficiat que ensenyés la gramàtica als clergues, així com també als aspirants a ser-ho, principalment a aquells que eren fills de casa pobre, per tal que, d'aquesta manera, tots tinguessin un bon coneixement de les Sagrades Escripures. Una altra de les mesures de gran transcendència va ser el decret que establia la creació dels seminaris conciliaris, aprovat en la sessió XXIII, celebrada el 1563.⁸⁶

Això no obstant, un dels capítols més importants sorgits del concili de Trento relacionats amb l'educació es va aprovar en la sessió V, celebrada el 1546. Es tractava d'una norma que establia que ningú, ja fos clergue o laic, pogués ensenyar la doctrina cristiana a les escoles, tant a les públiques com a les privades, sense haver estat prèviament examinat de vida, costums i coneixements i de tenir l'aprovació del bisbe de la seva respectiva diòcesi.

L'efecte de les disposicions del concili de Trento en relació amb la doctrina cristiana s'observa en les ordenances de l'Estudi General de Barcelona, aprovades el 1559, les quals establien que els nens que aprenien a llegir havien de fer també catequesi.

Que tots los dits minyons qui aprenen de legir, perquè sien introduïts en lo temor de Déu y sàpien la doctrina Christiana, de les dos hores après dinar fins a les tres hores quiscun dia sien obligats anar a la Sglésia de Bethlem pera que allí los amostren la doctrina Christiana.⁸⁷

La influència del concili de Trento es fa ben visible en la visita pastoral que va recórrer les parròquies del deganat del Vallès l'any 1586, durant l'episcopat de Joan Dimes Lloris, un dels bisbes que més va destacar a l'hora d'implantar la reforma tridentina. Entre les instruccions que va rebre el visitador hi figurava la d'assegurar-se que "los

86. Els decrets del concili de Trento es poden consultar a: Ignacio LÓPEZ DE AYALA, *El sacrosanto y ecuménico Concilio de Trento*, Madrid: Imprenta Real, 1785. Sobre la repercussió d'aquest concili en l'ensenyament vegeu: Javier VERGARA, "La aportación del Concilio de Trento", dins: Buenaventura DELGADO CRIADO (coord.), *Historia de la educación en España y América*. Vol II..., p. 48-54.

87. *Ordinacions per reformació y perpètua fundació de la Universitat del Studi General de la ciutat de Barcelona*, Barcelona: Jaume Cortey, 1560, f. 11v.

rectors y vicaris mostren y lligen la doctrina cristiana”. L’ordre més estricta, això no obstant, anava dirigida a exigir una mínima formació als sacerdots. “Als que trobaran que no saben llegir —va ordenar el bisbe Dimes Lloris—, encara que lliguen mediocrament, perquè de assò no-ns contentam, que en aquest cars y particular de no saber ben llegir, que ipso facto aquells sospenguen de la missa.” El bisbe assenyalava, en concret, els capellans d’origen francès —la presència dels quals a Catalunya fou habitual amb motiu de l’èxode provocat per les guerres de religió—, assegurant que la major part eren “deffectuosos en lo llegir”.⁸⁸

En el darrer terç del segle XVI els bisbes catalans, basant-se en les disposicions aprovades al concili de Trento, exigien que els mestres de minyons, tant si eren religiosos com laics, sol·licitessin autorització per tenir escola. El 1572, per exemple, el vicari general de Barcelona, actuant en nom del bisbe Martín Martínez del Villar, va concedir una llicència a Pere Pastor, laic, natural de la diòcesi de Llemotges, del regne de França, per ensenyar de llegir, escriure, comptar i cantar als minyons de la parròquia de Sant Andreu de Palomar. El mateix dia, el bisbe va donar un permís semblant a Guillem Borda, també laic i francès, oriünd de la diòcesi de Condom, per ensenyar de lletra a Vilassar.⁸⁹

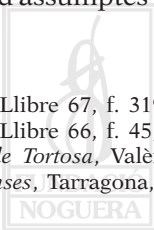
Al llarg dels anys, les diòcesis catalanes, seguint els mandats tridentins, van incrementar el grau d’exigència a l’hora de requerir als mestres la llicència per ensenyar. En el sínode celebrat a Tortosa l’any 1575, el bisbe Juan Izquierdo va ressaltar la conveniència de donar una recta educació als minyons i als joves, ensenyant-los de lletra però també, sobretot, la religió cristiana. En les constitucions aprovades en aquell sínode, que foren publicades el 1616 per ordre del bisbe Alfonso Márquez de Prado, s’ordenava als mestres de minyons que sol·licitessin llicència al vicari general de la diòcesi, sota pena d’excomunicació i d’una multa de 10 lliures. D’igual manera, en el Concili Provincial de Tarragona celebrat el 1591, presidit per l’arquebisbe Joan Terès, es va ordenar que ningú ensenyés a llegir i escriure, de forma pública ni privada, sense la llicència del bisbe de la diòcesi, després d’haver superat el preceptiu examen sobre vida, bons costums i coneixements.⁹⁰

Els exemples de la concessió de llicències episcopals als mestres sovintegen en els registres d’assumpes quotidians de la diòcesi de

88. ADB, Comú, 1579-1587, Llibre 67, f. 319v-322v.

89. ADB, Comú, 1571-1578, Llibre 66, f. 45, 15 d’octubre de 1572.

90. *Constitucions sinodials de Tortosa*, València, Pere Patrici Mey, 1616, p. 41; *Constitucions Provincials Tarraconenses*, Tarragona, Felip Roberto, 1593, p. 282.

Barcelona. Una mostra es troba en el permís que el bisbe Joan Dimes Lloris va concedir l'any 1589 a Jaume Marsans, mestre de Terrassa, el qual sol·licitava poder tenir escola i ensenyar a llegir, escriure i comptar en aquella vila. Un altre cas és el de Pau Salmurri, a qui el bisbe va autoritzar a obrir un estudi a Barcelona per a ensenyar als minyons.⁹¹

A la diòcesi de Girona succeïa una cosa semblant. Entre els anys 1598 i 1599, segons consta en el registre de lletres episcopals, el bisbe de Girona va autoritzar l'obertura d'escoles a les parròquies de Foixà, Arenys de Munt, Verges, l'Armentera, Tossa, Vilopriu, Montagut, Sant Jordi Desvalls, Cadaqués, Cassà de la Selva i Llabià. Així mateix, els anys 1599 i 1600 el bisbat va donar autoritzacions a diversos mestres per ensenyar en poblacions com Juià, Sant Jordi Desvalls, Hostalric, Ullastret, Cadaqués, Tossa i Garriguella. Aquest fons mostra com al tombant del segle XVI alguns llocs de la diòcesi de Girona que amb prou feina arribaven a un centenar d'habitants disposaven d'escola per ensenyar als nens. Segons el recompte fet per Josep Maria Marquès, només entre final d'aquell segle i el primer terç del següent el bisbat de Girona va concedir unes dues-centes llicències a mestres de minyons per ensenyar en un total de vuitanta-sis municipis o parròquies de la diòcesi.⁹²

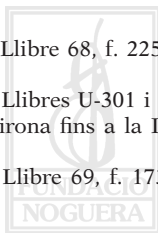
El febrer de 1588 el bisbe Dimes Lloris va fer publicar una ordre en forma de cartell per regular l'activitat dels mestres de llegir i escriure de la diòcesi de Barcelona. A l'inici, el bisbe deixava clara la seva motivació. "Com la bona ensenyansa de la joventut sia tan útil y necessària a la república Christiana, segons la escriptura sancta, los Sagrats Cànon y los Sancts llargament nos ensenya." Es tractava d'un text articulat, compost per dotze punts, el primer dels quals manava als mestres assegurar-se que tots els minyons tinguessin un llibre de la doctrina cristiana, cosa que mostra quin era el principal interès que tenia l'Església a l'hora d'educar els nens. Diàriament, el mestre havia de fer cantar als minyons una part de la doctrina i examinar-los el darrer dia de la setmana.⁹³

L'aspecte més interessant del cartell episcopal, tanmateix, es trobava en el cinquè capítol, on es constata la importància que es donava a la finalitat funcional de l'aprenentatge.

91. ADB, Comú, 1587-1590, Llibre 68, f. 225, 24 d'abril de 1589; ibídem, f. 268v, 3 d'octubre de 1590.

92. ADG, Lletres episcopals, Llibres U-301 i U-302; Josep Maria MARQUÈS i PLANAGUMÀ, "Ensenyament al bisbat de Girona fins a la Il·lustració", *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 12 (1993), p. 292-297.

93. ADB, Comú, 1591-1594, Llibre 69, f. 173.

Tindrà compte en que [els minyons] sàpien també molt ben llegir, així cartes de notari, com processos, y lletres missives, y altres escriptures difficultoses, perquè se fassen bons lectors en tota manera de lletra. Y après los ensenye bona forma d-ella en lo scriure y destresa en lo contar.

El bisbe de Barcelona va manar als mestres col·locar el cartell imprès en un lloc ben visible de l'escola, "de manera que ells y també tots los minyons y llurs pares o amos y qualsevol altra persona lo pugue llegir ab facilitat".

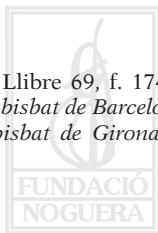
L'any 1593, després de constatar que alguns mestres no havien obeït, el bisbe Dimes Lloris va enviar un visitador a casa del mestre Antoni Rius, al carrer de la Riera de Sant Joan, de Barcelona, per tal de fer-li complir les ordres donades.⁹⁴

Els sínodes diocesans celebrats al llarg del segle XVII mostren l'atenció que l'Església, seguint les disposicions adoptades al concili de Trento, dedicava a l'ensenyament dels infants, principalment pel que respecta al coneixement de la doctrina cristiana. Les constitucions sinodals de Barcelona impreses l'any 1600, per manament del bisbe Ildefons Coloma, recollien una disposició adreçada als mestres de minyons i de minyones, amb la qual se'ls ordenava repassar diàriament la doctrina. Una cosa semblant passava a Girona en temps del bisbe Francisco Arévalo de Zuazo. Les constitucions sinodals aprovades el 1606 recordaven, tot recuperant una disposició adoptada el 1355 per Berenguer de Cruilles, l'aleshores bisbe de Girona, la necessitat que els mestres ensenyessin la doctrina cristiana als seus deixebles, així com els manaments de la llei de Déu, els sants sagraments i altres preceptes de l'Església.⁹⁵

La preocupació per l'ensenyament de la doctrina cristiana als nens es torna a posar de manifest en l'edicta que Rafael de Rovirola, l'aleshores bisbe de Barcelona, va fer publicar l'any 1608, el qual contenia diverses disposicions relacionades amb la moralitat i l'ordre públic. Un dels capítols anava adreçat als mestres, ressaltant la importància de "la bona educació y criança dels minyons en sa primera y tendra edat". Amb aquest argument, el bisbe ordenava als mestres a ensenyar als nens no només a llegir i a escriure, sinó també la doctrina cristiana

94. ADB, Comú, 1591-1594, Llibre 69, f. 174, 2 de setembre de 1593.

95. *Consitucions sinodals del bisbat de Barcelona*, Barcelona: Jaume Cendrati, 1600, p. 155; *Constitucions sinodals del bisbat de Girona*, Barcelona: Sebastià de Cormellas, 1606, p. 69.

“y si és possible lo officio major y sermó. Y que digan lo Rosari y se confessen en les festes principals”.⁹⁶

El novembre de 1611, el bisbe de Barcelona, que en aquell moment era Joan de Montcada, va ordenar al sacerdot Francesc Granollachs, visitador de les parròquies de la diòcesi, que s'assegurés que els mestres de tots els pobles tinguessin permís per tenir escola oberta.

Si trobarà —manava el bisbe— alguns mestres que ensenyen a minyons, los demanarà si tenen llicència de monsenyor Il·lustríssim, o de son vicari general, en escrits. Y farà los amostrear. Y no tenint li manarà que dins deu dies la traguén, preiant-los que no tinguin scola fins que la hayan treta.⁹⁷

Entre els dies 29 de novembre de 1611 i 2 de gener de l'any següent, Granollachs va visitar un total de seixanta-cinc parròquies de la diòcesi de Barcelona. Incomprensiblement, segons es desprèn de les actes, el visitador no va deixar constància de si hi havia mestre o no en cap dels pobles pels quals va passar. En canvi, va ordenar als rectors de la majoria de parròquies que cada diumenge, a toc de campana, apleguessin tot el poble per ensenyar-los la doctrina cristiana. “Exor-tant a tots los de dita parròchia que ab tota diligència acuden y acudir fassen los fills y filles y mossos de soldada pera aprofitar-se en cosa que tant convé per la salut de llurs ànimes”, manava el visitador.⁹⁸

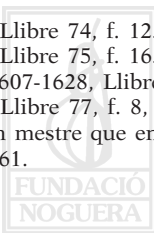
En aquells anys, el bisbat de Barcelona va concedir llicències a mestres de diversos pobles de la diòcesi. El gener de 1618 el vicari general, Maties Amell, va ordenar als domers i als obrers de l'església parroquial de Sant Esteve de Palautordera que fessin públic un edicte amb el qual es nomenava mestre de la vila Antoni Llaguna, natural de la vila de Ripoll, amb l'encàrrec d'ensenyar als minyons a llegir, escriure, comptar i cant pla. El mes de maig següent, el vicari general va autoritzar Llorenç Falquet, sacerdot de Sant Feliu d'Avall, del bisbat d'Elna, per ensenyar en qualsevol parròquia de la diòcesi de Barcelona. El mes de juliol, de nou, el vicari donava llicència a Jaume Casanoves, natural de Riudoms, per tenir escola i ensenyar doctrina cristiana a Sant Quintí de Mediona.⁹⁹

96. ADB, Comú, 1604-1609, Llibre 74, f. 123, 4 de febrer de 1608.

97. ADB, Comú, 1609-1615, Llibre 75, f. 163.

98. ADB, Visites pastorals, 1607-1628, Llibre 64, f. 252-385v.

99. ADB, Comú, 1618-1619, Llibre 77, f. 8, 69v i 106v. Segons Henry Kamen, a Sant Quintí de Mediona hi havia un mestre que ensenyava a la casa de la vila el 1605. Henry KAMEN, *Canvi cultural...*, p. 461.

La preocupació per l'ensenyament dels valors cristians es constata en les ordres donades pels bisbes de les altres diòcesis catalanes. El 1618 es van publicar unes constitucions sinodals a la diòcesi de Lleida, aprovades pel bisbe Francesc Virgili, un capítol de les quals ordenava, seguint els cànons del concili de Trento, que tots els rectors de les parròquies lleidatanes ensenyessin la doctrina als nens i als adults cada diumenge i dies de festa. En el sínode celebrat a Solsona el 1629, el bisbe Miguel de los Santos recordava el mateix, afegint també en un dels capítols l'obligació dels mestres d'escola de procurar que els minyons fossin educats en el temor de Déu i en l'obediència als pares, així com en virtuts morals com la castedat, la justícia, la civilitat, la clemència i la modèstia.¹⁰⁰

L'ensenyament a la ciutat de Barcelona va viure un moment important l'any 1657, amb la creació, per ordre del bisbe Ramon de Sentmenat i de Lanuza, d'una germandat de mestres de minyons, sota invocació de sant Cassià. L'objectiu, segons el bisbe, era assegurar que hi hagués "germandat y unitat" entre els mestres que ensenyaven a la ciutat, "per a que tingan major ocasió de confabular y tractar lo més útil y convenient a la ensenyança y educatió dels minyons". L'objectiu real, això no obstant, era posar ordre i control al mapa escolar, ja que el nombre de mestres que ensenyaven de manera pública a la capital catalana s'havia incrementat notablement.¹⁰¹

El bisbe Sentmenat, primer de tot, va recordar que cap persona de la condició que fos no podia "tenir escola uberta per ensenyar a escriurer, llegir y comptar sens llicència". En aquest punt, el bisbe es limitava a seguir les disposicions establertes pel concili de Trento un segle abans i, de fet, en els preliminars de l'edecte no s'estava d'assenyalar els beneficis per a l'educació que, al seu parer, havien comportat les mesures adoptades per l'Església. En aquest sentit, el bisbe Sentmenat recordava el paper que "la contínua vigilància que la Iglésia Sancta ha tingut en desterrar las ignoràncias y aumentar la ensenyança

100. *Constitucions sinodals del bisbat de Lleida*, Lleida: Lluís Manescal, 1618, p. 8. Sobre aquestes consitucions vegeu: Alfred AGUSTÍ, *Llengua i Església a la Lleida del XVI al XVIII*, Lleida: Universitat de Lleida, 1995, p. 83-88; *Constitucions sinodals del bisbat de Solsona*, Barcelona, Antoni Lacavalleria, 1671, f. 18 i 71. Es tracta d'una reedició de les constitucions sinodals de Solsona impreses a Barcelona per Esteve Liberós el 1630.

101. ADB, Comú, 1656-1658, Llibre 81, f. 151, 7 d'agost de 1657. Sobre les ordinacions de la germandat de Sant Cassià vegeu: Buenaventura DELGADO, "Los maestros del arte de enseñar a leer, escribir y contar de Barcelona (1657-1760)", dins: AA.DD., *Educación e Ilustración en España. III coloquio de la historia de la educación*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 406-417.

ecclesiàstica se manifesta en los sagrats cànons y determinacions dels ecumènichs concilis”.

Per tal de regular el nombre de mestres, el bisbe de Barcelona va manar que entre dues escoles hi hagués almenys una separació de quatre carrers. L'argument, en aquest cas, era que calia “evitar les qüestions que podrien succehir entre los dexeptes”. Entre altres coses, el bisbe va recordar als mestres l'obligació d'ensenyar la doctrina cristiana, així com també que els minyons majors de set anys anessin a confessar. Finalment, el bisbe va nomenar tres visitadors per tal d'assegurar-se que les escoles complien les seves ordres.

A partir d'aquell moment i sense interrupció, any rere any el bisbat de Barcelona feia publicar, poc abans de l'inici de la Quaresma, un edicte en forma de cartell imprès, el qual contenia diversos manaments relacionats amb la moral i l'ordre públic. Un dels punts —com es desprèn del cartell de 1661— anava adreçat explícitament als mestres de minyons:

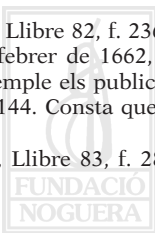
Manam als mestres de llegir y escriurer que ans de tenir dit offici obtinguen nostra llicència y aprobació, als quals exhortam pera la bona educació dels minyons que no sols los ensenyen ben llegir, escriurer y comptar, sinó bons costums y pràtiques, que hojan missa los dias de precepte y si és possible lo offici major y sermó. Y que digan lo Rosari, confessen en les festes principals, no juren ni-s barallen, ni blasfemen, que sien obedients a sos pares y a sos tutors y curadors, ben criats a tots y sàpien la Doctrina Christiana, y los tals llegiran llibres devots y no profans.¹⁰²

Alfonso de Sotomayor, que fou bisbe de Barcelona a partir de 1665, va renovar els manaments a l'inici del seu mandat, tot recordant, entre altres coses, l'obligació dels mestres de sol·licitar permís per ensenyar a llegir i escriure, la prohibició de no obrir cap escola a menys de quatre carrers d'una altra i a formar els minyons en la doctrina cristiana.¹⁰³

En les constitucions sinodals aprovades pel bisbe Sotomayor el 1669 s'insistia, de nou, en l'ensenyament de la doctrina cristiana als minyons. Es manava a tots els rectors de les parròquies de la diòcesi

102. ADB, Comú, 1658-1662, Llibre 82, f. 236, 6 de març de 1661. Un altre cartell imprès idèntic, fet públic el 26 de febrer de 1662, es troba inserit al foli 315 d'aquest mateix llibre. Altres d'iguals, per exemple els publicats el 1664 i 1665, es troben a: ADB, Comú, 1662-1666, Llibre 83, f. 76 i 144. Consta que aquest cartell va ser també publicat els anys 1676, 1677 i 1678.

103. ADB, Comú, 1662-1666, Llibre 83, f. 285, 21 de juliol de 1665.

que els fessin repetir moltes vegades la doctrina cristiana, “ja sia fora o dintre de la Iglésia, des de la una fins a las dos horas passat migdie, o altra hora més acomodada, tocant primer una campana per a que se ajunten los minyons”. Un altre dels punts prohibia la lectura de llibres “profans”.

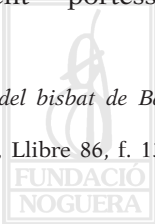
Que los mestres de llegir y escriurer, y donas que tenen cultura, cuyden de ensenyar tots los dies als minyons y minyonas, respectivament, la Doctrina Christiana; no permetan que sos dexebls lligen llibres profans, sinó devots, que ensenyan religió y bons costums, alentant-los a las obras de virtut, y procuren que ojan missa y sermó de ordinari, y que confessen y combreguen sovint y senyaladament en las festas principals, tenint sobre tot molt cuydado en la honestat y reculliment de aquells.¹⁰⁴

Els oficials de la diòcesi supervisaven que les ordres del bisbe es complien. L'any 1673 el bisbe Sotomayor va cridar l'atenció a un mestre que ensenyava sense la seva autorització. “Com a nostre notícia haja pervingut que vós, Francisco Gaçull, hajau obert estudi, ensenyant públicament als minyons de la present ciutat, no sols de llegir però encara de escriurer, sense ser per nos examinat y aprobat.” Davant d'això, el bisbe va prohibir l'ensenyament al mestre. “No goseu ni presumiau tenir estudi ubert ni ensenyar en públich ni en privat als minyons.”¹⁰⁵

El desembre de 1678 el bisbe de Barcelona va dictar unes noves ordinacions adreçades al col·lectiu dels mestres de minyons de la ciutat, les quals, altra vegada, tenien com a objectiu millorar el funcionament de les escoles i educar els minyons seguint els preceptes de la fe cristiana. El bisbe, en aquest sentit, va escoltar la petició formulada pels disset mestres que en aquell moment tenien estudi a la ciutat, els quals demanaven regular l'accés a les esglésies on portaven els minyons a confessar. El bisbe, amb l'objectiu de “no carregar una mateixa isglésia més del que porien suportar los confessors”, va establir que a la catedral, a Sant Miquel, a Sant Pere de les Puel·les i a la capella de l'Hospital General hi anessin els nens d'una sola escola a cada lloc; que a Sant Just i Sant Pastor, a Sant Cugat del Rec i a Santa Maria del Mar hi anessin els nens de dues escoles a cada parròquia i que tres escoles més —entre les quals hi figurava el “corralet”, l'escola pública gestionada pel Consell de Cent— portessin els minyons a confessar a

104. *Constitucions Sinodals del bisbat de Barcelona*, Barcelona: Antoni Lacavalleria, 1673, p. 151-153.

105. ADB, Comú, 1673-1675, Llibre 86, f. 132, 3 d'octubre de 1673.

Santa Maria del Pi. El bisbe Sotomayor, per tant, va limitar el nombre d'escoles a tretze, de manera que les restants havien de ser suprimides. Així, el bisbe va establir que els mestres que en endavant demanessin llicència per ensenyar no podrien obrir escola "fins a que vague algun puesto".¹⁰⁶

Entre les escoles clausurades hi havia la d'un mestre que es deia Josep Carreres. El febrer de 1679 els supervisors designats pel bisbe, que eren els mestres Joan Malgar i Joan Santinyà, van informar Carreres que no podia tenir el seu estudi a la plaça de Santa Anna, ja que estava massa a prop de l'església del Pi —i també de l'estudi de Malgar—, cosa que suposava una contrafacció de les ordinacions aprovades pel bisbe.¹⁰⁷

Carreres, però, no va obeir les indicacions, de manera que unes setmanes després va rebre l'ordre directament del bisbe. "En ninguna manera és convenient al servey de Déu nostre Senyor, ni per lo bé comú de la República que Joseph Carreres tinga estudi obert eo scola de minyons en la present ciutat ho bisbat de Barcelona, ha effecte de ensenyar a aquells de llegir, scriur y contar y la Doctrina Christiana." Carreres, per tant, va haver de tancar l'escola, sota pena d'haver de pagar cent lliures si no ho feia. "[Que] tanque la escola ho estudi que té obert en la present ciutat y no gose ni presuma de aquesta hora en avant no sols en la dita y present ciutat però ni tampoch en qualsevol vila, lloch ho parròquia de aquest bisbat en públich ni en privat ensenyar als minyons las cosas sobreditas."¹⁰⁸

Per les mateixes raons, el bisbe de Barcelona va ordenar tancar l'escola de Josep Montserrate. En aquest cas, però, el mestre va suplicar que se li permetés continuar ensenyant, ja que, segons deia, tenia quatre filles. "Atendiendo principalmente a la submisión del suplicante y a la necesidad que representa de su persona y hijas, le permitimos de nuevo que pueda abrir escuela en la presente ciudad", va resoldre el bisbe.¹⁰⁹

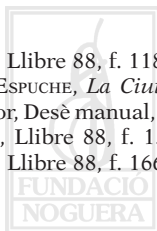
El desembre de 1678 una comissió formada per tres sacerdots va desplaçar-se fins a Mataró per ordre del bisbe Alfonso de Sotomayor, amb l'objectiu de regular el funcionament de l'estudi de la vila, tal com ho recull l'acta aprovada pel consell.

106. ADB, Comú, 1678-1680, Llibre 88, f. 118, 24 de desembre de 1678. En aquest sentit, vegeu també: Albert GARCIA ESPUCHE, *La Ciutat del Born...*, p. 398-399.

107. AHPB, Jeroni Galí, menor, Desè manual, 795/12, f. 47-48v, 18 de febrer de 1679.

108. ADB, Comú, 1678-1680, Llibre 88, f. 153, 1 de març de 1679.

109. ADB, Comú, 1678-1680, Llibre 88, f. 166, 17 de març de 1679; ibídem, f. 181, 31 de març de 1679.

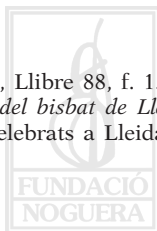
Estos días proppassats tres senyors sacerdots, ab exprés orde y comissió del Il·lustríssim y Reverendíssim senyor don fra Alonso de Sotomajor; (...) bisbe de Barcelona, se conferiren en la present vila a effecte de introduhir, estatuir y establir en ella una perpètua educació y ensenyansa, per encaminar la juventut, com són minyons que van en las primeras escolas y estudiants en lo estudi de gramàtica y altres qui ho voldran o po[d]ran aprofitar-se, en lo sant temor y amor de Déu, instruir-los a la tant deguda veneració al culto divino, respecte a sos pares y a la justícia y correcció temporal y freqüència del Santíssim Sagrament, perquè de aquí puguen créxer y nudrir-se de virtut y lletres.¹¹⁰

Arran d'aquesta visita, els sacerdots van lliurar unes ordres del bisbe als jurats de la vila. El document portava per títol: "Instrucció del que se estatueix en la vila de Mataró per la criansa de la joventut en lo sant temor de Déu nostre Senyor y fraquència dels Santíssims Sagraments, segons la ordinació del senyor bisbe de Barcelona." Entre les obligacions que havien de complir els mestres hi havia la de portar els minyons a l'església parroquial una vegada al mes, tant els que ja estaven en edat de combregar com els que no, "partint-se uns y altres de la escola ab la forma incinuada: és a saber, cantant la lletania per lo camí, anant y tornant, y remètrer lo acte en dita escola cantant una salve a Maria Santíssima en la capella de dita escola y un parenostre y una avemaria resat". A més, cada divendres a la tarda els nens havien de rebre una lliçó de catecisme. "Que los mestres tingan cuidado als dijous a la tarda de avisar als pares de dits minyons que-ls fassen anar lo divendres a la tarda a la escola pera oyr la plàtica y ab ella disposar-se per lo sagrament que en disapte següent se ha de freqüentar".

Els sínodes diocesans celebrats cap a final del segle XVII arreu de Catalunya recollien les disposicions del concili de Trento. Així, les constitucions sinodals del bisbat de Lleida, publicades el 1691, recordaven l'obligació dels sacerdots d'ensenyar la doctrina cristiana als feligresos, "pues al pastor se ha de imputar, quando por negligencia suya se pierden las ovejas". Per això, el bisbe Miquel Jeroni de Molina ordenava als sacerdots "que declaren y enseñen la Doctrina al pueblo, y que si alguno fuere en esto negligente ponga a costa suya persona de satisfacción que la enseñe".¹¹¹

110. ADB, Comú, 1678-1680, Llibre 88, f. 159, 22 de desembre de 1678.

111. *Constitucions Sinodals del bisbat de Lleida*, Lleida: Jaume Magallón, 1691, p. 5. Sobre els sínodes diocesans celebrats a Lleida vegeu: Alfred Agustí, *Llengua i Església...*, p. 81-105.

Aquell mateix any, els paers de Cervera van rebre una ordre del bisbe de Solsona, que els instava a examinar els mestres de l'estudi municipal, tant els que ensenyaven a llegir i escriure com els de gramàtica. "Y si acàs ni haurà que no sien àbils y capasos per la ensenyansa y demés [que] sie necessari per la bona educació, als tals se'ls prive de no poder ensenyar." El consell va ordenar als paers el compliment del manament del bisbe, per "lo quant convé per lo bé públich".¹¹²

En aquest sentit, cal destacar també la disposició adoptada per Josep Llinàs, arquebisbe de Tarragona, en el sínode celebrat en aquesta arxidiòcesi l'any 1704. En les constitucions sinodals publicades aquell any hi havia un capítol que ordenava explícitament als jurats de totes les viles i llocs de la jurisdicció que en el termini de dos mesos contractessin mestres d'escola per tal d'ensenyar públicament als minyons a llegir, escriure i la doctrina cristiana.¹¹³

El finançament de l'educació pública

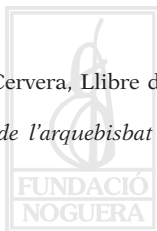
L'arrendament dels drets del comú

Les escoles municipals de la Catalunya moderna es finançaven, en primer lloc, amb els diners que les famílies pagaven al mestre un cop al mes, una pràctica que en la terminologia de l'època es coneixia amb el nom de les "mesades". Paral·lelament, els consells locals es feien càrrec d'assegurar un salari anual als mestres, una mena de subvenció que permetia reduir el preu de les mesades i que afavoria l'accés a l'educació dels fills de les famílies amb menys recursos. Fins i tot, en funció de l'estat de les arque públiques, els municipis pagaven al mestre un salari suficient perquè pogués viure sense necessitat de dependre de l'aportació dels pares. En aquests casos, els consells acostumaven a posar com a condició que el mestre no podia cobrar res als minyons, de manera que l'educació esdevenia completament gratuïta.

Els consells locals pagaven els salaris dels mestres amb diners que provenien de fons públics. Habitualment s'assignava una partida concreta del pressupost anual, però de vegades el finançament s'obtenia a partir de la consignació d'una part dels ingressos que generava l'arrendament dels drets o impostos municipals, com podien ser, per esmentar-ne

112. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre del Consell i de vint-i-quatre, 1687-1709, f. 44, 12 de febrer de 1691.

113. *Constitucions sinodals de l'arquebisbat de Tarragona*, Barcelona: Rafael Figueró, 1704, p. 359.

alguns, el de la carnisseria, el de la taverna o el del forn de pa. L'any 1555, per exemple, el conseller en cap de la ciutat de Vic va demanar autorització al consell municipal per utilitzar fons del comú per pagar a Jaume Clota, mestre d'escola, els diners que se li acostumaven a donar en concepte "d'ajuda de costa". D'aquesta manera, els consellers van assignar al mestre vuit lliures que provenien de l'arrendament del dret de la venda de la fruita. L'any 1559, de nou, els consellers vigatans van consignar les vuit lliures habituals a Clota a més d'unes altres vuit d'extraordinàries que es van prendre del fons procedent dels arrendaments del dret dels ponts i de la llenya.¹¹⁴

Els jurats de Girona, al seu torn, l'any 1599 van ordenar que s'augmentés el salari dels mestres de les tres aules de gramàtica que hi havia a l'estudi de la ciutat, amb la condició que els alumnes no haguessin de pagar res. "[Que] los studiants qui aniran a oir en dits studis no pagaran ninguna cosa a dits mestres ni studis, sinó que oiran de franch", es va ordenar. Per fer front a l'increment de la despesa, el consell de Girona va determinar que la diferència s'obtingués amb la recaptació d'impostos. "Que los augments de dits salaris sien pagats als dits mestres qui legiran en dits studis del nou impost del real imposat sobre lo vi y rahims que entren en esta ciutat."¹¹⁵

A la Seu d'Urgell succeïa una cosa semblant. L'any 1617, per tal de millorar la partida destinada a l'ensenyament, els cònsols van proposar als membres del consell destinar les 40 lliures del dret nou de la llenya per pagar el mestre de gramàtica. "Que juntament ab las trenta liures acostumades donar per la present Ciutat, que serien setanta liures, se trobarie molt bé persona docta y convenient", argumentaven els cònsols.¹¹⁶

Per la seva banda, el consell de la vila de Sallent va determinar, el maig de 1658, que fossin consignades 25 lliures al mestre de l'escola municipal, "cobradores de la carnisseria".¹¹⁷

L'any 1677 el consell de Terrassa va autoritzar els jurats a consignar a Joan Pintat, mestre de l'estudi, l'arrendament dels drets de l'aiguardent i del tabac. El consell, a més, va determinar que a partir d'aleshores el mestre no cobrés res als nens del poble. "Que des del

114. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1547-1570, Llibre 6, f. 82v, 29 d'abril de 1555; *ibídem*, f. 135, 22 d'abril de 1559.

115. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1599, 17691, f. 107v, 1 de juliol de 1599.

116. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1617-165, f. 2v, 30 de juliol de 1617.

117. AMS, Ajuntament de Sallent, Actes del Ple, 1657-1726, s. f., 26 de maig de 1658.

primer de dit corrent mes en avant no puga cobrar ninguna mesada dels fills de la vila.” L'any 1699, de nou, el consell de Terrassa va resoldre destinar diners dels arrendaments per finançar l'ensenyament. “Per a pagar a dit mestra de grammàtica 44 lliures a compliment de ditas 180 lliures per son salari de mestra, assignan e consignan a dit mestra Pintat semblants 44 lliures, avedoras de Gayetano Corominas del preu del arrendament de la primera part de la pesca salada.”¹¹⁸

A Sabadell, el setembre de 1685, va ser contractat per mestre dels minyons un organista que treballava a Terrassa. El consell va acordar que el salari li fos pagat amb diners dels béns del comú fins al mes de maig següent i que a partir d'aquell moment s'apliqués un repartiment proporcional sobre tots els arrendaments.¹¹⁹

El 1706, de nou, el consell de Sabadell va acordar pagar els diners que es devien a Salvador Verdaguer, mestre de gramàtica de la vila, amb els ingressos que el comú rebia de la notaria municipal. “Dita universitat assigna y consigna a dit Salvador Verdaguer semblants cent vuytanta-sis lliuras, seta sous y vuyt [diners], havedoras y cobradoras del arrendament de la scrivania d-esta vila, que vuy té Joan Batista Asbert, notari.”¹²⁰

Un darrer exemple de la pràctica d'utilitzar els guanys provinents dels arrendaments dels drets locals per pagar els salaris dels mestres l'aporta l'acta d'un consell celebrat a la vila d'Arbúcies el març de 1711. Els membres del consell, considerant les dificultats que provocava la guerra, van decidir recuperar el control dels impostos sobre la venda dels productes bàsics. Entre altres coses, el consell va resoldre que els beneficis obtinguts fossin destinats a pagar el mestre de minyons.

[Els membres del consell] han conclòs y deliberat aturar-se y retenir-se deve[r]s dita universitat los arrendaments que quiscun any acostuman arrendar al públich subast en la plaça pública de dita vila, que són de distret de dita universitat, volent aquella de aquí al davant vèndrer per compte de dita universitat todas las cosas en los dits arrendaments contengudas. (...) Y dels profits

118. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells de la vila de Terrassa, 1658-1678, 7/1, f. 254, 25 d'abril de 1677; ibídem, 1678-1715, 8/1, f. 194v, 6 de desembre de 1699.

119. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1677-1729, f. 53v, 23 de setembre de 1685.

120. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1677-1729, f. 187, 24 de febrer de 1706.

de dits arrendaments resultants se aja de pagar en primer lloch al senyor mestre.¹²¹

El novembre de 1714, el consell d'Arbúcies va acordar tornar a arrendar tots els drets de la vila, excepte el del pa. "Y del preu que de dits amoluments se traurà, se aja de pagar lo salari del mestre de dita vila."¹²²

Copagament entre institucions

De vegades els fons del comú es complementaven amb aportacions d'altres institucions locals. El 1536 el consell de la Bisbal d'Empordà va contractar un mestre, pagant-li la meitat del salari de béns del comú i l'altra meitat amb els diners que aportava una de les confraries del poble. "Mestre Ferrer se ere proferit de legir y tenir studi en la present vila de la Bisbal ab que li fossen donades 10 lliures (...), pagadores la meytat per la vila y l-altre meytat per la confraria de Nostra Senyora."¹²³

La fórmula del copagament s'utilitzava també a la Seu d'Urgell. L'any 1590 el consell va resoldre presentar una demanda contra el capítol de la catedral perquè els canonges es negaven a contribuir a finançar l'estudi públic, cosa que, segons sembla, era una pràctica consuetudinària molt antiga.

Fonch conclòs per tot lo Consell que, attès y considerat que lo capítol de Urgell de deu, vint, trenta, cinquanta y cent anys ensà y de tant de temps ensà que no y ha memòria de hòmens en contrari, ha acostumat y acostume pagar la meytat del salari del mestre del studi quiscun any y la meytat de les obres de dit studi, y assò sens contradicció alguna, y està en consuetut de pagar dits salaris, que·ls sie presentada una requesta que de assí al davant paguen com tenen acostumat.¹²⁴

D'igual manera, el febrer de 1657 els consellers de Sallent van proposar la contractació d'un sacerdot per ensenyar als minyons, pagant el comú la meitat del salari i l'altra meitat la comunitat de preveres de la parròquia.

121. AHMA, Ajuntament d'Arbúcies, Llibre d'actes del comú, 1680-1740, p. 173-174, 8 de març de 1711.

122. AHMA, Ajuntament d'Arbúcies, Llibre d'actes del comú, 1680-1740, p. 199-200, 1 de novembre de 1714.

123. ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibre d'acords, 1531-1608, p. 49, 22 de juny de 1536.

124. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1579-1617, f. 287, 18 d'octubre de 1590.

Ja veuhen —exposaven els consellers— la necessitat tenim de mestre per ensenyar de llegir y escriurer y gramàtica y que lo reverent doctor Joseph Manganell, prevere, vol entèndrer en pèndrer dit magistrat per un any, ab que se li donen vint-y-sinch lliures per la vila y terme y que la reverent comunitat li done les vint-y-sinch lliures acostuma de donar.¹²⁵

Els jurats de Sitges, per la seva banda, van signar, el maig de 1619, una concòrdia amb el capítol de la catedral de Barcelona per tal de resoldre un conflicte de jurisdicció que feia molt temps que s'arrossegava. Entre altres coses, els canonges es van comprometre a cedir alguns privilegis al comú, com per exemple els arrendaments del dret de la taverna, de la venda d'oli, de farina i alguns altres. Segons assenyala Joan Llopis, es va acordar que el capítol aportaria 28 lliures cada any per ajudar el mestre de llegir i escriure. “[I] que repartiria las canòniques pera l'alivi dels fills de Sitges més pobres y benemèrits.”¹²⁶

És per això que el novembre de 1703 el consell de Sitges, en negociar el salari amb un nou mestre de minyons, li va oferir 80 lliures de sou, amb el benentès que el capítol de canonges de la catedral de Barcelona aportaria les 28 lliures que acostumava a donar per a l'ensenyament.

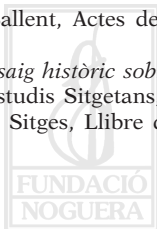
Y demanant quin salari li donaria la vila li feren comprèndrer que lo més que la vila poria donar fora sinquanta-duas lliuras, y las quals juntas ab 28 lliuras que lo Molt Il·lustre Capítol dona, fan la summa de 80 lliuras, las quals y casa era tot lo que la vila poria donar. Y ab aqueixa conformitat se acontentà de que ho proposàsem.¹²⁷

Les donacions particulars, d'altra banda, foren també un recurs per finançar l'educació pública, encara que, com mostra el cas següent, no sempre eren completament desinteressades. L'any 1594 el consell general de la ciutat de Girona va acceptar una proposta feta per Joan Llober, rector de la parròquia de Bescanó, el qual, “mogut de intrínseca amor y charitat y affectant summament que lo exercici de les letres augmente y floresca en lo studi d-esta ciutat”, va fer una donació de

125. AMS, Ajuntament de Sallent, Actes del Ple, 1657-1726, s. f., 17 de febrer de 1657.

126. Joan LLOPIS i BOFILL, *Assaig històric sobre la vila de Sitges*. Edició facsmil de l'original de 1886, Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, 2013, p. 45.

127. AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1693-1705, f. 144v, 6 de novembre de 1703.

2.640 lliures per a l'estudi, amb la condició que la ciutat li pagués una pensió de 132 lliures cada any de manera vitalícia.¹²⁸

Diners provinents de la caritat

Els diners procedents de la caritat van esdevenir un altre important mitjà per pagar l'ensenyament municipal. L'any 1510 el bisbe de Girona va atorgar una llicència als jurats de Banyoles per reobrir l'estudi que hi havia hagut a la vila, pagant el seu cost durant tres anys amb diners de l'almoina que es recollia a la porta de l'església.¹²⁹

L'any 1563 el mestre de l'estudi d'Olot va comunicar als consellers que deixaria d'ensenyar si no se li proporcionava un lloc per viure. Davant d'això, el consell va determinar que es pagués el lloguer d'una casa amb béns del comú i si no n'hi havia prou, que s'utilitzessin diners de l'almoina. L'any 1665 el mestre de gramàtica, que es deia Jaume Gou, va demanar un augment del salari. El consell d'Olot va determinar que se li afegissin 25 lliures, procedents dels "residuos de la almoyna".¹³⁰

El conseller en cap de Vic va proposar, l'any 1617, demanar permís al rei i a la Santa Seu per destinar l'almoina general a finançar l'estudi, ja que, segons ell, això era més profitós que repartir els diners entre els pobres. "Vist lo poch útil que los pobres de la ciutat reben de dita almoyna, perquè van a rebre aquella axí los qui la tenen a menester com los qui no tenen necessitat (...), y vist lo gran dany que reban dits pobres per no poder fer estudiar en la present ciutat llurs fills". Els consellers proposaven la creació d'aules "aont se ensenye ab més facultat y ab més compliment llegir, escriure y comptes y la doctrina christiana".¹³¹

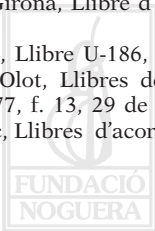
En molts altres pobles de Catalunya es donava una situació semblant. L'any 1618 el canonge Maties Amell, vicari general del bisbat de Barcelona, va ordenar als domers i als obrers de l'església parroquial de Sant Esteve de Palautordera que acceptessin Antoni Llaguna, sacerdot de Ripoll, per mestre d'ensenyar als minyons a llegir, escriure, comptar i cantar. "Y per rahó de dit mastrat hajen y sian obligats en

128. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1594, 17686, f. 37, 4 de maig de 1594.

129. ADG, Lletres episcopals, Llibre U-186, f. 26v, 15 d'octubre de 1510.

130. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibres del consell, 1546-1564, f. 389v, 7 de setembre de 1563; ibídem, 1665-1677, f. 13, 29 de setembre de 1665.

131. AMV, Ajuntament de Vic, Llibres d'acords, 1615-1618, 4.13, f. 223, 21 d'agost de 1617.

donar los drets y emoluments tocants tant del bací de les ànimes de dita iglésia com de altres ventures de aquella, que han sempre acostumat donar als predecessors de aquell.”¹³²

L'any 1626 els jurats i el consell de Centelles van sol·licitar permís al visitador episcopal per utilitzar diners de la caritat per pagar el mestre. “Que la almoyna que en certs dies del any se acostuma de donar en las portas de la iglésia dalt dita, la commutàssem en millor hús, so és, per salari de un mestre qui ensenyàs los fills de la vila.” De la informació obtinguda pel visitador es va constatar que, com passava en altres pobles, l'almoyna no era repartida de manera correcta.

Consta que la dita pia almoyna no és distribuïda sols entre pobres, com los fundadors instituïren, y que moralment no-s pot esperar remey en aquest abús, perquè com se té de donar a las portas de la iglésia acuden a pendre-les tant los rics com los pobres. Consta també que per criar-se los minyons de dita vila en sa llibertat, per falta de mestre se inclinan a molts vicis y no se encaminen al camí de la virtut. Consta que per la molta pobresa de la vila no poden conduir mestre qui ensenye.¹³³

Per tot plegat, el visitador, considerant “que de la educació de llurs fills se li té de seguir als pobres de dita vila molt major profit que la almoyna”, va ordenar als jurats de Centelles que la caritat, que anualment solia consistir en 20 lliures i una quartera de blat, fos utilitzada “per ha conduir un mestre idòneo y sufficient per ensenyar als minyons y juventut de la dita vila la doctrina christiana, llegir, scríurer y gramàtica”.

El consell de la vila d'Amer, al seu torn, l'any 1629 va enviar un síndic a Girona per tal de demanar al bisbe autorització per destinar uns diners de l'almoyna per a pagar un mestre de minyons.

La vila y vall de Amer —va exposar el síndic—, per ésser com és tant gran, està de molts anys a esta part sens persona qui amostre de llegir y scríurer als minyons y apenas si hi ha persona que en la ocasió de dir missa algun sacerdot li ajude, tanta és la ignorància que causa no haver-hi qui amostre, lo que cessara si per V. R. se proveheix de degut remey, podent-le y haver ab molta facilitat, ordenant que pus lo ciri del jovent y fills del lloch y lo ciri dels forasters en la iglésia de Sant Miquel, parroquial

132. ADB, Comú, 1618-1619, Llibre 77, f. 8, 19 de gener de 1618.

133. ABEV, Fons parroquial, Centelles, Visites pastorals, 1590-1786, H-1, s. f., 9 de febrer de 1626.

anomenada, tenen renda ja fundada pera fer-los cremar. Y reste de aquells vint lliures, moneda barcelonesa, les quals aplicades pera tant bona institució y fundació de desterrar ygnorància.¹³⁴

D'aquesta manera, el síndic d'Amer va demanar al bisbe de Girona que concedís una llicència a la vila per destinar els diners obtinguts de la crema de ciris a donar un ajut al mestre. "Y lo que rebran, deduhit lo cremar de dits ciris, sia distribuït y donat a un mestre qui amostre als minyons per ajusta de costa."

L'any 1632, el consell de la Bisbal d'Empordà va encomanar als jurats de la vila un encàrrec semblant. "Que los senyors de jurats pogan tractar ab lo senyor bisbe de que al studi se aplican las almoynas que convindrà per lo studi." El 1648, de nou, el consell va acordar demanar autorització al bisbe per utilitzar els diners de l'almoina per pagar el mestre de minyons. "Que-s supplique y demane al molt reverent senyor official eclesiàstich de Gerona se servesca (...) decretar en favor de dita universitat una bona part de dites almoynes perquè-s puga donar un competent salari al mestre de dit studi."¹³⁵

A la parròquia de Sant Julià de Vilatorrada fou el bisbe de Vic, Gaspar Gil, qui l'any 1635, amb motiu d'una visita pastoral, va ordenar al rector i als obrers contractar un mestre de minyons, pagant-lo amb diners de l'almoina.

Manam al dit rector y obre[r]s que dins dos mesos pròxims hagen procurat un mestre qui tingue cuidado de ensenyar als minyons de dita vila y parròchia de llegir, escriurer y comptar, y dos vegades lo die la doctrina christiana, donant-li quiscun die un sou del bassí de las ànimas.¹³⁶

L'any 1668 el consell de Berga va determinar, a proposta dels consellers, donar un ajut al mestre amb diners del bací de les ànimes. "Se ha proposat que del que restarà del basí de les ànimes que-s done algunes misas al mestre de studi."¹³⁷

En el transcurs d'una visita pastoral feta a la vila de Seva l'any 1686, el bisbe de Vic, que aleshores era Antoni Pasqual, va ordenar

134. ADG, Processos moderns, 2314, s. f., 29 de desembre de 1629.

135. ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibre d'acords i resolucions, 1608-1652, p. 457, 11 de juliol de 1632; ibídem, 1608-1652, p. 901, 17 d'agost de 1648.

136. ABEV, Fons Parroquial, Sant Julià de Vilatorrada, Visites Pastorals, 1635-1665, H-I-1, f. 100v, 26 de novembre de 1635.

137. ACBR, Ajuntament de Berga, Llibres del consell, 1665-1674, f. 103, 2 de setembre de 1668.

que dels diners del bací de les ànimes es donés “un sou per lo mestre que ensenya de llegir y escriurer als fills d-esta vila”.¹³⁸

A Cervera, d'una manera semblant, el mestre de gramàtica rebia una compensació amb diners del bací de les ànimes. L'any 1691 el sacerdot Gili Pejuan, que aleshores feia de mestre, va demanar al consell una part de la caritat recollida a missa, ja que, segons deia, la recaptació del bací de les ànimes era molt baixa. “Per fer-se pochs dine[r]s en dit bassí, no se li ha donada ninguna caritat, que persó la vila lo affavorís com en lo any pasat en algunes caritats de missa.” El consell va resoldre que s'exigís a la comunitat de preveres el compliment de l'acord que tenien signat amb el comú per ajudar el mestre. “[Tenen] la obligació, en forsa de la concòrdia, de donar al mestre de gramàtica, si és prevere, deu lliures per la caritat de misses”, recordava el consell.¹³⁹

Llegats i causes pies

Les causes pies instituïdes per particulars foren molt importants a l'hora de finançar alguns estudis municipals. Tot i que, inicialment, els beneficiaris dels llegats pietosos acostumaven a ser joves estudiants o donzelles per maridar de la família del testador, de vegades la donació contemplava el finançament de l'estudi de la vila de la qual aquell era natural. Un exemple es troba a Olot, on l'any 1568 es va obrir un estudi per ensenyar als minyons, gràcies al llegat del sagristà Sebastià Ferrussola.¹⁴⁰

Aquesta pràctica, val a dir, no era exclusiva de Catalunya. A les regions franceses de Maine i d'Anjou es va crear, cap a final del segle XVI, una xarxa d'escoles primàries, amb l'ajut, com apunta Dominique Juliá, de les rendes que van aportar molts eclesiàstics a través de llegats pietosos.¹⁴¹

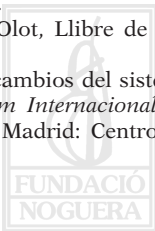
Un altre exemple que mostra aquest fenomen és el de Quirze Perich, sacerdot beneficiat a la vila de Verges, el qual en el seu testa-

138. ABEV, Fons Parroquial, Seva, Visites Pastorals, 1598-1830, H-1, s. f., 10 d'agost de 1686.

139. ACSV, Ajuntament de Cervera, Llibre de consells i de vint-i-quatrena, 1691-1715, f. 4, 22 de desembre de 1691.

140. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de deliberacions, 1564-1578, f. 150, 10 d'octubre de 1568.

141. Dominique JULIÁ, “Los cambios del sistema educativo en Francia durante el siglo XVIII”, dins: AA.DD., *Symposium Internacional sobre Educación e Ilustración. Dos siglos de reformas en la enseñanza*, Madrid: Centro de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia, 1988, p. 41.

ment, fet el 1591, va establir la fundació d'una causa pia per tal de pagar el salari d'un mestre per a l'estudi municipal. Perich va establir que els administradors de la causa pia —que havien de ser el sagristà de la parròquia i el cònsol en cap de la vila— prenguessin les rendes produïdes pels seus béns. “Y [que] aquelles donen per adjutori per un mestre de scolas, lo qual en dita vila conduecan, per lo qual los minyons de la dita vila y altres forasters, letres, criansa y altres coses tocants al servey de Nostre Senyor, ensenye.”¹⁴²

A Montagut, a la comarca de la Garrotxa, l'any 1604 hi fou fundada una causa pia per part de Joan Roca, que incloïa una dotació per contribuir a pagar l'estudi municipal. Hi ha constància que l'any 1685 aquesta causa pia encara tenia uns ingressos de 90 lliures anuals.¹⁴³

Una altra mostra l'aporta el cas del sacerdot Miquel Jou, que el 1624 va fundar un benefici a la vila de Peramola, amb la condició que la renda obtinguda dels seus béns servís per pagar una part del sou del mestre. “Sempre y quant los cònsols de dita vila tindran un mestre ecclesiàstich o secular per ensenyar als minyons, ço és, legir, scriure y la doctrina cristiana quiscun dia, que en ajuda de costa del salari li done la universitat, que per lo procurador o clavari de la reverent comunitat li sian donadas deu lliures.”¹⁴⁴

L'any 1636 els jurats de Castellterçol van signar una concòrdia amb el paborde de l'església parroquial, per la qual establien que el consell destinaria deu lliures de renda d'una causa pia per vestir pobres, fundada per Gabriel Casademunt, que havia estat rector de Monistrol de Calders, per pagar una part del salari del mestre.¹⁴⁵

El sacerdot Jeroni Closells, domer de la parròquia de la Bisbal d'Empordà, va fundar un personat l'any 1639, dotat amb 480 lliures, amb la condició que el seu obtentor havia d'ensenyar el catecisme a la plaça de la vila. El 1651, el consell de la Bisbal va determinar donar 25 lliures de salari al mestre de l'estudi i uns diners addicionals procedents d'una altra causa pia.¹⁴⁶

L'any 1647 el consell de Cadaqués va acordar contractar com a mestre un estudiant que havia arribat a la vila. El consell va determi-

142. ADG, Institucions de causes pies, Llibre 2, f. 171-175v, 8 de novembre de 1591.

143. ADG, Cúria i Vicariat general, Resolucions de marmessories, 2702.

144. AHPB, Francesc Jutge, Tretzè manual, 606/17, s. f., 9 de juny de 1624.

145. ABEV, Visites pastorals, 1218/2, 1592-1636, f. 64, 20 de gener de 1636.

146. ADG, Cúria i Vicariat general, Manuals de col·lacions, D-294, f. 68, 1639; ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibre d'acords i resolucions, 1608-1652, p. 951, 9 de juliol de 1651.

nar pagar-li el salari amb fons del comú i també amb les rendes d'un llegat pietós. "Que ab dine[r]s de la causa pia y de la vila se li do de ajutori a dit mestra 20 lliures."¹⁴⁷

Jacint Riera, sacerdot beneficiat a l'església parroquial de Palafrugell, en dictar testament, l'any 1656, va deixar els seus béns a la comunitat de preveres, amb la condició que les rendes servissin per pagar "al mestre de escolas qui serà sucesivament y perpètuament del dit castell de Palafrugell". D'aquesta manera, el mestre tindria prou mitjans per viure i estaria més motivat. "[Per] poder millor passar y sustentar-se y ab major fervor ensenyar als estudiants pobres del dit castell y terme", argumentava.¹⁴⁸

L'any 1685 els marmessors del sacerdot Baldiri Quer van fer efectiva la seva voluntat testamentària de pagar un mestre per ensenyar els minyons del petit lloc de Jafre, parròquia del qual n'havia estat rector. "Y tinga obligació lo mestre de ensenyar als minyons pobres de dit lloch de Jaffre de franch o per amor de Déu, (...) y ensenyar tots los dias la doctrina christiana als dits minyons y minyones." Els marmessors van destinar prop de 3.500 lliures de capital a la fundació d'aquesta causa pia que, entre altres coses, havia de servir també per maridar les donzelles i pagar els estudis dels descendents de Joan Quer de la Coma, pagès de Crespià, germà del sacerdot.¹⁴⁹

Un altre exemple es troba a la parròquia de Seva, on l'any 1703 els marmessors del testament de Jaume Castanyer, que havia estat majordom de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, van fundar un aniversari perpetu. Un dels beneficiaris era el mestre de minyons de la vila, que anualment rebia diverses quantitats per l'assistència a determinats oficis litúrgics.¹⁵⁰

El sacerdot Antoni Vixeiras, fill d'un sabater de Sant Cristòfor de les Planes, a la Garrotxa, va ordenar en el seu testament, fet l'any 1705, que el mestre del poble ajudés a cantar al cor de l'església en les misses que va fundar, a canvi de pagar-li tres sous cada vegada.¹⁵¹

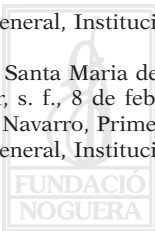
147. ACAE, Ajuntament de Cadaqués, Llibre de conclusions del consell de la vila de Cadaqués, 1623-1660, f. 86v, 19 de maig de 1647.

148. ADG, Cúria i Vicariat General, Institucions de causes pies, Llibre 28, f. 247v, 20 de desembre de 1656.

149. ADG, Cúria i Vicariat General, Institucions de causes pies, Llibre 8, f. 364v-370v, 3 de febrer de 1685.

150. ABEV, Fons Parroquial, Santa Maria de Seva, Causes Pies, Seva, 1718-1810, M-2, Causa pia de Jaume Castanyer, s. f., 8 de febrer de 1703. El testament de Jaume Castanyer es troba a: AHPB, Antoni Navarro, Primer llibre de testaments, 876/31, f. 115.

151. ADG, Cúria i Vicariat General, Institucions de causes pies, Llibre 10, f. 142, 18 de setembre de 1705.

Al Pont d'Armentera, a l'Alt Camp, l'any 1706 un sacerdot que es deia Josep Domingo va fundar una causa pia amb l'objectiu de dotar amb 150 lliures anuals un mestre per ensenyar a llegir, escriure i gramàtica a l'escola municipal.¹⁵²

D'igual manera, el sacerdot Joan Bosch va fundar una missa quotidiana a l'església parroquial de Sant Boi de Lluçanès, d'on era fill, el beneficiari de la qual era el mestre del poble. En el seu testament, fet l'any 1706, va deixar establert que la dotació de la causa pia fos destinada a "ensenyar a la puerícia y juventut dels habitants de dit lloch y parròquia de Sant Boy y a altres de llegir y escriurer y ensenyar grammàtica". Hi ha constància que des de l'any 1708, quan fou fundada la missa, fins a 1712, el sacerdot que feia de mestre va rebre sis sous diaris, cosa que representava uns ingressos d'unes 100 lliures anuals.¹⁵³

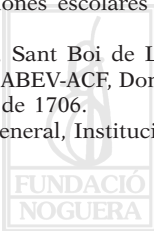
L'any 1707 els marmessors de Jacint Fluvià, sacerdot de Pontós, van fundar, seguint les seves disposicions testamentàries, una causa pia destinada a pagar els estudis de Miquel Fluvià, fill d'Abdon Fluvià, germà del sacerdot, pagès de Sant Esteve d'en Bas, amb la condició que si no continuava la carrera eclesiàstica, les rendes fossin destinades a finançar l'ensenyament municipal. "Que si lo dit Miquel Fluvià acabats los estudis no és sacerdot o no pren altre estament, que no puga més gaudir de ellas [de les rendes], sinó que vull [que] sian divididas de esta manera: ço és, las quinze lliures barcelonesas servescan per lo mestre de estudiants de Sant Esteva de Bas."¹⁵⁴

Un altre exemple de la importància que van tenir els llegats pietosos per a l'ensenyament l'aporta el cas de Josep Salvany, sacerdot de Gironella, el qual rebia deu sous diaris per dir una missa, fundada per un oncle seu, que també fou sacerdot. Aquest, l'any 1712, en el seu testament, havia establert que en absència del seu nebot, la missa fos atorgada al mestre de minyons de la vila, donant preferència als sacerdots de la seva família. "Ab pacte, emperò, que regonegut per apte per mestre un sacerdot de la casa del mas Salvany Subirà de la

152. Marina MITJA, "Fundaciones escolares en el siglo XVIII", *Hispania Sacra*, 1 (1948) p. 18-21.

153. ABEV, Fons Parroquial, Sant Boi de Lluçanès, Causes pies, 1706, M-1. El testament de Joan Bosch es troba a: ABEV-ACF, Domènec Solermoner, Testaments, 1690-1708, 3646, f. 419-422v, 17 de juny de 1706.

154. ADG, Cúria i Vicariat General, Institucions de causes pies, Llibre 10, f. 173, 31 de març de 1707.

parròquia de Biure [municipi de Sagàs] hage de ser preferit per mestre a qualsevol altre sacerdot.”¹⁵⁵

Joan Coll, rector de la parròquia de Vidrà, va destinar la seva herència a fundar una causa pia que havia de servir per obrir una escola per als minyons del poble, en una casa situada en el lloc conegut com l'era de baix. “Que lo obtentor de dita ma pia fundació sia obligat per si o per altra persona idònea tenir estudi y ensenyar de llegir y escriure y gramàtica y cantar en dita casa als minyons de dita parròquia y ensenyar-los la doctrina christiana”, va establir Coll el 1719 en el seu testament.¹⁵⁶

L'any 1723 els marmessors de Benet Vila, que havia estat sacerdot beneficiat a la seu de Vic, van fundar una missa quotidiana a la parròquia de Tona, seguint les disposicions del seu testament, signat tres anys abans. La missa s'havia de celebrar tots els dies feiners en una capella que s'havia de construir al carrer Major, en un terreny que era propietat de Joan Vila, nebot del testador. El sacerdot que digués la missa rebria vuit sous per cada ofici celebrat, amb la condició que, entre altres coses, havia d'ensenyar el catecisme als nens i nenes del poble. “[Que] als diumenges a la tarda explique la Doctrina Christiana als minyons y minyonas de dit lloch de Tona, en la dita capella o en la plasa, públicament”, va establir Vila.¹⁵⁷

Així mateix, Joan Vila, sacerdot beneficiat a la catedral de Girona, que havia estat rector de la parròquia de Santa Coloma de Fitor i sagristà de Santa Maria d'Ullà, al Baix Empordà, va fundar, l'any 1725, una causa pia dotada amb 1.200 lliures per maridar les donzelles descendents de Salvi Falgueres, de la Cellera de Ter. La dotació incloïa una partida de 15 lliures anuals destinada a pagar el salari del mestre de l'escola de la Cellera.¹⁵⁸

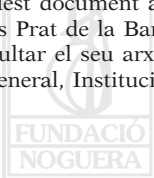
Les causes pies, això no obstant, no sempre eren fruit de la donació d'eclesiàstics. De vegades, els professionals liberals que havien fet fortuna es recordaven de la seva vila natal en el moment de testar.

155. ACBR, Ajuntament de Gironella, Llibres del Consell, 1703-1762, f. 97, 19 d'abril de 1712.

156. ABEV, Fons parroquial, Vidrà, Vària administració, Magisteri, Q-1 (1742-1923). L'any 1774 el titular d'aquest magisteri era el sacerdot Llorenç Coll, membre de la família del testador. ABEV-ANV, Torelló, Antoni Masmitjà, 1167, p. 129v-130, 21 de maig de 1774. Agraïxo la gentilesa d'aquest document a Rafel Ginebra, arxiver de l'ABEV.

157. Arxiu particular del mas Prat de la Barroca, de Tona. Agraïxo a la família Pratsobreroca haver-me deixat consultar el seu arxiu.

158. ADG, Cúria i Vicariat general, Institucions de causes pies, 16, f. 120, 12 de març de 1725.

És el cas, per exemple, de Miquel Aixada, notari públic de Barcelona, que el 1631 va fundar una causa pia amb l'objectiu de pagar un mestre per a la vila de Sant Feliu de Guíxols, esmerçant "sinquanta lliures de algun censal o censals dels millors [que hi] haurà en ma heretat". Resulta interessant reproduir les motivacions que van portar Aixada a fer aquest llegat pietós.

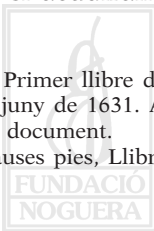
Attenent y considerant que de alguns anys a esta part en dita vila de Sant Feliu de Guíxols no tenen mestre de consideració ni de doctrina pera ensenyar als minions y fadrins d-ella la doctrina christiana, legir, scriure, comptar, gramàtica, ni retòrica, per hont los poblats y habitants no podan adoctrinar a fills y nets ni altres deutes lurs en ninguna de dites facultats, que són lo fonament de totes las demás, ans bé per dita falta restan de apèndrer y saber la doctrina christiana ni las demás cosas sobreditas. Y per consegüent no i xen de dita vila personas pràcticas ni doctas com en lo temps passat se feya, ans bé se fan marine[r]s casi los demás, perillant de ésser catius de moros y altres enemichs de la santa fe chatòlica, ab gran perill de renegar d-ella per cativar-ne molts de poca edat, o de negar-se per la mar (...). [Per aquestes raons] fundo una causa pia perpètua per ajudar a sustentar a un mestre qui vulle star y habitar en dita vila, per ensenyar dites facultats als qui voldran apèndrer aquelles.¹⁵⁹

Una cosa semblant va passar a Castellfollit de la Roca, on Bernat Berengari, doctor en medicina de Barcelona, va establir un llegat pietós destinat a l'educació dels minyons. En el seu testament, signat el 1638, Berengari, fill d'un pagès de Castellfollit, va encomanar a Elisabet, la seva esposa, així com als seus marmessors, la fundació d'una causa pia i que fos "anomenat per obtenir aquella un sacerdot, per a que ensenye de llegir y scríurer y la doctrina christiana als minyons naturals de dita vila y altres si [hi] acudiran".¹⁶⁰

És per això que l'any 1650, en el moment de testar, Elisabet Berengari, complint la darrera voluntat del seu difunt marit, va ordenar la fundació de la causa pia, de la qual se n'havia de beneficiar un sacerdot, amb l'obligació d'"ensenyar de llegir, escriurer, gramàtica y la doctrina christiana en dita vila de Castellfollit a tots los minyons naturals de dita vila y altres si acudiran ab tota puntualitat, voluntat

159. AHPB, Pere Pau Vives, Primer llibre de testaments, codicils i altres darres voluntats, 641/117, f. 50, 11 de juny de 1631. Agraïxo a Albert Garcia Espuche la gentilesa d'haver-me facilitat aquest document.

160. ADG, Institucions de causes pies, Llibre 13, f. 6, 16 d'agost de 1638.

y amor, sens aber de pagar los dexeables ni altri per ells al tal obtenint dita escolania cosa alguna". La causa pia de Berengari, per tant, va permetre que els nens de Castellfollit rebessin una educació gratuïta. Elisabet Berengari va recordar que els capellans que havien de regir l'estudi de Castellfollit havien de ser abans "exseminats y aprobats per lo Reverendíssim senyor bisbe de Gerona, (...) com és rahó conforme a les paraules del Sacro Concili de Trento". La fundació de la causa pia fou portada a terme l'any 1663 pels seus marmessors.¹⁶¹

L'estudi municipal de Vilanova i la Geltrú es beneficiava d'una causa pia fundada per un pagès que es deia Pere Gassó. El 1666, el consell va destinar 45 lliures anuals de béns del comú a complementar el salari del mestre de gramàtica de la vila, atenent que "los marmessors del testament del honorable Pere Gassó sols fundan altres 45 lliures de penció per any".¹⁶²

Un altre exemple és el de Francesc Carbonell, doctor en drets de Barcelona, fill d'un pagès de Copons. En el seu testament, fet el 1699, va establir la fundació d'una causa pia, amb els béns de la qual, entre altres disposicions, s'havia de resar el rosari diàriament i a perpetuïtat en una capella de la vila. Carbonell, a més, va disposar que l'encarregat de resar el rosari fos el mestre de l'escola, a qui s'havia de pagar un sou al dia per portar els minyons a l'església cada tarda.

Sempre y quant en dita vila de Copons hi haurà mestre de minyons, que sie home de bon exemple y costums y virtuts, en tal cas vull y és ma voluntat que lo tal mestre sie elegit y anomenat pera dir y resar dita part de rosari y lletania y explicar los misteris, ab tal y emperò que dit mestre tinga tot lo cuydado y vigilància possible en que los minyons que tindrà en son estudi, no tenint just impediment, assistescan en dit rosari y rezen aquell ab tota la atenció y devoció possible, perquè des de petits comènsan a pèndrer tant santa y bona consuetut.¹⁶³

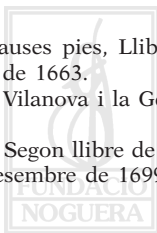
Repartiments entre els veïns

Una altra de les fórmules per finançar el sistema d'educació pública era la contribució dels veïns, a través d'una taxa que els governs

161. ADG, Institucions de causes pies, Llibre 13, f. 11v, 23 d'octubre de 1650; ibídem, Llibre 16, f. 86v, 26 d'abril de 1663.

162. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1665-1710, 12, f. 7v, 19 de setembre de 1666.

163. AHPB, Vicenç Gavarró, Segon llibre de testaments, codicils i altres darreres voluntats, 873/39, f. 24-34, 23 de desembre de 1699.

municipals imposaven de manera equitativa. És el que es coneixia com a fer un tall o un repartiment. L'any 1542 els consellers d'Igualada van contractar Ramon Lembidia per mestre de l'escola, oferint-li 30 lliures l'any, de les quals deu lliures les va pagar el comú i les 20 restants es van recaptar a través d'un tall fet entre totes les cases de la vila. L'any següent, però, la situació havia millorat, de manera que els consellers van oferir 40 lliures a Lembidia, pagant íntegrament amb diners de la universitat. En canvi, l'any 1546 al consell d'Igualada li va caldre fer de nou un repartiment entre els veïns per pagar el mestre. "Sobre la paga fahedora al discret mossèn Francesc Lleó, mestre de scoles, volgué y ordenà dit honorable consell que sie aplegat lo tall (...) y cobrar dels singulars qui són tallats les quantitats allí contingudes."¹⁶⁴

En funció de la conjuntura econòmica, els municipis es veien obligats a imposar una contribució més o menys gran als veïns per tal de poder mantenir l'estudi. Aquesta situació, per exemple, es va viure a la Bisbal d'Empordà l'any 1601: "determina dit consell que per quant lo studi ve a manco que se do al mestra lo salari que per abans se acostumava de donar, contribuint-hi los pagesos conforme acostumavan de contribuir en altre temps".¹⁶⁵

L'any 1631 el consell de Llançà va acordar la contractació d'un mestre, pagant-li un salari de 20 lliures anuals, de les quals nou lliures les aportaven els administradors de l'hospital de la vila, cinc més el comú i la resta els veïns, concretament un total de 18 caps de casa, que van contribuir amb diferents quantitats, entre quatre sous i una lliura i 16 sous.¹⁶⁶

Un darrer exemple l'aporta la vila de Gironella. L'any 1632 el consell va determinar "que totom pagarà la mittat del que avien promès al mestre".¹⁶⁷

Mesures per evitar la competència

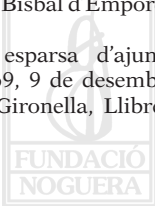
Les autoritats municipals solien prohibir l'exercici de la professió als mestres que no havien estat contractats pel consell local. Es tractava

164. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1543, f. 19v i 37, 7 de febrer de 1543; ibídem, 1546, f. 20v, 6 de juny de 1546.

165. ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibre d'acords, 1531-1608, p. 522, 28 d'octubre de 1601.

166. ACAE, Documentació esparsa d'ajuntaments altempordanesos, Manual d'acords de Llançà (1609-1695), f. 69, 9 de desembre de 1631.

167. ACBR, Ajuntament de Gironella, Llibres del Consell, 1626-1666, f. 25v, 18 d'octubre de 1632.

d'una mesura encaminada a eliminar la competència i afavorir així que l'estudi públic fos econòmicament viable. De vegades, eren els mateixos mestres contractats pel comú els que ho exigien. L'any 1501 el mestre de l'estudi de Reus es va queixar que a la vila hi havia altres mestres que ensenyaven als minyons. El 1515, de nou, els jurats de Reus van exposar al consell que el mestre Galceran Llorens havia fet publicar un avís advertint que per ordre episcopal cap altra persona podia ensenyar públicament a la vila. "Que com ell age arendadas les scoles dels minyons que y aprenen de legir, que no sia ningú gos mostrar de legir a ningú sots pena de scomunicació", van explicar els jurats.¹⁶⁸

D'una manera semblant, l'any 1517, el consell i el capítol de la catedral de la Seu d'Urgell van posar una demanda contra el sacerdot Antoni Massana perquè pretenia "legir e tenir estudians en sa casa". Els cònsols i els canonges van acceptar de no prosseguir el plet a canvi que el sacerdot renunciés a tenir estudi.¹⁶⁹

L'any 1536 els cònsols de Castelló d'Empúries van informar al consell de la vila que algunes famílies enviaven els seus fills a aprendre de lletra amb els preveres de la parròquia i amb els frares del monestir. "Y no los envien ab lo mestre lo qual per aquesta universitat és stat novament conduït per tenir les scoles." Davant d'això, el consell va establir l'obligació dels pares d'enviar els seus fills a estudiar amb el mestre que el comú tenia contractat.¹⁷⁰

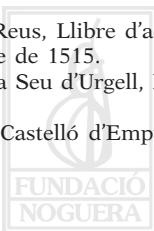
Els consellers de Vic, per la seva part, van enviar dos síndics a les corts que es van celebrar a Montsó el 1537 per demanar, entre altres coses, un privilegi al rei Carles I per poder prohibir que ningú altre tingués escola dins la ciutat al marge de l'estudi major. Això, segons es desprèn de l'esborrany de la petició, era molt perjudicial per a l'ensenyament públic.

Suplica a Vostra Magestat que li plàcia consentir privilegi a la dita ciutat que ningú puga tenir estudi de gramàtica ni de arts particularment en dita ciutat, sinó sols lo mestre que serà posat per la dita Ciutat. Perquè havent-hi molts mestres particulars los guanys són poch y la Ciutat no troba mestres idòneos qui vullan estar en dita ciutat. Y essent un o dos mestres a soles los

168. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1493-1520, p. 144, 24 de gener de 1501; ibídem, p. 573, 7 d'octubre de 1515.

169. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1513-1578, f. 40v, 11 de gener de 1517.

170. AMCE, Ajuntament de Castelló d'Empúries, Llibre del Consell, 1535-1545, f. 39v, 3 de desembre de 1536.

guanys seran tals que la dita Ciutat trobarà mestres idòneos per amostar als fadrins de dita ciutat.¹⁷¹

Així, emparant-se en aquest privilegi, l'any 1588 el mestre Joan Meranges va posar com a condició que per poder pagar-se un ajudant el consell de Vic havia de prohibir l'ensenyament als altres mestres. "Que altres no ensenyen de legir, com fan vuy molts, car altrament ell no pot sustentar de tenir bacheller", deia Meranges. "Que sian fetes les prohibicions sòlites que altres no ensenyen de legir", va ordenar el consell vigatà.¹⁷²

Malgrat les prohibicions, el problema es va anar repetint al llarg del temps. El mestre Galceran Mensa, que el 1613 ensenyava als minyons més petits a l'Estudi General de Vic, va fer una proposta idèntica al consell municipal.

És molt gran lo abús que-s fa en la present ciutat, que y a moltes personas en dita ciutat qui ensenyen de llegir y scriure, encara que la present ciutat tinga pera dit effecte mestres en lo estudi. Demane persò al present magnífich concell determine que sia asò prohibit en virtut del privilegi de Carlos Quint a la present ciutat concedit, y encara ab excomunicació de part del senyor bisbe, com s-és sempre acostumat fer.¹⁷³

Encara, l'any 1706, els consellers de Vic es queixaven que un professor de gramàtica ensenyava al marge de la Universitat Literària. "[Cosa que] se oposa al Real Privilegi [que] té dita Ciutat, lo qual sots graves penas prohibeix que ningú puga públicament ensenyar en dita ciutat los primers elements, eo Gramàtica, sens consentiment dels Molt Il·lustres senyors consellers."¹⁷⁴

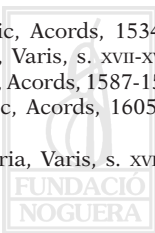
De vegades, les autoritats locals van aconseguir que els bisbes de les respectives diòcesis intervinguessin en aquesta qüestió. L'any 1605, per exemple, Francisco Arévalo de Zuazo, bisbe de Girona, va prohibir a qualsevol sacerdot obrir escola a la Bisbal d'Empordà. L'any 1622 els jurats van tornar a demanar al consell que acudís al representant episcopal per prohibir l'exercici de l'ensenyament al sacerdot Rafael Castelló.

171. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1534-1547, Llibre 5, f. 110, 13 de juliol de 1537; AMV, Universitat Literària, Varis, s. xvii-xviii, 14.6.

172. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1587-1593, Llibre 9, f. 20, 3 de febrer de 1588.

173. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1605-1615, Llibre 12, f. 543, 12 de març de 1613.

174. AMV, Universitat Literària, Varis, s. xvii-xviii, 14.6.

Per quant mossèn Raphel Castelló vuy té estudi de gramàtica, llegir y scriure en casa de son para, en gran perjudici y detriment del estudi general y públich de la present vila y terme, que los jurats veyan ab lo senyor subcollector de la reverent Cambra Apostòlica, (...) per ésser dit Castelló sacerdot, de que se li fassa un manament per a que plegue dit estudi y també ab altres que y tindran estudi, en perjudici de dit estudi general, y fer contra ells lo que-s feu en temps del bisbe Suasso en los anys 1605 y 1606.¹⁷⁵

A Olot, d'una manera semblant, l'any 1578 es va prohibir l'ensenyament fora de l'estudi general, a la vegada que es va sol·licitar a l'abat de Ripoll, senyor jurisdiccional, que castigues els mestres que obrissin una escola pública.

Que sia prohibit y manat a tothom generalment que no sia ningú qui gos tenir scola ni estudi de legir y aprendre de lletra sinó solament en lo estudi general de la present vila, sense licència primerament demanada y obtenguda del senyor prior Ferrussola, qui és rector del dit estudi general, a pena de 10 sous (...). Y que perçò sie requerit lo procurador del senyor abbat de Ripoll que fas-se los amonestaments necessaris y que fasse executar tots los qui contrafaran.¹⁷⁶

En una altra ocasió, l'any 1614, el consell d'Olot va prohibir l'ensenyament a un mestre de filosofia perquè exercia dins l'edifici de l'hospital de la vila, cosa que, a parer dels seus administradors, resultava molesta.

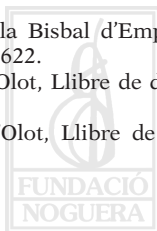
Considerats los inconvenients y danys que han refferit en lo present consell los senyors administradors del hospital de Sant Jaume de la present vila causan y poden causar los estudiants qui hoién philosophia, llegint-se aquella con se llig en dit hospital, determinaren per evitar aquells que no-s lligsa més philosophia en dit hospital, y que-s do rahó al doctor Toralles, qui aquella llig, que-s servesca cercar altre lloch convenient pera llegir.¹⁷⁷

Encara, l'any 1658 el consell d'Olot, a petició del mestre de l'estudi, va prohibir que cap altre mestre pogués ensenyar públicament a la vila. "Entesa la suplicació en concell presentada per part de Pere

175. ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibre d'acords i resolucions, 1608-1652, p. 251, 9 d'octubre de 1622.

176. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de deliberacions, 1578-1588, f. 39, 16 de novembre de 1578.

177. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1608-1621, f. 196v, 13 de gener de 1614.

Pons, mestre del estudi de llegir y scriure, se ha determinat que se prohibesca lo ensenyar de llegir y scriure per la present vila, perquè no y haje altre estudi sinó és lo estudi general.”¹⁷⁸

El consell de Mataró va fer una prohibició semblant l'any 1556. “Que ningú en dita vila sinó lo que dita universitat elegirà no puga tenir estudi en dita vila, ni ningú dels habitants en aquella no puguen enviar llurs fills sinó ab lo mestre [que] dita universitat haurà elegit y ab lo mateix preu que los altres mestres pratiquen amostrar.”¹⁷⁹

L'any 1598 el consell de Mataró va acceptar una proposta de Nicolau Pedró, jurat en cap, per aixecar temporalment la prohibició, per tal d'afavorir la competència i reduir el cost de les mesades que pagaven les famílies.

Fonch proposat per dit senyor jurat en cap que attès que lo mestre de llegir y scriure se-n va de assí y que són dos que pretenen lo estudi y per differenciar ab lo preu si los aparrà a tots que se allibèrtia per ara que pugue tenir estudi qui volrrà per ara per un tems. Y que se pague de béns de la vila lo salari tocarà y tindran a pagar los fills dels pobres.¹⁸⁰

Aprofitant una visita pastoral de l'any 1627 els jurats de Mataró van sol·licitar al visitador que, per “bé y utilitat del poble”, es prohibís ensenyar al sacerdot Antoni Amaller. “Que desta hora en avant, en pena de 25 lliures y en subsidi de excomunió, no llige ni ensenye grammàtica ni de llegir y scriure ni altre gènere de ensenyansa en dita vila”, va ordenar-li el visitador.¹⁸¹

Fins i tot, en alguna ocasió les autoritats episcopals van haver d'intervenir per resoldre conflictes de jurisdicció. L'any 1600 el bisbe de Barcelona va ordenar als mestres de Vilassar i de Premià de Dalt que no sobrepassessin els límits de les seves poblacions.

Manam al mestre d'escola conduït per los jurats de Vilaçar y al mestre conduït per los jurats de Premià en la capella de Nostra Senyora de la Cisa, que sots pena de vint reals a llochs pios aplicadors, quiscú d-ells respectivament ensenye la doctrina cristiana, llegir y scriure en les dites parròquies, ço és lo de Premià en dita capella de la Cisa, sens admètrer ni ensenyar ninguns minyons de

178. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1650-1665, f. 231, 31 de gener de 1658.

179. ACA, Notarials, Mataró, 1556-1558, C-3, s. f., 29 de juny de 1556.

180. ACA, Notarials, Mataró, 1594-1605, C-4, s. f., 27 d'abril de 1598.

181. ADB, Visites pastorals, 1607-1628, Llibre 64, f. 658v, 8 de novembre de 1627.

la parròchia de Vilaçar, y lo de Vilaçar per lo semblant ensenye la doctrina cristiana, llegir y scriure en la parròquia de Vilaçar, sens acceptar ni ensenyar a ningun minyó de la parròchia de Premià.¹⁸²

L'any 1572 el consell de Terrassa, seguint un edicte manat pel bisbe de Barcelona, va ordenar que a la vila només hi hagués un sol mestre per ensenyar els minyons; és a dir, el de l'estudi municipal.

Que sien dades les escoles a un mestre tantsolament (...) y que sie manat ab crides y altrament axí als dits mestres qui vuy són que no gosen tenir dins lo present territori scoles (...) per amostrar ninguna art ni les persones de la present vila dexen ni puguen dexar ni fassen anar sos fills y personas per aprendre ab altres mestres fora del de la vila, y assò se fasse a pena de mil lliures.¹⁸³

L'any 1587, de nou, el consell general de Terrassa va publicar una crida amb la qual s'ordenava que aquells pares que portessin els fills a estudiar amb altres mestres haurien de contribuir igualment a pagar el salari del que havia contractat la vila.¹⁸⁴

La proliferació de mestres que ensenyaven pel seu compte era la causa, segons argumentaven les autoritats de Terrassa, de l'empobriment de l'educació. És per això que l'any 1607 el consell va tornar a decretar una prohibició encaminada a assegurar la supervivència i la qualitat de l'escola municipal.

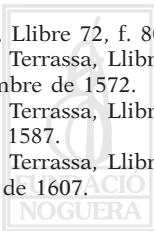
Atès la universitat ha conduhit y asalariat mestre y en dita universitat hi ha moltes persones que lucrativament o altrament tenen estudi, lo que és causa que lo mestre que ha conduhit no-s pot còmodament mantenir, y altrament és cosa en gran dany dels minyons y persones qui ha de professar lletres, atès que ni saben gramàtica ni còmodament llegir ni scriura los qui ensenyan. Y per dita rahó és estatuït que ab pena de vint sous barcelonesos no sie ninguna persona de qualsevol grau, stat o condició sie, axí que homes com dones, (...) que gosen ni presumesquen fer anar ni dexen anar a ningun infant o infants en ninguns mestres ni estudis ni altres persones, sinó que tots vagen en lo estudi que regeix lo mestre elegit, conduhit y reputat per los honorables consellers de la present universitat.¹⁸⁵

182. ADB, Comú, 1599-1602, Llibre 72, f. 80, 13 de juny de 1600.

183. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells de la vila de Terrassa, 1560-1579, 2/2, f. 210v, 20 de novembre de 1572.

184. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells de la vila de Terrassa, 1580-1589, 3/1, f. 108, 28 d'abril de 1587.

185. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells de la vila de Terrassa, 1592-1616, 3/3, f. 151v, 15 de març de 1607.

L'any 1618 el consell de Tàrraga va prohibir l'ensenyament a un frare de la vila. "Que los minyons studien ab lo pare fra Francesch del Carme vajan tots al studi mayor a estudiar ab lo mestre té la universitat. Y que perçò los senyors de pahers hi possen les forces convenients per haver de star a l'ordenat per esta universitat."¹⁸⁶

Malgrat tot, el mestre de l'estudi major de Tàrraga es queixava l'any següent que molts minyons del poble anaven a estudiar als convents. "Lo mestre del studi fa queixes que los minyons no acuden allí y van a estudiar en los monestirs de la present vila en notable perjudici del dit mestre del studi", van exposar els paers. El consell, de nou, va advertir als pares que haurien de contribuir a pagar el mestre local.¹⁸⁷

El 1683 el consell de Tàrraga va ordenar que els pares portessin els fills a estudiar amb Pau Cluet, un mestre que havia arribat a la vila procedent d'Agramunt. "Que tots los minyons que aprenen de llegir, escriurer y comptes tinguen obligació de anar al studi ahont ensenyarà dit mestre de Agramunt. Y que si acàs algun minyó voldrà anar a studi en altra part fora del studi major, tingue obligació de pagar la mesada al mateix mestre major, com si anave a son studi."¹⁸⁸

A vegades eren els alumnes més grans els que, malgrat les prohibicions, es dedicaven a educar els nens més petits per tal de guanyar algun diner. L'any 1607 els mestres de l'estudi de Cervera es queixaven que alguns dels estudiants ensenyaven a llegir i a escriure als minyons, "lo que no poden fer-ho", argumentaven. El consell de la vila va acordar "que los senyors rectors del studi miren y examinen los estudians si són abtes per a ensenyar y no essent àbils que no ls dexen ensenyar a ningú. Y que un estudiant no pugue tenir més de tres estudiants".¹⁸⁹

Les dificultats per mantenir les escoles

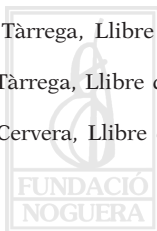
Mantenir les escoles públiques no sempre era una tasca fàcil. Els principals entrebancs acostumaven a ser d'índole econòmica. Un dels problemes més habituals era la dificultat que suposava trobar un mestre

186. ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de consells, 1613-1627, 22, f. 146v, 25 de març de 1618.

187. ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de consells, 1613-1627, 22, f. 174v, 17 d'agost de 1619.

188. ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de consells, 1670-1683, 25, f. 494, 20 d'abril de 1683.

189. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre de Consells, 1607, f. 34, 2 d'octubre de 1607.

que acceptés ensenyar els minyons a canvi del salari que se li oferia. L'any 1586 els cònsols de la Seu d'Urgell van advertir al consell que no trobaven un mestre competent per ensenyar als minyons. "Parie ésser que per donar poch salari als mestres y [que] les despeses van cares, pot ser que és causa que no y volen venir persones que sien de respecte y sciència", deien. El consell va autoritzar un augment del salari del mestre, sempre que fos una persona amb l'adequada preparació. "Que la Ciutat procure haver un home docte y de sciència y respecte per a tenir lo estudi. Y si és home de calitat y sciència, que no dexe la Ciutat per aquest any afegir-li en lo salari les deu ho les dotze lliures".¹⁹⁰

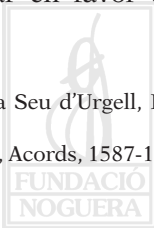
A Vic, l'any 1591, el conseller en cap es va reunir amb el bisbe d'aquesta ciutat, que aleshores era Pere Jaime, per tractar sobre la necessitat de contractar un mestre per a l'estudi. "Y lo parer del dit senyor bisbe —va exposar posteriorment el conseller en cap davant del consell— és que (...) ab lo salari que vuy tenen los mestres no-s trobarà persona hàbil. Y que si lo concell y lo capítol crexian lo salari cert que donen ajudaria a trobar alguna bona habilitat." El consell va augmentar en vint lliures la partida destinada a pagar el mestre, amb el benentès que el capítol de la catedral faria el mateix. "E que sia procurat que lo capítol vulla crèxer lo salari que dona [al mestre], perquè entre los dos sia més part de trobar persona més hàbil."¹⁹¹

L'any 1648, semblantment, el consell de la Bisbal d'Empordà va acordar demanar permís al bisbat de Girona per destinar una part de l'almoïna que es recaptava a l'església parroquial a reparar l'orgue i per oferir un millor salari al mestre de minyons, cosa que, segons es desprèn de la resolució, no era possible pel mal estat de les arques públiques.

Attès [que] la present universitat està molt atrassada y empenyada y no pot acudir ha donar un bon salari al mestre del estudi, del qual per dit effecte vuy ne està sensa y los minyons se van perdent, ni pot fer-se parar lo orga de la isglésia, que apenas pot sonar per ésser molt dolent y gastat, y las almoynes de la present vila són de poch o ningun profit per los abusos [que] s-i fan, que-s supplique y demane al molt reverent senyor official eclesiàstich de Gerona se servesca manar considerar dites coses y de benignitat decretar en favor de dita universitat una bona

190. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1579-1617, f. 149, 29 d'agost de 1586.

191. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1587-1593, Llibre 9, f. 215, 5 d'agost de 1591.

part de dites almoynes, perquè-s puga donar un competent salari al mestre de dit estudi y reparar dit orga, atès és bé públich y en servey de Déu nostre Senyor.¹⁹²

L'any 1691 els paers de Cervera van proposar al consell la conveniència de destinar més diners a l'estudi per tal de trobar un mestre per ensenyar als minyons. "Si se aumentave lo salari del mestre de llegir y scriurer quissà se alentarie algun foraster en venir a ensenyar a la present vila", argumentaven els paers. El consell, però, va determinar que se seguís pagant al mestre les 40 lliures anuals acostumades. L'any 1699 els paers van rebre l'oferiment per part de dos mestres per ocupar la plaça que hi havia vacant a l'estudi de Cervera. Al final, però, cap dels dos va acceptar la feina perquè no se'ls pagava prou bé. "Y per quant lo salari [que] la vila done al mestre los apareix poch, no se ha concertat cosa ab un ni altre", es lamentaven els paers.¹⁹³

A Castelló d'Empúries, l'any 1703, els cònsols van informar al consell local que ningú havia respost als edictes que s'havien publicat uns dies abans per tal de trobar un mestre de gramàtica. "Per lo tènno salari de sinquanta lliuras —exposaven els cònsols— no y hagué opositor." Per aquest motiu, suggerien que si s'augmentava el salari del mestre "se-n trobaria a propòsit y apte per dit estudi". El consell va acordar apujar el salari del mestre fins a 80 lliures anuals i anunciar la plaça vacant altra vegada a través d'edictes.¹⁹⁴

Moltes vegades els consells locals rebien queixes dels mestres perquè el salari que se'ls pagava no els permetia mantenir-se. Això és, per exemple, el que va passar a la Seu d'Urgell l'any 1603. "Lo mestre dels chichs —van exposar els cònsols davant del consell— no vol ensenyar per las quinse lliures li dona la Ciutat, que vol [que] sian vint." En aquesta ocasió el problema es va resoldre gràcies a l'aportació feta per un particular. "Un devot s'és offert dar-li-n altres vint [lliures] y així restarà per mestre, que altrament no vol estar", asseguraven els cònsols.¹⁹⁵

A Tàrrrega, l'any 1648, el mestre de l'escola municipal també va queixar-se que cobrava poc. "Que lo mestre del studi demane li cresquen

192. ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibre d'acords i resolucions, 1608-1652, p. 901, 17 d'agost de 1648.

193. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre del Consell i de vint-i-quatre, 1687-1709, f. 51v, 23 de juny de 1691; ibídem, f. 193, 13 de desembre de 1699.

194. AMCE, Ajuntament de Castelló d'Empúries, Llibre del Consell, 1695-1715, s. f., 31 de març de 1703.

195. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1579-1617, f. 584, 31 d'agost de 1603.

lo salari", van exposar els paers. En aquest cas, però, el consell no ho va acceptar. "Que si [el mestre] vol servir per les 80 lliures per tot un any que servesque, sinó que se'n vaje." L'any 1710, de nou, els paers de Tàrrrega van informar al consell que, a pesar d'haver posat edictes, no havien trobat ningú per a ensenyar a l'estudi. "Y se creu [que] és per falta de ser poch lo salari", argumentaven.¹⁹⁶

L'any 1652 el mestre de minyons de l'estudi d'Olot, que es deia Jeroni Nicolau, es lamentava que el poc nombre d'alumnes que tenia no li proporcionava suficients ingressos per viure. El consell va acordar pagar-li 30 lliures anuals i, a més, va ordenar clausurar un local de joc que s'havia obert al mateix edifici, cosa que, segons el consell, suposava un gran entrebanc per al bon funcionament de l'escola municipal. "Que [es] fassen les diligències degudas en que cesse lo joch posat en dit studi, per ser en gran dany dels minyons van en dit studi."¹⁹⁷

De vegades, els problemes econòmics causaven un endarreriment del pagament dels salaris dels mestres. A la Bisbal d'Empordà, per exemple, l'any 1594 el consell va resoldre que es paguessin els tres anys de feina que es devien al mestre de l'estudi. "Que se li deuen 3 anyades de 4 lliures quiscun any", exposaven els jurats.¹⁹⁸

El consell de Sabadell, al seu torn, reconeixia, l'any 1706, que la vila es trobava "exhausta" i impossibilitada per poder pagar els diners que es devien a Salvador Verdaguer, el mestre de gramàtica. És per aquesta raó que el consell li va consignar 186 lliures procedents de l'arrendament de l'escrivania municipal, les quals va rebre en diversos pagaments anuals fins a 1710.¹⁹⁹

Altres vegades les penúries dels mestres venien donades per l'impagament de les mesades per part dels alumnes. Això és el que va passar a Vic l'any 1588, tal com va exposar un dels membres del consell. "Los studis de la present ciutat stan molt desbaratats y de cada dia se spera maior ruhina en ells a causa del que los estudiants pagan molt ruhinament lo salari competent als mestres de dit studi. Y per exa causa se té molta dificultat en trobar mestres convenients." El consell

196. ACUR, Ajuntament de Tàrrrega, Llibre de consells, 1643-1655, 24, f. 118v, 23 de febrer de 1648; ibídem, 1698-1715, 27, f. 341v, 22 d'abril de 1710.

197. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1650-1665, f. 45v, 8 de gener de 1652.

198. ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibre d'acords, 1531-1608, p. 443, 9 d'agost de 1594.

199. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1677-1729, AMH 2532/1, f. 187, 24 de febrer de 1706.

va ordenar el nomenament d'una persona que es fes responsable de recaptar els diners dels alumnes dues vegades al llarg del curs. "[Que] lo salari dels studians sia exigit per la persona nomenadora y constituhidora per los senyors consellers, en nom y per compte y càrrec de la Ciutat; ço és, la meytat al principi, ço és dins lo primer mes, y l'altre meytat al sinquè mes."²⁰⁰

L'any 1634 el consell de la Seu d'Urgell va rebre una súplica de part de Pere Romera, mestre de l'estudi de la ciutat, en la qual sol·licitava que s'obligués els pares dels alumnes a pagar les mesades per avançat. "Que los minyons pagon anticipadament la mesada —demanava Romera—, perquè se té experiència que al cap del mes, si demane la mesada lo mestre, lo minyó no y torne més." El consell va donar la raó al mestre i va ordenar que els minyons paguessin la quota mensual de manera anticipada.²⁰¹

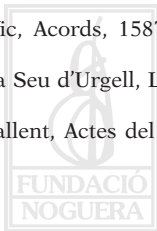
A Sallent, semblantment, l'any 1704 el conseller en cap va informar al consell que el mestre de minyons havia renunciat al càrrec perquè no cobrava. "Que lo senyor mestre li renúncia lo magisteri per causa de que molts [minyons] se'n van del estudi sens pagar las mesadas." El consell va ordenar que els consellers se'n fessin càrrec. "Se ha determinat de que los senyors concellers vajan al estudi y que digan als minyons de que pàguian las mesadas se li deuan."²⁰²

Aquell mateix any el mestre de minyons de Cervera va queixar-se que amb el salari que li pagava el comú no en tenia prou per viure, ja que tenia pocs alumnes i, per acabar-ho d'adobar, la majoria no el podien pagar perquè eren pobres. "Ab les sexanta lliures [que] li done quiscun any la universitat y per los pochs dexeble té y los demés per pobres o altrament no li paguen cosa de les mesades, ab que no li és posible en això poder-se sustentar", assegurava el mestre. El consell va resoldre incrementar el salari del mestre fins a 90 lliures, amb la condició que no cobrés mesades de cap alumne. A més, per incentivar l'assistència a l'estudi municipal, el consell va ordenar que els paers fessin anunciar públicament que l'escola era gratuïta per a tothom. "Y perquè sie notori al poble, que los Il·lustres Senyors de pahers fasen fer una crida, que tots los que aniran en aqueix studi, tant richs com

200. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1587-1593, Llibre 9, f. 32v, 31 de març de 1588.

201. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1617-1657, f. 241v, 7 de gener de 1634.

202. AMS, Ajuntament de Sallent, Actes del Ple, 1657-1726, 2, s. f., 20 de febrer de 1704.

pobres, no pagaran cosa de mesada, perquè sie medi de haver-i més concurs al dit estudi.”²⁰³

Com es pot comprovar, la situació econòmica posava en risc l'existència de l'escola gratuïta en molts pobles. L'any 1695 els jurats de Sitges van informar al consell que després d'haver fet moltes diligències no havien trobat un mestre prou adequat. L'única persona que s'havia ofert era un mestre de Cambrils que estava casat i tenia tres fills petits. És per això que demanava que, a més del salari, se li permetés cobrar un tant a les famílies, cosa que els jurats van considerar que era fora de lloc. “Y tenint tantas obligaciones y ésser lo salari ténuo no és possible [al mestre] poder viurer sinó ab ajuda de mesadas, las quals consideram que estant tant cansat los particulars de esta universitat dels treballs, seria suportar doblada càrrega.” Finalment, el consell de Sitges va resoldre no contractar el mestre de Cambrils i buscar-ne un altre.²⁰⁴

L'any 1688 el consell d'Arbúcies va acordar rescindir el contracte del mestre de minyons i donar el magisteri a un jove estudiant, sense pagar-li cap salari. D'aquesta manera, el mestre havia de viure del que cobrava dels alumnes. “Han deliberat y determinat —va resoldre el consell— de que se desconduesca lo mestre que vui és, trencant-li la conducta, y axí matex que se dónia lo dit mestrat ha Pere Joan Masvidal, studiant, sens emperò ningun gènere de salari, sinó sols per las mesadas dels minyons.”²⁰⁵

A Terrassa, l'any 1702, el consell local va ordenar fer un tall entre tots els veïns del poble per poder pagar la part que li corresponia del donatiu voluntari ofert aquell any per les corts al rei Felip V. Tot seguit, el consell va acordar una rebaixa del salari al mestre de minyons. “Han determinat la major part en dit concell que, attès [que] la present universitat està impossibilitada de donar la conducta dona al mestre de la present vila, que sie rebaxada la conducta a 60 lliures quiscun any. Y que tots los minyons hajan de pagar mesadas.”²⁰⁶

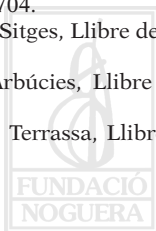
L'any 1706 les dificultats econòmiques van portar els paers de Tàrraga a proposar “cercenar alguns salaris”, entre els quals hi havia

203. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre del Consell i de vint-i-quatre, 1687-1709, f. 281v, 13 de desembre de 1704.

204. AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1693-1705, f. 34, 17 d'agost de 1695.

205. AHMA, Ajuntament d'Arbúcies, Llibre d'actes del comú, 1680-1740, f. 60, 19 de desembre de 1688.

206. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells, 1678-1715, 8/1, f. 231, 28 d'agost de 1702.

els dels mestres. “Que al mestre de orgue y al de gramàtica se-ls relleve vint lliures de salari a cada hu. Y al de minyons deu lliures per cada any”, va resoldre el consell.²⁰⁷

Les guerres, d'altra banda, també foren la causa de nombroses interrupcions en el funcionament de les escoles. L'any 1558, per exemple, els jurats de Reus van tenir notícia de l'atac que la flota del soldà Solimà el Magnífic va llançar sobre Ciutadella, a l'illa de Menorca. “La armada del turch diuen és a la volta de Manorqua (...) y que són 150 veles”, informaven els jurats al consell. És per això que els jurats proposaven treure les dones i els minyons fora de la vila, així com l'argent de l'església i del monestir. El consell va deliberar no moure ningú “fins atant se vege la armada”.²⁰⁸

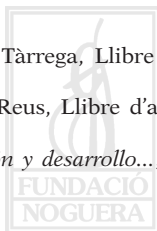
Aquesta situació també es va viure en alguns països europeus. A França, al llarg del segle XVII, hi hagué un descens important del nivell d'escolarització que ha estat atribuït a les nombroses guerres en què el país es va veure involucrat i als daltabaixos econòmics que això va comportar. Claudio Cipolla, en aquest sentit, considera que això fou la causa de la decadència de l'educació que hi hagué a França en aquell segle.²⁰⁹

La Guerra dels Segadors, d'igual manera, va provocar alteracions en el funcionament de les escoles en alguns municipis catalans. L'any 1641 el conseller en cap de Vic va exposar al consell la necessitat de convocar el sometent, perquè havia arribat notícia que a Martorell “lo enemich havia envestit lo nostre exèrcit”. El consell va determinar que fossin convocades totes les persones que tinguessin armes, tant eclesiàstics com seglars. “Y que-s tancassen los studis, perquè anassen també los estudiants aptes per portar armas.” El 1646, de nou, el consell va rebre una ordre del virrei d'enviar reforços a Lleida, que es trobava assetjada per l'exèrcit hispànic. “[Que es] fassen per ara plegar los studis, perquè de aquexa manera se porà fer mayor número de gent”, va manar el consell. Encara, el 1649 el consell de Vic va acordar suspendre les classes de l'aula major de gramàtica, així com les de teologia i de filosofia, perquè els estudiants se n'havien anat a la guerra. No obstant això, l'ensenyament dels minyons no es va veure

207. ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de consells, 1698-1715, 27, f. 236v, 6 d'abril de 1706.

208. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1556-1568, p. 163, 14 de juliol de 1558.

209. Carlo CIPOLLA, *Educación y desarrollo...*, p. 59.

afectat. “Los mestras, emperò, de llegir y escriurer y de la cathedrilla [de gramàtica] no pàrien, sinó que proseguescan llur exercissi.”²¹⁰

La presència constant dels exèrcits arreu del territori provocava que les escoles es convertissin en casernes per allotjar els soldats. L'any 1658 el conseller en cap de Vic va preguntar al consell si es podia reobrir l'antic estudi, tenint en compte que els efectius aquarterats a la ciutat havien disminuït. “Ben notori és al present magnífich concell la falta [que] fa lo estudi per poder anar en ell los studians. Y ara havent-i en ell poch soldats apar se poria tornar la ensenyansa en dit studi y procurar cercar lloch per lo cortel dels soldats.” El consell va encarregar als consellers que busquessin un lloc per als soldats. “Y que los estudis se tornan posar en lo dit estudi.”²¹¹

L'any 1673, durant la Guerra d'Holanda, el consell d'Olot, davant la imminent arribada d'un contingent de soldats al poble, va ordenar utilitzar l'escola com a magatzem de palla. “Que per lo que se pot sdevenir de allotjaments, sie fet provisió de palla per los cavalls. Y que sie posada en los studis de la present vila.” Quatre anys després, el consell va pagar al rector de l'estudi les despeses que havia ocasionat l'estada de les tropes del virrei de Catalunya. “[Que] se done una dobla al senyor Hiacinto Fluvià, protector del studi, en adjutori dels gastos an ocasionat los soldats quant sa Excel·lència estave en la present vila.” L'any 1678, de nou, el consell d'Olot va ordenar pagar la despesa ocasionada “per los soldats an allotjats al studi”.²¹²

A Girona, el 1679 els mestres Josep Fuster i Joan Serradell van presentar una súplica al consell en la qual asseguraven que “per ocasió de la ocurrència de la guerra y calamitat dels temps” el nombre de minyons que anaven als seus respectius estudis havia disminuït molt, cosa que els feia difícil poder sobreviure. El consell va acordar compensar-los amb dues quarteres de blat a cada un.²¹³

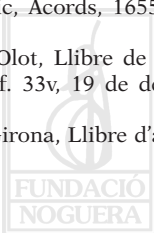
Els problemes causats per l'allotjament de soldats es van reproduir al llarg dels anys següents, sobretot durant la Guerra dels Nou

210. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1638-1644, Llibre 17, f. 269v, 21 de gener de 1641; ibídem, 1644-1648, Llibre 18, f. 378, 22 d'octubre de 1646; ibídem, 1648-1655, Llibre 19, f. 102, 7 d'octubre de 1649.

211. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1655-1663, Llibre 20, f. 244v, 21 d'agost de 1658.

212. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1665-1677, f. 270, 9 de juliol de 1673; ibídem, 1677-1683, f. 33v, 19 de desembre de 1677; ibídem, f. 65v, 11 de juliol de 1678.

213. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1679, 17431, f. 94v, 22 de febrer de 1679.

Anys. L'any 1694 el conseller en cap de Berga va preguntar al consell en quin lloc s'havia d'instal·lar l'escola, "attès [que] lo estudi tenia esta vila per ensenyar gramàtica, llegir y escriurer està ocupat per cortel per los soldats estan de gornició a esta vila". El consell va resoldre traslladar les aules a la casa de la vila i vendre un hort per pagar les obres. "Per quant la universitat no té comoditat per fer ditas aules o estudi, que se venga lo hort de la casa de la vila (...) [y] se podrà fer los estudis en dita casa de la vila."²¹⁴

D'una manera semblant, l'any 1695 el consell d'Olot va ordenar fer obres a l'estudi, el qual estava molt malmès "per causa dels soldats". Quatre anys després el consell va acordar, per les mateixes raons, tornar a fer obres a l'escola. "Que-s fasse adobar los studis, que per causa dels soldats y arrendits que de ordre dels senyors cònsols del any passat se alotjaren en ells, per causa del qual se espatllaren molts rajols."²¹⁵

L'any 1700, de nou, el consell d'Olot va ordenar reparar l'estudi i deixar-lo en les mateixes condicions que estava abans del pas de l'exèrcit. "Attès que los studis o los banchs y taulas que hi havia en aquells estan alguns espatllats y altres cremats a ocasió dels soldats que en las guerras passades (...) [que] se fassan adobar dits studis."²¹⁶

L'inici de la Guerra de Successió a Catalunya, l'any 1705, va continuar posant entrebancs al funcionament de l'escola en molts llocs. La Universitat de Vic, per exemple, va haver de tancar les aules una altra vegada. El maig de 1706 el conseller en cap d'aquesta ciutat va proposar al consell que pel "contratemp de la guerra" es donés el curs per suspès, "attès lo poch que se ha llegit".²¹⁷

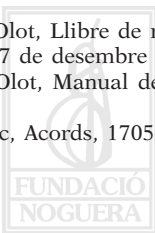
L'any 1709 els jurats de Sitges van rebre una petició de part de Josep Morera, mestre de minyons de la vila, que es queixava que amb l'increment dels preus dels aliments el salari que cobrava no li era suficient per viure. Els jurats van proposar donar-li una part de la farina que s'havia comprat per als soldats que estaven allotjats a la vila. "Que al mestre de minyons, per las misèrias nos ha contadas [de] no poder viure per la alteració dels viures, se li entregue una quartera de

214. ACBR, Ajuntament de Berga, Llibres del consell, 1680-1694, f. 413v, 2 de maig de 1694.

215. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1691-1699, f. 240, 29 de setembre de 1695; ibídem, f. 364, 27 de desembre de 1698.

216. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Manual de la universitat, 1699-1704, f. 14, 10 de març de 1700.

217. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1705-1708, Llibre 29, f. 106v, 28 de maig de 1706.

farina.” L'any següent, tanmateix, Morera va tornar a queixar-se per les mateixes raons, demanant que el comú li pagués el lloguer de la casa i li donés l'ofici de rellotger, cosa que el consell va acceptar.²¹⁸

A Olot, l'any 1712, el consell va estudiar una petició de Josep Murgou, mestre de gramàtica de l'escola pública, que assegurava que havia hagut de fer “alguns reparos en los banchs y trona del estudi” com a conseqüència dels allotjaments. El consell va acordar que abans de pagar les despeses al mestre els cònsols s'asseguressin que era cert que els danys els havien causat els soldats.²¹⁹

Un darrer exemple del perjudici que les guerres causaven a l'ensenyament es troba a la ciutat de Girona. El 1713 els jurats van exposar a la Junta d'Estudis que el funcionament de la universitat s'havia interromput arran del setge que l'exèrcit austriacista havia posat a la ciutat l'any anterior i que, per manca de diners, encara no s'havia pogut reobrir.

A ocasió del bloqueo que los enemichs tingueren en esta plaça, havian cessat la lectura dels studis de la Universitat Literària, y que los minyons estan sens ensenyansa de lletras, essent un gran dany esta falta. Y la causa principal de no llegir-se és la falta de medis en què-s troba lo comú de esta ciutat per pagar los salaris als lectors.²²⁰

El consell va acordar que, de manera interina, només s'ensenyés gramàtica en les aules primera i segona i que d'això se n'ocupés un sol mestre.

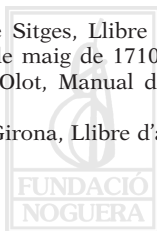
La contribució dels ordes religiosos

Al llarg de l'època moderna alguns ordes religiosos van dur a terme una important tasca educativa, fent-se càrrec d'ensenyar gratuïtament als fills i filles de famílies amb pocs recursos. De vegades, els municipis optaven per deixar l'estudi local en mans de les institucions religioses, amb l'objectiu de garantir la continuïtat de l'ensenyament públic. Així s'asseguraven que l'estudi municipal tingués mestres suficients i evitaven haver de cercar-ne de nous constantment.

218. AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1705-1717, f. 86, 12 de maig de 1709; ibídem, f. 115v, 16 de maig de 1710.

219. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Manual de la universitat, 1704-1715, s. f., 24 d'octubre de 1712.

220. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1713, 17467, f. 52v, 11 de febrer de 1713.

L'any 1565, per exemple, el consell d'Olot va fer donació d'un terreny per edificar el convent del Carme, amb la condició, entre altres, que els pares carmelites havien de tenir-hi "una aula y loch sufficient pera legir y mostrar als estudians y xichs de la present vila y terme de Olot y de altres parts n-i vinguen". Val a dir que aquest acord, malgrat tot, no es va acabar implementant.²²¹

El consell de Reus, per la seva part, va resoldre, l'any 1622, donar l'estudi als frares de l'orde de Sant Francesc de la vila. "Atès que lo pare guardià del convent de franciscans de la present vila a promès que donarà un pare del dit convent per a llegir, abpte y convenient, que se [l]i done, ab tal que aja de anar a llegir als estudis o hont se acostuma llegir." Un mes després, però, els jurats van informar al consell que els franciscans no havien aportat el pare que havia d'ensenyar a l'estudi. Per tot plegat, el desembre d'aquell any, els jurats van contractar el mestre Esteve Mas, donant-li deu lliures d'ajut i una casa per viure.²²²

L'any 1685 els paers de Tàrraga van exposar al consell que un frare del convent de Sant Agustí s'havia ofert per ensenyar gramàtica a l'estudi municipal. "Que se li done [l'estudi] sens oposició, advertint-li que en cas no se'n tingue la experiència de ben ensenyar, que tothom se creu, que se li llevarà", va resoldre el consell.²²³

A Berga, d'altra banda, els franciscans s'ocupaven de l'ensenyament públic almenys des de 1705. El maig d'aquell any el clavari de la vila va pagar 50 lliures a Josep Torrens, subsíndic del convent de Sant Francesc, per la feina d'ensenyar a llegir i escriure als minyons durant mig any. El 1722 el síndic dels franciscans de Berga, que aleshores es deia Joan Pau Balaguer, va rebre 40 lliures de l'ajuntament a compte dels salaris dels magisteris de llegir i escriure i de gramàtica.²²⁴

Els projectes de delegar l'ensenyament dels minyons als ordes religiosos no sempre foren reeixits. En alguns casos hi havia una certa reticència per part de les autoritats locals. A Girona, per exemple, l'any

221. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de deliberacions, 1564-1578, f. 59v, 6 de juliol de 1565. El 1568 els frares van renunciar al projecte, arran de l'acceptació per part del consell d'Olot d'una donació feta pel sacristà Sebastià Ferrussola per fundar una escola pública. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de deliberacions, 1564-1578, f. 153v, 31 de desembre de 1568.

222. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1610-1635, p. 447, 14 d'agost de 1622; ibídem, p. 448, 18 de setembre de 1622; ibídem, p. 452, 4 de desembre de 1622.

223. ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de consells, 1684-1698, 26, f. 68v, 23 d'octubre de 1685.

224. ACBR, Ajuntament de Berga, Clavariat, 1695-1712, p. 208 [i. e. 308], 1 de maig de 1705; ibídem, p. 380 [i. e. 480]; ibídem, Clavariat, 1712-1725, p. 3, 27 d'abril de 1722.

1596 un grup de particulars va proposar al consell que els jesuïtes s'ocupessin de l'ensenyament de la gramàtica. "Alguns d-esta ciutat, qui han vist y entès lo modo que tenen los pares de la Companyia de Jesús en ensenyar gramàtica y lettres humanes als minyons, juntant les lettres ab la virtut, desitjen [que] en esta ciutat los pares fessen semblant exercissi, per lo bé que se'n seguiria als fills de ella." Els signants de la proposta s'oferien, fins i tot, a fer-se càrrec del cost. "Y los gastos que-s suportarian per sustentar los mestres qui ligerien se offerexen pagar-los algunas personas zelosas del bé d-esta ciutat." A pesar d'això, el consell de Girona va preferir que es continués impartint gramàtica a l'Estudi General, tal com s'havia fet fins aleshores.²²⁵

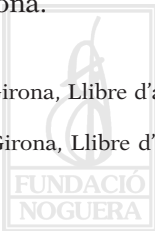
L'any 1599, de nou, coincidint amb l'obertura d'una aula de gramàtica al Col·legi de Sant Martí de la Companyia de Jesús, el consell de Girona va estudiar una proposta semblant, aquesta vegada formulada per part dels jurats. "En lo dit Col·legi de Sant Martí se llegirà la grammàtica ab molta perfectió y facilitat y de manera que los qui allí aniran a hoir alcansaran aquella molt més prest que no la alcansan en los estudis de la dita ciutat", deien els jurats. Advertien, però, que la manca d'ensenyament de gramàtica als estudis de Girona perjudicaria els alumnes menys avançats —esmentant, en concret, els pagesos dels pobles de l'Empordà—, els quals, a parer dels jurats, no serien admesos pels jesuïtes i, per tant, haurien de buscar un altre lloc per estudiar, fora de la ciutat.

En lo dit Col·legi de Sant Martí, per lo que són persones que tenen molt compte en no treballar en va, serà possible que si allí van estudiants grossers de enteniment y que ab molta difficultat entren en la grammàtica, com se succeheix ordinàriament ab los de Empurdà y altres pagesos, per no perdre lo temps despedirian aquells de dits studis y (...) se'n aniran a altres llocs de Ampurdà, ahont se llig grammàtica o en altres ciutats.²²⁶

Un cop analitzats els pros i els contres, el consell va determinar que es continués ensenyant gramàtica als estudis de la ciutat, "com sempre fins assí han tingut de bon costum llegir en aquells". A més, es va prohibir que els seglars anessin a les aules dels jesuïtes. "Que ningun student laic puga anar a oir grammàtica sinó en dit studi", va ordenar el consell de Girona.

225. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1596, 17688, f. 88v, 2 de novembre de 1596.

226. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1599, 17691, f. 99, 26 de juny de 1599.

L'any 1601 el bisbe de Barcelona, Ildefons Coloma, va proposar als consellers una remodelació de l'ensenyament de gramàtica a l'Estudi General. Al seu parer, els joves no en sabien, cosa que atribuïa a la poca capacitació dels mestres. "Deve ser la culpa d-esto de los mahestrs, que les deve faltar la méthodo de ensenyar." Per això, el bisbe recomanava acudir als jesuïtes. "Todos estos inconvenientes, a mi parecer, se remediarían con encomendar estos studios de letras humanas a los padres de la Companyia, los quales (...) tienen excelentia en instituir y criar mancebos."²²⁷

Els jesuïtes, d'una manera semblant, es van establir a Cervera. L'any 1697 els paers van rebre una carta de Juan de Santa María Alonso y Valeria, bisbe de Solsona, que aleshores es trobava a Viena, enviat pel rei Carles II en qualitat d'ambaixador a la cort imperial. El bisbe sol·licitava que els paers donessin el vistiplau a la fundació d'un col·legi de la Companyia de Jesús al poble. El consell de Cervera va donar autorització a aquesta fundació, amb el benentès que això seria positiu per a l'educació dels joves. "Per lo molt que esperen ha de ser fructuosa per al comú y singulars de dita vila lo venir a fundar en ella religió tant aplicada a la salvació de les ànimes y santa ensenyansa de la juventut." L'any següent, el consell de Cervera va resoldre oferir 100 lliures anuals als jesuïtes, amb la condició "que tinguen obligació de ensenyar les quatre parts de la gramàtica".²²⁸

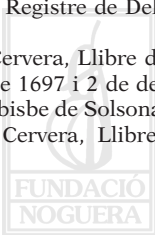
L'any 1720 l'Ajuntament de Cervera va tornar a oferir 100 lliures als jesuïtes per pagar els treballs d'un mestre per ensenyar als minyons. "Que se done quiscun any durant lo beneplàcit de la Ciutat al Col·legi de la Companyia de Jesús de dita ciutat, per la obligació y treball del mestre [h]a de tenir per ensenyar de llegir, escriurer y comptes, cent lliures, corrent a gastos de la Ciutat", va resoldre l'ajuntament.²²⁹

L'any 1728 la Reial Audiència de Barcelona va emetre un dictamen favorable a la petició que la Companyia de Jesús va fer al rei Felip V per poder-se instal·lar a la ciutat de Tortosa. De fet, es tractava del vistiplau a un acord que els jesuïtes havien signat amb el consell local l'any 1713, "paraque a cargo de dicho colegio corriese en adelante la

227. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 1601, f. 49v, 22 de febrer de 1601.

228. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre del Consell i de vint-i-quatrena, 1687-1709, f. 153 i 178, 16 de desembre de 1697 i 2 de desembre de 1698. El llibre del consell inclou la transcripció de la carta del bisbe de Solsona, datada a Viena el 9 d'agost de 1697.

229. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre d'acords i resolucions, 1715-1736, f. 99v, 10 de juny de 1720.

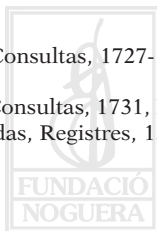
enseñanza de la gramática de todos los vezinos y naturales de dicha ciudad, con la mayor aplicación, virtud y letras". En el seu moment, el consell de Tortosa havia ofert 200 lliures anuals per mantenir dos mestres.²³⁰

D'igual manera, l'any 1731 els regidors de Vic van demanar autorització al Consejo de Castilla perquè la Companyia de Jesús s'ocupés d'ensenyar de llegir, escriure i gramàtica als minyons de la ciutat. Els regidors asseguraven que no trobaven "los maestros idóneos ni hábiles que se necesitan para los expresados ministerios". Prèviament, havien arribat a un acord amb el Col·legi de Sant Andreu, en virtut del qual els jesuïtes es comprometien a aportar quatre mestres: un per ensenyar a llegir i escriure, dos per a la gramàtica i un darrer per a la retòrica, "los que deberán enseñar públicamente a todas y cualesquier personas, estantes, habitantes y existentes en esta ciudad y suburbios de ella". L'ajuntament, per la seva part, oferia pagar 125 lliures anuals a cada un dels quatre mestres.²³¹

Això no obstant, la institució religiosa que més va destacar a l'hora d'oferir un ensenyament públic i gratuït fou l'Escola Pia, un orde religiós que va ser fundat a Roma el 1597 per Josep de Calassanç. El primer intent dels pares escolapis per establir-se a Catalunya va tenir lloc a la vila de Guissona l'any 1638, per bé que, tot i la llicència concedida per Pau Duran, bisbe d'Urgell, el projecte no va acabar de reeixir. D'aquesta manera, no va ser fins l'any 1683 que l'Escola Pia va obrir, per primera vegada, un col·legi d'ensenyament primari a Catalunya, en aquest cas a Moià. La iniciativa, això no obstant, va venir de part del sacerdot Jaume Boxó, fill d'aquesta vila, que es va oferir a donar 200 lliures anuals si el consell local acceptava la presència dels escolapis. Entre les condicions de l'acord, signat un any abans entre un representant de la vila de Moià i el comissari general de l'orde als regnes hispànics, hi figurava que l'orde aportaria sis pares per al col·legi. "Los quals en ell hajan de tenir tres aulas o escuelas, y tres mestres; un, és a saber, per quiscuna aula o escola. Y en ellas ensenyar sens stipendi ni salari algú, és a saber, en una de ellas de llegir, escriúrur y comptar, en altra de gramática y en altra de poesia, retórica y humanitat." El consell de Moià, a canvi, va oferir pagar de

230. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1727-1728, Registres, 140, f. 93, 2 de març de 1728.

231. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1731, Registres, 148, f. 205v-206, 10 d'octubre de 1731; íbidem, Cartas Acordadas, Registres, 15, 1732-1733, f. 38v-40v, 24 d'octubre de 1732.

béns propis de la universitat la quantitat de 15 lliures i 10 sous cada any, “en adjutori dels aliments y sustento necessari per los religiosos que de família hauran de viurer en dit Collegi”, a més d’unes altres 84 lliures i 10 sous provinents de les rendes d’unes causes pies que fins a aquell moment havia rebut el mestre que ensenyava gramàtica als minyons de la vila. A banda d’això, els escolapis rebrien les 200 lliures promeses pel reverend Jaume Boxó.²³²

Al llarg dels anys posteriors l’Escola Pia es va establir en diversos municipis catalans. El 1683 el consell de Tremp va signar una concòrdia amb els canonges de la col·legiata local per tal de regular la presència dels escolapis a la vila, on, segons sembla, ja hi educaven els minyons. El consell va oferir als pares 100 lliures cada any a canvi que “dits religiosos ajan de servir aulas, una de llegir, escriurer y contar, altra de gramàtica y altra de retòrica”. L’any anterior els jurats de Tremp havien sol·licitat permís al rei per fundar el col·legi d’escolapis i, poc després de la signatura de la concòrdia, el bisbe d’Urgell hi va donar també el vistiplau.²³³

A Balaguer, els pares escolapis hi van fundar un col·legi el 1699. El mes d’octubre d’aquell any els paers van exposar al consell que, després d’haver publicat edictes en diferents llocs, com a Lleida, Cervera, Tàrraga o, fins i tot, Barcelona, no havia comparegut cap persona adient per ocupar la plaça vacant de mestre de gramàtica, per la qual cosa el consell va determinar que es fessin diligències “pera fer venir pera ensenyar los pares de la Ensenyansa”. Per això, el novembre de 1699 els paers i un delegat de l’Escola Pia van signar un contracte amb el qual, entre altres coses, la ciutat els oferia 300 lliures anuals, a més de cinquanta quarteres de blat i una casa on poder viure i ensenyar. Els escolapis, a canvi, es comprometien a ensenyar tal com establien les constitucions de l’orde, o sigui, “tres escuelas, una de ninyos y dos de gramática y retórica”.²³⁴

232. APEPC, 07-20/caixa 2, núm. 2. Fons digitalitzat. Sobre l’establiment de l’Escola Pia a Catalunya és fonamental l’obra de Joan Florensa. En aquest sentit, vegeu: JOAN FLORENSA i PARÉS, *El projecte educatiu de l’Escola Pia a Catalunya (1683-2003). Una escola popular*, Barcelona: Societat d’Història de l’Educació dels Països de Llengua Catalana/Escola Pia de Catalunya, 2010. Vegeu també: JOSEP DE CALASSANÇ, *Documents fundacionals de l’Escola Pia*, Vic: Eumo, 1998.

233. APEPC, fons digitalitzat. Vegeu també: JOAN FLORENSA i PARÉS, ANIOL NOGUERA i CLOFENT, *Les arrels de l’Escola Pia al Pallars. Josep Calassanç, oficial de Tremp*, Tremp: Garsineu, 2019, i JOAN FLORENSA i PARÉS, *Josep Calassanç i Gastó, mestre d’escola*, Barcelona: Escola Pia de Catalunya, 2017.

234. ACN, Ajuntament de Balaguer, Llibre d’actes, 1697-1702, f. 39v, 11 d’octubre de 1699; APEPC, fons digitalitzat. Sobre la fundació del col·legi dels escolapis de Bala-

A Cardona també hi hagué un intent de fundar-hi un col·legi de l'Escola Pia. L'any 1723 el regidor primer va proposar delegar l'ensenyament als escolapis, amb l'argument "que fins vuy no se ha pogut lograr lo encontrar subjectes de satisfació per los magisteris de grammàtica y de llegir, escriurer y comptar". Els regidors van acordar escriure al rector del col·legi de l'Escola Pia de Moià, "ponderant-li la aflicció ab què se troba est poble, trobant-se sense ensenyança per los fills d-ell". Per això, demanaven que, per caritat, el rector "tinga a bé enviar-nos dos padres de son convent per ensenyar gramàtica, de llegir, escriurer y comptar, fins que se hagen encontrat subjectes de satisfació, quedant la manutenció de dits pares a càrrech de est comú". No hi ha constància, això no obstant, que els escolapis es trasllassessin a Cardona.²³⁵

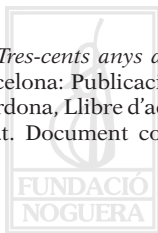
El 1728 els regidors de Puigcerdà van delegar l'ensenyament municipal als pares escolapis i van oferir-los a canvi una casa per viure i ensenyar —situada "en lo carrer dels Tarongers"— i 350 lliures anuals, "consignadas sobre los arrendaments del comú". L'Escola Pia, per la seva part, es va comprometre a oferir "la assistència de tres mestres, per lo compliment de son estatut, segons la regla de la Religió, ço és per la ensenyansa de llegir, escriurer y contar, altre per la escola de menors de gramàtica, y per majors, vers y retòrica, com axí mateix los exercicis espirituals y doctrinas públicas en los diumenges".²³⁶

A Igualada, el 1729, es va recuperar la proposta feta uns anys abans de deixar l'ensenyament en mans de l'Escola Pia. Tot i que el comú tenia dos mestres contractats, el regidor degà assegurava que hi havia "grande falta de maestros de escuela y gramátiga". Així doncs, l'Ajuntament d'Igualada va oferir 200 lliures anuals als escolapis, amb la condició que s'hi destinessin quatre religiosos. "Para que enseñen de leher, escribir y contar, gramática, verso y retórica (...) sin pagar mesada los muchachos", es va proposar. Després d'un dictamen favorable de la Reial Audiència de Barcelona, l'any 1732 els regidors d'Igualada van rebre l'autorització del rei per tal que els quatre pares escolapis s'establissin a la vila per a ensenyar els minyons de manera gratuïta. "Con sola la dotación de dichas doscientas libras y casa para su habita-

guer vegeu: Joan FLORENSA i PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer: mirada al passat per a educar cap al futur*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

235. AHC, Ajuntament de Cardona, Llibre d'actes, 1717-1772, s. f., 6 d'abril de 1723.

236. APEPC, fons digitalitzat. Document conservat a l'Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà.

ción, sin que los padres de los muchachos les pagasen mesada ni cosa alguna por la enseñanza.”²³⁷

A Mataró l'Escola Pia s'hi va establir l'any 1737. El consell local, tanmateix, ja havia començat a plantejar-se aquesta possibilitat el 1717, quan va signar un acord amb els escolapis, en virtut del qual els oferia un lloc per viure i 400 lliures anuals. A canvi, els frares havien d'aportar almenys vuit mestres per ensenyar, “los quals degan tenir las aulas necessàries per la ensenyansa de ben llegir, desde las primeras letras, escriúrur, comptar, gramàtica, retòrica, pohesia y filosofia”. Aquest acord fou renovat l'any 1723, a petició del rector del col·legi de l'Escola Pia de Moià, per bé que els pactes tampoc es van acabar d'implementar. No va ser, així doncs, fins el 1737 que es va arribar a un acord definitiu. L'Ajuntament de Mataró va reiterar l'ofertament de donar 400 lliures anuals als escolapis, mentre que aquests es van comprometre a destinar vuit pares a l'escola per “practicar la enseñanza, dende las primeras letras hasta verso y retórica, inclusive, a todos los naturales y habitantes de la ciudad”.²³⁸

Segons un informe encarregat per la Reial Audiència, l'any 1747 els pares escolapis estaven establerts en sis municipis catalans. A Balaguer els pares es mantenien amb l'aportació del comú, que aleshores s'havia augmentat fins a les 400 lliures. A Puigcerdà, en canvi, els set escolapis que hi vivien ho feien gràcies a l'almoina, ja que no rebien les 350 lliures que els havia promès el consell l'any 1728. A Moià passava una cosa semblant: hi havia dotze pares que sobreviuen fonamentalment de l'almoina, ja que, segons sembla, els censals de les causes pies que els havien permès establir-se a la vila feia temps que no es cobraven. A Oliana, on hi havia set religiosos, les rendes destinades a la seva manutenció havien quedat també molt reduïdes. A Igualada, tanmateix, les coses anaven una mica millor, ja que els quatre escolapis que hi vivien havien vist augmentada la seva dotació inicial de 200 lliures anuals de béns del comú gràcies a la donació d'un particular. A Mataró, finalment, hi havia quinze religiosos, que disposaven d'una

237. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1712-1730, f. 406, 22 d'octubre de 1729; ibídem, 1731-1739, f. 84, 16 de maig de 1732. El dictamen de la Reial Audiència, emès l'any 1730, consta a: ACA, Reial Audiència, Consultas, 1730, Registres, 145, f. 140v-142, 7 de juliol de 1730. Sobre l'arribada de l'Escola Pia a Igualada vegeu: Joan SEGURA i VALLS, *Història d'Igualada...*, p. 79-83; i Gabriel CASTELLÀ i RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada. Assaig històric (anys 1732-2002)*, Igualada: Escola Pia, 2006.

238. ACM, Ajuntament de Mataró, Llibre d'acords, 1713-1717, 8/E, f. 24, 3 d'agost de 1717; ibídem, 1720-1731, 9, f. 89, 15 de gener de 1723; APEPC, fons digitalitzat.

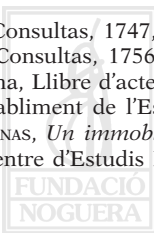
renda de 400 lliures anuals que els donava la ciutat, si bé només dos ensenyaven de llegir, escriure i gramàtica als minyons.²³⁹

L'any 1756 el rei Ferran VI va concedir el permís a l'Ajuntament de Solsona per obrir un col·legi de l'Escola Pia a la ciutat. El gener d'aquell any la Reial Audiència de Catalunya va emetre un dictamen favorable a la petició feta pels regidors, que proposaven que tres pares escolapis del col·legi d'Oliana es traslladessin a Solsona. L'ajuntament els oferia un salari de 140 lliures —“que acostumbra dar la ciudad a los maestros”—, a banda de 100 lliures més provinents d'una causa pia. Això, a parer dels regidors, seria suficient “para la manutención de tres maestros, que reconocen precisos respecto de que los individuos que regularmente se dedican a las primeras letras componen el número de ciento, y los que a la arte de gramática exceden al de quarenta”.²⁴⁰

A la Bisbal d'Empordà hi va haver un pacte no consumat per fer que s'hi establissin els escolapis, en aquest cas procedents del convent de Mataró. El regidor degà ho va proposar l'any 1760, argumentant que les dificultats econòmiques no permetien contractar mestres per ensenyar als minyons de la vila. “Per los pochs propis y fondos de la present universitat y otros cedits a los acrehedors censalistas, com per la falta de mestres bons, en est pahís falta la educació y criansa de que tant necessitan los minyons dende las primeras edats, de que deu esperar-se lo bon govern de la república y la perfecció en lo espiritual.” Els escolapis es comprometien a obrir quatre aules a la Bisbal, “una de leher, otra de escribir y contar, otra de grammática y otra de retórica y verso, y que aquellas ocuparan quatro maestros de los padres de dicha Escuela Pia”. A canvi, l'Ajuntament de la Bisbal cedia a l'Escola Pia la capella de Santa Llúcia de l'Arboç, coneguda també com a Sant Nazari de la Ganga. “Toda aquella casa y capilla nombrada de Santa Lucía, antiguamente nombrada de Sant Nasario, constituida y cita en el territorio de la Ganga, del término de la referida villa de la Bisbal, junto con sus tierras, honores y pocessiones y assí mismo rédditos, rentas y frutos, derechos y pertinencias.” Els regidors es comprometien també a proporcionar a l'escola “bancos, tablas y una campana para convocar los muchachos”. Hi ha constància, en aquest sentit, que

239. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1747, Registres, 466, f. 403.

240. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1756, Registres, 477, f. 10v, 15 de gener de 1756; ACS, Ajuntament de Solsona, Llibre d'actes municipals, 1739-1784, A65, f. 40v, 2 de setembre de 1757. Sobre l'establiment de l'Escola Pia a Solsona vegeu: Marcel·lí COROMINAS i COTS; Jordi TASIES i PLANAS, *Un immoble al servei de la ciutat. Els escolapis de Solsona (1774-1998)*, Solsona: Centre d'Estudis Lacetans, 2012.

el bisbe de Girona va donar el permís a la fundació del col·legi dels escolapis de la Bisbal.²⁴¹

L'any 1767 la Reial Audiència va estudiar un memorial que l'Ajuntament de Reus, juntament amb els gremis i diversos prohoms del poble, havien enviat a Madrid per sol·licitar permís al rei per fundar-hi un col·legi de l'Escola Pia. Els signants ho consideraven imprescindible, per la necessitat que, al seu parer, hi havia a la vila "de establecer un método en la pueril enseñanza que la facilite con las mayores ventajas y logro de reformatión de costumbres y educación christiana". Per això, oferien donar 660 lliures anuals a l'Escola Pia per a la manutenció dels deu mestres que consideraven necessaris. De la informació obtinguda per la Reial Audiència se'n desprèn que en aquell moment a Reus hi havia un sol mestre de minyons, a més de sis ajudants amb poca formació i uns altres dos mestres que ensenyaven gramàtica, cosa que suposava una despesa per al comú d'unes 490 lliures anuals. A banda d'això, els mestres es repartien 2.000 lliures més que, segons l'informe, pagaven cada any els particulars que enviaven els seus fills a l'escola. "Y los pobres que no tienen caudales para contribuir con dichas mesadas se ven privados de la enseñanza, de suerte que por falta de esta se experimenta mucha ociosidad y fatales consecuencias en la juventud de aquella villa." L'Audiència va contactar amb els regidors de Reus i amb els d'onze pobles més del voltant, els quals van estar d'acord que l'establiment dels escolapis era molt positiu, "atendida la mucha urgente necesidad que hay en dicha villa y sus pueblos comarcanos para la pública enseñanza e instrucción de la puericia y juventud, tanto en las máximas christianas como en leer, escribir y contar, política y buena crianza, de que tanto allí se carece". Tanmateix, els pobles consultats també van expressar reticències al fet que "tenga efecto con la posible prestesa tan precisa como útil fundación". És per això que la Reial Audiència va comunicar al rei que no veia motius per denegar el permís a l'Ajuntament de Reus per fundar un col·legi de l'Escola Pia, si bé va recelar que amb això "no se consiga el fin como se propone".²⁴²

241. ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibre d'acords, 1759-1762, f. 178, 5 de juliol de 1760; ADG, Lletres episcopals, U-282, f. 116, 15 de març de 1762.

242. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1767, Registres, 807, f. 107, 30 de març de 1767.

EL MODEL EDUCATIU I EL SEU FUNCIONAMENT

L'aula i el material escolar

L'espai on s'instal·laven les escoles públiques variava en funció dels municipis. A la major part dels pobles el més habitual era que als mestres se'ls assignés una casa, ja fos de lloguer o de propietat del comú, que els servia alhora d'habitatge i d'estudi per a ensenyar als minyons. De vegades, però, l'escola municipal es trobava en la mateixa casa on es reunia el consell, o bé, com passava en les ciutats més grans, se situava en una de les dependències de l'Estudi General. Aquest fou el cas, per exemple, de Barcelona. “Que dins lo studi general de la present ciutat fos fet algun lloch còmodo ahont se poguessen recullir los minyons petits [que] aprenen de llegir”, va determinar el Consell de Cent l'any 1571.¹

L'escola municipal de Barcelona —coneguda popularment com “el corralet”— es va establir finalment el 1596, amb l'objectiu que els minyons no causessin cap molèstia a la resta dels estudiants. “Los minyons que aprenen de llegir van divagant per los patis del studi, cridant e impeding los lectors, y no tenen en dits patis lloch algun per a recollir-se en temps de pluja”, alertava un dels capítols de les ordinacions de l'Estudi General aprovades aquell any. Per aquesta raó, es va decidir la construcció d'una aula per encabir-los. “Que entre les dues torres de la Rambla més propinques al studi (...) sia fet un porxo clos lo qual se puga tancar, ahont tots se pogan recollir en temps de pluja y estudiar.”²

1. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 1571, f. 43v, 24 d'abril de 1571.

2. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 1596, f. 81v i 174, 25 d'abril de 1596.

L'existència d'una aula per als minyons petits a l'Estudi General de Barcelona es constata en els pagaments que el Consell de Cent feia anualment al mestre que se n'ocupava. L'any 1602 el govern municipal va satisfer 120 lliures a Pere Espanyol, "per tots los treballs ha presos fins a la present jornada en lo adoctrinar y tenir recullits y tenir compte ab los minyons van al studi general de la present ciutat, en la aula per la ciutat per dit efecte novament feta junt al dit studi". L'any 1654 els consellers van nomenar el sacerdot Valentí Ceret per ensenyar els minyons a l'escola municipal, "que és una estança dita lo corralet, junt al estudi".³

A Vic, inicialment, el mestre dels minyons vivia en la mateixa casa on hi havia l'escola. L'any 1588 un dels mestres, que es deia Joan Meranges, va demanar als consellers poder utilitzar tot l'edifici. "Com ell vuy faça sa habitació en lo studi, no té prou de les dos cambres de dalt, sinó que té mester tota la casa", assegurava. El 1601, però, en el marc d'un projecte per reformar l'Estudi General, el consell de Vic va acordar un canvi d'emplaçament de l'aula dels nens més petits. "Que los minyons qui aprenen de legir fossen trets del studi, per lo que inquietaven los qui legien y oïen grammàtica y philosophia, y que fossen repartits en altres lochs y ab dos o més mestres", proposaven els consellers. Poc després, el conseller en cap va exposar la necessitat que a l'estudi es construís "una aula per los novicis en lo porxo".⁴

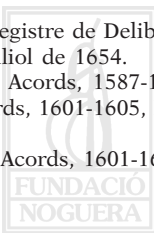
Finalment, l'any 1603, coincidint amb l'aprovació d'unes ordinations per a l'Estudi General, el consell de Vic va establir formalment la construcció d'una aula específica per a l'educació dels minyons petits.

Perquè los minyons qui aprenen de legir y scriure van divagant per lo pati del studi, cridant e impeding los lectors, statuïren y ordenaren dits magnífichs consellers y concell que tots los dits minyons no entren ni isquen per la porta maior de dit studi, sinó per la porta de la casa del mestre. Y que estigan recollits alt en los porxos de la casa del studi, en lo quarto més convenient, lo qual sia adobat de posts ab sostre fals, sota la taulada y closes les finestres de dita part que seran menester, a fi que guardats de les injúries del cel allí pugen estudiar ab molta quietud.⁵

3. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 1602, f. 41v, 5 de febrer de 1602; ibídem, 1654, f. 277, 15 de juliol de 1654.

4. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1587-1593, Llibre 9, f. 20, 3 de febrer de 1588; AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1601-1605, Llibre 11, f. 39v i 44, 26 de setembre i 11 de novembre de 1601.

5. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1601-1605, Llibre 11, f. 177, 2 d'octubre de 1603.

L'any 1702, això no obstant, els consellers de Vic van exposar la necessitat de construir una nova aula per als estudiants de gramàtica, "y que esta se porie fer en las porxadas de dalt y que persò se deurie descobrir la teulada y sota de aquella, per estar los estudiants resguardats en lo temps de ivern del fret y en lo estiu del calor; fer sota de dita teulada un sostre de rejola y llata". Per fer això, els consellers proposaven que es busqués un altre emplaçament per als minyons. El consell, finalment, va determinar que es construís la nova aula per als estudiants de gramàtica, "y que la ensenyansa dels minyons qui aprenen de llegir, escriurer y comptar sie transferida en los quartels".⁶

A Girona, l'any 1675, el consell va acordar donar un salari de 30 lliures anuals a un mestre de minyons que es deia Josep Cellera, a més de proporcionar-li una casa, situada al carrer del Pes de la Palla. Això va motivar la queixa de Josep Fuster, un altre dels mestres que ensenyava a la ciutat, el qual assegurava que tenia una escola oberta al públic "en una de las oficinas de la casa de Agullana", on, segons deia, feia més de deu anys que ensenyava als minyons de llegir, escriure i comptar sense cap ajut municipal. El consell va determinar que es mirés quin dels dos mestres ho feia millor. "Y [a] aquell que se trobarà [que] és mes digne se li donen les trenta lliuras que de present dona la present ciutat per dit efecte."⁷

L'any 1683, els jurats de Girona van proposar al consell la conveniència de fer una aula per als minyons. "Que en la rambla dels Estudis Generals de esta ciutat se fes un aposento perquè pogués en aquell ensenyar a dits minyons un mestre pràctic en escriurer y comptar", proposaven. Tot i que el consell va donar poder als jurats per executar-ho, sembla que el projecte no va acabar de materialitzar-se. L'any 1690 els jurats van contractar un mestre que es deia Onofre Llibre, a qui assignaren per a tenir l'estudi "lo puesto que esta ciutat té ja destinat en lo Pes de la Palla".⁸

L'estudi situat al carrer del Pes de la Palla va ser durant anys l'edifici destinat pel govern municipal de Girona a tenir-hi l'escola dels minyons. Això es constata encara l'any 1717, quan els jurats van contractar per mestre el sacerdot Francesc Ifern, amb l'obligació d'"ensenyar

6. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1700-1703, Llibre 27, f. 243v, 30 de juliol de 1702.

7. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1675, 17427, f. 372, 7 d'octubre de 1675.

8. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1683, 17435, f. 156v, 10 de març de 1683; ibídem, 1690, 17443, f. 607, 28 d'octubre de 1690.

de llegir, escriurer y comptar a tots aquells que voldran anar apèndrer en lo estudi o puesto propri de esta ciutat, situat en lo carrer del Pes de la Palla”.⁹

A Cervera, el mestre dels minyons que hi havia l'any 1506, que es deia Bernat Lima, va demanar als paers que fessin construir tres o quatre aules més a l'escola municipal. “En lo studi de dita vila no basten les cambres per los studians qui y són”, assegurava. El consell va determinar que els paers li busquessin una altra casa, “emperò que la vila no hi ajude de cosa alguna, ço és, en pagar loguer de dita casa”. El 1613 el mestre de Cervera, que aleshores era Marc Antoni Sorribes, va demanar si el consell li podia llogar una casa “per a que estigue algun tant acomodat y ell se pugue millor emplear en ensenyar als minyons”. En aquesta ocasió es va determinar que es llogués la casa, perquè, segons el consell, el mestre era “molt necessari a la present universitat y fa molt bé son descàrrech en amostrar de legir, scríurer y totom ne està molt content”.¹⁰

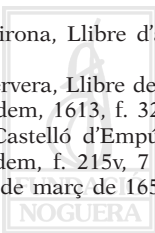
A Castelló d'Empúries, en canvi, la casa on hi havia l'escola pública era propietat del comú. L'any 1540 el consell va acordar destinar 22 lliures “a les obres [que] se han de fer a la casa del studi de la present vila”. Quatre anys després, els cònsols van tornar a exposar al consell que calia “obrar la casa de la scola, la qual va a tota ruïna si ab molta prestesa no se repara”. Encara, l'any 1652 el bisbe de Girona va ordenar als cònsols de Castelló de gastar 200 lliures per a la reparació de la casa que servia d'estudi per ensenyar als minyons a llegir i escriure.¹¹

A Olot, l'any 1563 es va acordar destinar l'edifici de l'antic hospital a construir-hi una nova escola. “Que la casa vella del ospital de la present vila de Olot sia donat y dedicat per casa de astudi”, va determinar el consell local. Dos anys després, arran d'una donació, el municipi va acordar amb els frares del convent del Carme la construcció d'una aula per ensenyar els minyons. L'any 1716 l'escola municipal va ser traslladada a un edifici de lloguer, concretament a una casa que era propietat del sombreroer Miquel Noguera, fins que, un any després, es va acordar instal·lar l'estudi dels minyons “en lo pati de la casa de la

9. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1717, 17471, f. 50v, 6 de març de 1717.

10. ACSV, Ajuntament de Cervera, Llibre de Consells, 1506, f. 40v i 42v, 27 d'octubre i 4 de novembre de 1506; ibídem, 1613, f. 32, 30 d'octubre de 1613.

11. AMCE, Ajuntament de Castelló d'Empúries, Llibre del Consell, 1535-1545, f. 125, 8 de setembre de 1540; ibídem, f. 215v, 7 de setembre de 1544; ADG, Lletres episcopals, Llibre U-256, f. 181, 13 de març de 1652.

universitat. Y que se fasse en ell un cubert y demás obras necessàries per lo exemple de dit estudi".¹²

El consell de Terrassa, al seu torn, va acordar, l'any 1567, llogar o comprar "una casa per scola" i va autoritzar els consellers a pagar-ho amb béns de la universitat. "Y si menester serà en carregar-se vers la dita universitat y singulars d'ella y béns d'ella lo preu de ditas compres a for de censal", va ordenar. Uns anys després, vista la necessitat de fer obres a l'escola, es va determinar que el mestre es traslladés a la casa del comú. Fins aleshores, segons sembla, l'estudi havia estat prop del portal nou. "Que lo mestre de scola, adobada sia la present casa, que vinga a tenir la scola en la present casa. Y la casa de la present universitat del portal nou reste per lo vicari de la iglesia del Sant Spirit".¹³

A Mataró, l'any 1589, el consell va determinar pagar per avançat el lloguer de tres anys de la casa de l'estudi, que servia també per a magatzem per a l'artilleria. "Que de pecúnias de la dita universitat sian bastretas tres anyades per lo lloguer de la casa que la present vila li té logada a n-en Pere Pau Morató per la artilleria y scolas per los minyons." Tres anys després, responent a una súplica presentada pel mestre, el consell de Mataró va donar facultat als jurats per "seccar una casa en la present vila que sia bona y acomodada per los minyons y que puguian pagar lo lloguer de aquella de pecúnias de la universitat".¹⁴

L'any 1684, però, l'escola de Mataró estava situada en la mateixa casa del comú, on habitualment es reunia el consell, molt a prop del carrer dels Boters. De fet, un dels boters va haver de ser advertit per l'excés de soroll que causava. "Tant en la ocasió [que] se tractan negocis en lo present Concell, convenients a la universitat, que no-s pot ohir lo vot de l'altre, com també en lo de la ensenyansa dels tres mestres té dita universitat de Mataró en la casa de dit universitat, de tal manera que ls perturba, que los dexeables no poden ohir ni entendre la ensenyansa de sos mestres", asseguraven els jurats. Per aquest motiu, el consell va prohibir que cap boter pogués treballar en aquell carrer, així com tampoc "per tot lo carrer d'en Palau ni de fra Jaume".¹⁵

12. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibres del consell, 1546-1564, f. 384v, 11 de juny de 1563; ibídem, 1564-1578, f. 59v, 6 de juliol de 1565; ibídem, Manual de negocis de la universitat, 1716-1719, s. f., 10 de novembre de 1716; ibídem, 1716-1719, s. f., 22 de maig de 1717.

13. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells, 1560-1579, 2/2, f. 142, 22 de setembre de 1567; ibídem, f. 267, 13 de desembre de 1575.

14. ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1589-1596, 3/1, f. 21v, 9 de juliol de 1589; ibídem, 3/2, f. 24v, 6 de maig de 1592.

15. ACM, Fons Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1613-1685, 4/11, f. 71, 20 de juliol de 1684.

En alguns pobles l'escola també servia de sala per a les reunions del consell local. Aquest fou el cas de la vila de Berga, així com també de Cabrera de Mar. En l'acta d'una sessió celebrada l'any 1715 en aquesta darrera població hi consta que el consell fou convocat "en lo estudi dels minyons de dita parròquia, ahont per semblants negocis de la universitat de dita parròquia y terme se acostuma convocar y congregar a so de campana".¹⁶

De vegades, l'escola pública estava situada en llocs que avui dia semblarien del tot inversemblants. L'any 1627 el visitador episcopal de la diòcesi de Barcelona va ordenar als obrers de la parròquia de Molins de Rei la construcció d'un porxo al cementiri per aixopugar els minyons. "Que en dit porxo o cubert se pugue tenir lo studi de ensenyar de llegir y escriure, fahent bancs o padrisos en dit cubert, prohibint que dit studi no-l puguen tenir dins de la isglésia ni en lloch que cause inquietut als sacerdots quant celebren o diuen los officis divinals."¹⁷

L'Ajuntament de Cardona, per la seva banda, segons consta en un pagament fet el 1717, donava 25 lliures cada any a un pare que es deia Gabriel Udet, pel lloguer de la casa que servia "per lo estudi dels minyons". L'any 1722, però, l'estudi havia estat traslladat a un edifici que era propietat de la vídua Margarida Alabern, pel qual l'ajuntament pagava només sis lliures l'any. La casa, situada al carrer Major, servia per "estudi dels minyons de llegir y escriurer y habitació del mestre de dits minyons".¹⁸

La infraestructura necessària per a l'ensenyament acostumava a limitar-se a poca cosa més que a unes taules i a uns quants bancs per a seure. L'any 1581 el consell d'Olot va ordenar pagar quatre lliures al fuster que havia de fer "los banchs al studi". El mateix dia es va acordar fer construir "una xemeneya molt bona perquè's puga fer foch en dit studi". El 1691, de nou, el consell va resoldre "que de diner de la universitat se gaste lo necessari per las taulas y banchs fahedoras en lo estudi dels minyons".¹⁹

16. ACA, Notarial, Mataró, C-23, s. f., 23 d'abril de 1715. Per al cas de Berga vegeu les sessions celebrades entre els anys 1655 i 1663. ACBR, Ajuntament de Berga, Llibres del consell, 1655-1663.

17. ADB, Visites pastorals, Llibre 64, 1607-1628, f. 693v, 20 de novembre de 1627.

18. AHC, Ajuntament de Cardona, Llibre del Racional, 1715-1737, s. f., 16 d'octubre de 1717; ibídem, 15 de desembre de 1722.

19. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de deliberacions, 1578-1588, f. 204, 3 de desembre de 1581; ibídem, 1691-1699, f. 18v, 24 de febrer de 1691.

A l'estudi de la Seu d'Urgell, segons consta en un inventari fet l'any 1609, hi havia “dos capfoguers de ferro”, “una pala de ferro”, “quatre taules ab sos capitells grans”, “vuyt banchs llarchs per als entorns de dites taules”, així com també “la clau de la porta de dita aula”.²⁰

L'any 1623 un mestre d'escriure de Barcelona, que es deia Josep Vila, va rebre en herència del seu pare, també mestre, tot un seguit de mobles de fusta, entre els quals hi havia “deu taules entre xiques y grans que són para tenir studi, (...) catorse capitells para dites taules, (...) tretse banchs, entre llarchs y curts (...) [y] algunas posts vellas en què estan assentats los minyons”.²¹

El mestre de gramàtica de Cardona va exposar al consell de la vila, l'any 1664, que a l'estudi hi mancaven bancs per seure. “Que-s fesan banchs per la sala del consell ab la forma estan los que estan asantats los senyors cònsols en lo consell. Y que dels que són en lo consell, puix són al propòsit per lo estudi, aquells servescan per dit estudi pera que los estudiants estigan ab la comoditat deuen estar en lo estudi per causa que ia molts estudiants”, va manar el consell.²²

L'any 1683 els jurats de Girona van ordenar que es paguessin 12 lliures, 16 sous i 6 diners a Josep Brossa, fuster de la ciutat, “per sis jornals ha treballat per fer sis taulas y tres banchs per lo estudi [que] és en lo aposento del Pes de la Palla, per escriurer los minyons [que] van en dit estudi y també per los que aprenen de llegir y comptar”.²³

Un darrer exemple de l'equipament de les escoles l'aporta el cas de Vilanova i la Geltrú. “Que se fasse una trona al estudi de gramàtica y los banchs necessaris”, va determinar el consell d'aquesta vila l'any 1704.²⁴

Pel que fa al material escolar, el més necessari per aprendre a escriure era, evidentment, paper i ploma. L'any 1648 els tutors dels fills de Miquel Porcioles, daguer de Barcelona, van fer diversos pagaments per les despeses que havien tingut per a l'educació dels nens, entre

20. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1579-1617, f. 682, 23 d'octubre de 1609.

21. AHPB, Miquel Lentsclà, Segon manual, 646/16, s. f., 19 d'abril de 1623.

22. AHC, Ajuntament de Cardona, Acòrds del Consell, 1653-1669, I.1.1., f. 150v, 28 de novembre de 1664.

23. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1683, 17435, f. 216, 18 de maig de 1683.

24. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acòrds del Consell, 1665-1710, 12, f. 310, 9 de novembre de 1704.

les quals hi havia una mà de paper i “plomas de scriürer”. A més, els tutors van pagar 2 sous per “un regle de fusta”.²⁵

Els minyons que aprenien a escriure solien utilitzar uns patrons o plantilles. Això es constata, per exemple, a la Seu d’Urgell, on l’any 1702 els cònsols de la ciutat van queixar-se al rector de la Companyia de Jesús —que tenia encomanada l’educació dels més petits en aquella ciutat— perquè els pares feien pagar a “los minyons que escriuen los patrons [que] los fan”.²⁶

L’any 1713, en l’inventari dels béns del difunt Josep Mir, mestre de minyons de Barcelona, hi figuraven diversos estris com, per exemple, “diferents dibuixos y diferents espècies de lletras per apèndrer de escriürer”, així com també “una planxa de aram per fer exemples de estampilla ab sinch espècies de letra (...) [y] altre planxa de aram més gran que la propdita per fer patrons de estampilla de dos maneres de lletra”.²⁷

La durada del curs i els horaris

El curs escolar, seguint una antiga norma consuetudinària, començava el 18 d’octubre, dia de Sant Lluc. A final de setembre de l’any 1527 els jurats de Reus van advertir al consell que calia buscar un nou mestre amb urgència. “Per acostar-se la festa de Sant Lluch, que comensa lo estudi, és menester fer conducta de algun bon mestre”, avisaven. D’una manera semblant, el 1580 els cònsols d’Olot van contractar el batxiller Antoni Joan Garcia per mestre de minyons de la vila, per temps d’un any, “que ha començat a córrer el dia de la festa de Sant Lluc”, deien.²⁸

Els consellers d’Igualada, al seu torn, escrivien a Montserrat Parareda, sacerdot de Barcelona, el 10 d’octubre de 1594, apressant-lo a fer-hi anar el mestre que havia trobat a la ciutat, ja que el curs escolar

25. AHPB, Joan Salines, Manual de 1648, 670/21, s. f., 7 de juliol de 1648.

26. ACAU, Ajuntament de la Seu d’Urgell, Llibre de Consells, 1661-1707, f. 562v, 9 de juny de 1702.

27. AHPB, Pere Pau Pujol, Segon llibre d’inventaris i encants, 910/34, f. 45-47, 14 de novembre de 1713. Document esmentat a: Albert GARCIA ESPUCHE, *Una societat assetjada. Barcelona, 1713-1714*, Barcelona: Empúries, 2014, p. 238. Entre els documents recollits en l’inventari de Josep Mir destaca la referència a les mesades que li devia Pau Dalmases, pare de Pau Ignasi de Dalmases, per l’educació d’algun minyó.

28. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d’actes, 1520-1531, p. 381, 22 de setembre de 1527; ACGAX, Ajuntament d’Olot, Llibre de deliberacions, 1578-1588, f. 160v, 12 de desembre de 1580.

havia de començar uns dies després. “Suplicam se servesque en que la persona que V. M. nos diu, vingue ab la brevedat possible, sols sie per esta setmana, (...) perquè com V. M. veu, som ja a Sant Lluch y [se] necessite que tingam lo recapte convenient.”²⁹

Generalment, el curs s'allargava fins a l'inici de l'estiu de l'any següent, en concret fins al 24 de juny, dia de la festa de Sant Joan. El 1558 els jurats de Reus informaven al consell que el mestre que volien contractar estava d'acord a ensenyar “de Sant Lluch fins a Sant Joan”. D'una manera semblant, el 1613 els paers de Tàrrrega van renovar la conducta a Francesc Torres, mestre de gramàtica de l'estudi de la vila, per ensenyar “de Sant Lluch qui ve [fins] a Sant Joan del any 1614”.³⁰

De vegades, en alguns pobles es procurava tenir els minyons ocupats durant els mesos d'estiu. L'any 1538 el mestre de l'estudi de Reus va demanar als jurats un salari de 20 lliures pels mesos que durava el curs i cinc més “si seguia per lo stiu”. L'any 1544 un altre mestre es va oferir per ensenyar els minyons de Reus per “dotze messos” a canvi de 30 lliures. El consell va respondre que estava disposat a pagar-li 25 lliures “de Sant Joan a Sant Joan”. D'igual manera, l'any 1549 els jurats van exposar que el mestre de minyons demanava cinc lliures “per lo salari del legir del estiu”. En aquesta ocasió, el consell de Reus va determinar que li fos pagat “lo salari del estiu per porrat lo temps aurà legit de Sant Joan a Sant Lluc”; és a dir, de juny a octubre.³¹

L'any 1604 el consell de Tàrrrega va contractar un mestre només per ensenyar els minyons durant l'estiu. En concret, els jurats li van encarregar ocupar-se de l'escola “fins a Sant Lluc proper vinent, començant el dia de Sant Joan”.³²

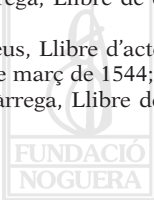
A Cardona, en canvi, es contractava el mestre de l'estudi des del dia de Sant Lluc fins al dia de Sant Miquel —el 29 de setembre— de l'any següent, de manera que els minyons només quedaven sense escola la primera quinzena del mes d'octubre. Això és, per exemple, el que els cònsols van acordar l'any 1569 amb el mestre Bernat Cuiner. El 1573, així mateix, els cònsols de Cardona van nomenar Arnau Casanova per

29. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1594, f. 45, 10 d'octubre de 1594.

30. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1556-1568, p. 175, 18 de desembre de 1558; ACUR, Ajuntament de Tàrrrega, Llibre de consells, 1613-1627, 22, f. 15v, 11 de juny de 1613.

31. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1532-1542, p. 397, 10 de juliol de 1538; ibídem, 1543-1555, p. 152, 9 de març de 1544; ibídem, p. 577, 25 de febrer de 1549.

32. ACUR, Ajuntament de Tàrrrega, Llibre de consells, 1603-1611, 21, f. 49, 6 de maig de 1604.

mestre de l'escola durant el període comprès entre la festa de Sant Lluç i la festa de Sant Miquel del mes de setembre del següent any.³³

L'ensenyament dels minyons només s'interrompia els diumenges i en els dies de les festes més assenyalades. L'any 1665 el bisbe de Barcelona, Alonso de Sotomayor, va ordenar que —a més de les festes de manament, com per exemple Nadal o Setmana Santa— les escoles també tanquessin disset dies més al llarg de l'any, sota pena d'haver de pagar deu rals si obrien. En concret, el bisbe va decretar com a no lectius els dies de Sant Ramon de Penyafort, Sant Antoni Abat, Sant Sebastià, el dia de la conversió de Sant Pau, Sant Tomàs d'Aquino, Santa Madrona, Nostra Senyora del Carme, Santa Maria Magdalena, Sant Domènec, Sant Cassià, Sant Agustí, el dia de l'àngel custodi, Sant Francesc, Sant Lluç, el dia dels morts, Santa Caterina màrtir i Santa Llúcia.³⁴

En una sessió del consell de Vic celebrada l'any 1686 el jurat en cap es va mostrar preocupat perquè considerava que els dies de festa eren excessius, ja que, segons deia, quan els minyons no anaven a l'escola no estudiaven i es perdia tot el que havien après. “Al tornar després al estudi, acabadas ditas ferias, no saben cosa y venen a experimentar los mestres que han perduto lo que tenian guanyat ab lletras y bons costums per causa que mentres duran las ferias no estudian, si[nó que] emplean lo temps en jugar.”³⁵

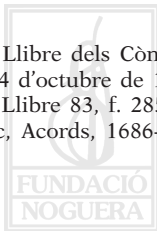
Per aquest motiu, el consell de Vic va donar unes instruccions als mestres, ordenant que havien “de cumplir en llur ensenyansa tots los dies del any, en las horas acostumbradas, exceptat los dias de diumenges y festas que mana celebrar la Santa Mare Iglésia”. Les instruccions, a la vegada, fixaven els períodes de vacances de l'escola.

No tindran més vacations sinó de la vigília de la navititat del Senyor fins la festa dels Sants Innoscents. Y los tres dies de Carnastoltas, comensant lo diumenge fins al dimarts. Y lo primer die de Quaresma, inclusive. Y los quatre dies que lo dit estudi fa festa de son angèlich nostre Sant Thomàs de Aquino. Y en las vactions de la Setmana Santa y de Pasqua tindran vacations des de Dimecres Sant fins a la tercera festa de Pasqua, inclusive. Y en los tres dies de las rogativas tindran estudi com se acostuma,

33. BC, Batllia de Cardona, Llibre dels Cònsols (1564-1610), Bat Car 7/4, f. 30, 22 de gener de 1569; ibídem, s. f., 4 d'octubre de 1573.

34. ADB, Comú, 1662-1666, Llibre 83, f. 285, 21 de juliol de 1665.

35. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1686-1691, Llibre 24, f. 11v, 28 de març de 1686.

matí y tarda, azeptat lo tercer die, que lo estudi fa festa. Y no tindran vacations en lo estiu.³⁶

L'any 1689 el consell de Sabadell també va regular els dies festius. En concret, es va acordar que el mestre només tancaria l'escola els dies de festa de precepte, afegint-hi algunes altres dates concretes. "Que no fassa feriatos sinó los dias de festa [y] lo dia de Sant Thomàs, Sant Nicolau, Santa Catherina, Nostra Senyora dels Àngels, lo dia dels morts, [y] lo dimecres de la Semana Santa fins l'endemà de las festas de Pasqua."³⁷

En un consell previ, celebrat l'any 1670, el mestre de Sabadell havia rebut l'ordre que en els dies de festa havia de donar almenys una hora de classe als minyons abans de fer-los anar a missa. "Que dit mestre sia obligat lo matí de quiscuna festa, una ora antes de comensar lo ofici, tenir studi una ora y passar los minyons una llió. Y del studi en fora fer anar los dits minyons ha oir lo offici perquè no resten sens missa."³⁸

Habitualment, els diumenges i els dies de festa es destinaven a portar els minyons a l'església i també a ensenyar-los el catecisme. L'any 1594 els consellers d'Igualada van contractar un mestre que es deia Pere Joan Marimon per ensenyar gramàtica, amb la condició, entre altres, "que cada diumenge y quiscuna festa haya de lligir de matí als gramàtics una llió dels avangelis eo de les epístolas de Sant Pau".³⁹

A vegades, determinades circumstàncies provocaven la suspensió temporal de les classes. L'any 1558 el risc de contagi de la pesta va motivar el tancament de l'escola de Mataró. El consell va suspendre el pagament del salari del mestre, "atessa la temporada que de present concorre, [que] no poden anar los minyons a la scola".⁴⁰

De nou, el 1586, per evitar la propagació de la tinya, el consell de Mataró va augmentar el salari al mestre, amb la condició que anés a ensenyar els nens per les cases. "És stat determinat, per havitar lo dany que-s podria seguir, se done vint reals més a mossèn Riquer, mestre,

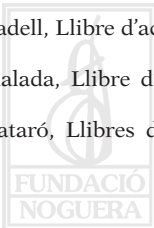
36. AMV, Universitat Literària, Varis, s. xvii-xviii, 14.6, s. f., 1686.

37. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1677-1729, AMH 2532/1, f. 82v, 24 de febrer de 1689.

38. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1657-1677, AMH, 2531/2, f. 113, 2 de març de 1670.

39. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1594, f. 48, 18 d'octubre de 1594.

40. ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1544-1587, 2/3, f. 9, 31 de maig de 1558.

més del salari que la vila li dona, per anar a pasar los minyons que tenen tinya en casa de llurs pares. Y que-s prohibesca que ningun minyó [dels] que [tenen] tinya vaja a la escola pública.”⁴¹

El 1652, durant l'episodi de pesta que hi hagué a Barcelona, el Consell de Cent va ordenar que els mestres deixessin d'ensenyar per evitar que els nens i les nenes sortissin de casa. “Per quant en aquest temps són molt danyosos los concursos y ajusts de personas de diferentes barris, però prohibeixen sas senyorias als mestres de escolas y mestras de costura lo tenir en sas casas minyons y minyonas per a ensenyar-los.” Aquell any, el mestre de l'estudi de Vilanova i la Geltrú també va alertar els jurats del poble sobre la conveniència de tancar les aules, “per a evitar la comunicació dels dits minyons”. Davant d'això, el consell va determinar, “vist lo perill gran del dit mal contagiós, que sia suspès lo mestre y que cesse la ensenyansa dels dits minyons”.⁴²

Pel que fa als horaris, el més habitual era que els mestres fessin classe dues hores al matí i dues a la tarda, per bé que a vegades podien ser fins i tot tres. L'any 1595, per exemple, el mestre d'Olot estava obligat a fer-se càrrec dels minyons en tres torns cada dia, des de les set del matí fins a les cinc de la tarda.

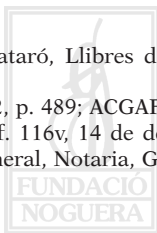
Se ordena acerca del mestre de llegir y scriure que hage de acistir al studi ab sos studians cadal dia del any tres voltes. La primera comensant a les set hores de matí fins [que] se'n van a dinar, la segona després [de] dinar fins a la hora passat migdia y la tercera serà continuant de les dos hores passat migdia fins a les sinch ores de la tarda.⁴³

L'any 1648 els consellers de Vic van advertir al consell que Damià Guiteres, mestre de llegir, i Francesc Carrera, mestre d'escriure, només ensenyaven els minyons una hora al matí i una altra a la tarda. Els mestres argumentaven que com que se'ls havia reduït el salari, “se'ls disminuï també lo treball”. El consell va acordar tornar-los a augmentar la paga, però amb la condició que Carrera ensenyés als nens d'escriure i comptar dues hores al matí i dues més a la tarda, “ço és des de las vuyt fins a las deu hores. Y a la tarde de yvern desde la una hora de la tarda fins a las tres, y en lo estiu desde las tres horas fins a las sinch

41. ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1544-1587, 2/9, f. 41v, 8 de setembre de 1586.

42. DACB, vol. 15, 1649-1652, p. 489; ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1638-1665, 10, f. 116v, 14 de desembre de 1652.

43. ADG, Cúria i Vicariat general, Notaria, G-89, f. 168v-171v, 12 de juny de 1595.

de la tarda". Guiteres, per la seva banda, havia d'ensenyar a llegir als minyons més petits una hora més, tant al matí com a la tarda. "Y lo dit mossèn Guiteres assistesca las tres horas contínuas de matí y las tres horas de la tarda, com té acostumat fins vuy."⁴⁴

En les ordinacions de l'Estudi General de Vic aprovades el 1708 es mantenia aquest mateix horari, és a dir, el mestre de llegir havia d'ensenyar els minyons tres hores al matí i tres més a la tarda, "ço és, de las set fins a las deu horas antes de migdia y de la una fins a las quatre horas de la tarda". A l'estiu, però, l'horari era més reduït. "Des del primer dia de juliol fins al últim dia del mes de agost [que] sols hague de ensenyar quatre horas cadal dia, ço és, de las set a las nou antes del migdia y de las tres fins a las sinch horas de la tarda." Pel que fa al mestre d'escriure i comptar, les ordinacions de 1708 establien que havia d'ensenyar dues hores al matí i dues més a la tarda, amb l'horari reduït a la meitat en els mesos d'estiu.

Que lo mestre de ensenyar de escriurer y comptar sie obligat ensenyar a sos dexebls quatre horas cadal dia, dos és a saber al matí y altras dos a la tarda, y en lo temps que discorrerà del primer de juliol fins al últim dia del mes de agost dos horas tantsolament, ço és una hora al matí y altra a la tarda.⁴⁵

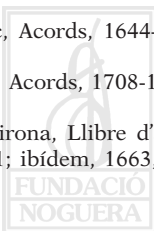
A Girona, l'any 1661, també s'establí un horari d'estiu i un altre d'hivern. La Junta d'Estudis, considerant que en els mesos més freds el fet de començar les classes a les set del matí anava "contra la salud dels estudiants", va deliberar que en endavant des de Tots Sants fins a la Quaresma l'horari de matí comencés a les vuit. Així, l'any 1663 els jurats de Girona van contractar Francesc Corbera per mestre dels minyons de l'estudi, amb l'obligació d'ensenyar tres hores al matí i tres hores a la tarda, "ço és, en lo temps de ivern a la matinada des de vuyt horas fins a las onse, y a la tarda des de las dos horas a fins a las sinch".⁴⁶

Al seu torn, el consell de Sabadell, l'any 1689, va acordar amb el mestre que l'estudi comencés "a las set horas y mitja del matí y a la tarda a [la] una hora y mitja. Y al estiu a las set horas del matí y a la tarda a [la] una hora y mitja". A banda d'això, els dissabtes a la

44. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1644-1648, Llibre 18, f. 545, 18 de maig de 1648.

45. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1708-1710, Llibre 30, f. 64, 14 de setembre de 1708.

46. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1661, 17412, f. 224v, 24 d'octubre de 1661; ibídem, 1663, 17414, f. 130, 25 de juliol de 1663.

tarda havia de portar els nens a l'església per resar el rosari. El 1701, el mestre fou obligat a incrementar l'horari, passant a ensenyar quatre hores al matí i quatre a la tarda, "so és, al hivern de set horas fins a las onsa del matí y de una hora fins a las sinch de la tarda".⁴⁷

L'any 1704 el consell de Gironella va acordar la contractació del mestre Josep Caxigas per ensenyar els minyons del poble, amb el pacte "que hage de ensenyar dos oras al matí y dos a la tarda. Y que hage de ensenyar la doctrina als minyons a las tardes".⁴⁸

Els estudiants de gramàtica, per la seva banda, acostumaven a assistir a classe tres hores al matí i tres més a la tarda. El consell de Mataró, l'any 1616, va contractar un mestre de gramàtica amb la condició que havia d'ensenyar tot l'any, "ço és, tots los dies feínés tres hores de matí y altres tres a la tarda, per lo manco. Y dos hores lo manco a les tardes dels dissaptes".⁴⁹

En qualsevol cas, els horaris podien variar d'un lloc a un altre. A Berga, per exemple, l'any 1694 el comú va contractar el sacerdot Josep Peresteven, amb l'encàrrec d'ensenyar gramàtica quatre hores diàries a l'hivern i només dues a l'estiu. "En lo temps de ivern, de las 7 a las 8 y de las 9 a las 10 horas del matí. Y a la tarda de la una a las dos y de las 3 a las 4 horas. Y en lo temps de estiu de las 6 a las 7 del matí y de la una a las dos de la tarda." A Sabadell, en canvi, el 1701 els jurats van acordar amb el mestre que ensenyaria els estudiants de gramàtica una hora i mitja al matí i una altra hora i mitja a la tarda.⁵⁰

Els nivells, les matèries i la llengua

A l'època moderna l'escola s'estructurava en dos nivells: el primari —adreçat als "minyons xichs"—, destinat a l'aprenentatge de llegir, escriure i comptar; i el nivell secundari o més avançat, centrat en la gramàtica llatina. A més de tot això, en molts pobles els minyons rebien formació de cant, amb l'objectiu que participessin en la celebració de la missa. Tot plegat sense deixar de banda, ja des dels primers estadis

47. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1677-1729, AMH 2532/1, f. 82v, 24 de febrer de 1689; ibídem, f. 164v, 9 d'octubre de 1701.

48. ACBR, Ajuntament de Gironella, Llibres del Consell, 1703-1762, f. 15v, 10 d'agost de 1704.

49. ACA, Notarials, Mataró, C-9, 1608-1618, s. f., 21 de setembre de 1616.

50. ACBR, Ajuntament de Berga, Llibres del consell, 1680-1694, f. 419v, 7 de novembre de 1694; AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1677-1729, AMH 2532/1, f. 82v, 24 de febrer de 1689; ibídem, f. 164v, 9 d'octubre de 1701.

de l'educació, l'adoctrinament en la fe cristiana, així com la inculcació dels valors morals de l'època i de les regles del bon comportament.

Amb el terme “minyons” o “minyones” es designava els nens o nenes d'una edat compresa, aproximadament, entre els cinc i els catorze anys. En general, els infants es convertien en minyons a partir del moment en què deixaven de ser albats, és a dir, quan adquirien l'ús de la raó. És per això que, habitualment, en la majoria de pobles i ciutats l'extracció dels rodolins —l'elecció dels càrrecs i oficis— l'acostumaven a fer minyons petits d'entre cinc i nou anys d'edat, considerats com a “mans innocents”. L'etapa de minyó finalitzava amb l'arribada a la pubertat, establerta legalment en els dotze anys per a les noies i en els catorze per als nois, moment en què s'adquirien alguns drets legals i es començava l'aprenentatge d'un ofici.⁵¹

Seguint aquesta lògica, l'educació primària s'estenia dels cinc o sis anys d'edat fins als nou o deu, mentre que la secundària anava des dels deu anys fins als tretze o catorze. Un exemple que corrobora aquesta divisió es troba en la declaració que Josep Balmes, mestre de Barcelona, va fer davant notari l'any 1728, certificant que al seu estudi, situat al carrer dels Escudellers, hi anaven dos fills del cartaire Pere Pau Rotxotxo. Segons el mestre, el més gran dels nens tenia deu anys, mentre que el petit en tenia sis. “Los quals [minyons] se troban, és a saber, lo major prosseguint y continuant los principis de gramàtica y lo menor en los principis de llegir.”⁵²

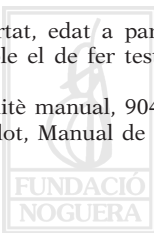
El grau de llicenciat, que donava pas a ensenyaments superiors, s'obtenia en acabar els estudis secundaris, més o menys a l'edat de catorze anys. En aquest moment, se suposava que els estudiants havien assolit un coneixement de gramàtica i de llatinitat força avançat. Un cas que ho mostra és el del llicenciat Francesc Anglada i Hostench, de la vila d'Olot, que l'any 1723, quan tenia catorze anys, va superar les oposicions per obtenir una plaça de mestre de gramàtica a l'estudi municipal. Els examinadors van fer exercitar Anglada sobre una oració de Ciceró i el van considerar “hàbil e idòneo per dit magisteri”.⁵³

Un exemple que mostra la divisió de l'estructura del sistema educatiu, organitzada en dos nivells —el primari o dels minyons xics i el

51. Sobre l'inici de la pubertat, edat a partir de la qual els infants adquirien alguns drets legals, com per exemple el de fer testament, vegeu: Carles VELA I AULESA, *Especiers i candelers...*, p. 247-271.

52. AHPB, Salvador Pi, Divuitè manual, 904/11, f. 278, 8 d'octubre de 1728.

53. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Manual de negocis de la universitat, 1722-1726, s. f., 27 de setembre de 1723.

secundari o dels minyons més grans— es troba a Igualada. L'any 1566 el consell d'aquesta vila va contractar per mestre Antoni Carbonell, estudiant d'arts, amb l'encàrrec de regir l'escola municipal. Les seves obligacions consistien principalment a "llegir als [minyons] grans les lisons de gramàtica y poesia y fer les pràtiques segons conixerà ésser més necessari a la capacitat dels studiants. Y als xichs de legir y scriure y donant-los de bones pràtiques y costums".⁵⁴

El consell de Sabadell, d'igual manera, va acordar, l'any 1695, que a la vila hi hagués dos mestres, amb l'ensenyament separat en funció de l'edat i de les matèries impartides. Així, Miquel Vaquer va rebre l'encàrrec d'ensenyar "als minyons petits fins [que] escrigan", mentre que l'altre mestre, que es deia Josep Vives, havia d'ensenyar "als scrivans de llegir y scriurer [y] als gramàtics de gramàtica. Y a tots de comptes, sumar restar y demás". El 1702, de la mateixa manera, el consell de Sabadell va deliberar que els jurats contractessin dos mestres, "lo un per los gramàtics y lo altre [perquè] tinga los demás minyons".⁵⁵

L'any 1701 els cònsols de Castelló d'Empúries van proposar al consell local la contractació de dos mestres per fer-se càrrec de cada un dels dos nivells; o sigui, "lo hun per ensenyar de llegir y escriurer y comtes als minyons petits y lo altre per ensenyar grammàtica".⁵⁶

L'educació primària, al seu torn, també se subdividia en dues classes més o "cursos", el més bàsic dels quals consistia a aprendre a llegir. Posteriorment, al llarg dels anys següents, els minyons se centraven a millorar la lectura i començaven a exercitar-se en l'art d'escriure. Un cop aquestes capacitats s'anaven perfeccionant, s'hi afegia, opcionalment, l'ensenyament de comptes, o sigui, de les quatre regles bàsiques de l'aritmètica: sumar, restar, multiplicar i dividir.

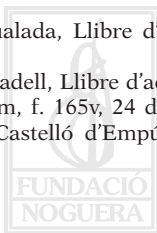
L'existència d'aquests dos nivells en l'escola primària s'observa, per exemple, a Mataró, on l'any 1677 el consell va acordar la contractació de dos mestres de llegir i escriure, un per cada un dels cursos, per tal de fer front a "la multitud de minyons que vuy hi ha en dita vila".

Que lo hu tinga cuidado de ensenyar de llegir als minyons qui comensaran de apèndrer de lletra y als demás qui no escriuran

54. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1566, f. 68, 3 d'octubre de 1566.

55. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1677-1729, AMH 2532/1, f. 121v, 24 de febrer de 1695; ibídem, f. 165v, 24 de febrer de 1702.

56. AMCE, Ajuntament de Castelló d'Empúries, Llibre del Consell, 1695-1715, s. f., 7 de juny de 1701.

fins que escrigan. Y lo altre tinga cuidado de ensenyar de llegir y scriurer y comptar als minyons que escriuran y apendran de comptes.⁵⁷

Aquesta diferenciació es constata també en les ordinacions de l'Estudi General de Vic aprovades l'any 1704. "Que lo mestre que ensenyarà de llegir y decorar [memoritzar] no pugue ensenyar de escriurer y comptar, ni en lo estudi ni en sa casa, ni lo mestre de escriurer y comptar no pugue axí mateix ni en lo estudi ni en sa casa ensenyar de llegir ni decorar", estableixen les ordinacions.⁵⁸

A la vegada, dins del nivell dels minyons més petits, els que aprenien a llegir, hi havia també diversos subgrups. El pas a un grup superior venia determinat per la capacitat lectora dels nens i, més concretament, pel grau de dificultat dels llibres que s'utilitzaven. Així, el grup més bàsic i elemental el formaven els nens que aprenien els sons i les lletres amb els alfabetos o beceroles i, a continuació, els que s'exercitaven amb la lectura dels *Set Salms Penitencials*. L'any 1569 els cònsols de Cardona van contractar Joan Torrabadella per mestre de l'estudi, fent distinció dels llibres que havia d'utilitzar en cada un dels grups. "E los principiants de beseroles y setp salms y altres legistes passarà dues vegades de matí y dues de vespre", li ordenaren. Els cònsols, a la vegada, van establir quina mesada podria exigir als pares dels minyons, en funció del nivell de lectura, diferenciant, fins i tot, si el text era imprès o manuscrit. "De beseroles, quatre sous, de setp salms cinc sous; dels altres legistes de stampa vuyt sous, dels legistes de ploma, deu sous."⁵⁹

El mestre de llegir de l'estudi de Vic també estava obligat, segons les ordinacions aprovades el 1704, a ensenyar als minyons de llegir "no sols lletra de estampa, si també lletra de ploma".⁶⁰

Un exemple que mostra l'existència d'aquests subgrups de lectura l'aporta el cas de Vilanova i la Geltrú. L'any 1658 el consell va contractar un mestre, oferint-li 40 lliures l'any i l'autorització per cobrar mesades als pares, segons la capacitat lectora dels nens. "Se li donaran dels minyons lo següent: primo, dels minyons de carta [beceroles], un

57. ACA, Notarials, Mataró, 1675-1678, C-17, s. f., 1 d'agost de 1677.

58. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1703-1705, Llibre 28, f. 117, 25 de gener de 1704.

59. BC, Batllia de Cardona, Llibre dels Cònsols (1564-1610), Bat Car 7/4, s. f., 26 d'octubre de 1569.

60. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1703-1705, Llibre 28, f. 117, 25 de gener de 1704.

sou y sis [diners]; dels de sams, dos sous, y dels del llibre del Roser, tres sous.”⁶¹

De vegades, els minyons més grans ajudaven el mestre a ensenyar a llegir als més petits. Això és el que els jurats de Sabadell van posar com a condició al mestre de l'estudi l'any 1689. “Que dega passar a tots los minyons una lissó al matí y una a la tarda, y que los xichs los fassa passar altre lissó per los grans.”⁶²

L'any 1693 els jurats de Vilanova i la Geltrú van examinar quatre candidats que s'havien presentat a l'examen per ocupar una plaça de mestre de llegir i escriure. La prova va consistir a demostrar la seva habilitat utilitzant diferents tipus de lletra. “Han scrit quatre formas de lletra, so és, lletra gòtima [gòtica], lletra mitjana, lletra prima y lletra tirada.” És probable, per tant, que aquests fossin els models de lletra que els mestres ensenyaven als minyons a les escoles d'arreu del país.⁶³

Quan ja dominaven la tècnica d'escriure, els minyons aprenien també a comptar. L'any 1626 el consell de Terrassa va contractar dos mestres per fer-se càrrec de l'estudi municipal. Entre les condicions hi figurava que havien d'ensenyar als minyons les quatre regles bàsiques de l'aritmètica. “Se encarrega ensenyar de comptes, ab lo orde y modo se ha ensenyat fins assí, és a saber, ab las reglas de sumar y restar, partir y multiplicar.”⁶⁴

A Vilanova i la Geltrú, l'any 1694, els quatre candidats que s'oposaven per ocupar una plaça de mestre a l'estudi municipal van haver de demostrar la seva perícia en l'art de comptar. “Se'ls han donat tres regles de comptas, so és una de comptas, altre regla de tres y una regla de divisió de una ganància de una barca.”⁶⁵

Un document interessant, en aquest sentit, el constitueix la llibreta que conté les pràctiques que Josep Faust de Potau va fer a partir de l'any 1700, quan tenia quinze anys. Potau va aprendre les “quatre regles generals de la Arithmètica” amb Francesc Franci, mestre de llegir,

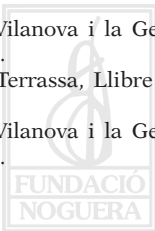
61. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1638-1665, 10, f. 206v, 11 d'agost de 1658.

62. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1677-1729, AMH 2532/1, f. 82v, 24 de febrer de 1689.

63. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1665-1710, 12, f. 194, 23 de novembre de 1693.

64. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells, 1626-1635, 4/2, f. 1, febrer de 1626.

65. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1665-1710, 12, f. 194, 23 de novembre de 1693.

escriure i comptar, que tenia un estudi obert a Barcelona. La llibreta conté exercicis de sumar i restar lliures, sous i diners, calcular mesures de pes i de superfície, així com també dividir, amb les modalitats de “partir breu” i “partir a la genovesa”.⁶⁶

Els examinadors d'unes oposicions convocades a Granollers l'any 1728 van avaluar la capacitat de comptar dels candidats, fent-los fer exercicis d'aritmètica, així com també sobre tècniques de càlcul avançat, utilitzades en el comerç, com era “partir a la cathalana”, partir a “la genovesa o danda”, “reduhir de diners a sous”, “saber la plata fina [que] hi ha en cada onsa” o bé “tràurer tant per cent, ben necessària per lo comers”.⁶⁷

Pel que respecta a la gramàtica llatina, les ordinacions de l'Estudi General de Vic de 1603 establien que els principiants havien de dominar “les declinations dels noms, conjugations dels verbs, parts de oratió dels gèneros y declinations de noms dels pretèrits y supins dels verbs”. Les ordinacions de l'Estudi General de Girona aprovades el 1686 contemplaven també que el mestre de gramàtica havia d'ensenyar l'ús dels verbs als minyons que s'iniciaven en aquesta disciplina. “Los amostrarà (...) de declinar y conjugar y las formacions dels verbs y temps de dits verbs, fahent aquest exercici una hora, fins toque la hora tindran de exir. (...) A la tarde, los donarà una composicioneta que compongan de cathalà en llatí.”⁶⁸

L'educació dels minyons es complementava amb lliçons de cant, una tasca de la qual acostumava a fer-se'n càrrec l'organista que els municipis tenien contractat per tocar a l'església. L'any 1574 la vila d'Igualada va assalariar el clergue Sebastià Roca per tocar l'orgue cada diumenge i en les festes de precepte. A més, es va acordar que havia d'ensenyar a cantar a la meitat dels minyons que anaven a l'estudi municipal. L'any 1630, de nou, els consellers van contractar Ramon Mestre per organista i mestre de cant, “ab pacte y condició que hage

66. AHCB, Manuscrits, A-30, 1700. Josep Faust de Potau i de Ferran es va doctorar en dret civil. L'any 1704 va viatjar a Madrid juntament amb Pau Ignasi de Dalmases per demanar al rei Felip V l'alliberament dels presos austriacistes, per la qual cosa tots dos foren també empresonats. Vegeu, en aquest sentit: James S. AMELANG, “The education of Josep Faust de Potau (1700-1711)”, *Bulletin of Hispanic Studies*, 63, 3 (1986), p. 257-264.

67. AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del Consell, 1727-1729, f. 83, 9 d'agost de 1728. Sobre la regla genovesa o danda, vegeu: *The Encyclopaedia of Pure Mathematics*, 1847, p. 433.

68. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1601-1605, Llibre 11, f. 177, 2 d'octubre de 1603; AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1686, 17439, f. 1v, 1 de gener de 1686.

de ensenyar de cant a quatre minyons y als capellans y beneficiats de dita vila, sens ningun interès, y que hage de sonar lo orgue”.⁶⁹

A Mataró, l'any 1618, els jurats van nomenar Felip Pujol per mestre de cant de la vila, amb el pacte que havia d'ensenyar a tots els minyons “de franch y sens salari algú”. El 1685 el consell va contractar el clergue local Llop Simon, “ab special obligació que tots los [minyons] que sien abtes per la facultat degue ensenyar-los de cant”. A banda d'això, el mestre estava obligat a anar cada migdia a l'església “a ensenyar de cant pla a tots los [sacerdots] residents de la iglésia”. Els jurats van donar a Simon un llibre de solfa “dit llibre de completas de Puyol”, i “una taula ordinària per scriurer los minyons”.⁷⁰

Els nens que rebien lliçons de cant solien fer d'escolans a l'església. A Olot, per exemple, l'any 1616 el consell va determinar que fossin escollits “quatre minyons ben morigerats [de bona conducta] de la present vila, los quals servesquen de acòlits y escolans en dita església, als quals la venerable comunitat [de sacerdots] haia de ensenyar de llegir, scriure y cantar”. L'any 1699 el sacerdot Tomàs Martí va demanar una remuneració al consell, a canvi de “tenir y sustentar en sa casa dos minyons naturals de la present vila, prestant-los los aliments de menjar y bèurer, ensenyant-los de solfa y cant”. A més, Martí es comprometia a “ensenyar sens paga alguna a tots los altres naturals de la mateixa vila y terme que voldran apèndrer de solfa [y] cant”. El consell d'Olot, considerant que la petició era “convenient per la ensenyança dels minyons” i que Martí era “abilíssim y pràtich de dita solfa y cant”, va acordar pagar-li un salari de 100 lliures anuals.⁷¹

A Sabadell, el 1639, el consell va contractar per organista el sacerdot Pere Blanes, “ab pacte exprés que dit Blanes tinga de ensenyar de franch una hora cada dia a tots los minyons fills de la vila que voldran aprendre de cantar”. Tres anys després el va substituir Silvestre Gorrea,

69. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1574, f. 53, 13 de juny de 1574; ibídem, 1629-1630, f. 26v, 29 de novembre de 1630.

70. ACA, Notarials, Mataró, 1608-1618, C-9, s. f., 21 de març de 1618; ibídem, 1685-1692, C-18, f. 17v, 10 d'octubre de 1685. El “llibre de completas”, com apunten Josep Maria Gregori i Neus Cabot, podria ser una peça escrita per Felip Pujol, o bé una còpia de les completas de Joan Pau Pujol, mestre de capella de la catedral de Barcelona. Josep Maria GREGORI i CIFRÉ; Neus CABOT i SAGRERA, *Inventaris dels fons musicals de Catalunya*. Volum 4. Fons del Museu-Arxiu de Santa Maria de Mataró, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2010, p. XXIII.

71. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1608-1621, f. 263, 19 de novembre de 1616; ibídem, 1691-1699, f. 408v, 9 de setembre de 1699.

amb l'encàrrec d'ensenyar de cant "cada dia desde dotse horas fins la una als minyons de la present vila".⁷²

Un exemple que mostra la utilitat d'ensenyar de cant als minyons de cara als oficis religiosos es troba a Terrassa. L'any 1643 el consell d'aquesta vila va determinar que calia contractar un mestre de cant, perquè "lo culto de la iglésia vaje ab lo compliment que-s requereix". Per això, fou resolt donar deu lliures anuals al sacerdot Pere Estruch. "[Que] se obligue a ensenyar de cant a tots los minyons [que] ne voldran apèndrer y haje de cantar tots los tercers diumenges del any y les festes solemnes [que] acostuma fer la iglésia", li va posar el consell com a condició.⁷³

Convé no oblidar que una de les funcions bàsiques de l'escola a l'època moderna, sobretot arran de la implementació de la Contrarreforma i, més concretament, d'ençà de la celebració del concili de Trento, fou ensenyar la doctrina cristiana als minyons, així com les normes morals de l'època. En aquell temps, de fet, els conceptes d'educació i d'adoctrinament van esdevenir sinònims i gairebé inseparables. L'any 1559 el consell d'Igualada va contractar Francesc Lleó, mestre en arts, per regir l'escola de la vila, amb l'encàrrec d'ensenyar "axí de gramàtica com de legir y adoctrinar los fadrins y minyons (...). Y també los criarà en bones pràctiques, com convé de bon mestre y preceptor".⁷⁴

A Mataró, l'any 1560, va succeir una cosa semblant. Els jurats van acordar el nomenament d'un nou mestre, "per a mostrar y doctrinar los minyons, axí en legir y scriure y comptar y gramàtica". El 1598, d'igual manera, els jurats van agafar per mestre de l'estudi Tomàs Esplugues. "[Per] allí amostrar y ensenyar a tots los minyons y altres personas qui aniran en dit estudi de legir, scriure y comptar. Y ensenyar la doctrina christiana en la dita scola. Y los diumenges y festas manades anar en companyia dels minyons a la iglésia parrochial."⁷⁵

L'any 1580 els cònsols d'Olot van contractar per mestre Antoni Joan Garcia, batxiller en arts i professor de teologia. Entre els pactes hi figurava que hauria d'ensenyar la doctrina cristiana tant als nens com a les nenes.

72. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1635-1657, AMH, 2531/1, f. 65 i 113, 25 de març de 1639 i 5 de gener de 1642.

73. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells de la vila de Terrassa, 1635-1645, 5/1, f. 234v, 6 de juny de 1643.

74. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1559-1560, f. 25, 27 de juliol de 1559.

75. ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1544-1587, Acords 0002/3, f. 44, 3 de maig de 1560; ACA, Notarials, Mataró 1594-1605, C-4, s. f., 8 de setembre de 1598.

[Que] sia tingut y obligat lo dit mestre Antoni Joan Garcia en los dies y festes manades per [la] Sancta mare Iglésia de amostrar y ensenyar la doctrina christiana als fills y fillas de la present vila de Olot, la qual doctrina los hage de amostrar y ensenyar en la iglésia parrochial de Sant Esteve, immediatament dites les vespres.⁷⁶

En la visita pastoral feta el 1611 a les parròquies de la diòcesi de Barcelona es va recordar la necessitat d'ensenyar el catecisme a tots els nens i nenes. A Premià, per exemple, el visitador va manar al rector que cada diumenge i dia de festa els mostrés la doctrina cristiana, “exortant a tots los de dita parròchia que, ab tota diligència, acuden y acudir fassen los fills y filles y mossos de soldada, pera aprofitar-se en cosa que tant convé per la salut de llurs ànimes”.⁷⁷

L'any 1685 el nunci apostòlic, Savo Millini, va fer arribar a tots els bisbes de les diòcesis hispàniques un manament del papa Innocenci XI en el qual se'ls recordava l'obligació dels rectors de les parròquies d'ensenyar la doctrina cristiana. “En alguna parte de estos Reynos esté defraudado del fruto de los primeros rudimentos de nuestra Santa Fee por negligencia de los párrochos”, deia el nunci. És per això que els bisbes van rebre l'encàrrec d'ordenar als rectors d'impartir lliçons de catequesi “todos los días de fiesta de entreaño, a lo menos todos los domingos de él”.⁷⁸

El 1686, en la visita pastoral que va fer a Cervera, el bisbe de Solsona, Manuel de Alva, va instar el rector a ensenyar la doctrina a petits i grans.

Primeramente, mandamos al rector que ensenye la doctrina christiana, assí como está mandado por Constituciones tarraconenses y nuestras sinodales, porqué le consedemos quarenta días de perdón por cada ves que se empleará en dicha ensenyansa. Y a todos los fieles que asistirán a ella o procurarán que otros assistan, dichos quarenta días de indulgentia. Y los exortamos acudan a lograr tan Santa ensenyansa.⁷⁹

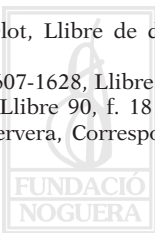
De manera semblant, l'any 1689 el visitador nomenat pel bisbe de Vic va recordar al rector de Sant Martí de Centelles l'obligació de

76. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de deliberacions, 1578-1588, f. 160v, 12 de desembre de 1580.

77. ADB, Visites pastorals, 1607-1628, Llibre 64, f. 253v, 29 de novembre de 1611.

78. ADB, Comú, 1684-1689, Llibre 90, f. 181, 20 de gener de 1685.

79. ACSV, Ajuntament de Cervera, Correspondència, 1680-1693, s. f., 24 de novembre de 1686.

complir les constitucions sinodals, per tal de corregir la ignorància de la doctrina que, segons deia el visitador, hi havia entre els feligresos. “Que en los dias de diumenge y festas de precepte (...) ensenye antes o después de la missa (...) la doctrina christiana ab modo fácil y perceptible y exortam a tots los parrochians axí hòmens com donas acistescan a dita ensenyantsa y fassan acistir a ella sos fills y fillas”, ordenava el visitador.⁸⁰

El consell de Sabadell, per la seva banda, l'any 1702 va contractar el sacerdot Josep Busqueta per mestre dels minyons. “[Que] cada dia aja de assistir ab los minyons al Rosari y doctrina. Y axí mateix als officis divinals, fent-los estar ab bona devoció”, se li va ordenar. A banda d'això, el mestre havia d'ensenyar la doctrina cristiana almenys un dia a la setmana i “que cada dissapta los haja de fer ohir missa a les deu”.⁸¹

Curiosament, en un mètode d'ensenyament anònim del segle XVII es ressaltava també la importància de l'esbarjo.

També se li permetrà [al minyó] alguna recreació de córrer y saltar y pilotear, y jugar ab altres minyons, tals però que no puguin aprendre ruïndats, de manera que sempre se ocupe en alguna cosa bona y de profit y nunca estigue ocios, qu-és cosa perillosa, porque lo dimoni se pose comunament per los buyts que trobe.⁸²

En alguns municipis, eventualment, a l'estudi públic s'impartien lliçons de filosofia als minyons més grans, així com també algunes altres matèries relacionades. Un dels casos més antics documentats es troba a Vilafranca del Penedès, on el 1391 els jurats van contractar un batxiller en arts per ensenyar filosofia “fins a la lògica”. Al llarg del segle XVII en aquella vila hi hagué una aula de filosofia, on els joves hi podien estudiar aquesta matèria de manera gratuïta.⁸³

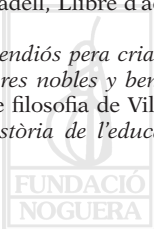
L'any 1558 el consell de Vic va contractar Jaume Clota per mestre major de l'estudi, amb el pacte que durant els tres anys següents havia d'ensenyar gramàtica, poesia, retòrica i lògica. El 1597, el consell va

80. ABEV, Fons parroquial, Sant Martí de Centelles, Visites pastorals, 1640-1782, H-2, s. f., 15 de juliol de 1689.

81. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1677-1729, AMH 2532/1, f. 166, 26 de febrer de 1702.

82. *Modo y orde breu y compendiós pera criar en bones pràctiques los minyons, pes sos mestres, principalment fills de pares nobles y bennats*. AHCB, Manuscrits, ms. A-102.

83. Ramona VALLS, “L'aula de filosofia de Vilafranca del Penedès en el segle XVII”, dins: AA.DD., *Sisenen jornades d'Història de l'educació als Països Catalans*, Barcelona: 1984, p. 284-293.

resoldre afegir 40 lliures al salari del mestre de filosofia, pagadores de l'almoyna, "attès que principalment servirà per estudiants pobres que no-s poden sustentar en altres studis. Y no podent-se pagar de dita almoyna, [que] sian pagades de béns de la ciutat".⁸⁴

El 1593 els cònsols de Cardona van contractar per mestre de l'estudi públic Joan Pi, professor de filosofia, amb l'encàrrec d'ensenyar gramàtica i dialèctica als minyons. Curiosament, el mestre que ensenyava filosofia als nens de Cardona el 1704 era Celdoni Pomer, fill d'un traginer de la vila. Aquell any Pomer va certificar davant notari que tant ell com Pau Sarget, també fill d'un traginer local, havien estudiat filosofia a la Universitat de València. El pare de Sarget, de fet, va donar fe que el seu fill exercia de professor de filosofia a la capital valenciana.⁸⁵

Un altre exemple l'aporta la vila d'Olot, on l'any 1609 un particular es va oferir per "llegir un curç de philosophia". El consell va acordar que si ho feia bé se li donés alguna remuneració. Posteriorment, el 1666, en quedar vacant la "càtedra de philosophia", el consell va contractar Francesc Creus, "donant-li lo matex salari se és acostumat donar a los demás (...), que són 30 lliures, ab que cumple a todas las obligaciones acostumbradas, de fer tenir la sebatina y conclusions en entre any". L'any 1670, de nou, el consell va resoldre donar "lo studi de Philosophia" al frare dominic Agustí Borell, "per lo termini de dos anys, que és lo temps del curs, donant-li lo salari assenyalat".⁸⁶

L'any 1703 el consell d'Olot va estudiar la proposició d'un grup de joves de la vila que volien estudiar filosofia, però que per manca de diners sol·licitaven que el comú es fes càrrec de pagar el mestre. "En atenció de que són alguns dotze o més estudiants, fills de la present vila, qui desitjarian professar los studis de filosofia, y que per los pochos medis de molts de ells o llurs pares per no poder pagar las despesas fora, restarian molts de ells impossibilitats de continuar dits sos estudis", deien. Dos dies després, els cònsols d'Olot van contractar Esteve Giralt, sacerdot beneficiat de la parròquia de la vila, per ensenyar fi-

84. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1547-1570, Llibre 6, f. 130v, 11 de novembre de 1558; ibídem, 1593-1604, Llibre 10, f. 163, 16 d'octubre de 1597.

85. BC, Batllia de Cardona, Llibre dels Cònsols, 1564-1610, Bat Car 7/4, s. f., 8 de setembre de 1593; ACA, Notarials, Cardona, 1704/1705, 684, f. 268v i 270, 24 de desembre de 1704.

86. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1608-1621, f. 54, 6 de gener de 1609; ibídem, 1665-1677, f. 37, 5 de setembre de 1666; ibídem, f. 152, 20 d'abril de 1670. La sabatina era una discussió acadèmica que acostumaven a tenir els estudiants de filosofia un cop per setmana, generalment els dissabtes. Les conclusions, en canvi, consistien en la presentació d'una dissertació o tesi, que tenia lloc a la fi del curs.

lososia durant dos anys, a canvi d'un salari de 25 lliures anuals, amb la condició "que hage de ensenyar a qualsevol licenciado pobre, tant de la vila com foraster, de franch y sens salari".⁸⁷

Per altra banda, a la Seu d'Urgell, l'any 1651, els cònsols van rebre l'oferiment per part de la Companyia de Jesús d'ensenyar filosofia als minyons de la ciutat. El consell ho va acceptar, posant com a condició que els jesuïtes ensenyessin sense cobrar res als estudiants.⁸⁸

A Solsona, l'any 1675, el consell va rebre una queixa del rector de l'estudi municipal, "contenint que molts licenciados que cursaven philosophia en la universitat de dit col·legi de la present ciutat, se han apartat de anar a cursar y oir lo curs". El motiu d'aquest abandó era que Gabriel Miquel, doctor en medicina, havia començat a ensenyar filosofia als joves a casa seva. "Que los licenciados tornen a la ensenyansa de dita universitat y que se fasse una embaxada al senyor doctor Gabriel Miquel, que la Ciutat li estimarà molt que suspengue la lectura y ensenyansa fa a dits licenciados", va ordenar el consell.⁸⁹

La comunitat de preveres de Reus, al seu torn, va presentar, l'any 1706, una súplica al consell municipal, sol·licitant que el comú contractés un mestre de filosofia. Els sacerdots posaven en valor que "per la perfeta intel·ligència de qualsevol sciència ésser necessària la filosofia". El consell va acordar pagar 50 lliures anuals a un mestre per ensenyar filosofia als joves de la vila.⁹⁰

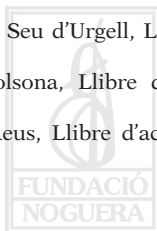
A pesar de l'existència de nivells d'aprenentatge i de la diversitat de matèries, el sistema educatiu a l'època moderna presentava algunes mancances. Una de les més destacades és la que fa referència al mètode per aprendre a llegir, que estava basat en la repetició. Els minyons lletrejaven en veu alta, és a dir, llegien lletra per lletra o síl·laba per síl·laba, ja fos tots plegats o d'un en un davant del mestre, que els corregia. D'aquesta manera, amb l'ajut de les beceroles, aprenien l'abecedari i les seves combinacions. El període d'aprenentatge de la lectura, sense el domini del qual els nens no començaven a escriure, s'allargava almenys durant uns tres anys. El procés acostumava a ser

87. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Manual de la universitat, 1699-1704, f. 230-231, 20 i 22 de juliol de 1703.

88. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1617-1657, f. 482v, 3 d'abril de 1651.

89. ACS, Ajuntament de Solsona, Llibre d'actes municipals, 1665-1714, A64, f. 53, 6 de febrer de 1675.

90. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1693-1710, p. 404, 17 de gener de 1706.

lent, complex i no sempre prou eficaç, per culpa de l'elevat nombre d'alumnes. Com apunta Richard Kagan, davant d'unes aules tan grans, l'atenció individual devia ser mínima i el mestre devia passar la major part del temps intentant mantenir l'ordre.⁹¹

Carles Ros, lingüista valencià del segle XVIII, es queixava de la mala educació que havia rebut de petit, fins al punt que, segons deia, havia hagut d'aprendre a escriure pel seu compte. "Pues la forma que me dexaron en la escuela (de niños que llaman) hoy sabría lo mesmo que casi todos, que es ignorar el bien letrear, leer y escribir."⁹²

Una altra mostra de les mancances que tenia el mètode d'ensenyament l'aporta José de Anduaga, autor d'un tractat per aprendre a escriure publicat el 1795, que també expressava una opinió molt negativa sobre la manera com els mestres ensenyaven a llegir.

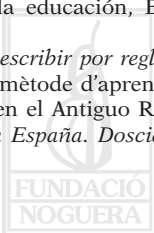
[El maestro] nunca puede detenerse con cada niño el tiempo necesario para su enseñanza, porque como ha de haber ocupado ya bastante tiempo en ver y corregir las planas de los que escriben y está oyendo sucesivamente a los que leen, es preciso que sea mui corto e insuficiente el resto que quepa a cada uno. De este mal método nace que los muchachos se están uno, dos y tres años para sólo aprender a leer; y que los más, cuando salen de la escuela al cabo de los tres, cuatro y aún seis años, leen titubeando, con tonillo y generalmente sin dar sentido a lo mismo que leen.⁹³

Alguns mestres, conscients de les mancances del sistema educatiu, van formular propostes de renovació pedagògica. El cas més interessant, sens dubte, fou el del sacerdot Baldiri Reixac, que l'any 1749 va publicar l'obra *Instruccions per a la ensenyança de minyons*, en la qual plantejava, entre altres coses, que l'educació primària necessitava incorporar matèries més avançades, com, per exemple, la física, la geografia o bé la història, i també l'ensenyament de diverses llengües, entre les quals apuntava, en primer lloc, el català, així com també el llatí, el castellà, el francès i l'italià. Les *Instruccions* de Baldiri Reixac

91. Richard KAGAN, *Universidad y sociedad...*, p. 55-56.

92. FRANCISCO CANES GARRIDO, "La preocupación lingüística de Carlos Ros (1703-1773) durante la Ilustración valenciana", dins: *Educación e Ilustración en España*, Actas del III coloquio de la historia de la educación, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 48.

93. JOSÉ DE ANDUAGA, *Arte de escribir por reglas y sin muestras*, Madrid: Imprenta Real, 1795. Sobre les dificultats del mètode d'aprenentatge, vegeu: ANTONIO VIÑAO FRAGO, "Alfabetización, lectura y escritura en el Antiguo Régimen (siglos XVI-XVIII)", dins: Agustín ESCOLANO (dir.), *Leer y escribir en España. Doscientos años de alfabetización*, Madrid: Pirámide, 1992, p. 52.

van tenir una important rebuda en el seu moment, no debades al llarg dels vuitanta anys següents a la seva publicació se'n van arribar a fer almenys dotze edicions.⁹⁴

* * *

Per regla general, a l'època moderna els minyons aprenien a llegir en català i en llatí. Això és, almenys, el que es pot deduir del fet que els llibres d'ensenyament que s'utilitzaven als segles *xvi* i *xvii* per als principiants —les “beceroles” i els “salmes”— estaven escrits en aquestes dues llengües. Posteriorment, els nens aprenien a llegir amb més perfecció utilitzant llibres en català, com els “franselms” o els “pelegrins”.

Hi ha constància que en algun municipi els nens aprenien també el castellà, com fou el cas de Vic. Les ordinacions de l'Estudi General d'aquesta ciutat establien que el mestre havia d'ensenyar als minyons “de ben llegir lletra cathalana, castellana y llatina”. L'any 1635 els consellers de Vic van examinar un candidat a mestre de l'estudi per comprovar, entre altres habilitats, el seu coneixement de les tres llengües. “Y nosaltres lo férem scriure [y] llegir llibres en castellà, altre cathalà y altre llatí”, justificava el conseller en cap davant del consell municipal.⁹⁵

Un mètode escrit al segle *xvii*, això no obstant, recomanava als mestres que preferentment ensenyessin a llegir als minyons en la llengua vulgar i no pas en llatí.

Mostrar-li en la llengua vulgar bons vocables y propis de cada cosa, y los més usats y aplazibles, de manera que no y age cosa

94. Vegeu, en aquest sentit: Baldiri REIXAC, *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*. Tom II. Edició a cura de Salomó Marquès i Albert Rossich. Girona: Col·legi Universitari de Girona, 1981; Baldiri REIXAC, *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*. Edició i estudi introductori de Josep González-Agápito i Salomó Marquès. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1983; Baldiri REIXAC, *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*. Toms I i II. Edició a cura de Sadurní Martí i Francesc Feliu. Vic: Eumo, 1992.

95. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1630-1638, Llibre 16, f. 389v, 14 de setembre de 1635. Les ordinacions de l'Estudi General de Vic a: AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1708-1710, Llibre 30, f. 77v, 14 de setembre de 1708. Aquesta obligació també figura a les ordinacions de 1698 i de 1704. AMV, Universitat Literària, Ordinacions, oposicions, edictes, 1698-1701, 14.6, s. f., 1 de setembre de 1698; ibídem, Acords, 1703-1705, Llibre 28, f. 117, 2 de gener de 1704. Una transcripció de les ordinacions de l'Estudi General de Vic aprovades al llarg dels anys es troba a: Ramon RIAL i CARBONELL, *L'ensenyament superior a la Catalunya central entre els segles *xvii* i *xix*. De la Universitat Literària de Vic (1599-1717) al Seminari Conciliar de Vic (1749-1868)*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2003, p. 337-394.

que no sàpie nomenar-la per son propri nom. (...) Mostrar-se-li ha de confegir y llegir, no per llibres lletins, però per algun llibre de bona llengua, en lo qual no sols entengue lo que diu, però que la mateixa intel·ligència li fassa lo camí fàcil y li done gust per passar avant. Perquè los llibres lletins li lleven y causen desconfiança de saber com de coses contra sa naturaleza.⁹⁶

L'estudi del llatí, de fet, s'abordava amb l'aprenentatge de la gramàtica, a partir de l'educació secundària, nivell que també rebia el nom d'estudis "de llatinitat". L'any 1616 el consell de Mataró va contractar un mestre de gramàtica per a l'estudi, amb el pacte que havia d'ensenyar "la gramàtica llatina a tots los fills de la vila y terme".⁹⁷

A principi del segle XVII el llatí encara tenia molt prestigi. Contràriament al que opina l'historiador Rudolph Hirsch, el seu aprenentatge no només anava adreçat als sectors més cultes, sinó també al conjunt de la població. Una de les raons, sens dubte, era que el llatí no havia perdut la consideració i el caràcter de llengua internacional. També cal tenir en compte que la litúrgia de la missa se celebrava d'acord amb el model tridentí, és a dir, en llatí. A banda de tot això, el llatí continuava sent la llengua de la ciència i, de fet, la gramàtica llatina era considerada com l'instrument que obria la porta de l'aprenentatge de totes les altres disciplines científiques.⁹⁸

La importància del llatí es posa de manifest en les ordinacions de l'Estudi General de Girona aprovades el 1686. Un dels articles obligava els mestres de gramàtica a no deixar parlar els alumnes en altra llengua que no fos la llatina.

Perquè los estudiants de gramàtica pugan apèndrer millor de parlar llatí, ordenan axí mateix que los dits tres mestres y cathedràtics de gramàtica fassen tenir regla als estudians, com se acostuma, perquè dins los límits del Estudi no pugan parlar sinó en llatí.⁹⁹

El fet que l'educació secundària fos en llatí permetia, fins i tot, que els mestres estrangers poguessin ensenyar sense entrebancs a les escoles catalanes. Aquest fou el cas de Pedro Alfonso, un sacerdot por-

96. *Modo y orde breu y compendiós pera criar en bones pràctiques los minyons, pes sos mestres, principalment fills de pares nobles y bennats*. AHCB, Manuscrits, ms. A-102.

97. ACA, Notarials, Mataró, 1608-1618, C-9, s. f., 21 de setembre de 1616.

98. Rudolph HIRSCH, "Imprenta y lectura entre 1450 y 1550", dins: Rudolph HIRSCH *et al.*, *Libros, editores y público...*, p. 40.

99. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1686, 17439, f. 1v, 1 de gener de 1686.

tuguès que l'any 1599 fou acceptat pels consellers de Vic per ocupar una plaça de mestre de gramàtica a l'estudi municipal.¹⁰⁰

El català, d'altra banda, era la llengua prioritària en l'ensenyament de la doctrina cristiana. En una obra impresa el 1568 per ordre del bisbe de Vic, Benet de Tocco, es ressaltava la importància d'ensenyar la doctrina en la llengua pròpia, seguint les indicacions del concili de Trento. "Ab molta rahó determina lo sant Concili de Trento que en totes les iglésies en llengua vulgar aquella se amostràs", deia l'autor.¹⁰¹

Posteriorment, en el concili tarraconense celebrat l'any 1591 es va establir que al Principat de Catalunya la doctrina cristiana no s'havia d'ensenyar "en cap altra llengua que en la catalana". A partir d'aleshores, com apunta Modest Prats, va augmentar la insistència per part dels bisbes de les diòcesis catalanes a l'hora d'urgir que l'ensenyament de la doctrina i la predicació es fes en la llengua del país.¹⁰²

En el sínode provincial celebrat a Tarragona l'any 1636 es va tornar a defensar, no sense controvèrsia, la necessitat d'utilitzar el català en la predicació, argumentant que "els minyons, dones i ignorants" no entenien el castellà. En aquesta mateixa línia, Ramon de Sentmenat, bisbe de Barcelona, va ordenar el 1657 que el catecisme fos "explicat en la doctrina del pare Ledesma, en català, y no en altre llengua".¹⁰³

És per aquest motiu que es considerava necessari que els mestres de minyons que no eren naturals del país coneguessin la llengua catalana. L'any 1663 els jurats de Girona van contractar un mestre foraster que es deia Francisco Corbera, posant-li com a condició "que tinga obligació de apèndrer la llengua cathalana".¹⁰⁴

100. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1593-1601, Llibre 10, f. 274, 17 d'octubre de 1599.

101. *Doctrina christiana, la qual mana imprimir lo Reverendíssim Senyor Fra Benet de Tocco, bisbe de Vich*, Barcelona: Claudi Bornat, 1568. BC, 10-III-36/2.

102. Modest PRATS, *Política lingüística de l'Església catalana. Segles XVI-XVII*, Vic/Girona: Eumo/Universitat de Girona, 1995, p. 17.

103. ADB, Comú, 1656-1658, Llibre 81, f. 151, 7 d'agost de 1657. Sobre el sínode celebrat a Tarragona el 1636, vegeu: *Memorial en defensa de la lengua catalana, para que se predique en ella en Cataluña*, BC, F. Bon. 5174. L'aposta pel català feta al sínode de Tarragona va donar lloc a una discussió amb els partidaris de poder usar el castellà lliurement. En aquest sentit, vegeu: Antoni SIMON i TARRÉS, *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII. Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)*, Catarroja/Barcelona: Afers, 2016, p. 54-55. Vegeu també aquesta qüestió a: Joan-Lluís MARFANY, *La llengua maltractada. El castellà i el català a Catalunya del segle XVI al segle XIX*, Barcelona: Empúries, 2001, p. 218-247. La polèmica per l'ús del català en la predicació es va reproduir l'any 1728, arran de la celebració d'un concili de la província Tarraconense. Xevi CAMPRUBÍ, "El conflicto entre la Iglesia catalana y el rey Felipe V por el derecho de imprenta: la publicación de las Constituciones tarraconenses (1717-1728)", *Bibliologia*, 16 (2021), p. 62.

104. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1663, 17414, f. 104, 11 de juny de 1663.

La presència de llibres d'ensenyament primari en castellà no es detecta fins ben entrat el segle XVIII. En un inventari fet l'any 1726 a les llibreries i impremtes de Barcelona hi figuren beceroles en català i també "cartillas en castellano". També hi ha llibres per aprendre la gramàtica llatina, tant en català com en castellà, com per exemple la *Summa dels temps* d'Ignacio de los Valles o les obres d'Antonio de Nebrija.¹⁰⁵

Els llibres d'ensenyament

L'eina més bàsica usada a l'època moderna per a iniciar els nens en la lectura eren les beceroles, uns petits llibrets que servien per aprendre l'abecedari i la composició de les síl·labes. A continuació, els minyons s'exercitaven amb la lectura dels *Set Salms Penitencials*, una obra que era coneguda popularment com els salms. Es tractava d'una versió reduïda del *Llibre dels salms*, anomenat també el *saltiri*. Hi ha constància que les beceroles i el salms ja s'utilitzaven a la baixa edat mitjana. A Catalunya, l'ús d'aquests llibrets es constata l'any 1419 a Igualada, quan un mestre que es deia Nicolau Sabater va pactar amb els consellers la mesada que faria pagar als minyons que aprenien a llegir. "Dels escolars qui apendran les beceroles fins al Saltiri, exigiré 4 sous", deia el mestre. Abans de la invenció de la impremta, les beceroles s'editaven emprant la tècnica del gravat, és a dir, reproduint les pàgines senceres sobre motllos de fusta.¹⁰⁶

105. AHPB, Agustí Güell, Manual de 1726, 960/1, f. 84v-91v, 1 d'abril de 1726.

106. Joan SEGURA i VALLS, *Història d'Igualada...*, p. 64-65; Immaculada SOCIAS BATET, *Les Beceroles tabel·làries de la Biblioteca de Catalunya*, Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1992. Sobre l'ús de les beceroles a França a la baixa edat mitjana vegeu: Daniele Alexandre BIDON "Abécédaires et alphabets éducatifs du XIIIe à la fin du XVe siècle", *Nouvelles de l'Estampe*, 90, 1986, p. 6-10. La historiografia que ha estudiat la utilització de llibres d'ensenyament a les escoles és extensa. Vegeu, sobretot: Luis RESINES, *La Catedral de papel: historia de las cartillas de Valladolid*, Valladolid: Diputación de Valladolid, 2007. També han tractat el tema: Jaime MOLL, "La cartilla et sa distribution au XVIIIe siècle", dins: AA.DD., *De l'alphabétisation aux circuits du livre en Espagne, XVI-XIX siècles*, París: CNRS, 1987, p. 311-322; Augustin REDONDO, "Les livrets de lecture (cartillas para enseñar a leer) au XVIIe siècle: lecture et message doctrinal", dins Augustin REDONDO (dir.), *La formation de l'enfant...*, p. 71-91; Víctor INFANTES, "La cartilla en el siglo XVII. Primeros textos", dins Augustin REDONDO (dir.), *La formation de l'enfant...*, p. 105-123; Pedro RUEDA RAMÍREZ, "Los estancos de cartillas en Andalucía: la distribución del libro escolar en la edad moderna", dins: *Actas del Congreso Internacional Andalucía Barroca*, Màlaga: Junta de Andalucía, 2009, vol. 3, p. 341-347; i Javier RUÍZ ASTIZ, "«Más útil para la enseñanza de los niños», dos impresores ante los tribunales reales de Navarra (1607-1608)", *Anales de Documentación*, 17 (2014), n. 1. Sobre la tipologia dels llibres d'ensenyament vegeu també: Silvia GONZÁLEZ-SARASA, *Tipología editorial del impreso antiguo español*, tesi doctoral, Universidad Complutense de Madrid, 2013.

Els llibres d'ensenyament no només servien per aprendre a llegir, eren també instruments d'adoctrinament en la fe cristiana. Les beceroles, en aquest sentit, incloïen les principals oracions, com el parenostre, l'avemaria o el credo. Les característiques d'aquests llibrets, tant pel que fa al format —habitualment s'imprimien en setzè— com a l'extensió —les beceroles constaven de 16 pàgines i els salms de 32—, els convertien en un producte extremadament fràgil i molt vulnerable al pas del temps, fins al punt que, malgrat les nombroses edicions i les considerables tirades que se'n van fer, se n'han conservat molt pocs. Els exemplars de salms i beceroles impresos a Barcelona més antics que es conserven als arxius públics catalans van ser fets l'any 1676.¹⁰⁷

A banda de les beceroles, entraven també dins la categoria de llibres d'ensenyament tot una sèrie de petites obres amb les quals els minyons es començaven a familiaritzar amb les regles de l'ortografia i de la sintaxi, però també amb les normes morals que regien la societat de l'època. Entre aquests llibres hi havia els “franselms”, nom amb què es coneixia el *Llibre de bons amonestaments*, escrit vers l'any 1397 per fra Anselm Turmeda, considerat un dels precursors de l'humanisme renaixentista. L'edició en català més antiga de l'obra de Turmeda que figura al CCUC és la que va imprimir Rafael Figueró el 1667, quan administrava la impremta del doctor Miquel Delmunts.¹⁰⁸

Una altra de les obres utilitzades a les escoles foren els anomenats “pelegrins”, que era com es coneixia el llibre titulat *Peregrinació del venturós pelegrí*. L'edició més antiga que es conserva en els arxius catalans oberts al públic fou feta el 1677 per l'impressor Martí Gelabert, administrador de la impremta Mathevat.¹⁰⁹

107. Un exemplar de beceroles i un altre de salms, impresos l'any 1676 per Vicenç Surià, administrador de la impremta Cormellas, es troben a: AHCB, Notarial, IX-4. Dos més fets per l'impressor Rafael Figueró el 1677 es conserven a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 23921. Avui dia, cap d'aquests quatre exemplars ha estat catalogat.

108. *Llibre compost por frare Anselm Turmeda, ab la oració de sant Miquel y lo jorn del judici, ab la oració de sant Roch y sant Sebastià*, Barcelona: Rafael Figueró, 1667. BPEB, 243=499 Tur. Algunes referències més antigues del llibre de Turmeda es troben a: Pep VILA, “Una edició gironina de 1637 del «Llibre dels bons amonestaments» d'Anselm Turmeda”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLII (2001), p. 339-359. La Col·lecció Domènech-Ballester conserva un franselm imprès a Barcelona el 1584 a la impremta de Pere Malo. Sobre el pensament d'Anselm Turmeda, vegeu: Joan Lluís MARFANY, *Ideari d'Anselm Turmeda*, Barcelona: Edicions 62, 1965.

109. *Peregrinació del venturós pelegrí*, Barcelona: Martí Gelabert, 1677. BC, 6-I-7/1. Sobre el consum de pelegrins a la tardana època moderna vegeu: Joan MAHIQUES CLIMENT, “Notes sobre la difusió impresa del Venturós Pelegrí als segles XVIII-XIX”, *Bulletin of Hispanic Studies*, 93, 2 (2016), p. 165-192.

Entre aquestes obres de caire moralitzador destaquen també els “isopets”, nom que rebien les *Faules d'Isop*, un clàssic grec que va gaudir d'una gran popularitat a partir de l'edat mitjana del qual se'n van fer nombroses adaptacions. Un manual del segle XVII per educar els minyons recomanava utilitzar-lo. “Serie bon llibre per de assò unes faules de Isopon en la llengua pròpria, (...) y altres llibres semblants de sentències breus y aplazibles”, deia. Els isopets recollien contes que han servit per inculcar missatges moralitzadors als nens durant segles, com, per exemple, la història de la cigala i la formiga, o bé la del corb i la guineu. Un dels trets distintius d'aquesta obra és que acostumava a incorporar gairebé un centenar d'il·lustracions, cosa que indica la importància de la imatge en l'educació dels minyons. Les edicions catalanes més antigues que figuren al CCUC foren impreses a Barcelona per Samsó Arbús, l'any 1576, i per Jeroni Margarit, el 1612.¹¹⁰

A Catalunya, la producció de totes aquestes obres es detecta poc temps després de l'arribada de la impremta. En una partida de llibres venuda l'any 1498 per l'impressor barceloní Pere Posa als llibreters Gaspar Mir i Antoni Vernet hi figuraven diversos exemplars de “bace-roles”, “sept salms”, “francelms” i també “hysops”. El 1503 l'impressor Joan Rosembach, que aleshores residia a Perpinyà, va signar un acord amb Joan Trinxer, llibreter de Barcelona, per imprimir diverses obres, entre les quals hi havia “sis-centes sinquanta basseroles, estampades en pergami”, així com una raima de salms i una altra de beceroles impreses en paper. En un inventari dels llibres que hi havia a la impremta de Pere Posa el 1507 hi figuraven “una summa de beceroles, circa dos-centes. Ítem, de set samps, circa quatre-centes. Ítem, francelms, circa cent pessés”.¹¹¹

110. *Modo y orde breu y compendiós pera criar en bones pratigues los minyons, pes sos mestres, principalment fills de pares nobles y bennats*. AHCB, Manuscrits, ms. A-102; *Llibre del savi he clarísim fabulador Isop, ystoriat e notat als marges del libre*, Barcelona: Samsó Arbús, 1576. BC, 11-VI-23. *Faules de Ysop, philosop moral plecaríssim y de altres famosos autors, historiades y de nou corregides*, Barcelona: Jeroni Margarit, 1612. BC, 1-IV-11. Sobre la importància de les *Faules d'Isop* en la literatura catalana, vegeu: Lúcia MARTÍN PASCUAL, “Contribució a l'estudi de la versió catalana de les *Faules d'Isop*”, dins José Manuel LUCIA MEGÍA (ed.), *Actas del VI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 1997, tom II, p. 1023-1037.

111. Jordi RUBIÓ i BALAGUER; Josep Maria MADURELL i MARIMON, *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona: Gremio de Editores y Libreros, 1955, p. 272, 361 i 456. Al llarg dels segles les beceroles es van acostumar a imprimir, per norma, en format de setzè i constaven de 16 pàgines. Per tant, d'una raima de paper en sortien 1.000 exemplars. Els salms, en canvi, tenien el

En un inventari dels títols que tenia el llibreter Miquel Cabrit, fet el 1538, hi havia sis mans de “francelms”. L’any 1550 l’impressor Joan Carles Amorós i el llibreter Joan Guardiola, tots dos de Barcelona, van acordar l’edició de mil exemplars de “les Faules de Isopet”, en format de quart. A la botiga de Joan Bages, segons es desprèn d’un recompte realitzat l’any 1551, hi havia, entre altres obres, “sinc raymes [de] pelegrins”. L’any 1567 l’impressor Pere Reigner va imprimir cinc raimes de beceroles i vint de salms, així com una altra raima que contenia franselms i pelegrins, segons consta en una època que va signar als llibreters Joan Pau Menescal i Joan Mall, amb qui Reigner tenia formada una societat.¹¹²

El consum d’aquestes obres es va estendre, d’igual manera, per tot el país. L’any 1569 els cònsols de Cardona van contractar Joan Torrabadella com a mestre de l’estudi públic. Entre les condicions hi figurava que havia d’ensenyar a llegir als “principiants de beseroles y sept salms”.¹¹³

El 1588 el bisbe de Barcelona, Joan Dimes Lloris, va donar unes instruccions als mestres de la seva diòcesi entre les quals hi havia un manament explícit amb relació als llibres que s’havien d’utilitzar per ensenyar a llegir als minyons.

En lo que toca als llibres en què han de aprendre de llegir, tinga aquest orde: que après de la cartilla [beceroles] passen los set psalms y letanias, a hont hi sia lo modo de ajudar a missa, y après los vesprals. Y fassa passar a tots lo fra Anselm, corregit, últimament estampat y aprovat, perquè y ha moltes doctrines morals bones. Y generalment tinga compte que los altres llibres en què llegiran, així en vulgar com en llatí, sien de sana y aprovada doctrina. Y en ninguna manera suffra que aprenguen de llegir en llibres que tracten de amors o altres coses deshonestes y profanes.¹¹⁴

mateix format però una extensió de 32 pàgines, cosa que significa que amb una raima se’n podien imprimir 500.

112. Jordi RUBIÓ i BALAGUER; Josep Maria MADURELL i MARIMON, *Documentos para la historia...*, p. 789, 880 i 889. L’època signada per Reigner es troba a: AHPB, Pere Mambla, Addenda 72, s. f., 25 d’octubre de 1567. Els franselms solien tenir 32 pàgines, en format d’octau, de manera que d’una raima de paper en sortien 250 exemplars. Els pelegrins, en canvi, també s’imprimien en octau però tenien 48 pàgines, de manera que amb una raima de paper se’n podien fer 166. Una mà de paper equival a 25 fulls, de manera que una raima conté 20 mans.

113. BC, Batllia de Cardona, Llibre dels Cònsols (1564-1610), Bat Car 7/4, s. f., 26 d’octubre de 1569.

114. ADB, Comú, 1591-1594, Llibre 69, f. 173, 13 de febrer de 1588.

Una mostra de la gran producció dels llibres de primeres lletres l'aporta el cas de l'impressor Diego Fernández de Córdoba, establert a Valladolid, el qual entre 1583 i 1584 va editar fins a cent mil *cartillas*. En aquells mateixos anys, els impressors sevillans Francisco Pérez i Alonso de la Barrera en van fer, entre tots dos, un total de tres-centes mil. L'any 1592, els representants de les corts castellanes van proposar al rei que es limités l'increment del preu de venda de les *cartillas*, amb l'argument que es venien amb "exceso y desorden". Segons es desprèn de la deliberació de les corts, la fragilitat de les beceroles obligava els pares a haver de comprar-ne molt sovint. "Como los niños rompen tantas", asseguraven, tot afegint: "los que las gastan más son los hijos de gente pobre".¹¹⁵

El preu dels llibres per aprendre a llegir era, de fet, assequible per a la major part de la població. L'any 1648 els tutors dels fills del difunt Miquel Porcioles, daguer de Barcelona, van cobrar diverses quantitats per les despeses de mantenir un dels nens, entre les quals hi havia sis diners "per un flanselm" i vuit diners per un "palegrí". Segons unes tarifes aprovades el 1655 per Joan Josep d'Àustria, virrei de Catalunya, les beceroles s'havien de vendre a dos diners, els salms a tres, els franselms a nou diners i els pelegrins a un sou. En aquestes mateixes tarifes, el jornal d'un mestre de cases o d'un fuster es va establir en 10 sous. Per tant, el cost d'unes beceroles equivalia aleshores a poc més de l'1% del sou diari d'un treballador.¹¹⁶

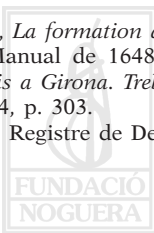
Fins i tot, els mateixos impressors eren molt conscients de la importància de la producció d'aquests llibrets per a l'ensenyament dels minyons. "Com seria possible lo apèndrer de llegir sens los psalms, bassarolas, flantems y altres llibres que ordinàriament se estampan per dit effecte, si aquestos avian de anar manuscrits?", preguntava l'any 1676 la germandat dels estampers de Barcelona en una súplica presentada al Consell de Cent.¹¹⁷

Pel que fa als llibres destinats a l'aprenentatge de la catequesi, la producció fou molt variada. Una de les obres més antigues que es conserven és la que porta per títol *Doctrina christiana, utilíssima a tots los faels christians*, escrita pel frare dominic Pere Màrtir Coma, que va

115. Augustin REDONDO (dir.), *La formation de l'enfant...*, p. 87-89.

116. AHPB, Joan Salines, Manual de 1648, 670/21, s. f., 7 de juliol de 1648; Ramon ALBERCH *et al.*, *Gremis i oficis a Girona. Treball i societat a l'època pre-industrial*, Girona: Ajuntament de Girona, 1984, p. 303.

117. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 1676, f. 169v-170, 27 de juliol de 1676.

ser publicada l'any 1561 i reeditada diverses vegades. És interessant observar que aquest catecisme fou imprès per primera vegada durant el temps en què es va desenvolupar el concili de Trento, en el qual Coma, que anys després seria nomenat bisbe d'Elna, hi va assistir.¹¹⁸

Destaca també la doctrina escrita per Jeroni "Juttlar" —probablement Jutglar—, frare de l'orde dels mínims, que fou impresa l'any 1568 per Claudi Bornat per manament de Benet de Tocco, bisbe de Vic, amb l'objectiu, segons diu la portada, "que los curats de son bisbat los dies de festa amostren en la missa a tot lo poble y après de mig dia als minyons".¹¹⁹

Un dels llibres de catequesi més usats a l'època moderna fou el del pare jesuïta Diego de Ledesma, titulat *Doctrina Christiana a manera de diàlogo entre lo mestre y lo dexeble*, obra escrita originàriament en llatí però que fou traduïda a diverses llengües, entre les quals al català. L'any 1608 el bisbe de Barcelona, Rafael de Rovirola, va fer publicar un edicte amb el qual ordenava als mestres ensenyar el catecisme als minyons amb la "doctrina cathalana del pare Ledesma".¹²⁰

Posteriorment, el 1657, l'aleshores bisbe de Barcelona, Ramon de Sentmenat, va dictar un edicte semblant, amb el qual ordenava la utilització de la doctrina de Ledesma. "Que qualsevol mestre stiga obligat a ensenyar en sa casa als minyons la Doctrina Christiana si y conforme lo Catechisme Romà y està continuat y explicat en la Doctrina del Pare Ledesma, en cathalà, y no en altre llengua, fent-la cantar ab alta e intel·ligible veu, ab tota modèstia y decència deguda, dos vegades lo die."¹²¹

118. De la doctrina de Pere Màrtir Coma se'n conserven diverses edicions, la més antiga de les quals va ser feta a Lleida l'any 1569 per l'impressor Pedro de Robles. *Doctrina christiana, utilíssima a tots los faels christians*, BC, 6-VI-1. Altres edicions, publicades a Barcelona, són les de Claudi Bornat, de 1570, BC, 11-I-58; de Joanna Menescal, de 1588, BPEB, Reserva, 189124; de Sebastià Mathevat i Llorenç Déu, de 1609, BUB, B-74/4/1; i, finalment, una altra impresa a Girona per Gaspar Garrich el 1622, BDSG, Fons antic, 946/433. Amb relació als llibres de catecisme publicats als segles XVI i XVII vegeu: Álvaro HUERGA, "Sobre la catequesis en España durante los siglos XVI-XVII (en el IV centenario del B. Juan de Ávila)", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 41.2 (1968), p. 299-345; i Lluís RESINES LLORENTE, "Los catecismos del XVI y su modo de presentar la fe", *Anuario de Historia de la Iglesia*, 3 (1994), p. 197-214.

119. *Doctrina christiana, la qual mana imprimir lo Reverendíssim Senyor Fra Benet de Tocco, bisbe de Vich*, Barcelona: Claudi Bornat, 1568. BC, 10-III-36/2.

120. ADB, Comú, 1604-1609, Llibre 74, f. 123, 4 de febrer de 1608. La doctrina de Ledesma en català més antiga que figura al CCUC és la que van imprimir els llibreters Anton Ferrer i Baltasar Ferrer a Barcelona l'any 1692. BC, 9-II-6.

121. ADB, Comú, 1656-1658, Llibre 81, f. 151, 7 d'agost de 1657. Aquest manament fou repetit pel bisbe Alonso de Sotomayor el 1678, ibídem, 1678-1680, Llibre 88, f. 118, 24 de desembre de 1678.

En aquell edicte, el bisbe de Barcelona ordenava als mestres que tots els minyons formessin part de la confraria de Nostra Senyora del Roser, “fent que cada qual aporte Rosari y que rese aquell”. L’anomenat “Llibre del Roser” era una altra de les obres de devoció utilitzades habitualment en les escoles, amb l’objectiu d’ensenyar els nens a resar el rosari. Es tractava del llibre escrit pel pare dominic Jeroni Taix, frare del convent de Santa Caterina de Barcelona, titulat *Llibre de l’origen i miracles de Nostra Senyora del Roser*, la primera edició del qual es remunta a mitjan segle XVI. L’any 1549 l’impressor Joan Carles Amorós va acordar amb Taix la publicació de mil exemplars d’aquest llibre, en format d’octau. L’exemplar més antic conservat, tanmateix, correspon a una edició ampliada feta el 1556 per l’impressor Pere Montpesat. Al seu torn, l’any 1677 l’impressor Martí Gelabert va pactar amb Jacint Escona, Pau Agell i Joan Terresàncnez, llibreters de Barcelona, l’edició de dos mil dos-cents exemplars del “Llibre dit del Roser”, també en octau.¹²²

Destaca també el llibre que el sacerdot Jaume Bonacasa va publicar a Barcelona l’any 1630, titulat *Compendi breu del que ha de ensenyar lo mestre que està en ciutat, vila o lloch a sos dexebls, per a que alcancen la benaventurança*. Aquesta obra recollia una sèrie d’indicacions adreçades als mestres, perquè tinguessin cura de la bona educació dels minyons en la fe cristiana i els costums morals de l’època.¹²³

L’any 1678, el bisbe de Barcelona, Alonso de Sotomayor, va ordenar que en les parets de les escoles de la ciutat hi hagués fixades les imatges dels “quatre novíssims y camins a la eternitat, dits dels Apocalipsis de Sant Joan”. Es tractava de les imatges conegudes com els “desenganys”, que feien referència als set pecats capitals i als quatre moments finals de la vida dels cristians; és a dir, la mort, el judici, l’infern i la glòria. “Ordenam —manava el bisbe Sotomayor— que cada semmana, senyaladament lo dimarts y divendres, se diga ab alta veu la doctrina resumida dels novíssims (...) y axí mateix se hagen de ensenyar estos desenganys als minyons, quals estan en el llibre intitulat de *Desenganys, introducció a la vida devota*.”¹²⁴

122. Jordi RUBIÓ i BALAGUER; Josep Maria MADURELL i MARIMON, *Documentos para la historia...*, p. 868. L’edició feta per Montpesat porta per títol *Llibre de la institució, manera de dir, miracles e indulgencies del Roser de la verge Maria, senyora nostra*. BLM, R.248. El contracte d’impressió signat per Gelabert amb els tres llibreters de Barcelona a: AHPB, Joan Alomar, Quart manual, 814/4, f. 130v-132, 3 d’agost de 1677. *Llibre dels miracles de Nostra Senyora del Roser y del modo de dir lo rosari de aquella*, Barcelona: Martí Gelabert, 1677.

123. *Compendi breu del que ha de ensenyar lo mestre...*, Esteve Liberós, 1630, BC, 9-II-10.

124. ADB, Comú, 1678-1680, Llibre 88, f. 118, 24 de desembre de 1678.

El llibre que esmentava el bisbe —anomenat també “desenganys del apocalipsi”— era obra del teòleg Magí Casas i va ser publicat per primera vegada l'any 1674 per l'impressor Rafael Figueró. D'aquesta primera edició se'n van fer mil dos-cents exemplars.¹²⁵

Les ordres donades pel bisbe Sotomayor el 1678 van arribar a Mataró. El consell d'aquesta vila, arran d'una visita episcopal, va determinar que per instruir els minyons “en lo sant temor de Déu” els mestres de l'estudi els havien de mostrar almenys dues vegades per setmana “la clavícula dels desenganys, a vista dels novíssims, sí y conforme estan ab las estampas”. Les ordres del bisbe incloïen la lectura dels *Desenganys* de Magí Casas. L'objectiu era fer arribar un missatge moralitzant als minyons a través de la imatge.¹²⁶

Els “novíssims”, de fet, es venien per tot Catalunya, com ho mostra un full que els impressors de Barcelona van publicar en aquesta època, titulat “Memorial de las impressions y estampas pera avivar las Memòrias dels Novíssims”, que incloïa una llista de preus adreçada a “los qui vullan provehir d-ells als pobles y vilas”. El full indicava, per exemple, el preu de “los llibres dels Desenganys per a llegir los minyons en las escuelas”, que els impressors venien a un sou la unitat, o bé les “cobles per a que los minyons y minyonas compregan los Novíssims y sos camins”, que es venien a tres sous la mà (vint-i-cinc unitats). En la llista hi figurava també el preu de “los quatre Novíssims per plantar en las parets” i el de “los quatre quadros, pera plantar en las salas, en las iglésias o altres llocs públichs”. Tot plegat mostra la importància que es donava a la imatge dels “novíssims” com a instrument per a l'educació i l'adoctrinament dels minyons.¹²⁷

Pel que respecta als llibres destinats a l'aprenentatge de la gramàtica, una de les primeres obres que foren publicades a Barcelona és la

125. El contracte d'impressió signat entre Rafael Figueró i Magí Cases es troba a: AHPB, Francesc Cotxet i Soler-Ferran, *Desè manual*, 779/9, f. 54-55, 3 de març de 1674. *Desenganys, introducció a la vida devota: clau del Llibre apocaliptich escrit dintra y fora, lo qual va imprès a part ab las figuras en què la memòria devora en un punt y ab dificultat de olvidar la sabiduria més alta, més estesa y més saludable*. BC, 6-V-18/18. Aquesta obra fou reeditada el 1694 per l'impressor Joan Jolis i contenia els gravats dels “novíssims”. Vegeu, en aquest sentit: Imma SOCÍAS BATET, “El contracte dels quatre gravats dels Novíssims entre l'impressor i gravador Joan Jolis Santjaume i Magí Cases, doctor en teologia”, *Pedralbes*, 13 (1993), p. 449-462. Sobre el tema dels “desenganys”, vegeu també: Sílvia CANALDA i LLOBET, “A l'entorn dels set pecats capitals: la iconografia dels novíssims de Flandes a Catalunya”, *Matèria*, 10-11 (2016), p. 225-242.

126. ADB, Comú, 1678-1680, Llibre 88, f. 159, 22 de desembre de 1678.

127. *Memorial de las impressions y estampas pera avivar las memorias dels Novíssims...*, AHCB, 4º op. 1665.

que va escriure un tal mestre Serra. L'any 1485 l'impressor barceloní Bartomeu Labarola i Gabriel Cardona, doctor en teologia, sacerdot del convent de Montsió de Barcelona, van acordar l'edició de cent deu exemplars de "la gramàtica complida e la retórica, compostas e fetas per mestre Serra".¹²⁸

Això no obstant, els llibres de gramàtica més utilitzats a les escoles catalanes foren les obres del lingüista sevillà Antonio de Nebrija, considerat com el màxim exponent de l'Humanisme a Espanya. L'any 1497 l'impressor Joan Rosembach va signar un acord amb el llibreter barceloní Nicolau Mazà per imprimir cinc-cents volums de la gramàtica llatina de Nebrija. Posteriorment, l'any 1505, Nicolau Spindeler en va fer una edició que incorporava exemples i comentaris en català, cosa que va esdevenir molt habitual a partir d'aleshores. De l'obra de Nebrija se'n conserva també una edició feta per Carles Amorós l'any 1511, així com també una altra impresa per Rosembach el 1523, de la qual se'n van fer mil cent còpies, tal com consta en el contracte signat per l'impressor amb Francesc Trinxer, Rafael Dauder i Francesc Romeu, llibreters de Barcelona.¹²⁹

D'igual manera, els diccionaris d'Antonio de Nebrija foren també llibres de gran consum a Catalunya. L'any 1508 el dominic Gabriel Busa, frare del convent de Santa Caterina de Barcelona, va vendre 846 exemplars del diccionari de Nebrija a Joan Trinxer, llibreter de la ciutat, a un preu de tres sous cada un. Es tractava de l'adaptació al català del vocabulari llatí-castellà de Nebrija que Busa havia fet im-

128. Jordi RUBIÓ i BALAGUER; Josep Maria MADURELL i MARIMON, *Documentos para la historia...*, p. 62. Sobre els principals llibres de gramàtica utilitzats al segle xv vegeu: Josep HERNANDO, "«Instruere in litteris...», p. 945-984; i Josep CLOSA i FARRÉS, "Tendències de l'educació escolar segons els manuscrits catalans dels segles xiv i xv", dins: *Actes de les IX Jornades d'Història de l'educació als Països Catalans. L'educació al món urbà*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1987, p. 77-83.

129. Jordi RUBIÓ i BALAGUER; Josep Maria MADURELL i MARIMON, *Documentos para la historia...*, p. 254 i 645. *Introductiones latinae*, Barcelona: Nicolau Spindeler, 1505. BC, 1-VI-11; *Aelii Antonii Nebrissensis grammaticen introductiones*, Barcelona: Carles Amorós, 1511. BC, Mar. 132-Fol; *Aelii Antonii Nebrissensis in latinam grammaticen introductiones*, Barcelona: Joan Rosembach, 1523. BC, Mar. 133-Fol. Sobre la utilització i edició de la gramàtica de Nebrija a Barcelona, vegeu: Marià BASOLS DE CLIMENT, "Nebrija en Catalunya", dins: *Miscelánea Nebrija*, Madrid: CSIC, Instituto Antonio de Nebrija, 1946, p. 49-64; i Josep Maria MADURELL i MARIMON, "Algunas ediciones de Nebrija en Barcelona", dins: *Miscelánea Nebrija*, Madrid: CSIC, Instituto Antonio de Nebrija, 1946, p. 281-288. Pel que fa als llibres de gramàtica i d'altres matèries escrits pels autors clàssics i pels humanistes que s'utilitzaven a les escoles catalanes al segle xv, vegeu: Josep HERNANDO, "El llibre escolar i la presència dels autors clàssics i dels humanistes en l'ensenyament del segle xv", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 29 (2011), p. 7-42.

primir per Carles Amorós un any abans. El 1584 l'impressor Jaume Cendrat va signar un contracte amb el llibreter Antoni Oliver per fer 1.250 exemplars del diccionari de Nebrija, "lo qual vocabulari és ab tres llengües, ço és, llatí, català i castellà". Les ordinacions de l'Estudi General de Barcelona aprovades el 1588 establien que els principiants en l'aprenentatge de la gramàtica havien d'utilitzar les obres de Nebrija.¹³⁰

La gramàtica de Nebrija, coneguda popularment com "l'antoni", era impresa a Barcelona regularment. Entre les nombroses edicions destaca, per exemple, la que la confraria dels llibreters de Barcelona va encarregar a Esteve Liberós el 1625, que constava de "dos mil y sin-cents Antonis". L'any 1677 l'impressor Martí Gelabert es va comprometre a fer "divuyt raymas de Anthonis de Nabrisa" —uns sis-cents exemplars— per compte del llibreter Miquel Planella, el qual li va avançar les 24 lliures i 11 sous que valia la impressió. L'any 1723 l'impressor Rafael Figueró va acordar l'edició de "sinquanta-set raymas de la impressió del antoni", és a dir, un miler aproximat d'exemplars, amb els llibreters Jaume Roig, Anton March i Josep Pi, per un preu de 159 lliures i 12 sous. Entre els segles XVI i XIX es van arribar a fer a Barcelona un centenar d'edicions de la gramàtica de Nebrija.¹³¹

També foren molt importants les obres d'Erasme de Rotterdam, màxim representant de l'Humanisme europeu. A pesar de la prohibició feta per la Inquisició espanyola per les seves crítiques a l'Església catòlica, els llibres d'Erasme van circular a bastament per tot Catalu-

130. Jordi RUBIÓ i BALAGUER; Josep Maria MADURELL i MARIMON, *Documentos para la historia...*, p. 470. *Vocabularius Aelii Antonii Nebrissensis*, Barcelona: Carles Amorós, 1507, a costa del frare Gabriel Busa. BC, 10-VI-8. El contracte signat per Jaume Cendrat a: AHPB, Salvador Coll, Plec de documentació diversa, 1584, 475/82, s. f., 16 de gener de 1584. *Lexicon, seu Dictionarium Aelii Antonii Nebrissensis*, Barcelona: Jaume Cendrat, 1585. BC, 2-VI-19. La correcció del diccionari va anar a càrrec de Pau Costa i Antoni Astor, com es constata en el contracte que van signar amb el llibreter Antoni Oliver per "traduir lo català en castellà per que dit vocabulari sia de tres llengües, ço és, llatí, català y castellà". AHPB, Salvador Coll, Plec de documentació diversa, 475/82, s. f., 5 de juliol de 1584. Les ordinacions de l'Estudi General de Barcelona es troben a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 1588, f. 239, 24 d'octubre de 1588.

131. AHPB, Maties Amell, Dotzè manual, 613/26, s. f., 24 de setembre de 1625. *Aelii Antonii Nebrissensis Grammaticarvm institvtionum*, Barcelona: Esteve Liberós, 1625. BUB, B-62/5/33; AHPB, Joan Alomar, Quart manual, 814/4, f. 229v-230v, 23 de novembre de 1677. Es conserva una edició anterior de la gramàtica de Nebrija, feta per Gelabert a costa del llibreter Francesc Llopis, amb la major part dels comentaris en català. *Aelii Antonii Nebrissensis Grammaticarum institutionum libri quatuor*, Barcelona: Martí Gelabert, 1676. BUB, 195/3/3. AHPB, Isidre Famades i Morell, Desè manual, 916/11, f. 289-289v, 13 de novembre de 1723. Sobre les edicions de la gramàtica de Nebrija fetes a Catalunya vegeu: Amadeu SOBERANAS, *Las Introducciones Latinae de Nebrija en Cataluña: guía bibliográfica*, Barcelona: 1981.

nya. L'any 1543 els llibreters Jaume Menescal i Jaume Cortey tenien feta una societat amb l'impressor Pere de Montpezat per imprimir la "sintaxis d'Erasmo Roterddamo" i el "Mèthodus Donati", que es referia molt probablement a una obra del gramàtic Eli Donat, que va viure a Roma al segle iv. L'any 1547 el marquès d'Aguilar, virrei de Catalunya, va concedir un privilegi a Jaume Lacera, llibreter de Barcelona, per imprimir i vendre en exclusiva durant deu anys la "sintaxi d'Erasme", traduïda al català.¹³²

Els "erasmes", nom amb què es coneixia la sintaxi d'Erasme, es van editar en quantitats importants. El 1570 l'impressor Claudi Bornat va vendre dos mil exemplars de la "Sintaxis Erasmi", amb comentaris de Francesc Escobar i Pau Llorens, als mercaders barcelonins Tomàs i Jeroni Lucia, a un preu de 18 diners cada exemplar. Al seu torn, l'impressor Martí Gelabert, l'any 1677, va signar una àpoca als llibreters Jacint Escona, Pau Agell i Joan Terresànchez per diversos treballs, entre els quals hi figurava "la impressió del Arasma, que són mil y quatra-cents arasmas".¹³³

Un altre dels llibres utilitzats pels mestres de gramàtica foren les epístoles de Ciceró, un dels clàssics recuperats pels autors humanistes. D'aquesta obra se'n conserva una edició feta a Barcelona per Sebastià Mathevat el 1636 i dues més fetes al taller d'Antoni Lacavalleria els anys 1678 i 1694.¹³⁴

Un manual de sintaxi usat a les aules de gramàtica d'arreu del país era el llibre de Llorenç Cendrós titulat *Gramàtica catalana breu i clara*, del qual n'existeixen edicions fetes el 1650 i el 1676. També va tenir molt d'èxit la gramàtica de Joan Torrella, un llibre que era conegut popularment com el "torrelles". D'aquesta obra se'n conserven diverses

132. AHPB, Salvador Lletget, Primer manual, 354/1, s. f., 6 d'octubre de 1543; Jordi RUBIÓ i BALAGUER; Josep Maria MADURELL i MARIMON, *Documentos para la historia...*, p. 857.

133. AHPB, Miquel Boera, Vintè manual, 396/4, s. f., 9 de gener de 1570. Sobre l'edició de la Sintaxi d'Erasme de Pau Llorens, vegeu: Antonio FERNÁNDEZ LUZÓN, *La Universidad de Barcelona en el siglo xvi*, Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2005, p. 129-132. L'àpoca signada per Gelabert a: AHPB, Joan Alomar, Quart manual, 814/4, f. 130v-132, 3 d'agost de 1677. Sobre aquest tema, vegeu també: Rosalia GUILLEUMAS, "Sobre les edicions gramaticals erasmianes impreses a Barcelona els segles xvi i xvii", dins: *Homenatge a Jaume Vicens i Vives*, vol. II, Barcelona: 1967, p. 214-230.

134. *Epistolae familiares*, Barcelona: Sebastià i Jaume Mathevat, 1636, BC, 14-III-10; *M. Tullii Ciceronis Orationes et Epistolae selectae*, Barcelona: Antoni Lacavalleria, 1678. BPEB, 871 Cic, ibídem, Antoni Lacavalleria, 1694. BUB, B-63/7/11. Sobre la recuperació de Ciceró i altres obres clàssiques per part dels humanistes, vegeu: Buenaventura DELGADO, *La educación en la reforma...*; i també: León ESTEBAN, *La educación en el Renacimiento...*, p. 48.

edicions fetes a Catalunya, de les quals la més antiga localitzada fou impresa a Tortosa el 1623 per Jeroni Gil.¹³⁵

Pel que fa a l'ensenyament de la retòrica, cal destacar l'obra de Joan Nunyes, professor de la Universitat de Barcelona. Es conserva una edició de la retòrica de Nunyes impresa a Barcelona l'any 1585 per Jaume Cendrat. El 1593 l'autor va acordar una altra edició, de vuit-cents exemplars, amb l'impressor Sebastià de Cormellas.¹³⁶

Finalment, a redós de l'Humanisme s'editaren també a Catalunya alguns llibres de diversos autors clàssics de l'antiga Roma, com per exemple les *Metamorfosis* d'Ovidi. L'any 1494 el llibreter Pere Miquel va signar un acord amb el donzell Carles de Santcliment i amb Francesc Alegre, traductor al català de l'obra d'Ovidi, per editar-ne un total de mil exemplars. Un dels clàssics més populars foren els "terencis", nom amb què es coneixien les *Comèdies* de Terenci. L'any 1497 l'impressor Joan Rosembach va signar un contracte amb el mercader Miquel Mediona i el batifuller Pere Rossell, tots de Barcelona, per imprimir "vuyt-cents cinquanta terencis, ab los dos comentis", en format de foli. Entre les edicions més antigues de l'obra de Terenci destaca la que va fer l'impressor Pere Malo el 1577 a compte de la confraria dels llibreters de Barcelona, en aquest cas en octau.¹³⁷

Les obres dels autors humanistes eren ben presents a les escoles d'arreu del país a principi del segle XVI. L'any 1511 un grup de particulars d'Olot va contractar un mestre que es deia Bernat Vila per ensenyar gramàtica als seus fills seguint l'obra d'Antonio de Nebrija. Com assenyala Xavier Puigvert, es tractava molt probablement de l'edició amb comentaris en català que Nicolau Spindeler havia imprès el 1505.¹³⁸

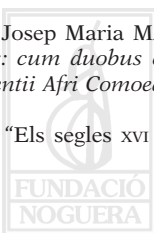
Una altra mostra es troba en les ordinacions que el consell de Vic va aprovar l'any 1603 per regular l'Estudi General. Pel que fa a la

135. *Gramàtica catalana breu i clara*, Barcelona: Elena Déu, 1650. BUB, C-222/3/3; ibídem, Martí Gelabert, 1676. BC, 1-I-76; *Brevis ac compendiaría Syntaxis partium orationis institutio ex variis scriptoribus collecta*, Tortosa: Jeroni Gil, 1623. BUB, B-67/7/51.

136. *Pet. Iohan. Nunnesii valentini Institutionum rhetoricarum libri quinque*, Barcelona: Jaume Cendrat, 1585. BC, 8-V-139. El contracte d'edició fet amb Sebastià de Cormellas a: AHPB, Salvador Pastor, Catorzè manual, 472/13, s. f., 6 de març de 1593. *Pet. Iohan. Nunnesii Institutionum rhetoricarum libri quinque*, Barcelona: Sebastià de Cormellas, 1593. BC, 11-V-1.

137. Jordi RUBIÓ i BALAGUER; Josep Maria MADURELL i MARIMON, *Documentos para la historia...*, p. 181 i 263. *Terentius: cum duobus commentis*, Barcelona: Joan Rosembach, 1498. BMVB, 1 "C" Inc./8; *Terentii Afri Comoediae sex*, Barcelona: Pere Malo, 1577. BUB, B-41/3/19.

138. Xavier PUIGVERT i GURT, "Els segles XVI i XVII", *Quaderns d'Història d'Olot*, 4 (2010), p. 44.

primera aula de gramàtica, els mestres estaven obligats a utilitzar els llibres d'Antonio de Nebrija en la primera hora del matí. En cada lliçó, establien les ordinacions, el mestre "legirà lo Anthoni, fent repetir a tots o a la maior part dels studians dita liçó". Després, a la tarda, era l'hora d'Erasme i de Lluís Vives.

Després [de] dinar, de la una a les dos, primerament escoltarà liçó de cor de tots de Erasme y oïda aquella, legirà los col·loquis de Vives, fent repetir a tots o a la maior part la liçó y los exercitarà en fer-los fer orations breus, a imitació del que haurà legit. Y acabada la hora, los que seran per a oir la liçó de Terenti, acudiran a la aula del mestre maior.¹³⁹

L'any 1634 els consellers de Vic van encarregar una de les càtedres de gramàtica de l'Estudi General al doctor Francesc Tallander, amb la condició "de llegir Virgili y lo [llibre] quint de Anthoni". Finalment, però, es va acordar que el mestre llegiria "de set a vuyt Virgili, de nou a deu Arasma, de dos a tres Ciceró". Al seu torn, al doctor Turó, un altre dels mestres de l'estudi de Vic, se li va encomanar impartir les lliçons amb els llibres de Nebrija, Terenci i Lluís Vives. "[Que] tingue a llegir de set a vuyt Anthoni, de una a dos Tarensi, de dos a tres colloquis [de Lluís Vives] y de quatre a sinch pràtica, com se acostuma."¹⁴⁰

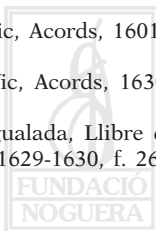
Unes condicions semblants figuraven en l'acord que els consellers d'Igualada van signar l'any 1605 amb Miquel Clanxet, clergue de Capellades. "Que haya de ensenyar a tots los qui en dit studi acudiran de gramàtica, legint quatra llissons cadal die, ço és, de Anthoni, Herasme, Ciceró y Terenci." L'any 1630 els consellers van contractar Francesc Fitor, amb l'encàrrec de fer quatre lliçons diàries de gramàtica, dues al matí i dues a la tarda: "en la primera Arasme, la segona [Ciceró], la primera de la vesprada Terensi y la segona Antoni".¹⁴¹

L'any 1616 el consell de Mataró va organitzar unes oposicions per cobrir la plaça de mestre de gramàtica. Un memorial fet públic contenia "les obligacions té de cumplir y posar en obra lo mestre de grammàtica de la vila de Mataró y advertiments per fer bé son offici". En primer lloc, s'encomanava al mestre "la ensenyansa de la gramàtica llatina a tots los fills de la vila y terme qui volran ohir-la o per sos pares

139. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1601-1605, Llibre 11, f. 177, 2 d'octubre de 1603.

140. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1630-1638, Llibre 16, f. 334, 11 de novembre de 1634.

141. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1604-1606, f. 59v, 20 d'agost de 1605; ibídem, 1629-1630, f. 26v-27, 29 de novembre de 1630.

seran enviats a la escola de dita grammàtica". Pel que fa als llibres, el mestre havia d'utilitzar, principalment, les obres de Nebrija i d'Erasme.

Que en lo discurs del any vaja declarant a sos dexeables los auctos [autors] Anthoni de Nebrissa per als principis, pius y fonaments, y per la constructió Erasme Roterdamo. Y també lo llibre quint de dit Anthoni, qui és del accent. Los demás, com són Ciceró, Virgili o Terenci, se li dexe a sa bona discreció y prudència, que d-ells llija los que li apareixerà venir segons la capacitat dels dexeables.¹⁴²

El consell de Mataró va exigir aquestes mateixes condicions al mestre de gramàtica que es va contractar l'any 1630, que es deia Narcís Xilabordes, així com també a Francesc Llobet, que va ser escollit l'any 1672 per cobrir la vacant de mestre que hi havia a l'aula de gramàtica de la vila.¹⁴³

De la mateixa manera, l'any 1636, el consell de la Bisbal d'Empordà va contractar un mestre que es deia Francesc Parals, sacerdot beneficiat a la parròquia de la vila, per impartir lliçons de gramàtica a l'estudi municipal. "Que dit estudi se do a mossèn Francesch Parals —va determinar el consell— per a llegir gramàtica, lo qual aya de llegir a lo menos tres llisons, ço és, Antoni, Arasmo y Ciceró."¹⁴⁴

L'any 1686 el consell de Girona va aprovar unes ordinacions per a l'Estudi General, en les quals s'establia que el mestre de la càtedra menor de gramàtica havia de llegir Nebrija, el de la segona Erasme i les epístoles de Ciceró, mentre que "lo mestre de la chàtedra major de gramàtica llegirà Virgili, officis de Ciceró, quant al que toca a la gramàtica històrica. Y en quant toca a la gramàtica preceptiva, llegirà lo llibre Quint de Antoni de Nebrissa, que és *De quantitate sillabarum*".¹⁴⁵

Les ordinacions de la Universitat Literària de Vic de 1708 establien, d'una manera semblant, que el titular de la càtedra menor de gramàtica havia d'ensenyar Nebrija als estudiants de primer any, afegint Erasme i els *Col·loquis* de Vives als de segon. En la càtedra major, en canvi, el

142. ACA, Notarials, Mataró, C-9, 1608-1618, s. f., 21 de setembre de 1616.

143. ACA, Notarials, Mataró, 1619-1630, C-10, s. f., 26 de març de 1630; ibídem, 1672-1675, C-16, s. f., 20 d'abril de 1672.

144. ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibre d'acords i resolucions, 1608-1652, p. 512, 29 de juny de 1636.

145. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1686, 17439, f. 9, 1 de gener de 1686. El llibre *De quantitate sillabarum* era, en realitat, obra de Pedro Gomié, deixeble d'Antonio de Nebrija. Es tractava d'una variació del llibre cinquè de la gramàtica de Nebrija. En aquest sentit, vegeu: Matilde LÓPEZ SERRANO, *Incunables Españoles. "De Quantitate Syllabarum", de Pedro Gomié*, Madrid: CSIC, 1949.

professor estava obligat a “ensenyar a sos dexebls Arasma y Ciceró als qui seran de tercer any, y als de quart any ensenyarà Virgili i sillaba”.¹⁴⁶

La producció i el comerç de llibres

Els llibreters de Barcelona gaudien, des de 1553, d'un privilegi concedit pel rei Carles I, gràcies al qual tenien atorgada la potestat en exclusiva de relligar i vendre llibres a la menuda, de manera pública, dins la ciutat. Els impressors, en canvi, només podien vendre llibres sense enquadernar i a la rebotiga, és a dir, sense exposar-los a les portes del taller. Entre els llibres inclosos dins del privilegi atorgat als llibreters hi havia els que s'utilitzaven per a l'educació dels minyons, com les beceroles, els salms, els franselms, els pelegrins, els antonis, els erasmes, la doctrina de Ledesma i el llibre del Roser.¹⁴⁷

L'any 1623 la confraria dels llibreters de Barcelona, per poder fer front als deutes que acumulava, va sol·licitar al Consell de Cent la concessió d'una nova ordinació, amb la qual, entre altres coses, es va establir que els confreres llibreters estaven obligats a comprar els salms i les beceroles a la confraria, a l'engròs, per després vendre'ls a la menuda en les seves respectives botigues. A partir d'aleshores, la confraria es va ocupar d'encarregar els llibres a les impremtes i de distribuir-los entre els membres del gremi, segons les necessitats particulars de cada botiga. “Que los cònsols de dita confraria hajan y degan fer estampar per compte de dita confraria los sams, bassarolas y missas que-ls apareixerà, tants quants serà menester per als confreres que-n voldran comprar”, manava l'ordinació. Així mateix, es va acordar que la confraria vendria aquests llibrets als confreres a un preu de 25 sous la raima.¹⁴⁸

Per tal de dur un control de la distribució dels salms i les beceroles, els cònsols designaven un confrere llibreter que actuava de venedor, és a dir, s'ocupava de repartir els llibrets entre la resta dels

146. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1708-1710, Llibre 30, f. 64, 14 de setembre de 1708. Amb el terme “sillaba” es feia referència al llibre *De quantitate sillabarum*, de Pedro Gomiel.

147. El document fundacional de la confraria dels llibreters el 1553, així com les ordinacions que els va concedir el rei Carles I, es poden consultar a: BC, Manuscrits, ms. 1903, f. 9. També es troba reproduït a: Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Història dels antics gremis dels arts i oficis de la ciutat de Barcelona*, vol. 2. Llibreters-estampers, Barcelona: Impremta d'Henrich i cia., 1918, p. 47-62.

148. BC, Manuscrits, ms. 1903, f. 23-24.

companys. Els llibres on es registrava la quantitat de salms i beceroles que la confraria lliurava a aquest venedor són documents d'un valor excepcional, ja que permeten comprovar la gran magnitud de la producció de llibres per ensenyar a llegir als minyons que hi havia a Barcelona. Així, hi ha constància que entre els anys 1623 i 1636 el llibreter encarregat de repartir els salms i les beceroles va rebre dels cònsols de la confraria fins a 1.341 raimes de llibrets impresos, cosa que representa una mitjana anual de gairebé 96 raimes.¹⁴⁹

Malauradament, però, per determinar el nombre d'exemplars impresos de cada un dels dos llibrets cal fer una estimació, ja que de vegades en el registre hi consta la quantitat de raimes de salms i beceroles de manera conjunta. En el supòsit que les 96 raimes haguessin estat de salms, la producció seria de 48.000 exemplars cada any, mentre que si fossin de beceroles, hauria estat de 96.000 unitats. Una estimació més ponderada, tot i que aproximativa, consisteix a suposar que els salms i les beceroles es venien més o menys a parts iguals, cosa bastant probable, perquè a les escoles s'utilitzaven tots dos. En aquest supòsit, la producció anual seria d'uns 32.000 exemplars de cada un dels dos llibrets.¹⁵⁰

Un registre semblant, corresponent al període comprès entre els anys 1656 i 1662, ofereix unes dades sensiblement més baixes. En aquest temps el nombre de raimes de salms i de beceroles que la confraria dels llibreters va repartir entre els treballadors agremiats fou de 320,

149. BC, Manuscrits, Llibre de la administració dels salms, misses i beceroles de la confraria dels llibraters, 1623-1637, ms. Bergnes-Confraria dels Llibreters, 3. És important tenir en compte que la quantitat de llibres que la confraria repartia cada any entre els llibreters no indica necessàriament la quantitat de llibres que es venien al públic, ja que cal considerar que una part deuria quedar enmagatzemada a les botigues. És per això que és preferible prendre com a referent la mitjana anual del període indicat, sobretot tenint en compte que les xifres varien molt d'un any a l'altre. De fet, l'explicació d'aquesta variació probablement té a veure amb l'estoc de llibres que quedava enmagatzemat a les llibreries, cosa que motivava que els llibreters uns anys prenguessin més salms i beceroles al venedor de la confraria i altres anys menys.

150. En aquesta època, els salms i les beceroles s'imprimien en format de setzè, però mentre que els salms constaven de 32 pàgines, les beceroles en tenien 16. És per això que de salms se'n feien cinc-cents exemplars per cada raima de paper i de beceroles mil. El registre de la confraria dels llibreters inclou també la venda de "misses" que, de vegades, figuren comptabilitzades juntament amb els salms i les beceroles, per la qual cosa l'estimació seria lleugerament més baixa. Les misses eren també d'un petit llibret de 32 pàgines en setzè. Se'n conserva un exemplar de 1630. *Modo de ofrecer todas las missas, predicado en la parroquia de santa Maria del Pino, Quaresma del año 1630, por el padre Honorato Rio, de la Compañía de Jesús, con otras cosas provechosas*, Barcelona: Sebastià Mathevat, 1630. BC, 8-I-C 9/26.

cosa que representa una mitjana anual de 53 raimes. Una estimació basada en els mateixos criteris permet deduir que al llarg d'aquest període la producció va ser d'aproximadament unes 18.000 unitats anuals de beceroles i la mateixa quantitat pel que fa als salms.¹⁵¹

La confraria dels llibreters també va aconseguir el monopoli de la venda d'altres llibres destinats a l'ensenyament, com els franselms, els antonis o les doctrines. Sortosament, en aquest cas el registre dels exemplars distribuïts entre els membres del gremi és més explícit. Entre els anys 1635 i 1650 el venedor de la confraria va repartir un total de 33.500 franselms, cosa que suposa una mitjana anual de 2.093 exemplars. En el cas dels pelegrins, en els mateixos anys se'n van arribar a repartir fins a 20.854, que representa una mitjana de 1.303 llibres cada any.¹⁵²

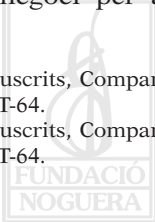
Les obres destinades a l'aprenentatge de la gramàtica van gaudir, d'igual manera, d'una gran comercialització. Segons consta en el mateix registre, de l'obra d'Antonio de Nebrija —els antonis— la confraria dels llibreters en va repartir entre els mestres agremiats un total de 18.934 exemplars durant el període de 1635 a 1650, que representen una mitjana anual de 1.183 llibres. De la sintaxi d'Erasme, els llibreters en van prendre un total de 3.825, cosa que suposa una mitjana de 239 erasmes cada any. De les epístoles de Ciceró se'n van repartir 1.289 exemplars, o sigui 80 de mitjana, mentre que de la gramàtica de Joan Torrella —els torrelles— la confraria en va distribuir 2.771 al llarg del mateix període; és a dir, una mitjana anual de 173 exemplars.

Finalment, entre 1635 i 1650 la confraria va repartir 26.129 exemplars de la doctrina de Ledesma, o sigui, una mitjana de 1.633 exemplars cada any, mentre que de l'obra de Jeroni Taix —el *Llibre del Roser*— la quantitat total repartida entre les botigues dels llibreters de Barcelona en el mateix període va ser de 6.420 unitats, una mitjana anual de 401 exemplars. Cal tenir també molt en compte que el període esmentat es correspon amb uns anys de forta conflictivitat, motivada per les guerres entre els reis de França i d'Espanya, cosa que fa pensar que en moments de més estabilitat el consum de llibres podia ser fins i tot major.

Sigui com vulgui, aquestes xifres indiquen que la venda de llibres d'ensenyament era un bon negoci per als llibreters. En el cas dels

151. ANC, Col·lecció de Manuscrits, Companyia dels llibreters. Subministrament als agremiats, 1635-1662, ANC1-25-T-64.

152. ANC, Col·lecció de Manuscrits, Companyia dels llibreters. Subministrament als agremiats, 1635-1662, ANC1-25-T-64.

salms i les beceroles el marge de benefici era molt elevat. Per cada raima de beceroles —que eren mil exemplars— els llibreters obtenien uns ingressos de 166 sous, ja que es venien al públic a dos diners la unitat. Per tant, tenint en compte que la confraria distribuïa els salms i les beceroles a un preu de 25 sous per cada raima, el rendiment, pel que fa a les beceroles, era del 650%. En el cas dels salms, en canvi, el marge de benefici era del 500%, ja que el preu de venda era de tres diners la unitat, de manera que per cada raima venuda —cinc-cents salms— els llibreters ingressaven 125 sous.¹⁵³

Tanmateix, amb el pas dels anys, l'increment de les despeses d'impressió va fer que el repartiment de salms i beceroles a 25 sous la raima esdevingués inviable per a la confraria dels llibreters. És per això que el 1675 els cònsols van sol·licitar al Consell de Cent l'autorització per modificar l'ordinació concedida cinquanta anys abans. La confraria argumentava que el cost del paper i de la impressió havia augmentat molt, de manera que es perdien diners, cosa que, a parer dels cònsols, posava en perill la supervivència de la mateixa confraria.

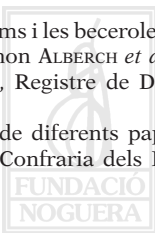
Vuy la raima de paper val deu reals y lo fer-la estampar una lliura, vuit sous, ab que avent la confraria de proveir dits confreres y confrereses de sams, basaroles y misses, a rahó de vint y sinch sous la raima, segons la sobredita ordinació, además de perder-i molt ve a destruir-se de tal manera que se imposibilite del tot.¹⁵⁴

El govern municipal va autoritzar a la confraria que el preu dels salms i beceroles que es venien als llibreters agremiats s'incrementés fins a 60 sous per cada raima. En una altra súplica presentada al Consell de Cent més o menys en aquesta època, els cònsols dels llibreters van sol·licitar també la renovació de la potestat per poder subministrar altres llibres, com franselms, pelegrins o antonis, als membres del gremi. “[Que] les estampades se farà a costa de dita confraria dels dits llibres de antonis, del Roser, memòries espirituals, doctrines cristianes, fransels y pelegrins, solament y no de altres ajén y sien tinguts y obligats los confreres y confrereses de aquella de comprar dits llibres stampats per dita confraria.”¹⁵⁵

153. El preu de venda dels salms i les beceroles ha estat pres de les tarifes aprovades pel virrei de Catalunya el 1655. Ramon ALBERCH *et al.*, *Gremis i oficis a Girona...*, p. 303.

154. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 1675, f. 87v-88v, 11 de març de 1675.

155. BC, Manuscrits, Llibre de diferents papers de la confraria de Llibreters de Barcelona, 1591-1706, ms. Bergnes-Confraria dels Llibreters, 2, f. 11, s. d.

A pesar de l'increment del cost de la impressió, la venda de llibres d'ensenyament continuava reportant bons ingressos i, per això, els llibreters procuraven que es respectés el privilegi que els garantia el monopoli de la venda al detall. Això va generar nombrosos conflictes entre els impressors i els llibreters de Barcelona, sobretot a partir del darrer terç del segle XVII. L'octubre de 1671 la confraria dels llibreters va signar un conveni amb l'impressor Rafael Figueró per tal que s'ocupés, en exclusiva, de produir els salms i les beceroles que la confraria repartia entre els seus membres. Entre les condicions hi figurava que Figueró en podria imprimir i vendre pel seu compte, sempre que en el peu d'impremta no hi figurés que s'havien fet "a costa" de la confraria dels llibreters.¹⁵⁶

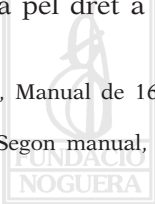
La resta dels impressors van reaccionar obertament en contra d'aquest acord. En un consell de la germandat dels estampers de Barcelona, celebrat el novembre de 1671, Josep Soler i Onofre Balmes, actuant com a administradors, van informar als seus companys que els llibreters de la ciutat havien acordat fer imprimir els salms i les beceroles a un sol impressor, "convenint-se entre ells no anar ningú a comprar sinó a los de dita confraria". Davant d'això, els administradors de la germandat dels estampers van proposar als seus companys iniciar un plet a la Reial Audiència contra la confraria dels llibreters, amb l'objectiu d'aconseguir el dret de vendre llibres al detall i de manera pública i, en segon lloc, anul·lar l'acord que els llibreters havien signat amb Rafael Figueró, cosa que, segons els administradors de la germandat dels estampers, constituïa un monopoli.

Y axí nos ha aparegut —proposaven Soler i Balmes— intentar-los per est effecte una causa en la Real Audiència, demanant que dits llibraters no-ns impedisca lo poder vèndrer llibres en nostras casas y en altra qualssevol part de la present ciutat, pública y palesament, ab botiga uberta, tant enquadernats com sens enquadernar, per ésser los estampers los verdaders llibraters (...). Y sien los cònsols de dits llibraters privats de poder prohibir a sos confreres de comprar psalms, bassaroles y missas en la estampa los aparexerà, per ésser assò un manifest monopoli y contra lo bé comú de tot lo Principat.¹⁵⁷

Això fou el punt de partida d'un llarg conflicte entre els llibreters i els impressors de Barcelona pel dret a vendre llibres de manera pú-

156. AHPB, Francesc Cortés, Manual de 1671, 807/1, f. 211v-213, 31 d'octubre de 1671.

157. AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f. 202v-204, 10 de novembre de 1671.

blica, que es va mantenir fins ben bé a principi del segle XVIII, en un moment que, gràcies a una conjuntura econòmica favorable, la indústria editorial catalana havia fet un important salt endavant.¹⁵⁸

La disputa per la venda de salms i beceroles va continuar al llarg dels anys posteriors a la signatura del conveni entre els llibreters i Rafael Figueró. El novembre de 1677 els cònsols de la confraria van ser informats que a casa de Manuel Serra, llibreter de Barcelona, s'havien trobat “dos partidas, una de sa[l]ms y una de bacerolas” que portaven el nom de la confraria dels llibreters, les quals, segons sembla, havien estat comprades directament al taller de Figueró. Uns dies després, aquest impressor va protagonitzar un episodi una mica grotesc, ja que, després d'haver venut uns salms a un sastre que es deia Miquel Raurell, el va empaitar pel carrer de la Bòria i els hi va tornar a prendre. Arran d'aquests fets, els cònsols de la confraria dels llibreters van fer una inspecció al taller de Figueró, acompanyats d'un oficial reial. Amagades en un calaix del taller hi trobaren 104 dotzenes de salms i de beceroles, “ab lo senyal de dita confraria”.¹⁵⁹

Els llibreters, aleshores, van denunciar Rafael Figueró als tribunals per haver venut salms i beceroles amb el nom de la confraria, incomplint, d'aquesta manera, l'acord signat l'any 1671, que impedia a l'impressor vendre'ls pel seu compte amb la imatge de sant Jeroni, el distintiu dels llibreters. Figueró, per la seva part, va al·legar que els llibreters havien estat els primers d'incomplir els pactes, ja que els cònsols havien fet imprimir salms i beceroles a altres impressors. Al llarg del procés diversos impressors van donar la raó a Figueró, testificant que havien rebut encàrrecs per part de la confraria dels llibreters. És el cas de Vicenç Surià, que va declarar que uns anys abans, quan treballava a la impremta de Jacint Andreu, havia imprès dues bales de salms en nom de la confraria —uns deu mil exemplars—, mentre que l'any 1676, quan administrava el taller de la família Cormellas, va fer una bala de salms i una altra de beceroles, o sigui cinc mil i deu mil llibrets, respectivament.¹⁶⁰

158. Sobre les disputes entre els llibreters i els impressors de Barcelona, vegeu: Xevi CAMPRUBÍ, *L'impressor Rafael Figueró...*, p. 103-107; així com també: Xevi CAMPRUBÍ, “Llibres i lliure comerç a la Barcelona moderna: els conflictes entre l'impressor Rafael Figueró i la confraria dels llibreters (1671-1711)”, *Recerques*, 65 (2012), p. 75-107.

159. AHPB, Francesc Cortés, Setè manual, 807/7, f. 211v-212v, 12 de novembre de 1677. Sobre aquest afer, vegeu també: ACA, Reial Audiència, Plets Civils, 23921.

160. ACA, Reial Audiència, Plets Civils, 23921, s. f., 9 de novembre de 1677.

Els salms i les beceroles es venien arreu del país. A Mataró, per exemple, segons un inventari fet l'any 1638, el botiguer Jaume Tria disposava d'una variada oferta de llibres d'ensenyament. En concret, a la seva botiga hi havia “dotse dotsenes de sams y baseroles; una dotsena de pelegrins y altra de flansems [y] mitja dotsena de doctrines”. A la botiga de Jaume Picaire, també de Mataró, el 1649 hi havia “mitja grossa [sis dotzenes] de salms de tots, una dotsena y mitja de doctrines, mitja grossa de pelegrins i flantemps, una dotsena de antonis, una dotsena de arasmes”.¹⁶¹

L'any 1678 el llibreter Francesc Llopis va declarar a la Reial Audiència que l'impressor Rafael Figueró havia pres de la seva botiga “cinc grossas” de salms i de beceroles enquadernats —un total de 720 exemplars—, “los quals digué dit Figueró volia per aportar-los a la fira de Olot”.¹⁶²

Antoni Lacavalleria, propietari d'una de les impremtes de Barcelona, va tenir un conflicte amb els arrendataris del dret de la lleuda de Mediona, ja que li volien cobrar aquest impost per poder treure un carregament de llibres impresos de Barcelona. El 1686, després d'obtenir una sentència favorable, Lacavalleria va reclamar als arrendataris que deixessin sortir de la ciutat una partida de llibres que enviava a Girona i a Figueres, entre els quals hi havia diversos exemplars de salms, beceroles, franselms, antonis i llibres del Roser.¹⁶³

Una altra prova del comerç de llibres d'ensenyament es troba a Reus, on l'any 1688 hi hagué un conflicte entre les confraries de la vila, que es disputaven la potestat de cobrar a un “marxant o quinquellaire” el dret de vendre diversos productes al mercat local. A banda d'objectes de fusta i de metall, com, per exemple, culleres, boxets, pipes, agulles o miralls, el quincallaire també venia “estampas sobre pergamí o paper, finas o ordinàries, esca, llucquets ensofrats, rosaris, pronòstichs, basaroles, psalms y altres llibres menuts, cordonerias, vetas y canquilleries semblants”.¹⁶⁴

L'any 1685 la confraria dels llibreters de Barcelona va arrendar el monopoli de la venda de salms i beceroles a Jacint Escona, un dels llibreters de la ciutat, per un termini de dotze anys. Durant aquest

161. Joan GIMÉNEZ BLASCO, “Aspectes culturals d'una vila de l'Antic Règim. Mataró, segle XVII”. *I Sessió d'Estudis Mataronins*, 1985, p. 3 1-40.

162. ACA, Reial Audiència, Plets Cívils, 23921, s. f., 25 d'abril de 1678. Una “grossa” equival a dotze dotzenes.

163. ACA, Reial Audiència, Plets cívils, 18523, s. f., 22 de juliol de 1686.

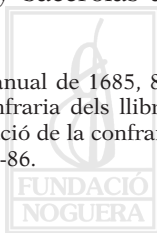
164. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1693-1710, p. 67, 29 d'agost de 1694.

temps, l'arrendatari es comprometia "per son compte y a sos gastos, de haver de fer estampar tots los sams y bassaroles seran manester". Amb els ingressos obtinguts, Escona s'havia de fer càrrec d'eixugar els deutes de la confraria, principalment un censal de 35 lliures de pensió anual. La resta de confreres llibreters, per la seva banda, estaven obligats a comprar sis mans de salms i beceroles cada mes, o en cas contrari, a pagar sis sous.

Per saber la quantitat d'exemplars de salms i de beceroles que la confraria repartia a cada botiga de llibreter cal, de nou, fer una estimació. En el supòsit que les sis mans fossin només de salms, vol dir que la confraria lliurava uns cent cinquanta exemplars al mes a cada un dels llibreters de la ciutat. Si fossin de beceroles, en canvi, la quantitat mensual repartida a cada botiga seria de tres-cents exemplars. Si la venda de salms i beceroles fos més o menys igual, aleshores se'n repartien unes cent unitats al mes de cada. L'any 1685 la confraria de Sant Jeroni dels llibreters de Barcelona estava formada per una vintena de membres, cosa que significa que si cada un d'ells venia cent salms i cent beceroles al mes, la venda anual seria d'uns vint-i-quatre mil exemplars de cada un dels dos llibrets. Cal advertir, però, que l'obligació dels llibreters de comprar sis mans de salms i beceroles cada mes a la confraria és un indicador de la producció i en cap cas de la venda al detall. És molt probable, en aquest sentit, que els llibreters no venguessin la totalitat de les sis mans cada mes i que tinguessin un estoc de llibres per vendre en els seus magatzems.¹⁶⁵

L'any 1688, alguns confreres, entre els quals hi havia Josep Moyà i Joan Pahissa, es van queixar a la confraria dient que l'acord signat amb Escona era un monopoli que anava contra el lliure comerç que garantien les Constitucions catalanes. Entre altres coses, argumentaven que l'arrendament de la venda dels salms i les beceroles no havia servit per pagar els deutes de la confraria, però sobretot denunciaven que l'acord amb Escona només beneficiava aquells llibreters que portaven llibres per vendre a les fires i que, en conseqüència, eren capaços de gastar sis mans de salms i de beceroles cada mes. És per això que els llibreters representats per Moyà i Pahissa demanaven l'anul·lació de l'acord. "Esta part no vol continuar la obligació del acte que feren y firmaren de pendre sams y bacerolas a dit Escona, per trobar-se la

165. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1685, 846/5, f. 148-150v, 27 de setembre de 1685. Sobre els membres de la confraria dels llibreters, vegeu la "llista de llibreters y llibreteres agremiats des de la fundació de la confraria", dins: Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Història dels antichs gremis...*, p. 76-86.

major part dels confreres impossibilitats y ser distret de grandíssim detriment de la confraria y confreres.” Segons es desprèn d'aquesta petició, la distribució anual de salms i beceroles entre els membres del gremi era de sis bales, o sigui seixanta raimes, la qual cosa vol dir que en aquesta època, seguint el mateix criteri de repartiment, els llibreters de Barcelona venien, entre tots, uns vint mil exemplars anuals de cada un dels dos llibrets.¹⁶⁶

L'any 1715 la confraria dels llibreters va tornar a adjudicar-se el monopoli de la venda de llibres d'ensenyament a la ciutat. “Que de aquí al devant per compte de dita confraria se imprimescan y estampen bacerolas, samps, flantemps, palegrins, doctrinas, memorias y llibres del Roser”, va acordar. L'objectiu, segons sembla, era pagar els deutes, així com també els tributs imposats per l'administració borbònica. “Attenent y considerant dita confraria trobar-se de present molt exausta y sens medis per poder donar la justa y deguda satisfacció al que vuy se troba déurer, així per rahó del que ha manllevat per pagar lo donatiu al Rey nostre Senyor, Déu lo guarde, com de pencions de censals y per altres causas y rahons.” En virtut d'això, la confraria va encarregar l'edició de les obres d'ensenyament al llibreter Joan Pau Martí, propietari d'una de les impremtes de Barcelona.¹⁶⁷

L'any 1722 els cònsols de la confraria dels llibreters van signar un acord semblant amb l'impressor Pau Campins per tal que s'ocupés durant cinc anys d'imprimir “tota la menudència y llibres que dita confraria, a gastos de aquella, durant dit temps haurà de fer imprimir o estampar”.¹⁶⁸

Un inventari fet l'any 1726 per un notari, a instància de la Universitat de Cervera, va mostrar que a les botigues dels llibreters i als tallers dels impressors de Barcelona hi havia emmagatzemats fins a 550.000 exemplars de llibres d'ensenyament. En concret, entre altres, hi havia 222.192 beceroles, 127.295 salms, 41.882 franselms, 57.082 pelegrins, 12.842 antonis, 2.192 epístoles de Ciceró, 5.904 torrelles, 2.066 erasmes, 39.650 doctrines de Ledesma i 7.142 llibres del Roser.¹⁶⁹

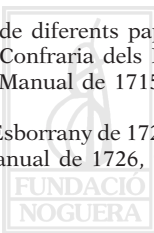
L'any 1729 va caldre fer un nou inventari, que va donar com a resultat l'existència a Barcelona d'un estoc de llibres d'ensenyament

166. BC, Manuscrits, Llibre de diferents papers de la confraria de Llibreters de Barcelona, 1591-1706, ms. Bergnes-Confraria dels Llibreters, 2, f. 12-17.

167. AHPB, Jeroni Brotons, Manual de 1715, 865/38, f. 4v, 27 de gener de 1715; *ibídem*, f. 16, 13 de febrer de 1715.

168. AHPB, Jeroni Brotons, Esborrany de 1722, 865/8, f. 346, 17 d'octubre de 1722.

169. AHPB, Agustí Güell, Manual de 1726, 960/1, f. 84v-91v, 1 d'abril de 1726.

format per uns quaranta-cinc mil exemplars, o sigui, gairebé mig milió menys que tres anys abans. L'explicació que donaven els llibreters era que els que mancaven s'havien venut. "Por el transcurso de este tiempo (...) se hayan consumido la mayor parte de los [libros] que denunciaron [en 1726]." Aquest nou inventari permet constatar l'extraordinari volum de producció i de vendes que representava el comerç de llibres d'ensenyament.¹⁷⁰

Tots aquests llibres d'ensenyament es van continuar usant a les escoles catalanes al llarg del segle XVIII. A l'estudi municipal de Vidrà, per exemple, l'any 1742 hi havia diversos exemplars d'aquests llibres, segons consta en un inventari fet a instància de Jaume Coll, hereu del mas Coll de Vidrà, nebot d'Hilari Coll, mestre de minyons de la vila. En concret, entre una seixantena de títols, hi figurava "un tomo del vocabulari de Antoni, en foli, usat (...); un tomet en octau de sumar y restar, molt usat; un tomo en octau de explicació de doctrina cristiana, molt usat (...); un Ciceró, en octau, usadíssim (...); un Antoni, en octau, comentat, molt usat; una Doctrina de Belarmino, molt usats; dos Arasmas, usadas".¹⁷¹

El control de la qualitat. Exàmens i càstigs

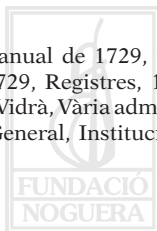
Per assegurar el bon funcionament de les escoles municipals en alguns pobles es nomenaven rectors, prefectes o protectors, els quals, entre altres coses, tenien la missió de controlar la feina dels mestres. L'escola fundada a Olot pel sagristà Sebastià Ferrussola establia, segons consta en el seu testament, fet el 1568, que els administradors havien de ser dos sacerdots de la comunitat i dos laics, amb l'obligació de vetllar pel bon funcionament de l'estudi. Aquesta disposició es va respectar en l'acord que els marmessors de Ferrussola van signar poc després amb el consell d'Olot.¹⁷²

A Cervera, de la mateixa manera, existien uns rectors de l'estudi, amb unes funcions semblants. El 1604, per exemple, el consell va elegir Jaume Guitart i Josep Mensa per rectors de l'escola pública, amb l'encàrrec explícit "de haver de visitar cada semana una vegada lo

170. AHPB, Agustí Güell, Manual de 1729, 960/2, f. 51-57, 25 de juliol de 1729; ACA, Reial Audiència, Consultas, 1729, Registres, 143, f. 15-17v, 19 de juny de 1729.

171. ABEV, Fons parroquial, Vidrà, Vària administració, Magisteri, Q-1 (1742-1923).

172. ADG, Cúria i Vicariat General, Institucions de causes pies, 1, f. 58, 20 d'octubre de 1568.

studi". Any rere any, el consell repetia el nomenament d'aquests rectors per supervisar el funcionament de l'escola municipal.¹⁷³

En moments concrets, els consells nomenaven una comissió d'experts amb l'encàrrec de solucionar algun problema. L'any 1633 el conseller en cap de Vic va exposar que ell, personalment, havia comprovat la manera com s'ensenyava als minyons que anaven a l'Estudi General. "Y ha trobat —explicava el conseller— que ni en lo llegir ni scriurer, ni en la gramàtica ni philosophia ni theologia, no-s llege[ix] ni ensenya del modo es deu." El consell va determinar formar una quatreta o comissió de quatre persones per engegar una reforma de l'estudi.¹⁷⁴

A la Seu d'Urgell, a partir de mitjan segle XVII, entre els oficis públics nomenats anualment pel consell local hi figuraven els "prefectes dels estudis", que s'ocupaven de supervisar la gestió de l'escola municipal.¹⁷⁵

L'any 1657 el bisbe de Barcelona, Ramon de Sentmenat, va donar una sèrie d'instruccions encaminades a regular l'ensenyament a les escoles de la ciutat. Entre altres coses, va ordenar que uns quants mestres actuessin com a examinadors, per vetllar si les seves indicacions es complien. "Manam als examinadors per nos anomenadors que ab assistència del fiscal de [la] nostre Cort, visiten sovint las escolas y nos fassan relatió del que trobaran y advertiran ésser digne de remey, de punició o càstich." Aquell any el bisbe va nomenar per examinadors els mestres Joan Pons, Andreu Puig, Isidoro Nogués i Miquel Barrera.¹⁷⁶

Amb aquesta mateixa finalitat, el 1665 el bisbe Alonso de Sotomayor va nomenar examinadors els mestres Andreu Puig i Isidre Nogués, per tal que "visiten de tres en tres mesos las escolas y nos fassan relatió del que trobaran y advertiran ésser digne de remey".¹⁷⁷

De nou, el 1678 el bisbe de Barcelona va donar unes instruccions encaminades a assegurar el bon funcionament de les escoles, mostrant-se especialment molest per l'incompliment de les ordres donades anteriorment. "Attesa la negligència gran que fins vuy y ha hagut en visitar las escolas (...) y conciderant lo dany que d-esta falta resulta en la criaença de la joventut, per no attèndrer-se a constitucions ni mandatos." És

173. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre de Consells, 1605, f. 15, 28 de desembre de 1604. Un altre exemple, aquest de 1620, a: ibídem, Llibre de Consells, 1621, f. 13, 28 de desembre de 1620.

174. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1630-1638, Llibre 16, f. 234 i 237-238, 22 i 23 de juny i 18 de juliol de 1633.

175. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1661-1707.

176. ADB, Comú, 1656-1658, Llibre 81, f. 151, 7 d'agost de 1657.

177. ADB, Comú, 1662-1666, Llibre 83, f. 285, 21 de juliol de 1665.

per això que el bisbe va manar que, sota pena d'excomunicació, es fessin dues visites anuals a les escoles de la ciutat. En aquestes visites els examinadors havien de prendre jurament al mestre de cada escola sobre si havia fet confessar els minyons almenys un cop al mes, si els havia ensenyat la doctrina cristiana, si els havia instruït "en lo sant temor de Déu, per la memòria dels novíssims" —és a dir, si els havien mostrat les imatges dels "desenganyys"— i, finalment, si "ha ensenyat als minyons lo ajudar [a] missa y lo modo de confessar-se y combregar".¹⁷⁸

L'any 1719 l'aleshores vicari general de la diòcesi de Barcelona, Pere Copons, va insistir en la necessitat de fer visitar les escoles de la ciutat. En unes noves ordinacions adreçades als mestres s'establia que els examinadors anessin a les escoles almenys un cop cada tres mesos, "y nos fassen relació del que trobaran y advertiran ésser digne de remey y de punició o càstich".¹⁷⁹

D'una manera semblant, entre les recomanacions que els regidors de Berga acostumaven a deixar als seus successors hi figurava la de visitar l'aula de gramàtica de la vila, per tal d'assegurar-se que el mestre ensenyava com calia. Així és, per exemple, com ho explicitava el testament dels regidors sortints l'any 1728.

Se recomana encaridament als senyors regidors que, de temps en temps, vajan a visitar la aula de gramàtica, a fi de vèurer la formalitat ab què ensenya lo pare mestre, perquè en la visita per nosaltres feta havem trobat que los estudiants estavan molt faltats de repetir lo Ciceró, encara que las composicions las fan sufficientment bé. Y també estan faltats los estudiants de saber vocables, assegurant que és de gran convèniencia la visita de dits senyors regidors per la ensenyansa y bona educació dels fils de la vila.¹⁸⁰

A vegades s'examinaven les capacitats dels minyons, cosa que, generalment, consistia a avaluar si tenien un nivell suficient de llegir i d'escriure per poder passar a l'aprenentatge de la gramàtica. A Vic, per exemple, les ordinacions de l'Estudi General aprovades el 1603 decretaven "que lo mestre de la primera classe [de gramàtica] no admeta student algú en ella sens pòlica de examen sobre legir y scriure". Igualment, les noves ordinacions de 1627 també establien que cada mes de setembre el rector dels estudis hagués d'"examinar los minyons

178. ADB, Comú, 1678-1680, Llibre 88, f. 118, 24 de desembre de 1678.

179. ADB, Comú, 1716-1723, Llibre 95, s. f., 22 de desembre de 1719.

180. ACBR, Ajuntament de Berga, registre dels negocis del comú, 1729-1732, f. 30.

[que] volran comensar a oir grammàtica, si saben còngruament llegir, scriure y decorar lo Antoni de Nebrissa”. De la mateixa manera s’ordenava que “no puga ningun catedràtich acceptar ningun student, ni passar los gramàtichs de una classe al altre sens pòlissa del rector o vicerector de dit studi”.¹⁸¹

Per controlar l’assistència a les aules de gramàtica les ordinacions de l’Estudi General de Vic —seguint el mètode dels jesuïtes— establien l’elecció d’un decurió per cada deu estudiants, “lo qual cada lliçó tinga cuydado si tots los noms y seran. Y faltant-ne algú done rahó dit vicerector al vadell que encontinent vaja a la casa del student que falta per saber la veritat”.¹⁸²

L’any 1708 el consell vigatà va acordar una nova modificació de les ordinacions de l’estudi, amb la qual s’enduria el requisit de tenir una bona formació gramatical per poder accedir als estudis de filosofia. El consell argumentava que la promoció als estudis superiors “sens los principis necessaris y fonament sufficient” havia causat un gran dany a la Universitat Literària. “Lo examen —establien les noves ordinacions— serà preguntar los examinadors de tota la gramàtica en lo que-ls serà ben vist, ab llenguatge llatí, responnent axí mateix en llatí los examinandos y fer-los compòndrer en llatí.”¹⁸³

De la mateixa manera que en les anteriors, les ordinacions de 1708 establien que els joves que volien estudiar gramàtica havien de passar un examen de llegir i escriure, “y axí mateix saber de memòria de Antoni de Nabrisa los noms y verbs fins a todas las parts inclusive”. A la vegada, per poder entrar a la segona aula de gramàtica, els alumnes havien de ser examinats “de tot lo Antoni de Nabrisa (...) y saber de cor la major part de las reglas del Arasma”. El perfeccionament dels coneixements sobre les obres de Nebrija i d’Erasmus era també requisit indispensable per passar als cursos tercer i quart de gramàtica.¹⁸⁴

L’any 1706 el consell de Vilanova i la Geltrú va nomenar uns examinadors per avaluar el nivell dels estudiants. “Y si no se troban hàbils [que] se despedesca lo mestre de gramàtica”, es va acordar. El 1726, de nou, els regidors de Vilanova van demanar als frares caputxins del

181. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1601-1605, Llibre 11, f. 177, 2 d’octubre de 1603; ibídem, 1622-1630, Llibre 15, f. 395, 10 de setembre de 1627.

182. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1622-1630, Llibre 15, f. 395, 10 de setembre de 1627.

183. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1708-1710, Llibre 30, f. 71, 14 de setembre de 1708.

184. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1708-1710, Llibre 30, f. 71, 14 de setembre de 1708.

convent de la vila examinar els alumnes, una prova, segons deien, “que de tant en tant temps se acostuma fer per saber com va la ensenyansa de gramàtica”. Els frares van concloure que els alumnes no sabien “lo que deurien saber, lo que se atribueix a falta de llur mestre”. És per això que l'ajuntament va acordar buscar un altre mestre.¹⁸⁵

En alguns pobles es donaven incentius als minyons per assistir a catequesi. L'any 1689 el consell d'Olot va acordar que es donessin dues lliures al mestre de gramàtica “per a comprar premis per donar als minyons acudan a la ensenyansa tots los diumenjas fa de la doctrina en la present vila, per ser cosa molt utillosa als minyons per ha saber y seguir los preceptas de Déu”. El 1699 el sacerdot Joan Costans, mestre de gramàtica d'Olot, va rebre dues lliures “per comprar imatges de sants per donar als minyons [que] acistexen a la doctrina en la iglésia parroquial”. De nou, el 1707, el consell d'Olot va donar uns diners al mestre que ensenyava gramàtica, que es deia Baltasar Sala, “per donar als minyons assisteixen a la doctrina se ensenya públicament en la present vila, la mateixa quantitat que en los demés anys se és acostumat donar”. Un darrer exemple l'aporta l'acord que l'Ajuntament d'Olot va adoptar el 1721 de pagar “los rosaris que se han donat en premi en la doctrina christiana que se ensenya en la iglésia parrochial de la present vila en tots los dias de festas”. No obstant això, els regidors van deliberar també “que en avant no se donen més rosaris per premis en atenció del molt gasto és, sinó que se donen estampes”.¹⁸⁶

De vegades, els consells locals adoptaven mesures —fins i tot punitives— per fer guardar les formes a l'estudi. El 1506 el consell de Cervera va requerir al mestre vetllar pel bon comportament dels minyons que anaven a l'escola i va encarregar-li que un batxiller els vigilés durant les hores d'esbarjo, “perquè no puguem fer alguns desordes. O que y pose algun studiant que sie persona que tingue bon cap e persona de bé”.¹⁸⁷

L'any 1595 els rectors de l'estudi d'Olot van demanar autorització al bisbe de Girona per poder aplicar càstigs. “Moltes voltes se a vist —asseguraven els rectors— que alguns estudiants tenian poch respecta

185. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1665-1710, 12, f. 331v, 27 de desembre de 1706; ibídem, 1725-1742, 14, f. 16v, 22 d'abril de 1726.

186. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1687-1691, f. 66, 19 de desembre de 1688; ibídem, Manual de la universitat, 1699-1704, f. 4, 27 de desembre de 1699; ibídem, 1704-1715, s. f., 27 de desembre de 1707; ibídem, Manual de negocis de la universitat, 1721-1722, s. f., 27 de desembre de 1721.

187. ACSV, Ajuntament de Cervera, Llibre de Consells, 1506, f. 42v, 4 de novembre de 1506.

y deyen paraules de agravi y merexadores de càstich a dit mestre y a altres persones.” Per això, suplicaven que el bisbe els concedís llicència “de poder castigar los studians qui faran algun delicte en lo studi y contra del mestre de aquell”.¹⁸⁸

El consell de Vic, per la seva banda, en les primeres ordinacions de l'Estudi General, aprovades cap a final del segle XVI, va establir mesures per assegurar el control de les aules, entre les quals hi havia la prohibició de qualsevol tipus de joc. “Per quant lo dia de Santa Catharina y Sant Nicolau acostumen los studians fer alguns jochs y altres cosas indecents en dit studi, que aquests afers sian totalment supresos. Y si no cessen, [que sien] reclusos per lo mestre de gramàtica qui està en dit studi.”¹⁸⁹

Els consellers de Vic asseguraven que en el curs de gramàtica hi havia un gran nombre d'estudiants, alguns dels quals ja eren difícils de manejar. “Molts d'ells ja de edat que no és capàs de disciplina ni fèrula (...) y alguns d'ells fan algunas insolèntias e desobedièntias al mestre de dita aula”, deien. És per això que el consell va donar ple poder al mestre “que tots los studians que no seran capassos de fèrula los puga posar en los seps, o en presó”. L'any 1591, en fer unes obres a la casa de l'estudi, els consellers van ordenar “fer un loc per un cep per los qui seran malcriats”.¹⁹⁰

Posar un estudiant sota la fèrula significava vigilar-lo o fer-lo obeir. Una fèrula, de fet, era una palma, feta de canya o de fusta, amb la qual els mestres assotaven els minyons. Segons que assenyala Buena-ventura Delgado, la fèrula, que amb els anys esdevindria el símbol de la professió de mestre, era el càstig habitual a les escoles regentades pels jesuïtes. Una prova de la utilització d'aquest objecte es troba en el debitori que Esteve Mas, mestre d'escola de Barcelona, va signar el 1629 a Coloma Espital, vídua de Rafael Espital, fuster d'aquella ciutat, pel preu d'unès “pales de ventalls de palma”.¹⁹¹

En algunes escoles, fins i tot, es va haver de prohibir que els estudiants portessin armes. L'any 1595 els protectors de l'estudi d'Olot

188. ADG, Cúria i Vicariat general, Notaria, G-89, f. 168v-171v, 12 de juny de 1595.

189. AMV, Universitat Literària, Varis, s. XVII-XVIII, 14.6, s. f.; Ramon RIAL i CARBONELL, *L'ensenyament superior...*, p. 339.

190. Ordinacions de l'Estudi General de Vic, reproduïdes a: Ramon RIAL i CARBONELL, *L'ensenyament superior...*, p. 339; AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1587-1593, Llibre 9, f. 228, 4 de novembre de 1591.

191. AHPB, Pere Lluell, Manual de 1629, 586/58, s. f., 5 d'agost de 1629; Buena-ventura DELGADO, *La educación en la reforma...*, p. 168.

van rebre la potestat de requisar-les. “Que pugan y sia lícit a dits protectors que si y haurà algun studiant que aporte daga o altres armas desonestes [que] les y pugan pendrà.”¹⁹²

D'igual manera, les ordinacions de l'Estudi General aprovades pel consell de Vic l'any 1627 prohibien expressament la tinença d'armes a l'escola.

Que lo vicerector, per la quietut de dit studi [que] tingue de anar dos o tres vegadas a la senmana al dit estudi a les hores que li apparexerà y allí tenir compte y mirament que los studiants no aporten armas axí offensivas com defensivas. Y per veure assò a hora desocupada regonexerà las aulas y als studiants que trobarà ningun gènere de armas castigarà, posant-lo a la presó del studi o del bisbe per lo temps li apparexerà. Y si lo tal o tals segona vegada seran trobats ab ditas armas sien desterrats del studi.¹⁹³

Les prevencions no eren infundades. Tres mesos després d'aprovar-se aquestes ordinacions un dels membres del consell de Vic va denunciar que un alumne havia agredit un dels mestres de gramàtica amb un ganivet.

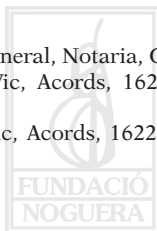
Francesch Tallander, mestre major de gramàtica, [va] voler castigar un fill del doctor Joseph Calvet per haver faltat en alguna lliçó —explicava el jurat—. Y que lo minyó no sols li fou renitent [resistent a obeir] y recusà fer lo que son mestre li manava, però encara se tragué un ganivet del stoig y arrematé al dit mossèn Tallander.¹⁹⁴

Per acabar-ho d'adobar, aquell mateix vespre, el doctor Calvet, pare de l'alumne, va anar a l'estudi i es va encarar amb el mestre, dient “molts fàstichs y pecats al dit mossèn Tallander (...) per haver castigat al dit son fill”. El consell va determinar que el fill del doctor Calvet tingués prohibida l'entrada a l'estudi fins que el pare no hagués presentat les seves disculpes. “[Que el fill del doctor Calvet] qui és estat tant renitent, descomedit y malcriat al dit mossèn Tallander, son mestre, no-l dexe entrar per estudiar en lo dit studi fins y atant que dit micer Calvet hage donada plena satisfacció als dits senyors consellers, rector, vicerector de dit studi y al dit mossèn Tallander.”

192. ADG, Cúria i Vicariat general, Notaria, G-89, f. 168v-171v, 12 de juny de 1595.

193. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1622-1630, Llibre 15, f. 395, 10 de setembre de 1627.

194. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1622-1630, Llibre 15, f. 419, 3 de desembre de 1627.

L'any 1695 hi hagué una altra agressió contra un mestre de l'Estudi General de Vic. Nicolau Fau, catedràtic de retòrica, es va queixar al consell que alguns alumnes li havien tirat pedres mentre impartia la lliçó.¹⁹⁵

D'igual manera, el mestre que ensenyava a l'estudi de Cervera l'any 1605, que es deia Jeroni de Mondragón, va denunciar al consell que un alumne l'havia tractat "ab paraules injurioses". Poc després, els paers van informar que Mondragón havia resolt no donar més classes a l'estudi, "per temor de que no rebe algun dany per dit student".¹⁹⁶

Amenaces com aquestes devien ser episodis molt puntuals. El mal comportament dels minyons es devia traduir més sovint en bretolades pròpies de l'edat. A Cervera, per exemple, l'any 1602, el consell va acordar que fossin refetes les parets que separaven l'estudi d'un hort contigu. La resolució es va prendre després d'escoltar les recomanacions dels paers, que asseguraven que el dit hort només servia "perquè de allí los studians a pedrades rompen les taulades".¹⁹⁷

En alguns pobles, això no obstant, es procurava que els càstigs fossin més mesurats. L'any 1616 el mestre de gramàtica de Mataró va rebre unes instruccions "per fer bé son offici", entre les quals hi figurava la recomanació que amb els deixebles que no parlaven el llatí de manera prou correcta "use de càstig o de misericòrdia segons sa prudència". En canvi, els jurats li recomanaven que fos contundent a l'hora de vetllar pels bons costums. "Que sia rigurós en rependre y castigar a sos dexeables los vicijs de jurar, renegar, jugar dine[r]s (excepto en pos de letres) o pendre cosa de altri, males crianses, axí de casa com públiques, jugar per pllasses y carre[r]s, y, finalmente, tota cosa de vici y mal parèxer."¹⁹⁸

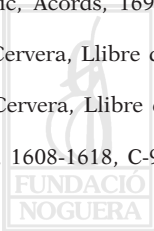
Un mètode educatiu anònim del segle XVII incloïa unes instruccions per fer obeir els minyons, inicialment amb mesures coercitives. "Serà necessari anar als fets y obres, y les primeres hauran de ésser llevar-li [al minyó] lo almorzar alguna vegada, y altres donar-li a menjar ruïnament, només de pay aygua." Si aquestes mesures no tenien el seu efecte, el següent pas, sempre en darrera instància, era el càstig físic. "També serà bé provar de donar-li alguns açots y fer-li entendre que

195. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1691-1697, Llibre 25, f. 578v, 9 de novembre de 1695.

196. ACSV, Ajuntament de Cervera, Llibre de Consells, 1605, f. 29v, 19 de març de 1605.

197. ACSV, Ajuntament de Cervera, Llibre de Consells, 1602, f. 29, 18 de juliol de 1602.

198. ACA, Notarials, Mataró, 1608-1618, C-9, s. f., 21 de setembre de 1616.

los ruïns no poden escapar de ésser castigats. Però estes execucions se han de fer quant altres medis no basten.”¹⁹⁹

De vegades, les autoritats locals exigien al mestre de l'estudi municipal que anés amb compte que els alumnes no li perdessin el respecte. L'any 1701 els jurats de Sabadell van contractar un nou mestre per ensenyar als minyons de la vila. Entre les condicions hi figurava que el mestre “es fassa menar respecte” dels seus alumnes.²⁰⁰

Això, malgrat tot, no sempre era possible. L'any 1723 el regidor primer de Sabadell va exposar a l'ajuntament que el mestre de gramàtica tenia poca pràctica i no ensenyava prou bé, “del que resulta que los licenciados se burlan d'ell”. A la poca destresa del mestre, a més, s'hi afegia la seva constitució física. “Altrement ésser aquell molt jove y de estatura molt petita, circumstàncies que bastan pera que dits licenciados ne fassen burla y redundar d'esta la total perdició dels mateixos licenciados”. Davant d'això, els regidors van acordar buscar un altre mestre.²⁰¹

L'any 1727, en la visita pastoral feta a la vila de Copons, el representant del bisbe de Vic va manar que els estudiants es comportessin amb decència quan anaven a l'església. El visitador deia tenir notícia “que los minyons que van [a] estudi no tenen aquell decoro y reverència que-s deu tenir an al temple de Déu y que se racolsen an al pàl·lit del altar, espatllant aquell [y] posen llibras [y] cartipassos a sobra la mesa del altar”. És per això que el visitador va ordenar al mestre de la vila “que los dits minyons estigan ab tota reverència y decència dins dita capella y que no se recolzen an al pàl·lit del altar, ni menos se acosten a dit altar ni posen res ni escrigan sobre la messa de dit altar”.²⁰²

Un excés de càstig, tanmateix, podia comportar una queixa per part dels pares. L'any 1729 els regidors de Berga van escriure al pare provincial de l'orde de Sant Francesc per denunciar que el frare que s'ocupava de l'estudi maltractava els minyons. “[Es] grande [el] exceso y rigor con que de algún tiempo a esta parte les trata el padre maestro Andrez Cassà, hasta que ha sido causa de haverse quebrado uno de ellos, que con el dolor muy intenso, gritos y lágrimas nos lo han participado sus padres”, asseguraven els regidors.²⁰³

199. AHCB, Manuscrits, ms. A-102.

200. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1677-1729, AMH 2532/1, f. 164v, 9 d'octubre de 1701.

201. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes, 1717-1772, s. f., 22 de febrer de 1723.

202. ABEV, Fons parroquial, Copons, Visites pastorals, 1685-1943, H-2, s. f., 28 de maig de 1727.

203. ACBR, Ajuntament de Berga, registre dels negocis del comú, 1729-1732, p. 50, 18 de febrer de 1729.

ELS MESTRES DELS ESTUDIS MUNICIPALS

Formació, procedència i mobilitat

A l'època moderna era molt habitual que els mestres que es feien càrrec dels estudis municipals fossin sacerdots. L'any 1585, per exemple, els cònsols de Cardona van contractar com a mestre de l'escola pública Gabriel Oluja, que era rector de la parròquia de Sant Esteve del Pujol. En una línia semblant, el 1599 el consell de Vic va donar el vistiplau perquè el sacerdot Jaume Vinyes, natural de Ripoll, es fes càrrec d'ensenyar gramàtica a l'estudi de la ciutat.¹

Altres exemples idèntics sovintegen també al llarg del segle XVII. “[Que] sia conduït per a ensenyar als minyons de llegir y escriure al reverent Pere Joan Quer”, va determinar el consell de Sabadell l'any 1654. D'igual manera, el 1661 la universitat de Vilanova i la Geltrú va decidir acceptar per mestre de l'estudi un canonge que es deia Baldiri Ferrer, que es va oferir per ensenyar a llegir, escriure i comptar als nens de la vila. Els paers de Tàrraga, per la seva banda, van proposar, l'any 1676, la contractació d'un mestre de gramàtica que es deia Francesc Castanyer, que era sacerdot beneficiat en aquella parròquia. Un altre exemple l'aporta el cas del capellà Enric Arbonès, beneficiat a la seu de Girona, a qui el 1683 el consell d'aquesta ciutat va oferir una remuneració per ensenyar als minyons del barri de Sant Pere.²

1. BC, Batllia de Cardona, Llibre dels Cònsols (1564-1610), Bat Car 7/4, s. f., 26 d'octubre de 1585; AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1593-1601, Llibre 10, f. 274, 17 d'octubre de 1599.

2. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1635-1657, AMH, 2531/1, f. 246, 9 d'octubre de 1654; ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1638-1665, 10, f. 249, 2 d'abril de 1661; ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de consells, 1670-1683, 25, f. 219, 26 de juliol de 1676; AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1683, 17435, f. 4, 1 de gener de 1683.

A Sant Andreu de Llavaneres, l'any 1640, el consell va acordar contractar com a mestre el vicari de la parròquia, que es deia mossèn Andreu, per un salari de 20 lliures anuals. Una cosa semblant feia el comú de Gironella, el qual exigia al vicari que es fes càrrec dels minyons. "Que-s prenga per vicari de la present vila a mossèn Joan Rohera, ab que-s tinga de obligar de tenir estudi", va ordenar el consell municipal el 1652.³

A vegades, els mestres eren frares que residien als convents locals. L'any 1505 el consell de Tàrraga va acceptar la proposta d'un franciscà que s'oferia per ocupar-se de l'estudi i fer de sermonejador. El 1704 els consellers d'Igualada van contractar com a mestre de gramàtica Agustí Bonet, frare d'un dels convents de la vila.⁴

Entre els mestres de minyons, això no obstant, hi havia també estudiants i llicenciats, alguns dels quals posteriorment seguirien la carrera eclesiàstica, tot i que no necessàriament. Aquest fou el cas, per exemple, de Joan Mas, estudiant en arts, que el 1591 va ser contractat pels jurats de Mataró per fer-se càrrec dels minyons més petits. De manera semblant, el 1612 el consell d'aquesta vila va donar el vistiplau a la contractació de l'estudiant Miquel Matinyà per impartir gramàtica a l'escola municipal. Els consellers d'Igualada, per la seva banda, l'any 1618 van agafar com a mestre de gramàtica un estudiant que es deia Lluís Oliver. Alguns exemples semblants els aporten els casos de Joan Sala, que el 1628 va ser acceptat per fer de mestre a l'estudi de l'Arboç; el de Pere Joan Monistrol, que fou contractat pel consell de Sabadell el 1638, o bé el de Bonaventura Geli, un estudiant que el 1712 es feia càrrec d'ensenyar als minyons a Lloret de Mar.⁵

3. ACA, Notarial, Mataró, Actes del Consell de la vila de Llavaneres, 1601-1650, C-21, s. f., 24 de setembre de 1640; ACBR, Ajuntament de Gironella, Llibres del Consell, 1626-1666, f. 132, 3 de maig de 1652.

4. ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de consells, 1501-1510, 13, f. 147v, 28 d'agost de 1505; ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1700-1711, f. 90, 29 de setembre de 1704.

5. ACA, Notarials, Mataró, C-7, 1590-1593, s. f., 1 d'abril de 1591; ibídem, C-9, 1608-1618, s. f., 30 de setembre de 1612; ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1618, f. 35v, 5 de setembre de 1618; ACA, Diversos, Fons municipal, l'Arboç, Llibre d'acords, 1601-1637, volums, 1, p. 211, 2 de gener de 1628; AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1635-1657, AMH, 2531/1, f. 48, 14 de febrer de 1638; AMLM, Ajuntament de Lloret de Mar, Actes de la Universitat de Lloret, 1709-1880, f. 19, 7 de febrer de 1712. Lloret de Mar comptava amb ensenyament municipal almenys des de 1599. Joan DOMÈNECH i MONER, *L'ensenyament a Lloret de Mar, 1599-1936*, Lloret de Mar: Club Marina "Casinet", 1991, p. 15.

La figura de l'estudiant, de fet, es corresponia amb la de l'anomenat "batxiller", que acostumava a actuar com a ajudant del mestre de l'estudi. Així, mentre que aquest se centrava en l'escriptura i en la gramàtica, al batxiller li corresponia la tasca d'ensenyar a llegir als minyons més petits. L'any 1500, per exemple, els paers de Cervera, atenent que a l'estudi hi anaven "molts estudiants", van oferir un increment de salari al mestre. Els paers van valorar positivament que el mestre disposava d'un "bon batxeller" per ajudar-lo. Una cosa semblant va succeir a Reus el 1559, quan els jurats d'aquesta vila van determinar renovar el contracte al mestre. "Que tingue batxeller", van posar com a condició. D'igual manera, l'any 1596 el consell de la Bisbal d'Empordà va resoldre oferir la plaça de l'estudi de la vila a través d'unes oposicions. "Que aja de tenir un batxaller", van exigir als candidats. El mestre que l'any 1624 ensenyava els minyons a l'Estudi General de Vic va sol·licitar al consell de la ciutat que li proporcionés un batxiller. "Que se li donàs un ajudant per ensenyar a legir", demanava el mestre.⁶

La decisió de triar entre un sacerdot o un laic depenia, molt sovint, de motivacions econòmiques. Si els municipis contractaven eclesiàstics s'estalviaven diners, ja que si el mestre gaudia d'altres fonts d'ingressos —com un benefici o la possibilitat de celebrar misses— el salari que li pagava el comú era menor. L'any 1647 el consell de Granollers va contractar com a mestre de gramàtica el sacerdot Pere Gurri, que aquell any acabava d'obtenir un benefici a l'església parroquial. El capellà que feia de mestre a Sallent l'any 1703 va plegar perquè no podia celebrar suficients misses. "Que no obstant [que] la vila té conduhit mestre sacerdot (...) que dit mestre deixa lo estudi per causa de faltar-li missas", van exposar els consellers. Els jurats de la Garriga, per la seva banda, l'any 1705 van proposar al consell que es contractés un nou mestre. "Si [l'estudi] se pot donar a un saserdot que no-s done a altre", va ordenar el consell.⁷

Un cas semblant va passar a Sitges el 1695, quan els jurats van rebre la proposta d'un mestre de Cambrils, casat i amb fills, per ocupar-se de l'estudi municipal. El consell va rebutjar l'oferiment perquè

6. ACSV, Ajuntament de Cervera, Llibre de Consells, 1500, f. 63v, 11 de setembre de 1500; ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1556-1568, p. 213, 4 de juny de 1559; ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibre d'acords, 1531-1608, p. 466, 18 de juliol de 1596; AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1622-1630, Llibre 15, f. 143, 25 d'octubre de 1624.

7. AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1644-1648, f. 118, 3 de febrer de 1647; AMS, Ajuntament de Sallent, Actes del Ple, 1657-1726, 2, s. f., 24 d'octubre de 1703; AMLG, Ajuntament de la Garriga, Llibre medià del comú, 1684-1710, f. 137v, 6 de gener de 1705.

va considerar que el mestre no podria viure amb les 70 lliures anuals que la vila acostumava a pagar de salari i va preferir donar la plaça a un sacerdot que gaudia d'un benefici.⁸

No era gens estrany, però, que els mestres de minyons fossin homes casats. Aquest fou el cas, per exemple, de Joan Mabit, qui l'any 1532 el consell de Vic va contractar com a mestre de l'estudi municipal, precisant que era "homa fill de ciutat, casat y domisiliat en la dita ciutat". El 1652 el consell de la Seu d'Urgell va estudiar l'oferiment d'un mestre que havia arribat procedent de Solsona, el qual no s'acontentava amb les 60 lliures que li oferien, argumentant que amb aquell salari no podia mantenir la família. "Lo dit mestre proposà als senyors cònsols (...) que considerassen que la ciutat de Solsona li dona setanta lliures, y que per no poder víurer ab dit salari, en temps de tanta carestia, per quant té muller y dos fills." Curiosament, l'any 1683 el consell de Girona va rebre una petició de Miquel de Nàpols i del Castell, un mestre que també era natural de Solsona, el qual s'acabava d'establir a la ciutat i demanava un ajut per tal de poder portar la seva família. "Com sie casat y tinga muller y fills en dita ciutat de Celsona y desitja transportar-los a esta", exposaven els jurats.⁹

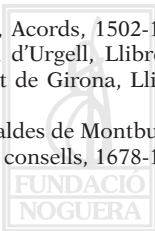
Els consells, en la mesura que els era possible, contractaven persones que vivien al mateix poble. El 1666, per exemple, el consell de Caldes de Montbui va acordar que s'ocupessin de l'escola dos estudiants que eren fills de la vila. De manera semblant, el 1681 el consell va aprovar la contractació del "licenciado" Jeroni Via, també natural de Caldes, que es va oferir per ensenyar de llegir, escriure, comptes i gramàtica als minyons que anaven a l'estudi municipal.¹⁰

Generalment, però, els municipis es veien obligats a buscar els mestres a altres poblacions. L'any 1555 el consell de Granollers va autoritzar els jurats a contractar el mestre que aleshores ensenyava a Caldes de Montbui. L'any 1601 el consell d'Igualada va agafar com a mestre de l'estudi municipal Miquel Riba, un sacerdot que era natural d'Òdena.

8. AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1693-1705, f. 34, 17 d'agost de 1695.

9. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1502-1534, Llibre 4, f. 309, 29 de juliol de 1532; ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1617-1657, f. 501, 27 de maig de 1652; AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1683, 17435, f. 225v, 1 de juny de 1683.

10. AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1657-1668, s. f., 8 d'agost de 1666; ibídem, Actes dels consells, 1678-1715, f. 128, 23 de novembre de 1681.

Quatre anys després, el consell va donar el vistiplau a un mestre de gramàtica que es deia Miquel Clanxet i que era de Capellades, també de la comarca de l'Anoia.¹¹

El jurat en cap de Sant Pere de Vilamajor, per la seva banda, es va assabentar, el 1660, que el mestre que ensenyava a Palautordera havia deixat l'estudi, de manera que va suggerir als membres del consell municipal si veurien bé de contractar-lo. L'any 1678 els paers de Tàrrrega van proposar anar a buscar Jeroni Panos, natural d'aquesta vila, que aleshores feia de mestre a Igualada. D'una manera semblant, l'any 1681 el consell de Caldes de Montbui va encarregar als jurats la contractació d'un mestre que ensenyava a Terrassa. "Attès que en la vila de Terrassa se diu que hi ha un mestre que diuen que ansenya allí molt bé", argumentava el consell. Una cosa similar va succeir l'any 1699, quan els jurats de Caldes van oferir l'estudi de la vila al mestre que aleshores ensenyava a Castellterçol. Un altre exemple es troba a Gironella, al Berguedà, on el 1707 el consell va aprovar la contractació de Maurici Riquer, que era de la veïna parròquia de Casserres.¹²

De tant en tant, els consells havien d'anar a buscar els mestres a les comarques veïnes. Aquest fou el cas, per exemple, d'un mestre que el 1502 treballava a Montblanc, a la Conca de Barberà, que va ser contractat pels jurats de Reus, al Baix Camp. El mateix va succeir a la Seu d'Urgell el 1579, quan es va contractar un mestre de Puigcerdà, de la veïna comarca de la Cerdanya. Un altre exemple l'aporta el cas de Gaspar Martorell, que el 1617, quan ensenyava a Vilanova i la Geltrú, al Garraf, va ser contractat pels jurats de l'Arboç, al Baix Penedès. L'any 1621 el consell de Girona va donar el vistiplau a un mestre que es deia Pere Pérez, que fins aleshores havia ensenyat a Olot, a la comarca de la Garrotxa.¹³

11. AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1555-1572, f. 8, 13 d'octubre de 1555; ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1601, f. 54, 30 de novembre de 1601; ibídem, 1604-1606, f. 59v, 29 d'agost de 1605.

12. AMSPV, Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, Llibre del consell municipal, 1653-1849, s. f., 15 de febrer de 1660; ACUR, Ajuntament de Tàrrrega, Llibre de consells, 1670-1683, 25, f. 301, 10 de maig de 1678; AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1678-1715, f. 127 i 128, 9 i 23 de novembre de 1681; ACBR, Ajuntament de Gironella, Llibres del Consell, 1703-1762, f. 36, 24 d'agost de 1707.

13. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1493-1520, p. 167, 3 d'abril de 1502; ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1579-1617, f. 12, 21 de maig de 1579; ACA, Diversos, Fons municipal, l'Arboç, Llibre d'acords, 1601-1637, p. 135, 15 de gener de 1617; AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1621, 17714, f. 67, 6 de juliol de 1621.

A vegades els municipis havien de contractar mestres que provenien de llocs força més allunyats. “Que sia condohit lo mestra de las ascolas que és vingut ara de Barsalona”, va resoldre el consell d'Olot l'any 1563. De la mateixa manera, el 1566 els consellers d'Igualada van contractar Llorenç Miró, que era natural de l'Espluga Calba, a la comarca de les Garrigues. El mestre que el 1593 es feia càrrec de l'estudi d'Igualada, que es deia Gaspar Garballer, era de Vic. Un altre exemple l'aporta Joan Serra, mestre de Maials, al Segrià, que va ser contractat pel consell d'Igualada el 1608. A Vilanova i la Geltrú, l'any 1654 els jurats van exposar al consell que havien trobat un mestre que havia estat un temps a Olot. “Havem cercat un mestre per a ensenyar de legir, scriurer, comptar y ensenyar de gramàtica y axí, després de haver fetas las diligèncias, havem trobat un senyor que diuen ha ensenyat de gramàtica en la vila de Aulot”, deien.¹⁴

A vegades els mestres provenien d'altres territoris de la Corona d'Aragó. El 1544 els jurats de Reus van exposar al consell que a la ciutat de València hi havia un mestre que era natural de Montblanc, “home de bones lletres, letines y gregas”, que s'oferia per ensenyar a l'estudi municipal. Dos anys després, de nou, el consell va donar el vistiplau a la contractació d'un mestre de Vilallonga del Camp, al Tarragonès, “qui està a València”. El 1616 el consell d'Igualada va donar el vistiplau a la contractació d'un mestre que també era natural de València. A Sabadell, l'any 1562, es va contractar un mestre que era de Saragossa, mentre que el 1593 un altre que també era aragonès es va oferir per ensenyar a l'estudi de Vic. El 1600 els consellers d'aquesta ciutat van contractar un sacerdot que era de Mallorca. Un darrer exemple l'aporta la vila de Terrassa, que l'any 1599 va contractar un mestre de Perpinyà.¹⁵

14. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibres del consell, 1546-1564, f. 289, 15 d'agost de 1563; ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1559-1560, f. 25, 27 de juliol de 1559; ibídem, Llibre d'actes de la Universitat, 1566, f. 61v, 30 de juliol de 1566; ibídem, Llibre d'actes de la Universitat, 1593, f. 57, 20 de novembre de 1593; ibídem, Llibre d'actes de la Universitat, 1607-1608, f. 54v, 14 de setembre de 1608; ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1638-1665, 10, f. 147, 12 d'abril de 1654.

15. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1543-1555, p. 152, 9 de març de 1544; ibídem, p. 363, 26 d'abril de 1546; Ernest MATEU i VIDAL (ed.), *Ordinacions de la universitat de la vila i terme de Sabadell*, s. xvj, Sabadell: Ajuntament de Sabadell, 1967, p. 164-165; AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1587-1593, Llibre 9, f. 322v, 28 de juliol de 1593; ibídem, Acords, 1593-1601, Llibre 10, f. 342v, 22 de novembre de 1600; ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1616, f. 45, 31 d'octubre de 1616; ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells, 1592-1616, 3/3, f. 66v, 20 de setembre de 1599.

Fins i tot, a les escoles catalanes hi ensenyaven mestres que provenien de fora de la Corona d'Aragó. El mestre que ensenyava a l'estudi de Cardedeu el 1588 era natural de Mula, una vila situada a l'actual província de Múrcia. L'any 1599 un sacerdot portuguès, que es deia Pedro Alfonso, va arribar a un acord amb els consellers de Vic per fer-se càrrec de l'estudi. El 1601, d'una manera semblant, els paers de Cervera van contractar un "mestre castellà".¹⁶

Era força freqüent també que hi hagués mestres que procedien de França. L'any 1572 el bisbe de Barcelona va donar permís a Francesc Guanxer, sacerdot de la diòcesi de Chartres, per ensenyar a llegir i escriure a Vila-rodona, vila de l'Alt Camp, que aleshores pertanyia al bisbat de Barcelona. El mateix any, el bisbe va autoritzar Guillem Borda, laic, de la diòcesi de Condom, regne de França, per ensenyar els minyons de Vilassar. Semblantment, l'any 1573 els consellers de Cardona van contractar com a mestre de l'estudi Arnau Casanova, que havia arribat a la vila procedent de França.¹⁷

Com es pot comprovar, per tant, a l'època moderna entre el col·lectiu dels mestres de minyons hi havia una gran mobilitat. Un cas que permet mostrar-ho amb detall és el de Marc Antoni Sorribes, que va exercir de mestre de minyons a l'estudi d'Igualada entre els anys 1606 i 1610. Posteriorment, però, va marxar de la vila, segurament perquè devia diners a un pagès que l'havia mantingut a casa seva, segons consta en la denúncia que aquest va presentar a la cúria eclesiàstica d'Igualada. Sorribes feia de mestre a Cervera el 1613, com es desprèn de la petició que va fer als paers per obtenir una casa per viure. L'any 1618, però, va tornar a ser contractat pels consellers d'Igualada per fer-se càrrec d'ensenyar a llegir als minyons petits que anaven a l'estudi municipal.¹⁸

Un altre cas és el d'Antoni Llaguna, natural de Ripoll, que l'any 1618 ensenyava a Sant Esteve de Palautordera, al Vallès Oriental, tal com consta en l'ordre que el bisbe de Barcelona va donar als domers d'aquesta parròquia per incloure el mestre en el repartiment dels in-

16. ADB, Comú, 1587-1590, Llibre 68, f. 184, 30 d'agost de 1588; AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1593-1601, Llibre 10, f. 274, 17 d'octubre de 1599; ACSV, Ajuntament de Cervera, Llibre de Consells, 1601, f. 27v, 14 d'agost de 1601.

17. ADB, Comú, 1571-1578, Llibre 66, f. 45, 15 d'octubre i 10 de novembre de 1572; BC, Batllia de Cardona, Llibre dels Cònsols (1564-1610), Bat Car 7/4, s. f., 4 d'octubre de 1573.

18. ACAN, Arxiu Parroquial d'Igualada, Processos, 6222, 17 d'octubre de 1612; ACSV, Ajuntament de Cervera, Llibre de Consells, 1613, f. 32, 30 d'octubre de 1613; ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1618, f. 35v, 5 de setembre de 1618.

gressos del bací de les ànimes. Posteriorment, el 1621, el consell d'Olot va aprovar la contractació d'un mestre de llegir i escriure que també es deia Antoni Llaguna, que molt probablement era el mateix. Encara, un mestre amb aquest mateix nom ensenyava a Arenys de Mar el 1633, com consta en l'establiment d'un terreny situat en aquesta vila que el mestre va signar aquell any.¹⁹

Un exemple semblant l'aporta un mestre nascut a Granollers que es deia Esteve Mas. L'agost de 1622 els consellers d'aquesta vila li van oferir la plaça de mestre de l'estudi municipal. Segons consta en l'acta del consell, en aquell moment Mas era "mestre de llegir y escriurer en la ciutat de Barcelona". Un mestre que es deia Esteve Mas s'ocupava de l'estudi de Reus el desembre d'aquell any. A mitjan 1625 va sol·licitar un ajut als jurats per poder tornar a Barcelona. Així, el 1629 feia de mestre a la capital catalana, com es comprova en la compra d'uns ventalls de palma que fa fer a un fuster de la ciutat. L'any 1637, però, es va establir a Girona. Aquell any, Esteve Mas, batxiller en arts i mestre de llegir i escriure de Barcelona, va sol·licitar als jurats de la ciutat una compensació per la tasca d'ensenyar als minyons.²⁰

L'any 1635 el conseller en cap de Vic va informar al consell que un mestre de Barcelona s'oferia per ensenyar a l'estudi municipal. "Hair arribà en la present ciutat Gabriel Degals, natural de Barcelona, lo qual ha tres o quatre anys que està en Manresa per ensenyar de llegir, scríurer y comptes", deia el conseller. No hi ha constància, amb tot, que el consell contractés aquest mestre. Dos anys després, però, Degals signava un acord davant notari amb Bartomeu Ferrer, carder de Barcelona, per ensenyar a escriure al seu fill, Salvador Ferrer, d'onze anys d'edat.²¹

Un altre exemple que mostra aquesta mobilitat és el cas de Joan Pintat, que l'any 1662 va ser contractat per fer de mestre a l'Arboç, al Baix Penedès. Posteriorment, va ocupar-se de l'estudi de Terrassa diverses vegades, almenys els anys 1664, 1677 i 1686. El 1692, però,

19. ADB, Comú, 1618-1619, Llibre 77, f. 8, 19 de gener de 1618; ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1608-1621, f. 358, 1621; ADG, Cúria i Vicariat general, Pergamins de la cúria i diversos. P-001-01553, 21 de gener de 1633.

20. AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del Consell, 1620-1623, f. 103v, 19 d'agost de 1622; ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1610-1635, p. 452, 4 de desembre de 1622; ibídem, p. 530, 20 de juliol de 1625; AHPB, Pere Llunell, Manual de 1629, 586/58, s. f., 5 d'agost de 1629; AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1637, 17730, f. 43v, 26 de febrer de 1637. La súplica presentada per Esteve Mas es troba reproduïda a: Pep VILA, "Com un mestre de minyons...", p. 335.

21. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1630-1638, Llibre 16, f. 389v, 14 de setembre de 1635; AHPB, Francesc Tries, Dotzè manual, 661/12, f. 257, 16 de març de 1637.

Pintat ensenyava a Vilafranca del Penedès, com es desprèn de l'acta d'un consell celebrat a Terrassa aquell any, en el qual es va acordar oferir-li, de nou, la plaça de mestre de l'estudi municipal. "Que se escrigue per propri a Joan Pintat, mestre de Vilafrancha, que si vol venir per mestre a la present vila", va ordenar el consell. Pintat va ensenyar a l'estudi de Terrassa des d'aleshores i fins a 1706.²²

Les causes d'aquesta mobilitat eren laborals. Molt sovint eren els mateixos mestres els que s'oferien per ensenyar als pobles, perquè s'havien quedat sense feina allà on treballaven o perquè, senzillament, procuraven millorar la seva situació econòmica. L'any 1611, per exemple, els jurats de Terrassa van rebre una carta del mestre Antic Tarrés, que aleshores treballava a Piera, "contenint en effecte que dit Tarrés vindria a star en la present vila y llegir gramàtica y ensenyar de llegir y scriu-rer", exposaven els jurats al consell. D'una manera semblant, el 1636 els jurats de la Bisbal d'Empordà van rebre l'ofertament d'un mestre que ensenyava a Bordils, a la comarca del Gironès. "Se és offert en venir a ensenyar de legir, escriure, comptas y de cant a tots los minyons", deien els jurats. El 1663 el mestre de l'estudi de Terrassa va fer una proposta als jurats de Caldes. "Lo die de la fira passada vingué un mestre que vuy està en la vila de Tarrassa y digué a ells, dits jurats, que si esta universitat lo volia conduir per mestra de esta vila que ell ensenyaria de llegir, scriurar y gramàtica", van exposar els jurats al consell. De la mateixa manera, el mestre que el 1665 s'ocupava de l'estudi municipal de Berga va comunicar als consellers que plegava i que se n'anava a treballar a Solsona. Una cosa semblant va fer Jeroni Fita, mestre que ensenyava gramàtica a Tàrrega, el qual l'any 1673 va decidir anar-se'n a Balaguer. Encara a Tàrrega, el 1683 els paers van comunicar al consell que havien rebut una proposta de part d'un mestre. "Estos dies vingué en la present vila un mestre que demana si se li donaria lo studi de ensenyar de llegir, escriurer y comptes (...), lo qual diuen [que] està a la vila de Agramunt." En canvi, el 1703 va ser un capellà de Tàrrega que es va oferir als jurats de Sitges, proposant ensenyar als minyons a llegir i escriure "ab que la vila li donés un salari competent".²³

22. ACA, Diversos, Fons municipal, l'Arboç, Llibre d'acords, 1638-1681, volums, 2, p. 258, 7 d'octubre de 1662; ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells, 1678-1715, 8/1, f. 126v, 1 de juny de 1692.

23. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells, 1592-1616, 3/3, f. 206v, 23 de novembre de 1611; ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibre d'acords i resolucions, 1608-1652, p. 512, 29 de juny de 1636; AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1657-1668, s. f., 30 de desembre de 1663; ACBR, Ajuntament de Berga, Llibres del consell, 1665-1674, f. 41v, 14 de juliol de 1665; ACUR, Ajunta-

Edictes i oposicions

Trobar una persona adient i ben preparada per a exercir de mestre de minyons no sempre resultava una tasca senzilla. Si bé a vegades eren els mestres els que oferien els seus serveis als consells locals, era molt habitual que els municipis anunciessin ofertes de places de manera pública, a través d'edictes. L'any 1657 els consellers de Berga van informar al consell municipal que, tot i haver “despedit edictes per diverses parts per lo mestrat de la present vila”, fins a aquell moment no s'havia presentat ningú a la convocatòria. El consell va resoldre publicar un nou edicte, oferint un millor salari als interessats. Uns mesos després, el consell va deliberar sobre la necessitat de trobar un nou mestre per ensenyar gramàtica als minyons de la vila. És per això que es va determinar posar “edictes públics per trobar altre mestre”. De nou, el 1667, els consellers de Berga van exposar al consell que el contracte del mestre de l'estudi municipal havia vençut i que calia renovar-lo o buscar-ne un altre. “Que-s pòsian edictes per los llocs acostumats”, es va resoldre.²⁴

Un altre exemple es troba a Sallent, on l'any 1660 el conseller primer va informar al consell municipal que el mestre dels minyons havia renunciat a fer-se càrrec de l'estudi. “Que lo senyor mestra a tornada la clau y que no vol servir lo magestrat, y que vejan com volan se fasa per no estar sens mestra.” El consell va ordenar als consellers que procuressin convèncer el mestre per quedar-se, però que, si això no era possible, que es fessin edictes per trobar-ne un altre. “Que-s servescha tornar [a] servir lo magestrat, ho quant no que los senyors consallers pòsian al adicta dit magestrat.” L'any 1704 l'ofici de mestre de minyons de l'estudi de Sallent va tornar a quedar vacant, de manera que el consell va resoldre, un cop més, oferir la plaça públicament. “Que se pòsia adictas per lo segon diumenge de juny y se donia [el mestrat] ab la forma se ha acostumat.”²⁵

L'any 1680 els paers de Tàrraga van exposar al consell de la vila que hi havia molta necessitat de contractar un nou mestre per a ensenyar gramàtica. “Que-s posen edictes per al die de sant Francesch proper vinent pera qui-s vulle oposar”, es va resoldre. Quatre anys després,

ment de Tàrraga, Llibre de consells, 1670-1683, 25, f. 106, 7 de maig de 1673; ibídem, f. 484, 2 d'abril de 1683; AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1693-1705, f. 144v, 6 de novembre de 1703.

24. ACBR, Ajuntament de Berga, Llibres del consell, 1655-1663, p. 51, 6 de maig de 1657; ibídem, p. 61, 1 d'octubre de 1657; ibídem, 1665-1674, f. 84, 4 de setembre de 1667.

25. AMS, Ajuntament de Sallent, Actes del Ple, 1657-1726, 2, s. f., 8 d'agost de 1660; ibídem, s. f., 25 de maig de 1704.

però, la defunció del mestre va obligar els paers a haver-ne de cercar un altre. "Fonch proposat que lo mestre de gramàtica és mort y vejan per continuar los studis si se posaran edictes." El consell va determinar "que los magnífichs de pahers fasen posar edictes per lo dia de Sant Lluch o vuyt dies després".²⁶

A Olot, l'any 1682, el consell va acordar posar edictes per buscar un mestre per ensenyar filosofia. "Se ha resolt que lo estudi de philosophia se pose per adictes. Y a qui aparexerà millor se li done 25 lliures barceloneses per terças, llegint les oras acostumadas y ansenyant als pobres [que] no tindran possibilitat."²⁷

A Arbúcies, per altra banda, l'any 1683 es va determinar que es publiquessin edictes sempre que calgués buscar mestres per a l'estudi. "Que ara se haja de posar lo mestrat en edictes y axí se haja de observar quiscun any, posant-lo en edictes", va decidir el consell municipal.²⁸

L'any 1713 la vila de Sabadell es va quedar sense mestres, de manera que el consell també va acordar recórrer als edictes per trobar-ne de nous. "Se ha resolt posar edictes per mestres de gramàtica, [y de] llegir y escriúrer. Y donar-se al més hàbil y fer-se saber a diferents parts, ab lo salari se avindrà ab los senyors concellers."²⁹

La pràctica de posar edictes era utilitzada també a l'hora de cercar organista. L'any 1700 el consell de Verdú va fer repartir edictes per les poblacions veïnes per anunciar que hi havia una plaça vacant per a tocar l'orgue de la parròquia. A Cardona, de manera semblant, el 1717 el consell va acordar posar edictes per trobar un organista, tot i que sense gaire èxit. "Se han posat edictes en Barcelona, Manresa, Berga y Solsona y no se ha trobat persona hàbil per organista", explicaven els cònsols.³⁰

Els edictes acostumaven a fer-se públics a les ciutats més grans, principalment en aquelles que tenien estudi general o universitat. L'any 1612 el consell de Mataró va resoldre anar a cercar un mestre de gra-

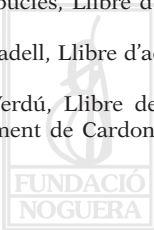
26. ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de consells, 1670-1683, 25, f. 383v, 22 de setembre de 1680; ibídem, 1684-1698, 26, f. 32v, 19 de setembre de 1684.

27. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1677-1683, f. 227, 1 de setembre de 1682.

28. AHMA, Ajuntament d'Arbúcies, Llibre d'actes del comú, 1680-1740, f. 22, 18 de juliol de 1683.

29. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1677-1729, AMH 2532/1, f. 239v, 1 de gener de 1713.

30. AMVe, Ajuntament de Verdú, Llibre de determinacions, 1692-1733, f. 47v, 14 de febrer de 1700; AHC, Ajuntament de Cardona, Llibre d'actes, 1717-1772, s. f., 19 d'octubre de 1717.

màtica a la universitat de Barcelona. “Que per tant se pose un edicte en lo estudi de Barcelona o en altre qualsevol part ahont convingue, per a que qualsevol persona qui volrà oposar a la càtedra de gramàtica d'esta vila comparega en esta vila per al die de Sant Miquel de setembre primer vinent.” L'any 1616, de nou, el consell de Mataró va acordar publicar edictes als estudis generals de Barcelona i de Vic, amb l'objectiu de trobar un mestre de gramàtica. “Que per dit effecte se fassen cartells en lo estudi de Barcelona y de Vich, avisant-los que sien assí lo dissapte de Sant Lluch.”³¹

El consell de Reus, per la seva banda, va decidir, l'any 1621, fer publicar edictes a Lleida i a Tarragona. “Fonch proposat per los senyors de jurats com per horde del concell se envià edictes a la ciutat de Lleyda y a Tarragona notificant qui-s volgue oposar al estudi que per tot lo mes de agost vingue en la present vila.” D'una manera semblant, a la Bisbal d'Empordà, l'any 1628, es va acordar enviar edictes a la ciutat de Girona. “Que lo estudi de la present vila se done per opositió. Y que-s fassen edictes a Gerona y allí ont convinga per semblant opositió.”³²

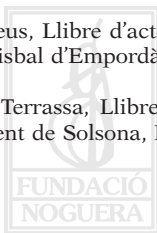
A Terrassa, l'any 1645, el consell va acordar fer posar edictes a Barcelona per cobrir una plaça vacant a l'estudi municipal. “Que-s posen edictes en Barcelona, perquè vingan a oposar-se los estudiants voldran pretèndrer en dit estudi.” Al seu torn, els cònsols de Solsona van exposar al consell, l'any 1670, que havia arribat el temps de contractar un nou batxiller per a l'estudi de la ciutat. “Que se escrigue a Barcelona per veure si-s trobarie algun mestre que ensenyàs de llegir, scriure y comptar”, va resoldre el consell.³³

Un altre exemple d'aquesta pràctica l'aporta una decisió presa pel consell de Vilanova i la Geltrú l'any 1682. “Que-s fàcia la deguda diligència en fer a saber las oposicions al magisteri de mestre de gramàtica en Barcelona y altrás parts”, es va decidir. El 1703, de nou, el consell de Vilanova va acordar publicar anuncis en diversos llocs per tal de trobar un mestre de gramàtica. “És estat determinat que-s posen edites per lo mestrat de gramàtica en Tarragona, Vilafranca, Valls y

31. ACA, Notarials, Mataró, 1608-1618, C-9, s. f., 5 de setembre de 1612; ibídem, s. f., 21 de setembre de 1616.

32. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1610-1635, p. 408, 8 de setembre de 1621; ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibre d'acords i resolucions, 1608-1652, p. 348, 9 de juliol de 1628.

33. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells, 1635-1645, 5/1, f. 273, 22 de gener de 1645; ACS, Ajuntament de Solsona, Llibre d'actes municipals, 1665-1714, A64, f. 27, 18 d'agost de 1670.

Barcelona.” En una línia semblant, l’any 1693 els jurats de Verdú van exposar al consell que la vila s’havia quedat sense mestre. “Que-s posen edictes a la ciutat de Lleida, a la vila de Servera y Valls, que per als deu del mes de abril primer vinent acúdien a la vila de Verdú per a examinar-se”, va manar.³⁴

La impressió dels cartells o edictes per anunciar la convocatòria era una pràctica comuna. A Girona, el 1619, els jurats van donar el vistiplau al pagament de tres lliures a Gaspar Garrich, llibreter i impressor de la ciutat, “per una rayma de paper té stampada dels cartells de las oposicions de dits studis”. Així mateix, l’any 1710 el consell de Mataró va acordar que, per tal de trobar un mestre de gramàtica, es fessin públics “diferents edictes estampats (...) en las ciutats de Barcelona, Tarragona, Vich y Gerona y en las vilas de Granollers y Arenys de Mar”.³⁵

La contractació dels mestres anava sovint precedida de la convocatòria d’unes oposicions o exàmens, amb la finalitat d’escollir les persones més adients i preparades. L’any 1604 els jurats de Girona van ordenar que les places de mestre de gramàtica de l’Estudi General es cobrissin a través d’oposició. “Que d-esta hora al avant les càthedres de grammàtica de dits studis sien donades per oppositions per temps de tres anys contínuos (...) y ací es fasse consequetivament a fi que quiscun any se done una càthedra triennal. Y que-s fassen stampar los cartells per [a]çò necessaris.”³⁶

Les oposicions eren una cosa habitual arreu del territori. L’any 1613 els jurats de la Bisbal d’Empordà van demanar al consell local “si lo studi de la present vila se donaria per oppositió o no”. El consell va determinar “que lo dit studi se do per opositió, com és acostumat de donar y [que] se fassen cartells”. L’any 1646, altra vegada, el consell de la Bisbal va acordar “que lo studi de legir, scriure y gramàtica se [done] ab opositió, com és acostumat”.³⁷

34. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1665-1710, 12, f. 115, 27 de desembre de 1682; ibídem, f. 300, 14 de setembre de 1703; AMVe, Ajuntament de Verdú, Llibre de determinacions, 1692-1733, f. 1v, 19 de març de 1693.

35. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d’actes del Consell de la ciutat, 1619, 17712, f. 114v, 30 de desembre de 1619; ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres d’acords, 1705-1712, 7/C, f. 52, 21 d’octubre de 1710.

36. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d’actes del Consell de la ciutat, 1604, 17697, f. 80, 28 de maig de 1604.

37. ACBE, Ajuntament de la Bisbal d’Empordà, Llibre d’acords i resolucions, 1608-1652, p. 73, 18 d’octubre de 1613; ibídem, p. 852, 8 de juliol de 1646.

L'any 1615 els cònsols de la Seu d'Urgell van proposar contractar un estudiant que s'havia ofert per ensenyar a l'estudi de la ciutat. A pesar que els jurats consideraven l'estudiant "provecte per a llegir gramàtica", el consell va preferir convocar unes oposicions. "Que se serque mestre de studi de gramàtica y se posen cartells y edictes y se done a oppositió", va ordenar.³⁸

A Sabadell, d'una manera semblant, el 1676 el consell va acordar buscar un mestre per ensenyar a llegir, escriure i comptar als minyons de la vila, per a la qual cosa es va donar ple poder als consellers per organitzar unes oposicions. "Y en cas se posen en pretenció del dit mestrat dos o més persones, se dónia dit mestrat a oposició y se dónia al que millor ho meresca."³⁹

L'any 1692 el consell de Mataró va determinar "que lo magisteri de gramàtica se done de aquí al devant per oposició, de tres en tres anys". Fins i tot, el consell va ordenar que el mestre que aleshores ensenyava gramàtica a l'estudi municipal hagués de passar l'examen. "Que lo mestre de gramàtica que vuy és, del die present a tres anys si volrà continuar en dit magisteri dega pujar y fer lliissó havent-hi oposició."⁴⁰

A vegades, això no obstant, els municipis prescindien de les oposicions i acordaven renovar el contracte al mestre sense examen previ, sempre que fos de la satisfacció de tothom. A Tàrraga, per exemple, el 1613, el consell va acordar que "vist lo profit" donava el mestre de gramàtica de l'estudi, que es deia Francesc Torres, que fos tornat a contractar sense fer-li cap examen. Una cosa semblant va succeir el 1673, quan els paers de Tàrraga van informar al consell que després d'haver posat edictes només s'havia presentat a les oposicions Josep Fita, que era el mestre que aleshores ensenyava a la vila. "Attès que lo dit mossèn Fita ja és persona de tota satisfacció per dita ensenyansa, [que] se li done lo estudi sens opositió y ab lo salari acostumat", va resoldre el consell.⁴¹

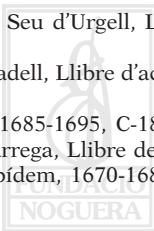
A Sallent, d'altra banda, la urgència va fer que el 1704 es prescindís dels edictes i de les oposicions per trobar un nou mestre. "[Vista] la necessitat tant gran que tanim —va exposar el conseller en cap— de tanir mestre conduhit de gramàtica, llegir y escriurer, y axí si volan donar lo concell lo magisteri mediat edicta o sens ell." El consell, "atesa

38. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1579-1617, f. 794, 23 de setembre de 1615.

39. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1657-1677, AMH, 2531/2, f. 175, 24 d'agost de 1676.

40. ACA, Notarials, Mataró, 1685-1695, C-18, f. 275v, 14 de maig de 1692.

41. ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de consells, 1613-1627, 22, f. 13v i 15v, 12 de maig i 11 de juny de 1613; *ibídem*, 1670-1683, 25, f. 106, 7 de maig de 1673.

dita necessitat", va determinar "que-s donia lo estudi sens edicta per esta vegada". D'aquesta manera, el reverend Jaume Badia, rector de Serrahima, va ser contractat per dirigir l'estudi municipal.⁴²

De vegades, el nomenament de mestres sense oposició era motiu de reclamació. L'any 1618 el mestre Bernat Santjoan va presentar una queixa al consell de Vic assegurant que alguns candidats a les oposicions del magisteri d'ensenyar a escriure havien intentat demostrar la seva habilitat presentant escrits falsos. El consell li va donar la raó i va ordenar que els opositors compareguessin davant del consell per tal de ser correctament examinats.⁴³

De nou, l'any 1662, el conseller en cap de Vic es va queixar que els seus predecessors triaven els mestres sense convocar oposicions, cosa que, al seu parer, era molt perjudicial per a l'ensenyament.

De molts anys a esta part en la universitat del studi de la present ciutat de Vich las càtedras dels facultats se lligen en dita universitat las donen los senyors consellers sens opposició, lo que ocasiona que lo estudi va de mala manera, y que los cathedràtichs que vuy són cumplen mal la obligatió tenen, lo que-s judica se ocasiona de donar las cadias sens opposició.

Per aquesta raó, el consell va acordar retirar als consellers la facultat de nomenar els mestres de gramàtica i de llegir i escriure sense oposició. "Que d-esta hora en havant perpètuament las ditas càtedras totas sien provehidas per opposició, com se acostuma en la ciutat de Barcelona y en altres universitats aprobadas", es va resoldre.⁴⁴

L'any 1691 el bisbe de Solsona va ordenar als paers de Cervera que no contractessin mestres sense examinar-los. "Y si acàs ni haurà que no sien àbils y capasos per la ensenyansa y demás sie necessari per la bona educasió, als tals se'ls prive de no poder ensenyar", deia el bisbe.⁴⁵

A Olot, l'any 1705, el clergue Baltasar Serra es va queixar que s'havia donat l'estudi de gramàtica al sacerdot Josep Murgou, "sens precehir edictes ni opposició per concurs". Segons Serra, aquesta situació era insòlita, "tant per la afectació y precipitació ab què han

42. AMS, Ajuntament de Sallent, Actes del Ple, 1657-1726, 2, s. f., 13 de maig de 1704.

43. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1615-1618, Llibre 13, f. 317, 17 de setembre de 1618.

44. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1655-1663, Llibre 20, f. 497v, 9 de març de 1662. També a: ibídem, Universitat Literària, Quadern de negocis, 1691-1695, 14.6.

45. ACSV, Ajuntament de Cervera, Llibre del Consell i de vint-i-quatrena, 1687-1709, f. 44, 12 de febrer de 1691.

executada esta acció, tant antes de son temps, com per ésser cosa ja may practicada en eixa forma”.⁴⁶

Per tal de dur a terme les oposicions, els consells nomenaven prèviament els “votants” o examinadors, que solien ser els mateixos jurats o consellers, assistits per sacerdots de la parròquia local o bé per frares d’algun dels convents. A Terrassa, per exemple, l’any 1642 el consell va autoritzar els consellers a examinar dos candidats per ocupar la plaça de mestre de l’escola, amb l’ajut de la comunitat de sacerdots de la vila i dels frares del convent de Sant Francesc.

Tots concordes, ningun discrepant, donen poder als senyors cancellers de que posson lo estudi de la present vila per oposicions (...). Y que-s suplique a la reverent comunitat y pares recolets de Sant Francesch de la present vila que assistescan a les llesions y donen lo estudi a qui avantjarà en sciència y bons costums.⁴⁷

En alguns municipis, una part dels examinadors eren escollits a sort. L’any 1697 el consell de Mataró va sortejar onze persones, amb uns requisits molt concrets.

Que los votants sien personas que sien doctors en qualsevol grau, que sien graduats, habitants emperò y naturals de la present vila, axí ecclesiàstichs com seculars y no forasters, havent-se de aqueixos tràurer per sort onse, los quals mitjensant jurament, que antecedentment degan prestar, donen son vot en la abilitació de dit magisteri.⁴⁸

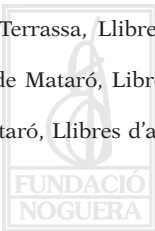
L’any 1710, de nou, el consell de Mataró va convocar unes oposicions per atorgar el magisteri de gramàtica, per a la qual cosa va nomenar per “examinadors o votants” el rector de l’església parroquial, el pare guardià del convent dels caputxins i el prior del convent dels carmelites. A la vegada, es va convocar tothom que fos graduat en qualsevol disciplina a participar en el sorteig per nomenar la resta de membres del tribunal. “Dels quals se n’haguessen de tràurer onse per extracció, y estos o la major part de ells juramentats fossen los examinadors o votants.”⁴⁹

46. ACGAX, Ajuntament d’Olot, Manual de la universitat, 1704-1715, s. f., 10 de juny de 1705.

47. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells, 1635-1645, 5/1, f. 208, 2 de febrer de 1642.

48. ACM, Fons Ajuntament de Mataró, Llibres d’acords, 1695-1702, 6/1, f. 79, 16 de març de 1697.

49. ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres d’acords, 1705-1712, 7/C, f. 52, 21 d’octubre de 1710.

A Vilanova i la Geltrú, el 1683, el consell va acordar donar el magisteri de gramàtica per oposició i convocar prèviament els examinadors habituals. “És estat determinat que per diumenge primer vinent (...) se assenyàlia lo plasso per la llió de la oposició del magisteri de gramàtica (...). Y se dónian avís a las personas acostuman a votar per semblant funcsió.”⁵⁰

L'any 1703 el conseller en cap de Sallent va recordar que, en virtut de l'acord signat entre la vila i la comunitat de sacerdots, li pertocava al consell la facultat de contractar mestre de llegir, escriure i gramàtica. “Inseguint la consohetut inmemorial té esta universitat de conduhir aquell, ha passat a fer provissió de dit magisteri, y per mayor asert ha passat dita universitat a despedir los deguts edictes generals, ab la sòlita y acostumada forma”, va anunciar el conseller. D'aquesta manera, el dia assenyalat, amb la presència del batlle, els consellers, el rector i tota la comunitat de preveres, es va procedir a examinar els quatre candidats que s'havien presentat.

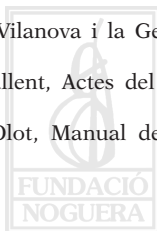
La mayor part de aquest concell, qui ab tota quietut, conato, voluntat y amor han escoltat los quatra actes se han tingut dels quatra opositors (...). Y vistos dits actes y las prendas de cada qual, esta universitat ha determinat y ha condohit y assignat per mestra de gramàtica, de llegir y escriurer per los fills de dita vila y therma, com a més meramèrit, al dit doctor en theologia Joan Plexachs. Y atès dita anominació se li dónia la clau y posseció de dit magisteri.⁵¹

A vegades el poc coneixement de gramàtica llatina que tenien els membres dels consells obligava a demanar l'assistència dels sacerdots de la comunitat. És el cas, per exemple, d'Olot, on el 1729 els regidors van acordar que el magisteri de gramàtica es donés a l'opositor més idoni per pluralitat de vots del batlle i dels regidors de l'ajuntament. “Y que cada un que vulla y no entenga de grammàtica prenga consolent per son major acert y seguretat, en consciència, en cosa de tanta importància.” Els regidors, per tant, van acudir als sacerdots de la parròquia per tal de rebre assessorament.⁵²

50. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1665-1710, 12, f. 118, 4 de gener de 1683.

51. AMS, Ajuntament de Sallent, Actes del Ple, 1657-1726, 2, s. f., 25 de juny de 1703.

52. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Manual de deliberacions, 1728-1730, s. f., 23 d'abril de 1729.

Habitualment, per als exàmens de gramàtica s'utilitzaven fragments de les *Epístoles* de Ciceró. Així, en el dia assenyalat, els examinadors sortejaven quina de les epístoles seria utilitzada per examinar el candidat o els candidats que s'havien presentat. Era el procediment que es coneixia com a "donar els punts". L'any 1657 els consellers de Berga i dos preveres de la parròquia van determinar el punt del llibre sobre el qual s'havia d'examinar Antoni Pallarés, sacerdot de Solsona, per optar a la càtedra de gramàtica de l'estudi de la vila. "Lo punt de la qual lliçó és en lo llibre onzè de las epístolas de Ciceró, que comensa *Quo un satus summus* y acaba *quod equum esse staturem valet de quibus*", van anunciar els consellers. El 1667, de nou, els consellers i la comunitat de preveres de Berga van preparar l'examen de Sebastià Gomis, sacerdot de Manresa, que s'oposava per a regir l'estudi de gramàtica. "Han donat punts per a fer lliçó sobre una epístola de Ciceró, en lo qual estudi se és apostat y ha pres punts lo reverent Sebestià Gomis, prevere de la ciutat de Manresa. Lo punt és sobre lo llibre desè de la epístola quinta."⁵³

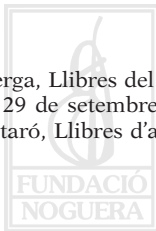
L'any 1710 els jurats de Mataró es van reunir a la sala del consell de la casa de la ciutat amb els examinadors escollits per procedir a "donar los punts de la lliçó" de les oposicions a mestre de gramàtica que s'havien convocat aquell any.

[Els examinadors] fixaren tres agullas en lo cos o fulls del llibre de Ciceró y oberts los fulls ahont estavan ditas agullas trobaren que en los fulls de la primera estava la epístola setena del llibre quart de Ciceró, en los fulls de la segona estava la epístola onse del llibre onse del mateix Ciceró, y en los fulls de la tercera estava la epístola primera del llibre quinse del dit Ciceró, que comensa *Si vos bene valets bene est etc.* Y esta última epístola se donà per punts de la lliçó.⁵⁴

L'examen per avaluar els mestres de llegir i escriure, en canvi, acostumava a ser més senzill, ja que normalment eren els jurats, cònsols o consellers locals els qui decidien quin dels candidats els semblava el més idoni. A la Seu d'Urgell, el 1642, el cònsol en cap va informar al consell que, després de publicar edictes per oferir l'ensenyament de llegir i escriure als minyons de la vila, s'havien presentat dos candidats,

53. ACBR, Ajuntament de Berga, Llibres del consell, 1655-1663, p. 58, 11 de juny de 1657; ibídem, 1665-1674, f. 85v, 29 de setembre de 1667.

54. ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1705-1712, 7/C, f. 52, 21 d'octubre de 1710.

Pere Màrtir Mestre i Joan Batlle, tots dos mestres de la ciutat. “Y en continent foren examinats per dits senyors cònsols y fonch trobat dit Balle hàbil pera ensenyar a dits minyons”.⁵⁵

El 1661 el consell de Vilanova i la Geltrú va atendre la petició d'un mestre que havia arribat al poble i que s'oferia per ensenyar de llegir i escriure als minyons. “Perçò vol y delibera dit savi concell que lo dit mestre sia examinat per persones que entengan de examinar.” En aquesta ocasió, els jurats van nomenar com a examinadors el rector de la parròquia de Vilanova i el de la parròquia de la Geltrú.⁵⁶

A Mataró, l'any 1679, per tal d'examinar els mestres Pau Puig i Josep Garfi el consell va escollir com a examinadors el mestre de gramàtica de l'estudi municipal i diversos particulars, entre els quals hi havia un negociant i dos botiguers de la vila. “Unànimes y conformes tots los dits exhaminadors respresentan en concell ésser lo dit Puig lo més adiu per dit mestriu y més pràtich, tant en lo llegir y scríurer com en lo comptar”, van comunicar els examinadors.⁵⁷

L'any 1692, de nou, el consell de Mataró va nomenar tres persones per determinar si els dos mestres de minyons que ensenyaven a l'estudi de la vila eren prou hàbils. “Elegexen y anomenan los senyors Francesch Vieta, Joan Pau Simon y Joseph Carbonell pera que examinen lo mestre dels minyons petits y vegem si hi ha en ell la suficiència necessària per la ensenyansa y après ne fassen relació en concell y de la mateixa manera examinen lo mestre de minyons de llegir, escriurer y comptar y après també ne fassen relació en concell.”⁵⁸

En cas d'igualtat s'optava pel mestre que estava disposat a treballar per un salari més baix. Això és el que va succeir a Reus l'any 1528, quan dos mestres —un de Montblanc i l'altre de Valls— es van presentar a les oposicions. Els jurats van assegurar que tots dos eren “molt suficients y àbils per regir lo studi”, per la qual cosa el consell va determinar que “dels sobredits mestres, sie pres lo que millor mercat farà”.⁵⁹

55. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1617-1657, f. 364, 12 d'abril de 1642.

56. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1638-1665, 10, f. 251v, 28 d'agost de 1661.

57. ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1613-1685, 4/10, f. 9, 23 de juliol de 1679.

58. ACA, Notarials, Mataró, 1685-1695, C-18, f. 275v, 14 de maig de 1692.

59. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1520-1531, p. 435, 5 de juliol de 1528.

Per resoldre un eventual empat en l'examen s'optava per desfer-lo a sort. Això és el que va succeir a Vilanova i la Geltrú el 1693, quan a les oposicions per nomenar un mestre de llegir i escriure per a l'estudi de la vila hi van concórrer quatre candidats, "los quals tots compliren en tot y per tot". Davant la suficiència demostrada per tots els mestres, el consell va determinar triar-ne un mitjançant el procediment de la insaculació.

Per quant tots quatre se són trobats iguals en examen, ha resolt dit savi Consell que dits quatre oposats fossen posats en una bolsa, dins de un rodolí lo nom de cada hu de aquells y lo que exiria eo exirà aquel tal sie mestre. (...) Y axí fet per un minyó menor de quinze anys, fet per ell primerament lo senyal de la Santa Creu, ha posat la mà dins de dita bossa, ha tret una bola, dins de la qual se ha trobat lo redulí ab lo nom de Simeon Ferrer, lo qual per rahó del sobredit és estat llegit en mestre de minyons de llegir y escriurer.⁶⁰

Tan bon punt els municipis havien trobat un mestre que fos considerat prou adient per a ensenyar els minyons, el següent pas era contractar-lo de manera formal. Generalment, els jurats o consellers es reunien amb el mestre davant d'un notari —normalment l'escrivà municipal— i signaven un document en el qual es recollien les condicions pactades, principalment les relatives a la duració del contracte i el salari a percebre. De vegades, s'especificaven altres qüestions com, per exemple, els horaris de les classes, o bé, com succeïa amb els mestres de gramàtica, s'esmentava explícitament els llibres que els mestres havien d'utilitzar. Finalment, s'acordava també si tenien dret a rebre mesades per part dels pares dels minyons, o bé si l'educació havia de ser gratuïta per a tots els fills de la vila o almenys per als pobres.

La duració del contracte variava en funció de la consuetud establerta en cada municipi. Així, tant hi podia haver pobles on la "conducció" o contractació del mestre es fes només per uns mesos com que s'acordés per a uns quants anys. A vegades, fins i tot, la contractació es feia de manera vitalícia. A Terrassa, per exemple, el setembre de 1568 el consell va contractar per mestre de minyons el sacerdot Martí Joan Coll, vicari de la parròquia del Sant Esperit, "per temps de mig any". Dos mesos després, però, el consell va contractar, aquesta vegada per un

60. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1665-1710, 12, f. 194, 23 de novembre de 1693.

any, Perot Sala, també sacerdot, per “amostrar y ensenyar als minyons de la vila en la scola”.⁶¹

A Igualada era habitual que el mestre de l'estudi fos contractat d'any en any. Seguint aquesta norma, el novembre de 1593 els consellers van contractar “per temps de un any” Gaspar Garballer, sotsdiaca de la catedral de Vic, per “ensenyar als qui en dit studi acudiran de llegir, scriurer, comptes y gramàtica”. L'octubre de l'any següent, els consellers d'Igualada van contractar Pere Joan Marimon, sacerdot de Mallorca, també “per temps de un any”. A banda del salari, en tots dos casos el contracte especificava que el mestre estava obligat a fer quatre lliçons de gramàtica cada dia i una lliçó dels Evangelis o de les epístoles de sant Pau tots els diumenges al matí.⁶²

L'any 1610 el consell de l'Arboç va acordar renovar el mestre per un altre any, “lo qual acabave a 10 de setembre del present”. L'any següent, de nou, el consell va resoldre “que-s tornàs a conduir lo senyor mestre de la schola per temps de un any”. En els anys següents es va repetir la renovació del contracte al mestre per dotze mesos.⁶³

Un altre lloc on s'acostumava a contractar el mestre d'any en any era a Tàrraga. “Mossèn Andreu Balaguero, mestre de gramàtica, ha acabat lo any y que vol dexar lo estudi, com ja té advertit”, van comunicar els paers al consell el 1675. L'any següent, altra vegada, els paers van informar que el contracte del mestre havia finit. “Lo mestre de gramàtica ha acabat son temps y se-n va, y quede lo studi sens mestre de gramàtica.” L'any 1677 els paers tornaven a avisar al consell que havia arribat el moment de contractar un mestre per ensenyar gramàtica. “Que la lectura de gramàtica se acaba als 28 del corrent. Perçò vejan si-s posaran edictes.”⁶⁴

En alguns municipis la contractació del mestre de minyons es feia per un temps superior a un any. L'any 1532 el consell de Vic va estudiar una proposta feta pel mestre Joan Mabit, que s'oferia per fer-se càrrec de l'estudi, sempre que els consellers el contractessin “per a tres o quatre anys”. El consell va acordar que Mabit fos “conduhit per tres

61. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells de la vila, 1560-1579, 2/2, f. 159, 30 de setembre de 1568; ibídem, f. 161, 30 de novembre de 1658.

62. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1593, f. 57, 20 de novembre de 1593; ibídem, 1594, f. 48, 18 d'octubre de 1594.

63. ACA, Diversos, Fons municipal, l'Arboç, Llibre d'acords, 1601-1637, volums, 1, p. 85, 31 d'agost de 1610; ibídem, p. 99, 21 d'agost de 1611.

64. ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de consells, 1670-1683, 25, f. 171v, 16 de juliol de 1675; ibídem, f. 219, 26 de juliol de 1676; ibídem, f. 262v, 30 de juliol de 177.

anys". De nou el 1558 els consellers de Vic van contractar un mestre per a l'estudi, que es deia Jaume Clota, per tres anys.⁶⁵

A Reus, d'una manera semblant, l'any 1626 els jurats van informar al consell que el doctor Voltes, mestre de gramàtica, havia acabat "son trienni". El consell va acordar renovar-li el contracte, "per espay y termini de tres anys, donant-li lo mateix salari que se li ha donat lo trienni passat". El 1629 els jurats de Reus van tornar a exposar al consell que el contracte del mestre de gramàtica havia vençut. "Com se age acabat lo tems que tenie la vila aconduït al senyor doctor Voltes, que era per termini de tres anys, los quals com sien finits vaca lo estudi de gramàtica", advertien. El consell va determinar que els jurats tornessin a donar l'estudi al doctor Voltas, "per termini de tres anys ab lo mateix salari".⁶⁶

A Girona, generalment, la contractació del mestre es feia per un termini de cinc anys. El 1618 els jurats van acceptar com a mestre Narcís Gibernau, natural de Figueres, "per temps de sinch anys". Això no obstant, els terminis pactats no sempre s'acabaven esgotant. L'any següent, els jurats van contractar un altre mestre, que es deia Bernat Santjoan, també per cinc anys. De nou, però, l'acord no es va complir, de manera que el 1620 els jurats van encarregar l'ensenyament dels minyons a Antoni Batlle, aquesta vegada per tres anys.⁶⁷

A partir d'aleshores, a Girona la contractació dels mestres de minyons va passar a fer-se per triennis. Així, el 1661 el consell va resoldre acceptar l'oferiment de Pere Arajol, mestre d'escriure, per tal d'ensenyar els minyons de la ciutat durant tres anys. El 1663, de nou, la Junta d'Estudis de Girona va acordar la contractació del mestre Francisco Corbera, també per tres anys.⁶⁸

Era també habitual en molts pobles que el mestre fos conduït per un termini indefinit, deixant a criteri dels consells si calia canviar-lo, sempre en funció de si la feina del mestre donava la deguda satisfacció tant als pares com a les autoritats locals. En aquests casos, el contracte especificava que el mestre era contractat "durant el beneplàcit" del consell. A Vilanova i la Geltrú, per exemple, el 1676 fou contractat

65. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1502-1534, Llibre 4, f. 309, 29 de juliol de 1532; ibídem, 1547-1570, Llibre 6, f. 130v, 11 de novembre de 1558.

66. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1610-1635, p. 561, 12 d'agost de 1626; ibídem, p. 651, 2 de setembre de 1629.

67. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1618, 17711, f. 99, 11 d'octubre de 1618; ibídem, 1619, 17712, f. 113, 20 de desembre de 1619; ibídem, 1620, 17713, f. 78, 1 de juliol de 1620.

68. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1661, 17412, f. 133, 11 de juny de 1661; ibídem, 1663, 17414, f. 104, 11 de juny de 1663.

Llorenç Xambó per ensenyar gramàtica a l'estudi de la vila "com a altres mestres se és acostumat (...) durant lo beneplàcit de dita universitat".⁶⁹

En molts casos es donava un marge de temps a les parts abans de rescindir el contracte. L'any 1590 els jurats de Mataró van contractar el mestre Jeroni Plana de manera indefinida per ensenyar de llegir, escriure i comptar als minyons de la vila, amb la condició que les parts s'havien d'avisar amb quinze dies de temps si volien rescindir el contracte. "És pactat entre las ditas parts que sempre que los honorables jurats que vuy són, o per temps seran, puguén desconduir lo dit mestre, donant-li quinse dias d'escombra. Y la mateixa facultat tinga lo dit mestre sempre li aparrà, donant quinse dias d'escombra per poder serrar altre mestre." Una cosa semblant va succeir l'any següent, quan els jurats de Mataró van contractar Joan Mas Garau com a mestre de l'estudi i van pactar l'obligació de donar-se els uns als altres "quinse dias d'escombra" en el cas que volguessin anul·lar l'acord.⁷⁰

Això va passar també a Sitges el 1703, quan el mestre de minyons va anunciar als jurats que volia anar-se'n de la vila. "Lo senyor mestra nos ha parlat, dient que quant fou conduhit per mestre de esta vila fou per lo termini de dos anys, y que en lo acte estava pactat que (...) en cas que volguéssim tràurer o ell se'n volgués anar, de pèndrer tant uns com altres tres mesos de temps."⁷¹

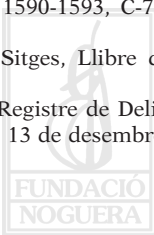
En alguns llocs, això no obstant, el mestre ocupava el càrrec de manera vitalícia. A Barcelona, per exemple, el primer mestre del "corralet", que es deia Pere Espanyol, va ensenyar els minyons fins que va morir, el 1641. La vinculació d'Espanyol al corralet va durar tants anys que fins i tot l'escola municipal de Barcelona se la coneixia com "lo corralet dit de mossèn Pere". El 1685 els consellers de Barcelona van haver de nomenar un nou mestre, en substitució de Bernat Vila, que va morir aquell any. "Lo reverent Bernat Vila, prevere, qui tenia cuydado de la ensenyansa dels minyons del corralet en la Rambla és mort y se necessita de provehir dit exercici en persona idònea y suficient per aquell", va resoldre el consell.⁷²

69. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1665-1710, 12, f. 70v, 15 de maig de 1676.

70. ACA, Notarials, Mataró, 1590-1593, C-7, s. f., 24 de maig de 1590; ibídem, s. f., 1 d'abril de 1591.

71. AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1693-1705, f. 137, 8 de juliol de 1703.

72. AHCb, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 1600, f. 116v, 12 de juliol de 1600; ibídem, 1642, 70 CC, f. 15v, 13 de desembre de 1641; ibídem, 1685, f. 248v, 8 de setembre de 1685.

L'any 1712 els cònsols de Castelló d'Empúries van exposar que Francesc Lllavanera, el mestre de l'estudi municipal, els havia demanat que per poder-se ordenar sacerdot necessitava demostrar que tenia ingressos suficients per mantenir la seva família. "Per poder al estat ecclesiàstich a què camina y complir la obligació sua de sustentar la pobra mare viuda, un germà y tres germanas donzellas", assegurava. El consell va acordar pagar-li 80 lliures anuals de salari de manera indefinida, "las quals tinga fixas, certas y seguras cada any per modo de patrimoni perpètuu eo de vida".⁷³

Així mateix, l'any 1731 el mestre de gramàtica de Tàrrega, que es deia Isidre Prat, va sol·licitar a l'ajuntament que el nomenés a perpetuïtat, ja que necessitava justificar uns ingressos per poder-se ordenar sacerdot. L'Ajuntament de Tàrrega va acordar concedir-li la gràcia que demanava i "perpetuhisarle en el magisterio de gramática, a fin de poderse ordenar". El 1749, d'una manera semblant, l'Ajuntament de Sitges va nomenar el clergue Jaume Vilar com a mestre perpetu de l'estudi de la vila. Els nous regidors entrants, tanmateix, van revocar la decisió dels seus predecessors, "per no haver dit senyor procehit a los deguts y acostumats exàmens".⁷⁴

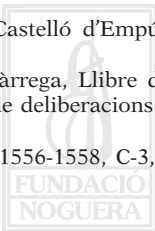
Salaris i retribucions

Els municipis, per regla general, acostumaven a assignar un salari anual als mestres. Això no obstant, abans d'establir-se aquesta assignació com a norma el pagament es feia amb caràcter "d'ajuda de costa" i no sempre tenia continuïtat, és a dir, es tractava d'una compensació per un servei prestat, més que no una retribució acordada. En aquests casos, de fet, no hi solia haver un contracte signat entre les parts i el pagament d'aquesta ajuda no sempre era constant. L'any 1556, per exemple, el consell de Mataró va resoldre que a partir d'aleshores es destinessin deu lliures anuals a ajudar el mestre de minyons de la vila i que se li facilités també una casa per a tenir l'escola. "Que per quiscun any a n-el mestre [que] vindrà en dita vila per a tenir studi li sie donat per adiutori 10 lliures barceloneses e casa franca per a tenir lo studi."⁷⁵

73. AMCE, Ajuntament de Castelló d'Empúries, Llibre del Consell, 1695-1715, s. f., 14 de febrer de 1712.

74. ACUR, Ajuntament de Tàrrega, Llibre de registres, 1716-1731, 28, f. 65v, 4 de maig de 1731; AHMSi, Manual de deliberacions del comú de la vila de Sitges, 1748-1755, f. 6v, 15 de febrer de 1749.

75. ACA, Notarials, Mataró, 1556-1558, C-3, s. f., 29 de juny de 1556.

Un altre exemple l'aporta el cas d'un mestre que es deia Antic Llorà, que l'any 1581, quan es feia càrrec de l'estudi de Terrassa, li van ser assignades 16 lliures anuals "per atjutoris". En algunes viles, aquesta pràctica es va estendre fins ben entrat el segle XVII. Aquest va ser el cas, per exemple, d'Esteve Mas, mestre que s'ocupava de l'estudi de Reus l'any 1623, el qual va demanar als jurats una compensació pel fet que ensenyava alguns minyons de franc. "Mestre Mas, mestre de minyons, demane per mersè [que] li donen alguna ajuda de costa per ensenyar als minyons per amor de Déu", informaven els jurats. El consell va acordar que se li donessin deu lliures a final d'aquell any, "per ajuda de costa".⁷⁶

Progressivament, però, els municipis van adoptar la pràctica de vincular-se amb els mestres de manera més formal, és a dir, a través de la signatura d'un contracte, en el qual s'estipulava, entre altres coses, la durada de l'acord i el salari acordat. Era habitual que els consells fixessin un salari anual, que es pagava per "terces", és a dir, de quatre en quatre mesos. L'any 1569 els cònsols de Cardona van contractar Bernat Cuiner, natural de Sant Quintí de la Plana, com a mestre de l'estudi municipal per 20 lliures, pagadores "per les terces acostumades". Maties Sessé va ser contractat l'any 1600 pels paers d'Anglesola a canvi de 36 lliures anuals, "pagadores ab 3 terces de 4 en 4 mesos". D'una manera semblant, l'any 1605 els consellers d'Igualada van agafar com a mestre de l'estudi Miquel Clanxet, a canvi d'un salari de 50 lliures, "per terses, com se acostume".⁷⁷

Al llarg del segle XVI els salaris que oferien els pobles estaven, per regla general, per sota de les 40 lliures anuals. Això passava en llocs com, per exemple, Olot, Cardona o la Bisbal d'Empordà, on el salari del mestre no superava les deu lliures. Amb el temps, però, els consells van anar incrementant les dotacions destinades a l'ensenyament. Al tombant d'aquell segle, per exemple, el comú de Tàrrrega oferia 50 lliures anuals al mestre, mentre que el de Granollers n'hi pagava 60.

Aquests increments, molt sovint, eren fruit de les queixes dels mateixos mestres. Felip Salvador, que el 1593 ensenyava a Mataró, va

76. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells, 1580-1589, 3/1, f. 14, 1 d'agost de 1581; ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1610-1635, p. 472, 23 de juliol de 1623.

77. BC, Batllia de Cardona, Llibre dels Cònsols, 1564-1610, Bat Car 7/4, f. 30, 22 de gener de 1569; ABEV, Fons Parroquial, Anglesola, Vària notarial, Y-1, s. f., 27 d'agost de 1600; ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1604-1606, f. 59v, 29 d'agost de 1605.

demanar un augment del salari, argumentant que amb el que cobrava no podia viure. “Com ell no-s puga mantenir ab lo dit salari, que per lo avenir del dia de vuy en avant li sien donadas deu lliuras més per quiscun any y que en tot són 60 lliures”, va acordar el consell.⁷⁸

La dotació destinada a pagar el salari dels mestres estava sotmesa a moltes fluctuacions, a l'alça o a la baixa, sempre en funció del context econòmic i de l'estat de les arque públiques. L'any 1624 el consell de Mataró va haver de reduir els salaris dels oficials per poder fer front als deutes. “Se trobe ympossibilitada dita universitat de poder resistir a tants mals y càrrechs sinó és per medi de llimitació dels salaris dels oficials.” D'aquesta manera, el consell va aprovar rebaixar el salari, entre altres, als jurats, als verguers, als credencers i també als mestres. Així, al mestre de llegir i escriure se li va rebaixar el salari de 60 a 50 lliures anuals i al de gramàtica de 80 a 40 lliures.⁷⁹

Una cosa semblant va passar a Terrassa el 1677, quan, arran d'una ordre del virrei de Catalunya que els obligava a contribuir amb 100 lliures al manteniment de l'exèrcit, el consell va haver de rebaixar els salaris dels oficis de la vila, entre els quals hi havia el dels consellers i també el del mestre de l'estudi, que de cobrar 50 lliures de salari va passar a cobrar-ne només 30.⁸⁰

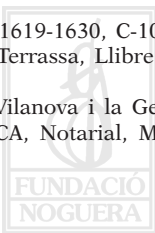
Això no obstant, a pesar de les fluctuacions puntuals la tendència general va ser que els salaris anessin augmentant de manera progressiva al llarg dels anys, adaptant-se amb major o menor mesura a l'increment del cost de la vida. L'any 1649 el mestre que ensenyava a Vilanova i la Geltrú va demanar un increment del salari. “En lo contengut en la suplicació presentada per lo mestre de minyons de dita universitat, se ha resolt que se li donen deu lliures més, que seran sinquanta lliures”, es va resoldre. Aquell mateix any el consell de Mataró va ordenar que s'augmentés el salari del mestre. “Que al mestre de minyons se li done per son salari cada any vint lliures més de les vuytanta lliures [que] se li donaven, que ab tot són cent lliures.”⁸¹

78. ACM, Fons Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1589-1596, 3/1, f. 39v, 2 de novembre de 1593.

79. ACA, Notarials, Mataró, 1619-1630, C-10, s. f., 24 de juny de 1624.

80. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells, 1658-1678, 7/1, f. 252v, 29 de març de 1677.

81. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1625-1650, 9, f. 209, 14 de febrer de 1649; ACA, Notarial, Mataró, 1646-1651, C-14, s. f., 19 de desembre de 1649.

Per tot plegat, en arribar al darrer terç del segle XVII, coincidint amb un moment de recuperació econòmica, en molts pobles els salaris dels mestres superaven de llarg les 50 lliures anuals. Aquests foren els casos, per exemple, de Sant Pere de Vilamajor i de Berga, que pagaven 70 lliures al mestre de l'estudi municipal; de Verdú, que n'hi pagava 80, o de Reus, que oferia 70 lliures anuals a cada un dels dos mestres que la vila tenia contractats. En alguns pobles, com foren Granollers o Caldes de Montbui, a final de segle els salaris ja se situaven en les 100 lliures anuals i, fins i tot, alguns municipis les superaven, com era el cas de Sabadell, on l'any 1698 el mestre de l'estudi cobrava 120 lliures, o el de Mataró, que en aquell temps en rebia 150.

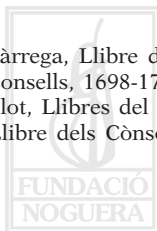
A pesar d'això, el context econòmic i polític continuava provocant que, de tant en tant, alguns pobles haguessin de rebaixar les dotacions destinades a l'ensenyament. L'any 1689 el comú de Tàrrrega va haver de pagar a la Generalitat el donatiu voluntari ofert al rei. Davant dels "exorbitants gastos [que] pateix la universitat", el consell va acordar rebaixar el salari al mestre de gramàtica en 30 lliures, a l'organista en 20 i al mestre de minyons en 10. En canvi, l'any 1703, la situació de les finances de Tàrrrega havia millorat, fins al punt que els paers van proposar al consell que s'incrementés el salari al mestre de l'estudi, per tal que "no cobre mesades" als pares dels minyons.⁸²

Les mesades —és a dir, la quota mensual que pagaven els pares dels minyons— constituïen, en molts casos, la principal font d'ingressos dels mestres. L'any 1562 el consell d'Olot oferia 18 lliures anuals al mestre de l'estudi, però l'autoritzava a cobrar 1 sou cada mes als minyons que aprenien a llegir, 2 sous als que aprenien a escriure i 3 sous als de gramàtica. A Cardona, el 1569, els cònsols de la vila van prometre pagar 12 lliures anuals al mestre, per bé que podia exigir 4 sous als minyons que aprenien a llegir, 10 sous als que escrivien i 26 als que cursaven gramàtica.⁸³

Les mesades, igual que els salaris, variaven en funció de cada lloc. Era molt habitual, però, que la paga que el mestre rebia de diners públics servís per moderar el preu de les mesades. L'any 1572, per exemple, els consellers d'Igualada van oferir 15 lliures anuals de salari a un mestre que es deia Joan Gallart, i l'autoritzaven, a més, a cobrar

82. ACUR, Ajuntament de Tàrrrega, Llibre de consells, 1684-1698, 26, f. 157v, 2 d'abril de 1689; ibídem, Llibre de consells, 1698-1715, 27, f. 156, 17 d'agost de 1703.

83. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibres del consell, 1546-1564, f. 365, 28 d'abril de 1562; BC, Batllia de Cardona, Llibre dels Cònsols, 1564-1610, Bat Car 7/4, s. f., 26 d'octubre de 1569.

als minyons “los salaris justos y moderats”. D’una manera semblant, el 1590 els paers de Tàrrrega van prometre donar 12 sous i una quartera de blat cada mes al mestre de l’estudi, amb la condició que “haie de amostar de scríurer solament per tres sous cada mes a quiscú; scríurer y comptes quatre sous y als minyons [que] llegiran, un sou lo mes y no més”. El 1593 el consell de Mataró va acordar que al mestre dels minyons se li paguessin 20 lliures de salari, amb el benentès que les mesades es mantinguessin en un nivell raonable. “Que als qui amostarrà de llegir hagen de pagar tantsolament un sou y los qui apendran de legir, scríurer y comptes hagen de pagar un real cada mes.” A més d’això, al mestre de Mataró se li exigia que l’ensenyament fos gratuït per als fills de les famílies més desfavorides. “Que tots estudiants pobres [que] y haurà (...) los hagen de amostar de franch.”⁸⁴

Al llarg de la primera meitat del segle XVII les mesades es van mantenir, en general, en un nivell força similar al dels anys precedents. Així, l’any 1600 els paers d’Anglesola van autoritzar el mestre de l’estudi municipal per cobrar 1 sou als minyons que aprenien a llegir, 2 sous als de lectura avançada —és a dir, que ja s’exercitaven amb els franselms o els pelegrins— i 4 sous als que escrivien. Aquests, val a dir, eren els mateixos preus que el consell de Terrassa va fixar el 1611, així com també el de Girona, l’any 1618. A Igualada, fins i tot, les mesades que els consellers van acordar aquell any amb els dos mestres eren una mica més baixes. Així, els minyons que aprenien a llegir havien de pagar 8 diners, els de lectura avançada 1 sou i 4 diners i els que escrivien 1 sou i 8 diners, mentre que el mestre de gramàtica rebia 1 lliura i 10 sous al mes de cada un dels seus deixebles.⁸⁵

A Barcelona, en canvi, els mestres que tenien estudis oberts al públic cobraven als seus alumnes unes mesades lleugerament superiors a les que es pagaven en els estudis municipals. L’any 1620, per exemple, l’adroguer Jeroni Dols va pagar 3 lliures i 10 sous al sacerdot Joan Batlle, mestre d’escola, per la feina d’ensenyar a llegir durant un any al fill del difunt Lluís Garí, matalasser, aproximadament a raó de

84. ACAN, Ajuntament d’Igualada, Llibre d’actes, 1572, f. 54, 19 d’octubre de 1572; ACUR, Ajuntament de Tàrrrega, Llibre de consells, 1582-1591, 20, f. 264, 20 de maig de 1590; ACA, Notarials, Mataró, 1590-1593, C-7, s. f., 31 de març de 1593.

85. ABEV, Fons Parroquial, Anglesola, Vària notarial, Y-1, s. f., 27 d’agost de 1600; ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells, 1592-1616, 3/3, f. 206v, 23 de novembre de 1611; AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d’actes del Consell, 1618, 17711, f. 99, 11 d’octubre de 1618; ACAN, Ajuntament d’Igualada, Llibre d’actes de la Universitat, 1618, f. 35v, 5 de setembre de 1618.

6 sous per mes. Un any després, Joan Pons, mestre de Barcelona, va rebre 3 lliures de Joan Frito, tutor dels fills dels cònjuges Raimon i Paula Got, difunts, pels treballs “de ensenyar y amostrar de scriure y comptar a Jeroni, fill de dits cònjuges Gorts”, durant deu mesos, també a raó de 6 sous al mes.⁸⁶

El cost de l'ensenyament s'incrementava considerablement en el cas dels mestres particulars. L'any 1621 un pagès de Sant Andreu de Llavaneres que es deia Joan Nadal va pagar 20 lliures a Jeroni Valls, mestre d'escola de Barcelona, per la feina d'“amostrar de lletra” a un fill seu durant sis mesos. Al seu torn, Pere Oliva, sastre d'aquella ciutat, el 1635 va signar un contracte amb el mestre Jaume Quinyones per aprendre a llegir i escriure. Oliva es va comprometre a pagar 8 lliures al mestre, un cop fos “còngruo llegidor y escrivà, de manera que qual-sevol li sàpia llegir la sua lletra”. L'any 1637 el mestre Gabriel Dagals, de Barcelona, es va comprometre, a canvi d'una paga de 7 lliures, a ensenyar a llegir, escriure i comptar a un fill del carder Bartomeu Ferrer, fins que el minyó fos “apta y sufficient per a posar-lo en una botiga de draps o telas”.⁸⁷

Les dificultats causades pels nombrosos conflictes bèl·lics que van afectar Catalunya al llarg del segle XVII van repercutir en el cost de l'ensenyament. L'any 1655, poc després de la fi de la Guerra dels Segadors, l'aleshores virrei, l'infant Joan Josep d'Àustria, va fer publicar unes tarifes per posar fre a la inflació que afectava l'economia. “Per aver-se alterat en los dits Principat y Comtats, y en particular en la present ciutat de Barcelona, los preus de todas las cosas”, fou l'argument donat pel virrei. Així, entre molts altres productes i serveis, les tarifes regulaven els preus de l'ensenyament. S'establí que els minyons que aprenien a llegir als estudis públics havien de pagar al mestre 2 sous al mes, els de lectura avançada 4 sous, els que escrivien 6 sous i els que, a més d'escriure, aprenien de comptes, 8 sous. Segons aquestes mateixes tarifes, el jornal d'un mestre de cases o d'un fuster era d'entre 8 i 10 sous diaris, cosa que significa que la despesa per educar un fill representava, aproximadament, el 2,5% dels ingressos mensuals d'un treballador.⁸⁸

86. AHPB, Francesc Jutge, Novè manual, 606/13, s. f., 1 d'octubre de 1620; ibídem, Jeroni Lentisclà, Tretzè manual, 592/47, s. f., 1 de maig de 1621.

87. AHPB, Jeroni Sabata, Quinzè manual, 580/37, f. 69v-70, 7 de febrer de 1621; ibídem, Jacint Pareja, Manual de 1635, 657/18, 30 de juny de 1635; ibídem, Francesc Tries, Dotzè manual, 661/12, f. 257, 16 de març de 1637.

88. Ramon ALBERCH *et al.*, *Gremis i oficis a Girona...*, p. 252 i 263.

En el darrer terç del segle XVII el preu de les mesades havia disminuït en alguns municipis. Així, entre 1662 i 1664 en viles com l'Arboç, Sallent o Sabadell el mestre cobrava només 1 sou als minyons que aprenien a llegir i 3 sous als que aprenien a escriure. Aquest nivell, val a dir, es mantenia més o menys igual a principi del segle següent. L'any 1702 els minyons que aprenien a llegir a l'estudi de Terrassa pagaven 1 sou i els que escrivien 4, mentre que a Igualada, el 1707, els minyons de beceroles també pagaven 1 sou al mes i els que aprenien a escriure només 2.⁸⁹

De vegades, a banda del salari, els municipis donaven altres ajuts als mestres, a manera de complement, com, per exemple, una casa per poder viure. L'any 1580 els cònsols d'Olot van contractar Antoni Joan Garcia com a mestre de la vila a canvi d'un salari de 30 lliures anuals i també l'ús d'una casa que hi havia al costat de l'estudi municipal. D'una manera semblant, el 1618 el mestre que aleshores ensenyava a Reus, que es deia Antoni Clergue, va demanar un lloc per viure. "Que li deixen la casa que demana, qu'és la que està damunt la pescateria de la plasa, com als demés [mestres] se acostume de deixar", es va resoldre. El consell de Sabadell, al seu torn, va acordar, l'any 1632, pagar el lloguer de la casa on vivia el mestre. "[Que] se done lloch al mestre del estudi per a tenir los minyons o autrement se li pague lo lloguer de la casa ahont vuy en dia los té."⁹⁰

Altres vegades, els municipis oferien beneficis fiscals i eximien els mestres d'haver de contribuir a les taxes o als allotjaments. Això va succeir, per exemple, a Olot el 1562, quan el consell va donar el vistiplau a la contractació del mestre Joan Grauset, a canvi de 18 lliures anuals i "franquesa" de pagar les impositcions de la vila. L'any 1653 un particular de la vila de Sitges es va oferir a tenir a casa seva el sacerdot Damià Costa, a qui el consell volia contractar com a mestre. "Que si la vila y savi concell lo fan franch de tots alojaments de soldats, tandes y talls, en tal cas ell tindrà en sa casa al dit mossèn

89. ACA, Diversos, Fons municipal, l'Arboç, Llibre d'acords, 1638-1681, volums, 2, p. 258, 7 d'octubre de 1662; AMS, Ajuntament de Sallent, Actes del Ple, 1657-1726, 2, s. f., 2 de setembre de 1663; AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1657-1677, AMH, 2531/2, f. 57v, 15 d'agost de 1664; ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells, 1678-1715, 8/1, f. 231, 28 d'agost de 1702; ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1700-1711, f. 197, 3 de maig de 1707.

90. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de deliberacions, 1578-1588, f. 160v, 12 de desembre de 1580; ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1610-1635, p. 306, 7 de gener de 1618; AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1614-1634, AMH, 2523, f. 255, 1 de gener de 1632.

Costa, alimentant aquell tot lo any.” Una cosa semblant va passar a Igualada el 1711, on els consellers van contractar com a mestre dels minyons Ramon Figuerola, a qui van prometre, a més de casa, fer-lo “franch de talls, taxas y allotjaments”.⁹¹

Alguns municipis complementaven la retribució del mestre oferint-li l'exercici d'altres ocupacions com, per exemple, fer-se càrrec de mantenir el rellotge. L'any 1600 els paers d'Anglesola van oferir al mestre “23 lliures per lo estudi [y] 3 lliures per lo rellotge”. Una cosa semblant va succeir a l'Arboç el 1641. “Se ha determinat que vinga mestra de estudi, y que se li donen dotze lliures de condubta y lo reletje.” L'any 1683 els jurats de Gironella van contractar Ramon Sastre per mestre de la vila, amb la condició que havia de fer-se càrrec del rellotge, així com “tenir compta del molí y assistir a pasar los comptas de la vila. Y també que si se ha de escriura alguna carta per la vila que aja de escriurar-la”. D'una manera semblant, l'any 1712 un mestre que es deia Bonaventura Geli va demanar al consell de Lloret de Mar que a més del “mestrat” li donés també l'ofici de rellotger, “en atenció que lo salari de mestre és mínim”, argumentava.⁹²

Fins i tot, hi havia llocs que pagaven una jubilació al mestre de l'estudi. L'any 1710 el consell de Mataró va estudiar la petició feta per Joan Gual, que havia ensenyat gramàtica a la vila durant vint-i-vuit anys. “Perçò, dit Joan Gual, ja de senil edat, suplica a V. S. se digne concedir-li dita jubilació”, demanava. El consell hi va accedir i va mantenir al mestre, de per vida, el mateix salari de 100 lliures anuals que cobrava, amb la condició, però, que havia de fer-se càrrec de portar al dia el dietari del comú. Una cosa semblant va succeir a Vic l'any 1711, quan el sacerdot Josep Pujol, que ocupava la càtedra de gramàtica des de 1685, va demanar al consell que se'l gratifiqués amb la jubilació.⁹³

91. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibres del consell, 1546-1564, f. 365, 28 d'abril de 1562; AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1642-1656, f. 114, 7 de febrer de 1653; ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1700-1711, f. 338v, 14 de juny de 1711.

92. ABEV, Fons Parroquial, Anglesola, Vària notarial, Y-1, s. f., 27 d'agost de 1600; ACA, Diversos, Fons municipal, l'Arboç, Llibre d'acords, 1638-1681, volums, 2, p. 34, 26 de maig de 1641; ACBR, Ajuntament de Gironella, Llibres del Consell, 1666-1669 [i. e. 1702], f. 84v, 7 de novembre de 1683; AMLM, Ajuntament de Lloret de Mar, Actes de la Universitat de Lloret, 1709-1880, f. 19, 7 de febrer de 1712.

93. ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1705-1712, 7/C, f. 39v, 3 d'agost de 1710; AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1710-1712, Llibre 31, f. 172, 18 de maig de 1711.

Incompliments, conflictes i acomiadaments

Les autoritats locals no sempre estaven satisfetes amb la feina que realitzaven els mestres, cosa que, sovint, acabava motivant-ne l'acomiadament. L'any 1516 els paers de Cervera van exposar al consell que Bernat Lima, mestre de l'estudi municipal, no ensenyava els minyons com calia. "Que en lo dit estudi no s'[h]i lig ni s'[h]i fa lo exercissi que-s deurie", asseguraven. El consell va acordar que els paers parlessin amb el mestre, instant-lo a donar un "bon recapte en lo studi". Unes setmanes després, però, els paers van informar al consell que havien parlat amb Lima i que els havia respost "que feia lo que podia". Davant d'això, el consell de Cervera va determinar que els paers contractessin un altre mestre. Curiosament, en aquell temps Bernat Lima era també el metge de Cervera, ofici que tampoc complia a gust dels paers, ja que, segons deien, feia "moltes absències". És per aquesta raó que el consell va ordenar que es busqués un altre metge.⁹⁴

L'any 1592 els jurats de Vilanova i la Geltrú van sol·licitar autorització al consell per acomiadar el mestre de l'estudi, que es deia Sebastià Murtra. "Havent queixas que no amostra als minyons, que ells tendrian per bé que conduïssen altra", van determinar els membres del consell.⁹⁵

Els jurats de Vic, el 1590 van informar al consell que el mestre Jaume Clota havia delegat la seva feina a uns substituïts poc preparats. "Perquè lo dit mestre Clota, axí com havia promès y se és obligat de legir les lisons que li tocan personalment, les fa legir per un minyó fill seu y fa amostrear de legir als minyons per un home que no sab legir, lo que no sols és gran desconcert del dit studi y ne resulten baralles y disensions y dany dels estudiants."⁹⁶

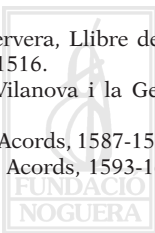
L'any 1599 un grup d'alumnes, representats per Bartomeu Bertrana, van presentar una súplica al consell de Vic per denunciar que Joan Alibert, àlies Corder, mestre de gramàtica de l'estudi, era un home "inquiet en son modo de viure", cosa que perjudicava la bona marxa de les classes. "Perquè un dia —exposava Bertrana— sens acabar lo any, va dexar los studians y se'n va anar a Sant Jaume de Galícia." Els estudiants reclamaven que el consell nomenés un mestre que fes residència permanent a la ciutat, com era la seva obligació.⁹⁷

94. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre de Consells, 1516, f. 40, 6 de juliol de 1516; ibídem, f. 43v, 16 d'agost de 1516.

95. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1576-1593, 8, s. f., 4 d'octubre de 1592.

96. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1587-1593, Llibre 9, f. 132, 2 de març de 1590.

97. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1593-1601, Llibre 10, f. 279, 3 de novembre de 1599.

Altra vegada, l'any 1600 els estudiants Joan Brull i Francesc Mir van comparèixer davant del consell municipal de Vic per denunciar que el sacerdot Miquel Tarandell, mestre major de l'estudi, no havia contractat un batxiller per ensenyar de llegir i escriure als minyons més petits, tal com estipulava el seu contracte. A més, es queixaven que el mestre no utilitzava alguns dels llibres obligatoris per a l'aprenentatge de la gramàtica ni supervisava el treball dels alumnes.

E com lo dit mestre major, no obstant tingue obligació (...), no sols no ha pres ni conduït fins assí bacheller ningú, però ni encara no correspon ab que toque a sa obligació, perquè no llig Terenci, ni corregex les composicions [que] fan los estudians, ni té lo mètode dòcil pera ensenyar los estudians los diumenges y festes (...), lo que redunde en gran y notable dany del bé públic.⁹⁸

L'any 1626 un dels jurats de Vic va plantejar els problemes que, segons denunciaven alguns particulars, patia l'estudi per culpa de la poca atenció que hi dedicava el mestre. "Per ciutat se fan quexes que en lo studi de la ciutat hi ha molts descuyts y negligèntias, particularment en lo que toca en ensenyar als minyons qui aprenen de llegir y scriure." Pel que sembla, el mestre, que es deia Pere Violata, havia acceptat la feina de procurador del capítol de la catedral i també la d'organista, cosa que li prenia molt de temps. "Fa grans absènties y no té lo compte que-s requerex y la educatió y ensenyança de dits minyons", es queixava un dels jurats.⁹⁹

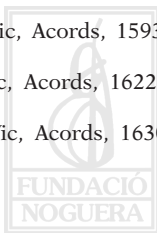
Un temps després, el 1630, els consellers de Vic van tornar a traslladar al consell el malestar d'algunes famílies per la mala praxi del mestre. "Molts ciutedans —exposava el conseller tercer— li an donada quexa que mossèn Pera Violata, qui amostre de llegir y scríurer al studi major, se aporte molt dolentament en son exercici de llegir y scríurer, fent-y moltes absèntias, y que los minyons se aprofitan poch." De nou, el consell va resoldre que els consellers miressin quines eren les obligacions que Violata havia de complir per contracte i que ho tornessin a exposar en un proper consell.¹⁰⁰

L'any 1612 el consell de Mataró va determinar "desconduir" de l'ofici de mestre de minyons el diaca Jaume Martí, perquè les hores

98. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1593-1601, Llibre 10, f. 342v, 22 de novembre de 1600.

99. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1622-1630, Llibre 15, f. 333, 30 de desembre de 1626.

100. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1630-1638, Llibre 16, f. 46, 26 de juny de 1630.

que dedicava a l'ensenyament li impediéssin assistir als oficis de l'església, "en molt dany y detriment dels habitants en la universitat". L'any 1617 el consell mataroní va acomiadar un altre dels mestres de l'estudi amb uns arguments semblants. "Lo discret mossèn Joan Viaplana, cathedràtic de grammàtica de la present vila, no cumple ab la obligatió, ni cumple los pactes de la conducta y comet alguns descuyts y excessos en la ensenyansa dels estudiants", asseguraven els jurats. Tot seguit, el consell va resoldre contractar com a mestre el sacerdot Bartomeu Martí, "ab los mateixos pactes del dit Viaplana y lo mateix salari".¹⁰¹

L'any 1622 alguns habitants de Reus van queixar-se del mal funcionament de l'ensenyament. "An vingudes moltes queyxes del mestre del estudi, que són coses de molta consideratió", exposaven els jurats. Per aquesta raó, el consell va ordenar l'acomiadament del mestre.¹⁰²

A la Seu d'Urgell, l'any 1627, els cònsols van exposar que el mestre de gramàtica no feia bé la seva feina. "Lo mestre del estudi de gramàtica mire poc y té poc cuydado de ensenyar lletres y virtut als estudiants d'esta ciutat", deien. Dos anys després, els cònsols van informar que amb l'arribada de l'estiu l'aula de gramàtica havia quedat buida. "En lo studi de gramàtica de la present ciutat ara ab la calor no y ha estudiants y és supèrfluo que corro lo salari de mestre." És per això que el consell va determinar suspendre-li el salari.¹⁰³

Encara, l'any 1650, els cònsols de la Seu d'Urgell van tornar a proposar al consell la conveniència de substituir el mestre de minyons.

Com per la bona administració y govern de la present ciutat convinga tenir un bon mestre de minyons per la educació y ensenyansa de aquells, atès que lo que vuy ensenya no stiga satisfeta la Ciutat per lo poch cuydado posa en ensenyar a dits minyons, de que si aparexera a dit savi Concell de que's pose edictes y se envien a unes parts y altres pera vèurer si'n voldrà venir algú.¹⁰⁴

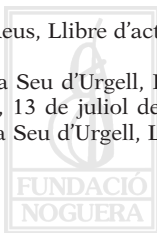
Els incompliments del mestre van motivar que el consell de Gironella, l'any 1632, decidís pagar-li només la meitat del salari. "S'és determinat que totem pagarà la mittat del què avien promès al mestre,

101. ACA, Notarials, Mataró, 1608-1618, C-9, s. f., 5 de setembre de 1612; ibídem, 20 de febrer de 1617.

102. ACBC, Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1610-1635, p. 452, 4 de desembre de 1622.

103. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1617-1657, f. 144, 27 de maig de 1627; ibídem, f. 175, 13 de juliol de 1619.

104. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de Consells, 1617-1657, f. 468v, 7 de gener de 1650.

y de qui enllà no li volen donar res per no ensenyar conforme avia promès." Un any després, la situació es va repetir amb el nou mestre contractat pel comú. "No volen pagar al mestre sinó la mitja anyada, conforme avien determinat lo consell, vist que avie estat tres mesos sens ensenyar la doctrina, conforme ell avie promès."¹⁰⁵

D'una manera semblant, l'any 1659 el consell de Sabadell va acordar acomiadar el mestre perquè, segons sembla, no tractava bé els alumnes. "[Que] sie desconduhit al senyor mestre de minyons de la present vila, atès [h]a perdut lo respecte als minyons", va manar el consell.¹⁰⁶

A la vila de Verdú, el 1693, els jurats van exposar que havien rebut una súplica per part d'alguns particulars, "la qual diu que lo mestre de ensenyansa d'esta vila no servie bé y que feie moltes faltes en la ensenyansa". Tot seguit, el consell va ordenar buscar-ne un altre. "A vista que lo mestre no ensenye bé, la vila que-l pague y que-l despedesquen y que veigen si se'n trobe de altre."¹⁰⁷

De vegades, les rivalitats originaven conflictes entre els mestres, que també acabaven motivant-ne l'acomiadament. A Olot, per exemple, l'any 1580 hi hagué una disputa entre els dos mestres de l'estudi, cosa que va obligar els protectors a intervenir.

Atès que entre mossèn Antoni Galí y mossèn Jaume Posas, mestres del studi, [hi] ha moltes differèntias y qüestions [pel] que respecta de dit studi, de las quals se poria susitar algunas rixas y barallas entre ells, que los sia requerit que no ligan en la present vila tant en lo studi com fora de aquell, sinó tots dos que vajan fora y que dexan de legir y no sian més mestres (...), per quant la vila no està satisfeta que dits Galí y Posas sian mestras.¹⁰⁸

Unes setmanes després, els cònsols d'Olot van contractar Antoni Joan Garcia, professor de teologia, per ocupar-se de l'estudi de la vila. Entre les condicions pactades hi figurava que no pogués tenir per batxillers o ajudants ni Antoni Galí ni Jaume Posas.¹⁰⁹

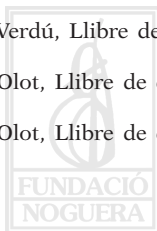
105. ACBR, Ajuntament de Gironella, Llibres del Consell, 1626-1666, f. 25v, 18 d'octubre de 1632; ibídem, f. 28, 8 de maig de 1633.

106. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1657-1677, AMH, 2531/2, f. 19, 20 d'agost de 1659.

107. AMVe, Ajuntament de Verdú, Llibre de determinacions, 1692-1733, f. 2v, 5 de juliol de 1693.

108. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de deliberacions, 1578-1588, f. 149v, 18 de setembre de 1580.

109. ACGAX, Ajuntament d'Olot, Llibre de deliberacions, 1578-1588, f. 160v, 12 de desembre de 1580.

L'any 1601 els paers de Cervera, seguint una resolució del consell, van contractar mossèn Ferrer com a mestre de l'estudi i van prohibir expressament a un altre mestre anomenat Gallego ensenyar als minyons ni "en lo studi ni fora d-ell". La reacció de Gallego, això no obstant, fou tan violenta que va obligar el mestre contractat per la vila a renunciar a l'ofici. "Lo mestre Gallego li a tant amenassat y li a dit tant males paraules que dit Ferrer de por se n'és anat y no vol studi", es lamentaven els paers. A més, els paers van informar al consell que algú havia volgut cremar l'estudi. "Alguns fills de perdició, inquietadors de aquest poble, an cremat les portes del studi", asseguraven. El consell va acordar que un dels paers anés a Barcelona a informar el virrei de les "inquietuts y mals" que causava el mestre Gallego "y en particular lo cremament del studi".¹¹⁰

El mestre que ensenyava a Cervera el 1605, que es deia Jeroni de Mondragón, va renunciar a l'estudi perquè un minyó el va amenaçar. "Tal Mayner, de Puigcerdà, studiant, se li és descompost y le ha tractat ab paraules injurioses. (...) Y dit Mondragón dexe de llegir al studi per temor de que no rebe algun dany per dit studiant", van exposar els paers al consell.¹¹¹

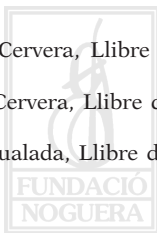
A Igualada, l'any 1602, hi hagué un conflicte motivat per l'acomia-dament de mossèn Sorribes, mestre de l'estudi municipal, i el nomenament d'un altre per substituir-lo. El gener d'aquell any els consellers van exposar que el nou mestre tenia poca habilitat, fins al punt que molts pares no volien portar els seus fills a l'estudi. "Ans bé —expli-caven els consellers— han procurat que mossèn Sorribes, mestre que here en los anys passats, haya posat studi en altra part, en lo qual van la maior part de los minyons de la vila, del que resulte y pot resultar algun scàndol y dany."¹¹²

Al darrere de tot plegat, com es va poder comprovar uns dies després amb motiu de la celebració d'un altre consell, hi havia l'afinitat que els consellers d'aquell any tenien amb Sorribes, cosa que els va portar a intentar anul·lar el nomenament del nou mestre que havien fet els seus predecessors, amb l'argument que no tenia prou habilitat. D'això se'n queixaven els consellers de l'any anterior, els que havien acomiadat Sorribes.

110. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre de Consells, 1601, f. 30v-31, 9 i 11 d'octubre de 1601.

111. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre de Consells, 1605, f. 29v, 19 de març de 1605.

112. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1602, f. 24v, 13 de gener de 1602.

No ha dubtat dit mossèn Sorribes parar studi y anant per la vila sobornant la gent y divertint que la gent no fessen anar a sos fills al studi maior com anaven, sinó que anassen ab ell, perturbant la pau y quietut de la present vila y sercant scàndols y grans mals en la república, del que és digne de càstich.¹¹³

Una cosa semblant va succeir a Cardona l'any 1722, quan el mestre de gramàtica de l'estudi municipal, que es deia Joan Prat, va renunciar al càrrec amb l'argument que l'ajuntament li devia diners. Unes setmanes després, els regidors van contractar com a mestre Joan Argentó, llicenciat de Solsona. Això no obstant, al cap de poc, els regidors van constatar que a l'estudi només hi anaven sis alumnes, cosa que van atribuir al fet que Prat havia obert una altra escola pel seu compte. "Joan Prat, prevere, mestre que era de antes, [ha] ensibornat ab son modo als demás licenciados per a que no anassen ab lo mestre del estudi públich, si que se conferissen en sa casa que ell los ensenyaria, com en effecte los ensenya, entrant a la mateixa hora que se entra en lo estudi públich." Els regidors consideraven que això suposava una "burla" per al comú de Cardona "y desprecio del mestre del estudi públich", per la qual cosa el consell va resoldre posar-ho en coneixement del bisbe de Solsona.¹¹⁴

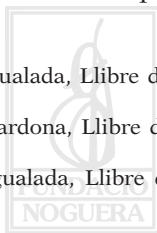
De vegades, rere l'acomiadament hi havia la rivalitat entre faccions. L'any 1537 els consellers d'Igualada van consultar què calia fer amb relació al mestre que la universitat tenia contractat. Segons els consellers, el mestre, que es deia Benet Vila, era una "persona stranya" que no tenia "gayre amichs en la present vila, sinó prou enveges que li tenen y malícies [que] no-s sap per quin respecte". Els consellers no s'explicaven per què el mestre era tan odiat per alguns, oi més, segons deien, pel fet que també exercia de metge, curava molts malalts pobres sense cobrar-los i estalviava a molta gent d'haver d'anar a curar-se al monestir de Montserrat.

Ab dita art [de la medicina, Benet Vila] fa moltes almoynes als fills de la universitat, visitant los malalts y remediand-los en llurs necessitats, gratis et bono amore, sense interès de pecúnia, y endemés als pobres, lo que redunde en gran bé de tots, car relleve-ls de haver [de] anar a Montserrat y a altres parts que metges qui no y vindrien sinó exsessivament pagats.¹¹⁵

113. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1602, f. 27v, 17 de gener de 1602.

114. AHC, Ajuntament de Cardona, Llibre d'actes, 1717-1772, s. f., 25 d'octubre i 10 de desembre de 1722.

115. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1536-1537, f. 48, 31 de juliol de 1537.

El consell va resoldre mantenir el mestre en el seu ofici i va atribuir les enveges a un conflicte entre bàndols, que tenia, segons sembla, l'origen en la captura d'un dels capitosts, "lo que-s deuria devallar de alguna malísia que [hi] ha entre les sobredites persones qui volen mal a dit mestre Benet Vila", va concloure el consell.

L'any 1682 el conseller en cap de Vic, que aleshores era Jaume Puig i Sorribes, va exposar al consell que el doctor Francesc Cendra, vicerector de l'Estudi General, i dos dels mestres de llegir i escriure, Segimon Torrent i Francesc Costa, havien comès "diferents faltas y altrament hagen obrat y parlat cosas y paraulas molt extraordinàries, oposant-se a cosas de la ciutat". El consell va autoritzar els consellers a acomiadar el vicerector però, pel que fa als dos mestres, va ajornar la decisió per a un altre consell.¹¹⁶

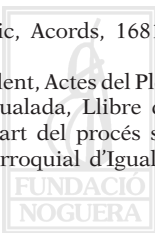
A Sallent, l'any 1703, el conseller en cap va exposar que el batlle havia tingut notícia "que algunas personas voldrian fer algunas malas amenassas y ab ditas voldrian tràurer lo reverent doctor Joan Plexachs, mestre de encenyansa de la present vila". Escoltada la proposició, el consell va acordar sortir en la defensa del mestre i informar-ne el governador "a efecte de que se averiguan las personas volan fer semblants amenassas y lo senyor governador los castigue y pòsia los deguts remeys de justícia".¹¹⁷

L'any 1707 el conseller en cap d'Igualada va exposar al consell que Josep Martí, mestre de minyons de la vila, estava imputat per ser mal afecte al rei Carles III. A més, a parer del conseller, la feina del mestre no era "profitosa [per] als minyons", per la qual cosa proposava buscar-ne un altre. El consell, però, no va considerar que les motivacions polítiques fossin suficients per a acomiadar el mestre, tenint en compte que hi havia constància que feia bé la seva feina. "Que si lo dit Joseph Martí ha delinquit en cosas del Rey nostre Senyor (que Déu guarde) que-l castigon sos ministres, però que la ensenyantsa de aquell la tenan per bona", van concloure els membres del consell. Els consellers, això no obstant, van rebre autorització per buscar un altre mestre de manera interina en el cas que Martí fos detingut.¹¹⁸

116. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1681-1686, Llibre 23, f.101v, 6 de juliol de 1682.

117. AMS, Ajuntament de Sallent, Actes del Ple, 1657-1726, 2, s.f. 19 d'agost de 1703.

118. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1700-1711, f. 176, 26 de gener de 1707. Una part del procés seguit contra Josep Martí, acusat de botifler, es troba a: ACAN, Arxiu Parroquial d'Igualada, Processos, 1168.

L'ENSENYAMENT SOTA L'ABSOLUTISME BORBÒNIC

L'impacte de la política tributària

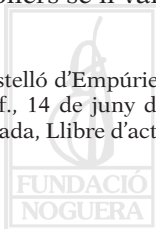
La Guerra de Successió va comportar un important daltabaix econòmic per a la majoria de pobles de Catalunya, una situació que en molts llocs va arribar a ser crítica durant els darrers anys del conflicte. El consell de Castelló d'Empúries, per exemple, va determinar, cap a final de 1710, manllevar diners a censal per tal de fer front als deutes que s'acumulaven. Segons afirmaven els jurats, la vila s'havia quedat sense fons. "En concideració dels grans treballs ab què actualment se troba la vila, y que en avant esperan continuar-se durant la guerra, en atenció de no tenir avers alguns la universitat", deien. El juny de 1711 el consell de Castelló va acordar imposar un recàrrec d'un vintè —és a dir, un 5%— sobre les collites de la vila, "per no tenir lo comú altro medi per poder-se subvenir en ditas urgèncias".¹

D'una manera semblant, el febrer de 1712 el conseller en cap d'Igualada informava al consell que la vila no tenia diners per pagar les despeses ordinàries. "Dita universitat, al present, se troba ahogada de diferents gastos tant exorbitants y no és posible lo poder-o aguantar", assegurava. El consell va determinar manllevar mil lliures a censal per pagar els deutes.²

Cap a final de 1712 l'exèrcit aliat va exigir a la vila de la Garriga l'aportació de quatre tones de palla per subministrar a la cavalleria, mentre que al comú de Granollers se li van demanar vint-i-quatre tones.

1. AMCE, Ajuntament de Castelló d'Empúries, Llibre del Consell, 1695-1715, s. f., 6 de desembre de 1710; ibídem, s. f., 14 de juny de 1711.

2. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1712-1730, f. 23v, 14 de febrer de 1712.

En aquell moment, com apunta Jaume Dantí, la vila de Granollers no disposava de diners per poder fer front a les imposicions derivades de la guerra.³

La situació va empitjorar a partir de 1713, arran de l'evacuació de les tropes aliades com a resultat de la signatura del tractat d'Utrecht, cosa que va suposar l'ocupació per l'exèrcit borbònic de pràcticament tot el territori, amb les úniques excepcions de Barcelona i la fortalesa de Cardona. Les conseqüències negatives en l'àmbit econòmic es van fer sentir ben aviat, no només per la càrrega que suposava la presència d'un elevat nombre de soldats —cosa ja prou feixuga—, sinó principalment com a resultat de les dures exigències tributàries imposades per Felip V, les anomenades “quinzenades”.⁴

Per posar un exemple, el darrer dia de desembre de 1713 el consell d'Igualada va rebre una carta de José Patiño, intendent general de l'exèrcit borbònic, en la qual ordenava a la vila el pagament de 1.100 rals de vuit mensuals durant els mesos de desembre, gener i febrer.⁵

A Mataró va succeir exactament el mateix. Cap a finals de 1713 el consell va rebre una ordre de Patiño, datada el dia 11 de desembre, amb la qual imposava a la ciutat una contribució de 2.800 rals de vuit al mes, durant tres mesos. A principi de març de l'any següent, el consell va deliberar amb relació a una ordre donada per José Cano, comandant de l'exèrcit borbònic, que els reclamava el pagament de 1.000 lliures per a subsidi de les tropes. El consell va acordar pagar 100 dobles, més o menys la meitat de la contribució que se'ls requeria, argumentant que la ciutat es trobava sense mitjans per pagar la quantitat total.⁶

El novembre de 1714, de nou, el consell de Mataró va rebre una altra carta de José Patiño, que els reclamava el pagament de quatre quinzenades per valor de 2.100 pesos cada una, que calia satisfer abans de final d'aquell any. El mes de febrer següent, el consell va acordar escriure a l'intendent per demanar-li una rebaixa de les contribucions, “posant en sa consideració la impossibilitat ab què es troba esta ciutat, per las tant numerosas y freqüents summas que en lo Real servey ha

3. Jaume DANTÍ, “La Guerra de Successió al Vallès: entre la llibertat i la submissió”, *Ponències*, 18 (2014), p. 63.

4. Sobre la imposició de les quinzenades i la revolta que això va provocar en molts municipis catalans, vegeu: Josep Maria TORRAS i RIBÉ, *Felip V contra Catalunya*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2013, p. 77-109.

5. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1712-1730, f. 98, 31 de desembre de 1713.

6. ACM, Ajuntament de Mataró, Llibre d'acords, 1713-1717, 8/A, f. 69, 11 de desembre de 1713; ibídem, 8/B, f. 15, 2 de març de 1714.

empleat", deien els jurats. Encara, el març de 1715 el consell va rebre una altra carta, amb la qual Patiño els exigia el pagament de 878 pesos cada quinze dies, fins a completar la quantitat que es necessitava per finançar l'expedició de l'exèrcit borbònic que tenia per objectiu conquerir Mallorca.⁷

El consell de Tàrraga va rebre dues cartes semblants cap a final de desembre de 1713, una del duc de Pòpuli, comandant de les tropes borbòniques que assetjaven Barcelona, i una altra de l'intendent Patiño, amb les quals s'ordenava a la vila pagar 600 rals de vuit cada mes des de desembre fins a febrer. El març de l'any següent el consell va rebre un altre avís de Patiño, reclamant els dos primers pagaments, que encara no havien estat satisfets. El novembre de 1714 l'intendent de l'exèrcit va imposar un tribut de 3.600 rals de vuit al comú de Tàrraga per tal de contribuir a l'allotjament de soldats a la vila durant l'hivern. El pagament s'havia de fer efectiu en quatre quotes, fins a mitjan mes de desembre.⁸

La ciutat de Cervera, per la seva banda, a pesar de la fidelitat declarada al rei Felip V, no es va lliurar de les contribucions de guerra. El gener de 1714 el consell va acordar escriure, per segona vegada, al duc de Pòpuli per mirar "si podrie obviar" la quantitat que els reclamava Patiño, que eren 2.000 rals de vuit al mes. La primera missiva no havia tingut resposta, de manera que el consell va acordar insistir i exposar al general borbònic la "impossibilitat per poder cumplir" que tenia la ciutat.⁹

Sigui com vulgui, la petició no devia ser acceptada, ja que l'octubre d'aquell any el consell de Cervera va rebre una altra carta de José Patiño, amb la qual els exigia el pagament de 6.000 rals de vuit per contribuir a l'allotjament de les tropes durant els quatre mesos d'hivern. El consell va determinar enviar un síndic a Barcelona i un altre a Madrid per demanar "la exempció de dita contribució". Tanmateix, el gener de 1715 els paers de Cervera van informar al consell que havien rebut una nova ordre que els reclamava el pagament dels 6.000 rals de vuit.¹⁰

7. ACM, Ajuntament de Mataró, Llibre d'acords, 1713-1717, 8/B, f. 64, 2 de novembre de 1714; ibídem, f. 73, 7 de febrer de 1715; ibídem, f. 78v, 25 de març de 1715.

8. ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de consells, 1698-1715, 27, f. 428v, 29 de desembre de 1713; ibídem, f. 430v, 11 de març de 1713; ibídem, f. 446, 1 de novembre de 1714.

9. ACSV, Ajuntament de Cervera, Llibre de consells i de vint-i-quatrena, 1710-1715, f. 57, 10 de gener de 1714.

10. ACSV, Ajuntament de Cervera, Llibre de consells i de vint-i-quatrena, 1710-1715, f. 63, 30 d'octubre de 1714; ibídem, f. 68, 10 de gener de 1715.

A començament de desembre de 1714 el consell de Castelló d'Empúries va rebre una carta de l'intendent Patiño, amb la qual ordenava a la vila el pagament d'un donatiu per mantenir les tropes durant l'hivern. "Assí, al lugar de Ampurias y condado le toca pagar quatro mil setecientos y quatro pessos en cada uno de los quatro plaços que se le señalan", deia la carta. El consell va acordar enviar un representant a Girona per mirar de negociar un ajornament amb les autoritats borbòniques. "En concideració de la impossibilitat en poder cumplir al dit donatiu, a lo menos ab la prestesa que-s demana, y en atenció de trobar-se lo comú y particulars tant exaustos després de tants gastos que per ocasió de la present guerra han patits y suportats", argumentava el consell.¹¹

A Solsona va succeir més o menys el mateix. El novembre de 1714 els cònsols van informar al consell local que la vila no tenia mitjans per pagar la contribució que se'ls havia imposat.

Notori és a V. S. —exposaven els cònsols— del modo se troba en la present positura lo comú y particulars de la present ciutat per causa de las presents guerras, de tal manera que estan imposibilitats de satisfacer la quantitat de 1.500 reals de vuit, a bon compte de 6.000 que la present ciutat està taxada per la contribució del present quartel de ivern.¹²

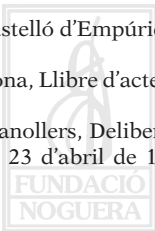
El consell de Solsona va resoldre que els particulars de la ciutat paguessin un recàrrec equivalent a l'onzena part del valor de les collites dels grans i de la vinya durant els següents cinc anys. A més, per fer front a la primera paga es va acordar manllevar 3.000 lliures a censal.

Foren moltes, en aquest sentit, les viles catalanes que van haver d'incrementar el seu nivell d'endeutament per fer front a les quinzenades. El mes de març de 1714 el consell de Granollers va resoldre enviar un representant a Vic per manllevar fins a 2.000 lliures a censal. Uns dies després, però, l'enviat va informar que no havia trobat ningú disposat a deixar-li diners. L'abril d'aquell any el consell va acordar demanar una rebaixa de les contribucions a l'exèrcit borbònic i, alhora, mirar de cobrar els diners que aquest devia pels serveis rebuts, "tant per reccions de pa, propis [correus], bagatges, hospital y demás gastos".¹³

11. AMCE, Ajuntament de Castelló d'Empúries, Llibre del Consell, 1695-1715, s. f., 7 de desembre de 1714.

12. ACS, Ajuntament de Solsona, Llibre d'actes municipals, 1665-1714, A64, f. 174v, 19 de novembre de 1714.

13. AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1712-1714, f. 93v, 27 de març de 1714; ibídem, f. 94v, 23 d'abril de 1714.

En aquest context, la majoria de viles van haver de crear noves recaptacions per poder pagar els tributs de guerra i altres despeses. El maig de 1714, el jurat en cap de Caldes de Montbui va informar al consell que es devien més de 2.000 lliures a diferents persones. El consell va acordar imposar una taxa d'un trentè —un 3,3%— sobre tots els fruits que es collien a la vila. A mitjan mes següent, el jurat en cap va informar que al llarg dels dos anys anteriors la vila havia hagut de manllevar fins a 3.400 lliures, “per pagar los gastos se han ofert”.¹⁴

Les exigències de l'exèrcit borbònic anaven, sovint, acompanyades d'amenaques i de coaccions. L'any 1714 els jurats de Sitges foren empresonats perquè la vila no havia pagat la totalitat de les quinzenades que se li reclamaven. El mes de juny el consell va rebre una carta d'un comandant de l'exèrcit borbònic en la qual exigia als comuns de Sitges i de Vilanova i la Geltrú el pagament de 3.515 dobles abans d'una setmana. “Altrament lo Excel·lentíssim Senyor duch de Pòpuli manaria penjar los presoners y enviaria destacament en ditas vilas per a passar-las, junt ab los particulars de aquellas, a foch y a sanch”, va advertir el comandant.¹⁵

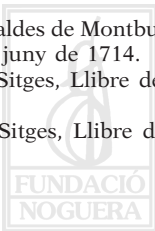
Les amenaces per part de l'exèrcit borbònic es van repetir al llarg de les setmanes següents. El 25 de juny de 1714 els jurats de Sitges van informar al consell que havien hagut de pagar 746 lliures a un tinent coronel “per la manassa de crema, saqueitg y desonrra”. Per fer front a aquesta imposició la vila va fer un repartiment entre una quarantena de particulars, la majoria dels quals van haver d'aportar entre 10 i 20 lliures cada un.¹⁶

Un dels pobles més afectats en relació amb les quinzenades fou Caldes de Montbui. El 14 de gener de 1714 la vila fou cremada i saquejada per l'exèrcit borbònic després d'una revolta que hi hagué contra l'impost. El març de 1714 el consell de Caldes de Montbui va rebre una carta d'un oficial borbònic que els reclamava, amb amenaces, el pagament de les quinzenades. “Aquí tenim una carta de don Domingo Prassia, sargento major del regiment de cavalleria, ab la qual diu que si luego no pagam lo que devem, segons la orde de don Joseph Patinyo, enviaran militars, que ab lo rigor de la guerra soliciten la

14. AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1678-1715, s. f., 10 de maig de 1714; ibídem, 17 de juny de 1714.

15. AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1705-1717, f. 231v, 14 de juny de 1714.

16. AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1705-1717, f. 234, 25 de juny de 1714.

cobransa", va exposar el jurat en cap. A final del mateix mes, el jurat va informar al consell que s'havien aconseguit manllevar 1.200 lliures a alguns particulars de la ciutat de Vic a través de censals.¹⁷

El retard en el pagament de les imposicions de guerra va motivar, fins i tot, que el juliol de 1714 l'exèrcit borbònic empresonés els jurats que havien exercit l'any anterior. "Ahir vingué un destacament de tropas —explicaven els nous jurats de Caldes— y se-n aportaren als senyors jurats vells y los tenen detinguts en la vila de Granollers, (...) ab recado que entre la Baronia de Motbuy, Semmanat y esta vila dins quaranta-vuyt horas paguem entre tots dos mil set-centas tretza doblas y vint y tres rals per los soldats, cavall y equipatja."¹⁸

Cap a final del mes d'agost els jurats de Caldes van rebre un manament de part del comandant de la guarnició de Granollers amb el qual els exigia que enviessin trenta matxos carregats de palla aquell mateix dia. El problema, segons exposava el jurat en cap, era que els animals de càrrega que uns dies abans s'havien utilitzat per transportar un altre carregament de palla a la guarnició de Granollers encara no havien tornat. El jurat advertia de les conseqüències que podia tenir l'incompliment d'aquella ordre. "[El comandant] amenaça castigar personalment ab tot rigor militar, sequejant y cremant las casas, com a reveldes i inobedients", deia.¹⁹

Després de la caiguda de Barcelona, el setembre de 1714, la vila de Caldes de Montbui va continuar rebent amenaces per part dels oficials de l'exèrcit borbònic. A mitjans d'aquell mes, va arribar un avís que si no es pagaven els 200 escuts que s'havien imposat de multa, serien incrementats fins a 500 escuts. El comandant, a més, va advertir que enviaria un destacament per detenir els jurats de la vila i castigar-los per la seva "resistència".²⁰

El pes que totes aquestes imposicions de guerra va suposar per a les arque municipals de Caldes va ser considerable, tal com s'observa en els comptes del clavari. En l'exercici de 1713-1714 les despeses del

17. AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1678-1715, s. f., 10 de març de 1714; ibídem, 25 de març de 1714. Sobre la crema de Caldes de Montbui, vegeu: Gustau ERILL PINYOT, *1714. L'Assalt de la Bretxa: la Guerra de Successió a Caldes de Montbui*, Caldes de Montbui: Museu de Caldes de Montbui, 2014.

18. AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1678-1715, s. f., 1 de juliol de 1714.

19. AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1678-1715, s. f., 28 d'agost de 1714.

20. AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1678-1715, s. f., 16 de setembre de 1714.

comú van ascendir a 2.812 lliures, mentre que en el de 1714-1715 —el període a partir del qual es van començar a comptabilitzar les quinquenades— el clavari va haver de pagar un total de 9.500 lliures. La despesa municipal dels anys 1714 i 1715, per tant, es va incrementar en un 240% respecte a la de l'exercici anterior.²¹

De vegades, per poder pagar les contribucions de guerra els pobles van haver de vendre part del seu patrimoni. L'acta d'un consell celebrat a Sabadell el març de 1715 serveix per mostrar les dificultats per les quals passaven els municipis catalans.

Fonch deliberat que, attès que lo comú de la vila y los individuos de aquella se troban casi impossibilitats en pagar las tatxas que per part del senyor Rey se són imposadas, so és, en pagar de quinsa en quinsa dias sent vuytanta reals de vuyt, sens lo que-s gasta la vila per lo senyor comendant que està allotjat en ella ab son regiment, que cada dia importa més de dos doblas, que fins vuy importa lo que la vila a gastat passades de dos mil lliuras lo que ha gastat per dit senyor comendant, (...) de tal manera que si-s continuave en fer més talls és cert que passats de la meytat dels habitants en ella se-n haurian de anar y deixar sas casas, però se ha deliberat que-s vengia la casa del hostel de la present vila y axí mateix se vengia la casa que antes la vila tenia escribania, situada a la plaça, a fi y effecta de pagar dits compòsits.²²

El juny de 1715 el consell de Sabadell va tornar a deliberar amb relació a la dificultat que suposava el pagament de les contribucions. "Las quinquenadas que paga esta universitat per lo compòsit del senyor Rey són tant exorbitats que los naturals no podan arribar a pagar los talls y tatxas que la vila imposa", es lamentaven els membres del consell. Per fer front als pagaments, l'agost d'aquell any el consell de Sabadell va donar facultat als consellers per tornar a vendre part del patrimoni. "Attès que la vila se troba ab tants treballs per rahó de las quinquenadas que deu pagar, que [els consellers] pugan vendre la porra de plata que la vila té y lo còurer que-s troba tenir que romangué de las campanes."²³

21. La definició dels comptes del clavari de 1713-1714 figura a: AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Llibre d'actes, 1718-1771, s. f., 28 d'agost de 1720. La definició de l'exercici de 1714-1715 a: ibídem, s. f., 4 de novembre de 1721.

22. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1677-1729, AMH 2532/1, f. 255v, 24 de març de 1715.

23. AHS, Ajuntament de Sabadell, Llibre d'actes del Ple, 1677-1729, AMH 2532/1, f. 258, 10 de juny de 1715; ibídem, f. 259, 25 d'agost de 1715.

El poble de Pardines, a la comarca del Ripollès, també va haver de desfer-se d'una part del seu patrimoni per poder pagar les quinze-nades. Una crònica escrita l'any 1716 que es conserva en el llibre de les actes del consell constitueix un testimoni esfereïdor de l'impacte que les contribucions de guerra van suposar per als pobles.

Entrà dit rey [Felip V] afforça de armas hi nos vegérem molts treballs, primerament ab grans donatius, que fore llarch lo explicar-los. Hi per l'últim nos carregà un plasso que ne deyan quinsanadas, que pagava est pobre lloch cada quinse dias. La primera paga fou de quinse cens rals de vuit, que fou als tans de janer del any 1715 [i. e. 1714], hi de aquí endavant nos arreglà en pagar cada mes tres-cent hi tresta rals de vuit. Hi se esmeravan los còssols hi alasoras regidós en fer tallas. Hi per las casas ja no hi avia quedat ningun gènere de bestiar ni ninguna cosa que se-n pogués traure dinés, que arribà ha tal misèria esta parròquia que me dono vergonya de assentar-o. Que arribà ha tal misèria que per una quinsenada se vangueren una creu de plata de la iglésia, que era la millor prenda de la vall.²⁴

A tot això cal afegir-hi també la imposició del cadastre, el nou tribut establert pel règim borbònic a partir de 1716. El total que es va exigir als municipis de Catalunya —gairebé un milió i mig de lliures només pel que fa a aquell any— suposava multiplicar per més de set l'aportació anual feta fins aleshores a la monarquia, que era d'unes 200.000 lliures, tal com s'havia aprovat a les corts de 1701-1702 i a les de 1705-1706. Per acabar-ho d'adobar, l'establiment del cadastre no va significar la supressió d'altres tributs de guerra, com el càrrec cobrat als municipis pels allotjaments, ni tampoc els impostos ordinaris que ja existien, com podien ser, per exemple, els drets sobre productes de primera necessitat —com el pa, l'oli o la carn—, mercaderies, ponts o portals, per esmentar-ne només alguns.²⁵

El mes de març de 1721 la vila de Caldes de Montbui va rebre l'ordre de pagar 12.933 rals d'ardit, que corresponien a la tercera part del cadastre que li pertocava aquell any. El 1722 la quantitat total fixada va ser de 38.946 ardits. El maig d'aquell any l'ajuntament va acordar

24. AMPa, Ajuntament de Pardines, Llibre de l'Ajuntament, 1665-1939, f. 5v-6, 15 de febrer de 1716. Vegeu un estudi i la transcripció del llibre de Pardines a: Enrica CASANELLES i SALVANS, "Presentació del llibre de l'Ajuntament de Pardines", *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 1992-1993, p. 39-78.

25. Agustí ALCOBERRO, "El cadastre de Catalunya (1713-1845): de la imposició a la fossilització", *Pedralbes*, 25, 2005, p. 231-257.

que un regidor anés a Barcelona per veure si aconseguia diners. “Se vage y se fasse diligència si se pot alcansar a favor de algun mercader o altra persona”, es va resoldre.²⁶

Paral·lelament, els problemes econòmics derivats de la presència de l'exèrcit borbònic es van arrossegar durant anys. L'any 1722 l'ajuntament de la vila de Verdú va estudiar com fer front a la gran despesa que suposava tenir una companyia de soldats allotjada a la vila. En aquesta ocasió es va resoldre no demanar diners als particulars, “per la gran misèria [en què] es troben”, argumentaven els regidors. L'any 1729, de nou, els regidors es lamentaven de “la fatal decadència y misèria” que patien els particulars de la vila. “En lo temps que estam y estat miserable que·ns trobam, patint contínues discusions per no poder pagar las Reals contribucions y altres càrrechs”, afegien.²⁷

L'any 1725 el regiment de cavalleria de Calatrava va exigir als regidors de Tàrraga un pagament de 1.607 lliures. L'ajuntament va resoldre demanar un ajornament i evitar de fer un repartiment entre els veïns, “en concideració de la misèria tant gran que tenen los particulars”.²⁸

L'Ajuntament de la Garriga, per la seva banda, va acordar, l'any 1734, manllevar 400 lliures a censal per “tràurer una discreció de infanteria [que] se troba tenir [la vila] per la complimentació del Catastro del any passat”. És a dir, el censal havia de servir per pagar els diners que es devien del cadastre, cosa que havia comportat que l'exèrcit allotgés un contingent de soldats a la vila com a càstig per l'impagament.²⁹

La repercussió de l'economia en l'ensenyament

La reducció de mestres i salaris

Inevitablement, la situació que es va viure a Catalunya durant la Guerra de Successió va tenir conseqüències sobre el sistema educatiu. A pesar d'això, molts consells locals van fer un esforç per mantenir l'estudi municipal en funcionament, encara que fos sota mínims. L'any

26. AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Llibre d'actes, 1718-1771, s. f., 29 de març de 1721; ibídem, s. f., 17 de maig de 1722.

27. AMVe, Ajuntament de Verdú, Llibre de determinacions, 1692-1733, f. 206v, 19 de juny de 1722; ibídem, f. 233, 3 de març de 1729; ibídem, f. 250, 28 de desembre de 1731.

28. ACUR, Ajuntament de Tàrraga, Llibre de registres, 1716-1731, 28, f. 10, 2 de juny de 1725.

29. AMLG, Ajuntament de la Garriga, Llibre petit del comú, 1710-1808, f. 66v, 29 d'abril de 1734.

1709, per exemple, la vila de Verdú va haver de rebaixar el salari als dos mestres que tenia contractats, que van passar a cobrar 10 lliures menys cada un. Posteriorment, el setembre d'aquell any, el consell va resoldre que a l'estudi només hi hagués un sol mestre per ensenyar als minyons a llegir i escriure i també gramàtica.³⁰

Alguns municipis van aconseguir, malgrat tot, mantenir el mateix nombre de mestres. El febrer de 1712 els jurats d'Igualada van manllevar 1.000 lliures a censal per pagar diversos deutes, però, tot i així, van decidir mantenir els dos mestres que havien contractat el mes de novembre de l'any anterior. Els mestres van ser confirmats en el càrrec el 1713, amb el mateix salari de 70 i 100 lliures anuals, respectivament. A Vilanova i la Geltrú va succeir una cosa semblant. A principi de 1711 els jurats van contractar un mestre que es deia Baltasar Gallissà, el qual, a pesar dels contratemps provocats per la guerra, va fer-se càrrec dels minyons fins al mes de juliol de 1714, amb un salari de 60 lliures anuals.³¹

A partir de 1714, però, la imposició dels nous tributs de guerra per part de l'exèrcit borbònic va fer que alguns pobles haguessin de prescindir d'alguns serveis públics. El març d'aquell any el conseller en cap de Granollers va proposar la necessitat de rescindir el contracte al mestre de cant i de rebaixar el salari dels dos mestres de minyons, amb la condició que, si no ho acceptaven, també fossin acomiadats.

Attès [que] la universitat se troba sens medis, que perçò sie desconduyt lo senyor mestre de cant (...). Y que als senyors mestres de gramàtica y de llegir y esscríurer se'ls sie donat tant solament a quiscun, attesos los treballs de la universitat, 60 lliures, y que en cas no vullen ensenyar per dit salari, que també sien desconduyts.³²

El juliol de 1714 el consell de Sitges, a proposta del jurat en cap, va acordar acomiadar el metge i el mestre de l'escola que el comú tenia contractats.

A vista de trobar-se la vila ab grandíssims treballs y per las presents ocurrèncias y trobar-se la vila haver-se de gastar per con-

30. AMVe, Ajuntament de Verdú, Pòlisses, 1707-1722, s. f., 3 i 18 de juny de 1709.

31. ACAN, Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1712-1730, f. 7, 30 de novembre de 1711; f. 23v, 14 de febrer de 1712 i f. 87, 30 de novembre de 1713; ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Comptes del clavari, 1693-1725, 5217, f. 167, 24 de desembre de 1711; ibídem, f. 214, 24 de desembre de 1715.

32. AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1712-1714, f. 93v, 27 de març de 1714. En aquest sentit, vegeu també: Jaume DANTÍ, "La Guerra de Successió al Vallès...", p. 66.

ductas de metge y mestre de escola y grammàtiga, que (...) la vila desconduesca al mestre del dia present en havant y al metge que estiga aconduhit fins a set de setembre primer vinent (...). Y passat aquell quèdia també desconduhit.³³

A partir d'aleshores, per tant, el mestre de Sitges va haver de cobrar una quantitat cada mes als pares dels seus alumnes, posant fi, d'aquesta manera, a l'ensenyament gratuït que hi havia hagut en aquest poble durant anys. L'agost de 1714, això no obstant, el mestre va informar els jurats que amb el que cobrava dels minyons només aplegava 6 lliures al mes, "ab lo qual lucro diu no poder viure", assegurant. El consell va resoldre que se li avancessin les 28 lliures que cada any aportava el capítol de la catedral de Barcelona per a l'ensenyament dels minyons de Sitges.³⁴

Encara, el setembre de 1716, el mestre de Sitges es queixava que no podia mantenir-se amb el que cobrava als pares dels minyons. "Joseph Morera, mestre d'escola de esta vila —exposava el jurat en cap davant del consell—, ha presentat una súplica ab la qual nos pondera [la] molta misèria y treballs en què ab lo corrent temps se troba, y majorment trobant-se ab poch minyons en la escola, y los poch no poden satisfacer las mesadas." El consell va acordar donar-li 15 lliures cada any, una quantitat molt menor a les 70 lliures que el mestre d'aquesta vila tenia assignades de salari uns anys abans.³⁵

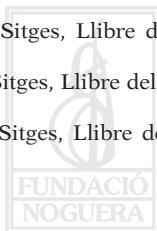
A Terrassa, d'igual manera, els problemes econòmics van obligar a retallar l'aportació que el comú de la vila destinava a l'ensenyament. L'any 1718 els regidors van acordar acomiadar un dels dos mestres.

Sobre la ensenyansa dels minyons de la present vila, que és poch profitós a dita universitat tenir dos mestres conduhits, donant-los de condupta 45 lliures a cada hu, y trobant-se aquella ab tants poch medis per pagar-los, majorment quant un sol mestre és bastant per ensenyar a gramàtics y als minyons de llegir y escriurer, com sempre se havia estilat en dita vila, han resolt unànimes y conformes que de esta hora en havant se conduesca un sol mestre

33. AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1705-1717, f. 236, 18 de juliol de 1714.

34. AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1705-1717, f. 238v, 1 d'agost de 1714.

35. AHMSi, Ajuntament de Sitges, Llibre del Consell, 1705-1717, f. 296v, 27 de setembre de 1716.

que ensenye de gramàtica y de llegir y escriurer, abolint lo mestra de minyons hi ha vuy die.³⁶

D'aquesta manera, l'Ajuntament de Terrassa va pagar 55 lliures anuals de salari a Salvador Verdaguer, mestre de gramàtica, amb l'obligació d'haver d'ensenyar també de llegir i escriure als minyons més petits.

L'any 1722 la universitat de Santa Coloma de Queralt, davant la impossibilitat de fer front als deutes que acumulava, va signar una concòrdia amb els seus creditors. Els regidors asseguraven que les pensions dels censals que la vila tenia contrets pujaven a 1.396 lliures anuals, a banda d'altres despeses ordinàries, com eren "los salaris dels oficials de dita universitat, del mestre de gramàtica, llegir y escriurer, per la ensenyansa y educació de la juventut, del mestre de orga" i altres. Els regidors atribuïen la insolvència de la vila a la guerra, a la sequera i als tributs reials.

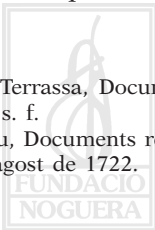
La dita universitat, per los molts gastos ha suportats en estos temps passats de guerra, en què devastaren las tropas differentes anys enterament las cullitas dels grans, las tènues que dende aleshores en molts anys se han percibit per ocasió de la esterilitat de ayguas, y lo haver de contribuir indispensablement al Real Catastro en una exorbitant quantitat y altres Reals Serveys, que no és menester expressar per ser a notòrio tant patents, hage vingut dita universitat a impossibilitar-se de poder acudir a la satisfacció de dits acreadors censalistas.³⁷

Els regidors de Santa Coloma de Queralt van cedir als creditors "tots y qualsevols béns, entradas, drets, rèddits y emoluments que la universitat de Santa Coloma hage, reba, tinga y possehesca, y haver, rébrer, collectar, tenir y possehir acostume". És a dir, els ingressos que la vila esmerçava a pagar els salaris dels càrrecs i oficials municipals, entre els quals hi havia el dels mestres de minyons, es van destinar a partir d'aleshores a pagar les pensions dels censals, incloses les endarrerides.

A Cardona, d'una manera semblant, els deutes van obligar que l'any 1726 s'haguessin de reduir els salaris dels mestres de minyons i de gramàtica. "En consideració que esta universitat està exhausta de tots medis (...) y, per esta rahó, presuada en disminuir los salaris

36. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Documents històrics (1700-1920), Consell de la universitat de Terrassa, 1718, s. f.

37. BC, Sèrie General d'Arxiu, Documents relatius a la vila de Santa Coloma de Queralt, 1568-1857, Arx. 713, 31 d'agost de 1722.

de mestres, majorment avent com són exorbitants respecte del temps corrent”, va exposar el regidor primer. Per això, es van oferir 60 lliures anuals a Josep Escaler, mestre de gramàtica, i 30 lliures a Anton Riu, mestre dels minyons més petits, i se'ls va autoritzar a cobrar mesades als pares dels estudiants. Val a dir que Riu no va acceptar la rebaixa i va abandonar la plaça de mestre, que fou acceptada pel llicenciat Anton Vidal, “acontentant-se de las ditas 30 lliuras”.³⁸

Al llarg dels anys següents moltes viles catalanes van tenir dificultats per pagar el salari al mestre de minyons. L'any 1731, per exemple, un frare mercedari que es deia Nicolau Oliver va denunciar l'Ajuntament de Tàrrrega als tribunals perquè se li devien 126 lliures per la feina d'ensenyar gramàtica a l'estudi municipal. Tot i que el frare va acceptar cobrar-ne només 90 si els regidors les hi pagaven aviat, aquest pacte tampoc es va complir. Davant d'això, la Reial Audiència va dictaminar que el frare presentés una queixa al tinent de corregidor.³⁹

Una cosa semblant va succeir aquell any a la vila de Verdú, on Ramon Roig, el mestre que ensenyava a llegir i escriure i gramàtica als minyons, va reclamar 300 lliures que se li devien. En aquest cas, l'ajuntament, argumentant que no tenia diners per pagar el mestre, va resoldre cedir-li les rendes de dos censals que cobrava el comú, de 120 i 92 lliures de preu, respectivament.⁴⁰

L'any 1733 un mestre de Berga que ensenyava gramàtica anomenat Pau Pereta va denunciar l'ajuntament perquè se li devien 47 lliures del seu salari. La Reial Audiència el va remetre a tramitar-ho davant del tinent de corregidor. El mateix va resoldre aquest tribunal l'any següent, quan Jaume Aloy, mestre del Talladell, a la comarca de l'Urgell, va suplicar que s'ordenés als regidors pagar-li un deute de 80 lliures.⁴¹

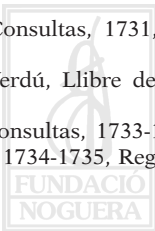
El corregidor de Tarragona, per la seva banda, l'any 1736 va fer empresonar els regidors de Montbrió del Camp perquè no havien obeït l'ordre de pagar el salari a Ignasi Suñer, mestre de la vila. Els regidors van defensar-se dient que només havien ajornat el pagament. “Los regidores no faltaron, haviendo aplaçado día a dicho Suñer para el

38. AHC, Ajuntament de Cardona, Llibre d'actes, 1717-1772, s. f., 1 de setembre de 1726.

39. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1731, Registres, 147, f. 145v-146, 25 de maig de 1731.

40. AMVe, Ajuntament de Verdú, Llibre de determinacions, 1692-1733, f. 250, 28 de desembre de 1731.

41. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1733-1734, Registres, 154, f. 7, 16 de novembre de 1733; ibídem, Consultas, 1734-1735, Registres, 155, f. 38, 4 de juliol de 1734.

passamento de qüentas, en vez de comparezer se fue a Tarragona a calumniar a los regidores, diciendo al corregidor que no habían querido obedecer". En aquest cas, la Reial Audiència va dictaminar que el corregidor no tenia competència per detenir els regidors i va ordenar-ne l'alliberament.⁴²

Per motius semblants, el 1741 el sacerdot Francesc Sot, sagristà de Llers, a l'Alt Empordà, va presentar una súplica al capità general de Catalunya en la qual exposava que després d'haver exercit de mestre en aquella vila durant deu anys, l'ajuntament encara li devia 260 lliures. "Y no obstante que ha instado varias vezes a los regidores del mencionado lugar se las satisfaciessen, nunca lo ha podido conseguir", assegurava. La Reial Audiència, considerant que la vila no ho podia pagar, "por falta de medios en el común", va resoldre que el mestre cobrés a terminis. "[Que] los expressados regidores procuren con la brevedad possible dar disposición de ir pagando al suplicante aunque sea con cortas cantidades hasta que se halle enteramente satisfecho."⁴³

L'any 1749 l'Ajuntament de Bagà va demanar autorització al capità general per suprimir una plaça de regidor i destinar el salari a pagar el mestre. "[Por] la falta que haze un maestro en dicha villa para la pueril enseñanza y que no pueden mantenerle por hallarse aquel común sin emolumentos", argumentaven els regidors. La Reial Audiència ho va desestimar i va ordenar que es pagués el mestre amb diners del comú. "Y que en defecto de estos hagan un reparto entre sus particulares vecinos de la cantidad que corresponde al sueldo de un regidor."⁴⁴

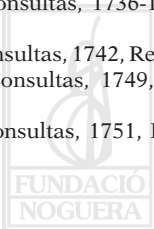
Una cosa semblant va passar a Tremp dos anys després, quan els regidors d'aquesta vila van demanar permís per reduir el nombre de regidors de cinc a tres, "y que el salario correspondiente a las dos plazas que se supriman se aplique al de un maestro para la pueril enseñanza". De nou, la Reial Audiència va dictaminar que els motius al·legats no eren suficients. "Sólo podrá permitirse a los suplicantes el que repartan entre los vecinos de dicha villa la cantidad necesaria para el salario de maestro de niños, en el caso que no sean bastantes para ello los propios del común."⁴⁵

42. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1736-1737, Registres, 158, f. 81, 22 de novembre de 1736.

43. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1742, Registres, 165, f. 56v, 10 de maig de 1742.

44. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1749, Registres, 468, f. 239, 10 de juliol de 1749.

45. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1751, Registres, 472, f. 239, 6 de desembre de 1751.

Un darrer exemple l'aporta el cas dels escolapis de Balaguer, que l'any 1755 van presentar una queixa al capità general perquè l'ajuntament no complia amb el pacte signat amb l'Escola Pia el 1699, segons el qual el comú havia de pagar 300 lliures i 50 quarteres de blat cada any als frares per ocupar-se d'ensenyar els minyons. Segons els escolapis, l'Ajuntament de Balaguer els devia més de 6.000 lliures, tot i que es conformaven amb cobrar els endarreriments a partir de 1741, que ascendien a 340 lliures. L'ajuntament va al·legar que la major part del deute provenia dels anys de la guerra. "El crecido atraso (...) proviene del tiempo de las turbaciones de esta provincia, en que ni la ciudad tubo la comodidad de recaudar sus propios y emolumentos, ni el colegio de padres para ejercitarse en la enseñanza." La Reial Audiència va dictaminar que l'ajuntament havia de pagar als frares les 300 lliures anuals, els endarreriments i el blat, "pagando para la extinción de este atraso ochenta y cinco libras en cada año".⁴⁶

El control de la despesa pública

Entre les mesures de caire econòmic aplicades a Catalunya pel règim borbònic destaca, per la importància que va tenir sobre el sistema educatiu, el control de la despesa pública. El decret de Nova Planta, implantat el 1716, establia, en l'article 46, que els regidors dels ajuntaments no podien subscriure censals ni cap altre deute públic sense l'autorització reial. En un altre decret aprovat el 1718, el rei es va reservar la potestat d'autoritzar els ajuntaments a fer talles o repartiments entre els seus veïns per pagar deutes. Finalment, però, es va establir que el capità general i la Reial Audiència tinguessin competència per donar permisos si els talls no excedien les 100 lliures.⁴⁷

Seguint aquests criteris, l'any 1752 la Reial Audiència va autoritzar els regidors de Maçanet de la Selva a fer un repartiment de 60 lliures cada any, "a fin de aplicarlas al salario del maestro de niños, respecto de que no tienen otro medio para mantenerle". El 1760, de nou, els regidors d'aquella vila van demanar permís al capità general de Catalunya per fer un tall per pagar el salari del mestre, aquesta vegada de 70 lliures. L'Audiència hi va donar el vistiplau, atenent que el repartiment no arribava a cent lliures, "a que está limitada por Reales

46. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1755, Registres, 476, f. 509v, 16 de desembre de 1755.

47. *Novísima Recopilación de las Leyes de España*, Tomo III, Libro VII, Título XVI, Ley X, p. 385.

órdenes a V. E. y Real Audiencia la facultad de conceder semejantes permisos", puntualitzava.⁴⁸

D'una manera semblant, l'any 1754 els regidors de Creixell, a la comarca del Tarragonès, van sol·licitar permís al capità general per fer un repartiment per pagar el mestre dels minyons i comprar objectes litúrgics per a l'església parroquial. "Des de el año de 1743 se halla aquel lugar sin maestro para la pueril enseñanza y casi sin los precisos ornamentos de la yglesia (...), de que ni el común ni la iglesia tienen fondos ni emolumentos", exposaven els regidors. Aquesta vegada, però, l'Audiència ho va desestimar. "Atendidas las órdenes prohibitivas de tassas y repartos, deben los suplicantes acudir a su Magestad a solicitar el permiso que piden."⁴⁹

Cinc anys després, això no obstant, a la vila de Creixell hi havia un mestre de minyons que també exercia d'escrivà de l'ajuntament i ajudava el rector a l'església. Aquell any els regidors van sol·licitar permís per pagar-li un salari de 60 lliures anuals a través d'un repartiment. "A dicho maestro sólo se le dan las mesadas de los muchachos, con lo que no puede mantenerse de continuo en dicho lugar, en perjuizio del público", asseguraven. La Reial Audiència va autoritzar la recaptació de les 60 lliures, amb la condició que aquests diners no es poguessin utilitzar per a cap altre fi que no fos pagar el salari del mestre.⁵⁰

L'any 1755 el capità general va autoritzar els regidors de Bellvei, al Baix Penedès, a fer un tall de 20 lliures anuals per pagar el salari al mestre. "Por componerse aquel lugar de más de sesenta casas y no tener el común emolumentos algunos", deia el dictamen de l'Audiència.⁵¹

En canvi, el 1754 el tribunal va desestimar la petició feta pels regidors de Calonge, al Baix Empordà, que demanaven que el salari del mestre es pagués amb diners del sobrant de la concòrdia que la vila tenia signada amb els creditors censalistes, un cop liquidades les pensions anuals. "Los propios de aquel común son tan cortos que no bastan para el pago de sus alimentos, por cuya causa están debiendo 160 libras de atrasos del salario del maestro de niños", exposaven els

48. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1752, Registres, 473, f. 143, 24 de maig de 1752; ibídem, Consultas, 1760, Registres, 799, f. 198, 18 de març de 1760.

49. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1754, Registres, 475, f. 432v-433v, 17 d'octubre de 1754.

50. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1759, Registres, 480, f. 156, 19 de maig de 1759.

51. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1755, Registres, 476, f. 113v, 16 de juny de 1755.

regidors. La Reial Audiència va considerar que la proposta era perjudicial per als creditors, “porque de divertirse los efectos destinados a la concordia a diversos fines se les retardaría el pago de sus créditos”.⁵² Els regidors de la Cellera de Ter, a la Selva, també van acudir al capità general l'any 1757, exposant que la vila no tenia ingressos, ja que els havien hagut de cedir als creditors per eixugar l'endeutament acumulat. “Y no teniendo con qué mantener el maestro de la pueril enseñanza, ha convenido todo el pueblo en que se le señale el salario de 80 libras al año y que éste se le satisfaga por vía de reparto entre sus particulares vezinos.” La Reial Audiència va donar permís, en atenció de ser “tan utilosa al público la pueril enseñanza y no llegando a 100 libras la cantidad del reparto”.⁵³

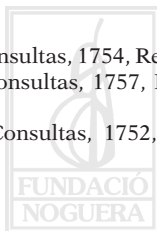
A vegades, alguns particulars s'oposaven a ser inclosos en els repartiments. Això és el que va succeir a Arbúcies l'any 1752, quan un grup de pagesos de la vila va presentar una súplica al capità general de Catalunya per demanar que el salari del mestre el paguessin les famílies que feien anar els fills a l'escola. “Que se mande a los regidores de esta villa [que] no hagan reparto para el salario de la pueril ensenyansa y que este [se] mantenga de las mesadas que se le paguen por los individuos que hagan hir sus hijos al estudio.” La Reial Audiència ho va desestimar, argumentant que al pagament del salari del mestre hi havien de contribuir “todos los particulares sin excepción de persona alguna, por ser beneficosa al público la enseñanza de primeras letras”.⁵⁴

A Aiguafreda, a Osona, va succeir una cosa semblant. L'any 1757 els regidors van sol·licitar permís al capità general per fer un tall de 72 lliures anuals per pagar el salari del mestre de minyons, assegurant que la major part dels veïns hi estaven d'acord. Tanmateix, uns quants particulars van recórrer a l'Audiència, dient que hi havia molts veïns que no volien participar en el repartiment, perquè consideraven que per ensenyar els minyons ja hi havia el rector de la parròquia. La Reial Audiència va rebutjar el recurs i va permetre que els regidors fessin el repartiment. El 1764, però, el mestre d'Aiguafreda, que era un sacerdot que es deia Marià Coll, va denunciar que l'ajuntament li devia 470 lliures per endarreriments en el cobrament del seu salari des de 1757. “Y como no obstante que el suplicante desde el 14 de

52. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1754, Registres, 475, f. 274v, 1 d'agost de 1754.

53. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1757, Registres, 478, f. 489v, 11 de novembre de 1757.

54. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1752, Registres, 473, f. 253, 28 de juliol de 1752.

agosto del citado año procuró a cumplir con su encargo, con todo no puede cobrar sus salarios con el motivo de que algunos individuos del referido lugar rehusarían pagar la parte correspondiente”, assegurava. La Reial Audiència va ordenar als regidors d'Aiguafreda que paguessin tot el que devien al mestre.⁵⁵

L'any 1764 l'ajuntament de Rocafort de Queralt, a la Conca de Barberà, va enviar un memorial al capità general de Catalunya en el qual s'exposava que molts pobres de la vila no podien portar els fills a l'escola per manca de diners. “A causa del tiempo tan calamitoso muchos de los pobres no pueden dar la enseñanza a sus hijos, por no poder pagar las mesadas del maestro”, deia. Per això, els regidors havien acordat prèviament amb els veïns fer un repartiment per pagar el mestre. “Para que no se pierda la juventud por falta de enseñanza passaron los suplicantes de casa en casa con el maestro a las de los vezinos de dicha villa a proponerles si querían contribuir con diez sueldos anuales cada uno, quedaría el maestro con la obligación de enseñar los muchachos sin pagársele mesada.” L'Audiència, però, va ordenar que es paguessin 30 lliures anuals al mestre de béns del comú i que els pares contribuïssin a la manutenció del mestre amb les mesades, com de costum. “Y que por lo que respeta al reparto de los 10 sueldos que solicitan los suplicantes, [que] acudan a su Magestad o al Real Consejo.”⁵⁶

De vegades, els ajuntaments sol·licitaven permís per crear noves taxes municipals amb la finalitat d'eixugar el deute públic i pagar les despeses ordinàries, entre les quals el salari del mestre. L'any 1751 els regidors de Sant Hilari Sacalm, a la comarca de la Selva, van rebre autorització de la Reial Audiència per imposar un vintè, o sigui, un 5%, sobre les collites, per tal de lluir els censals que la vila tenia subscrits, el valor dels quals era de 3.971 lliures. “El expressado común no tiene propios algunos, de forma que para los precisos gastos ha de hazer un reparto entre sus vezinos”, argumentaven els regidors. Entre aquestes despeses hi havia els salaris dels regidors, el del mestre i d'altres oficis públics.⁵⁷

55. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1757, Registres, 478, f. 238, 4 de juny de 1757; ibídem, Consultas, 1758, Registres, 479, f. 369v, 8 d'agost de 1758; ibídem, Consultas, 1764, Registres, 804, f. 182, 14 de maig de 1764.

56. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1764, Registres, 804, f. 358v, 27 de juliol de 1764.

57. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1751, Registres, 471, f. 213v, 27 de maig de 1751.

L'any 1755, de manera semblant, els regidors de les Borges Blanques van enviar una súplica al rei exposant que la vila devia més de deu mil lliures a diferents creditors per censals que havia subscrit des de l'any 1534; "cuías imposiciones se hizieron para subvenir a las precisas necesidades en que se hallava dicha villa y su común en los respectivos tiempos que se impusieron". En aquell moment, la vila tenia uns ingressos de 266 lliures anuals, mentre que les despeses, entre les quals figurava el salari del mestre, pujaven a 469 lliures. La Reial Audiència va autoritzar els regidors de les Borges Blanques a imposar un dotzè, o sigui, un 8,3%, sobre les collites.⁵⁸

Aquell any la Reial Audiència també va estudiar un memorial presentat al rei pels regidors de Sant Llorenç de la Muga, a l'Alt Empordà. "Aquel común y sus vezinos se hallan en el más deplorable estado, a causa de los atrassos que padecen y cortedad de sus rentas", deien els regidors. Segons el memorial, el comú ingressava 163 lliures anuals, mentre que les despeses eren de 132 lliures, entre les quals hi figuraven 10 lliures que es pagaven al mestre. A banda d'això, la vila devia més de 5.000 lliures de les pensions endarrerides d'un total de vint-i-vuit censals que tenia contrets des de molts anys enrere. L'Audiència va donar el vistiplau a imposar un vintè sobre les collites.⁵⁹

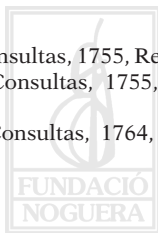
Un darrer exemple l'aporta el cas de la vila de la Selva de Mar, que l'any 1764 tenia un deute acumulat en censals per valor de 14.778 lliures, "que le fue forzoso tomar para poder subvenir a la satisfacción de las contribuciones que se impusieron en las guerras del anterior siglo, por la miseria e infortunios en tiempo de peste, para comprar trigos y para satisfacer otros censales", asseguraven els regidors en un memorial presentat al rei. El comú tenia uns ingressos de 60 lliures anuals, mentre que les despeses pujaven a gairebé 250, de manera que no era possible pagar els sous dels oficis públics. "No se pueden satisfacer los salarios de regidores, clavario, maestro de escuelas, relojero y otros", va advertir la Reial Audiència. És per això que els jutges van autoritzar a imposar un quinzè sobre les collites durant 30 anys.⁶⁰

El finançament de les escoles municipals es va complicar a partir de l'any 1760, durant el regnat de Carles III, amb motiu de la creació de la Contaduría General de Propios y Arbitrios, que anava acompanyada

58. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1755, Registres, 476, f. 6v, 18 de gener de 1755.

59. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1755, Registres, 476, f. 158v, 4 de juliol de 1755.

60. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1764, Registres, 804, f. 509, 11 d'octubre de 1764.

d'una llei que limitava encara més la despesa municipal. Amb aquesta nova mesura, els ingressos dels pobles van passar a estar sota el control del Consejo de Castilla, al qual els municipis estaven obligats a enviar cada any l'estat dels comptes.

He resuelto —deia el rei en el decret— que los Propios y Arbitrios que gozan y poseen todos y cada uno de los pueblos de estos mis Reynos corran baxo la dirección de mi Consejo de Castilla, a quien hago el más particular encargo de que tome conocimiento de los mismos Propios y Arbitrios, sus valores y cargas, para que, reglado a la instrucción que acompaña, los dirija, gobierne y administre, y tome las cuentas de ellos anualmente, para que, constando su legítimo producto, se vea igualmente que la inversión ha sido en los fines de su destino, sin extraviarlos a otros que no le son correspondientes.⁶¹

A la pràctica, la regulació de la despesa va comportar que el Consejo de Castilla fos l'organisme que decidia els salaris que cada municipi, en funció dels seus ingressos, havia de pagar, entre altres, als metges, als cirurgians i als mestres de l'estudi.

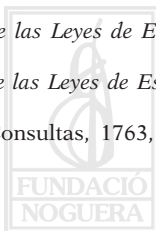
Con conocimiento del verdadero valor de los Propios y de las obligaciones y cargas a que están afectos, [el Consejo de Castilla] reglará y dotará las que ha de cumplir cada pueblo; esto es, señalando la cantidad a que debe ceñirse, tanto en los gastos de la administración de justicia, como en las fiestas votivas, salarios de médico, cirujano, maestro de primeras letras y demás obligaciones que sobre sí tenga, procurando que la asignación sea con respecto al valor de los Propios, y que siempre quede de ellos algún sobrante que sirva a redimir sus censos, si los tuviere.⁶²

L'any 1763 els regidors d'Argentona van sol·licitar permís al capità general de Catalunya per assignar un salari perpetu al clergue Josep Duran, mestre de minyons i organista, amb diners dels ingressos del comú. La Reial Audiència ho va desestimar, argumentant que no podien utilitzar fons públics “sin acudir antes al Consejo o al Intendente para conseguir el correspondiente permiso, en virtud de las últimas Reales órdenes”.⁶³

61. *Novísima Recopilación de las Leyes de España*, Tomo III, Libro VII, Ley XII, p. 390, 30 de juliol de 1760.

62. *Novísima Recopilación de las Leyes de España*, Tomo III, Libro VII, Ley XIII, p. 390-391, 30 de juliol de 1760.

63. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1763, Registres, 803, f. 382, 1 d'agost de 1763.

El control de la despesa tenia una relació molt directa amb el finançament de l'Estat. Pels volts de 1770 l'aportació de Catalunya als pressupostos de la monarquia hispànica representava el 25% del total, un percentatge només superat per Andalusia, la qual, amb un milió més d'habitants, contribuïa a finançar un 29% de la despesa estatal. La major part d'aquesta recaptació anava destinada a mantenir l'exèrcit. Segons que ha assenyalat Renate Pieper, a començament de la dècada de 1780 els impostos que es recaptaven als territoris de la Corona d'Aragó s'havien incrementat en un terç per fer front a l'augment de la despesa de guerra. A partir d'aleshores, la monarquia, a través de la Contaduría de Propios y Arbitrios, va acudir cada cop més als fons dels municipis per poder redreçar la mala situació financera.⁶⁴

La creació de la Contaduría va comportar que els salaris dels mestres fossin reduïts de manera dràstica. L'any 1774 els regidors de Caldes de Montbui van informar a Josep Rossea, mestre de l'estudi municipal, que, segons havia fixat el Consejo de Castilla, no podien gastar més de 50 lliures en el seu salari. Així, Rossea va passar a cobrar la meitat del que guanyava. Per compensar-lo, l'ajuntament va autoritzar-lo a cobrar mesades als minyons i va posar fi, d'aquesta manera, a l'educació gratuïta en aquella vila. "Respecte que ab la Real dotació se avia disminuït lo salari a sinquanta lliuras barcelonesas, (...) no entén ni pot lo dit Ajuntament pagar-li més que lo assenyalat ab la real dotació. Y que així se dona permís perquè dels que vagen a estudi cobre mesada", van comunicar els regidors al mestre.⁶⁵

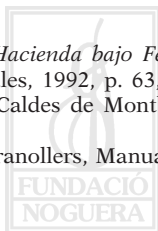
La dotació fixada pel Consejo de Castilla, en molts casos, era insuficient per garantir que els mestres poguessin subsistir. L'any 1782 el responsable de l'estudi de Granollers, que es deia Francisco Iglesias, va adreçar una súplica al rei, assegurant que no podia viure amb les 100 lliures de salari anual fixades per la dotació, a causa de "los excessivos precios que han tomado los víveres". De fet, es tractava del mateix salari que el mestre de Granollers cobrava des de mitjan segle XVII. El Consejo de Castilla va ordenar que se li pagués un salari de 2.000 rals anuals, el doble del que rebia.⁶⁶

Segons les respostes que la vila de Sant Andreu de Palomar va donar el 1790 al qüestionari de Francisco de Zamora, la dotació del

64. Renate PIEPER, *La Real Hacienda bajo Fernando VI y Carlos III (1753-1788)*, Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1992, p. 63, 70 i 140.

65. AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Llibre d'actes, 1772-1786, f. 33, 13 de juny de 1774.

66. AMGr, Ajuntament de Granollers, Manual d'actes del comú, 1784-1787, f. 52, 19 de febrer de 1784.

mestre estava fixada en 130 lliures anuals, que es pagaven de béns del comú, per ordre donada pel Consejo de Castilla el 1779. “Atendido el grande número de mu[ch]achos que acuden a la escuela para aprender, y el grande trabajo del maestro en enseñarles, la dotación es corta e insuficiente, atendidos los comestibles tan exorbitantes en precio”, va fer notar l'autor de les respostes.⁶⁷

A la Bisbal d'Empordà hi havia, l'any 1790, un frare que ensenyava gramàtica només a canvi de les mesades dels estudiants, i també un mestre de primeres lletres, a qui l'ajuntament pagava 50 lliures cada any, tal com havia establert la Contaduría. “Por ser cortos los salarios que tienen ambos maestros, apenas se hallan que quieran enseñar”, assegurava l'autor de les respostes a les preguntes fetes per Zamora.⁶⁸

La rebaixa de l'interès rendista

Un altre dels factors que, des de mitjan segle XVIII, va dificultar el finançament de l'ensenyament públic fou la reducció de l'interès dels censals del 5 al 3%, una mesura que es va aplicar per decret reial l'any 1750 amb l'objectiu d'intentar pal·liar la crisi en què estava immers el sistema rendista, principalment a causa dels impagaments. Si bé és cert que la reducció va beneficiar molts pobles, en la mesura que els va permetre eixugar una part del deute, el decret, pel que fa a l'ensenyament, va tenir un efecte contrari, ja que molts estudis municipals es finançaven a través de dotacions que provenien de causes pies, els fons de les quals, al seu torn, s'alimentaven de censals.

La vila de Rialp, al Pallars Sobirà, per exemple, es beneficiava d'una causa pia fundada l'any 1699 pel sacerdot Joan Balart, fill del poble, que quan va morir era rector de la parròquia del Catllar, al Tarragonès. En testament el sacerdot havia ordenat que els seus béns fossin destinats a fundar un col·legi de pares escolapis a Rialp, per bé que, finalment, els frares van declinar l'oferiment. Per aquesta raó, el consell municipal va destinar els béns del sacerdot, valorats en unes quatre mil lliures, a pagar dos mestres, un per ensenyar a llegir i escriure i l'altre per a la gramàtica. Les rendes d'aquell capital generaven —a un interès del 5%— uns ingressos d'un 200 lliures cada any. A partir de 1750, però, la reducció de l'interès dels censals al 3% va

67. JESÚS BURGUEÑO (ed.), *El pla de Barcelona a la fi del segle XVIII. Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora*, Barcelona: Societat Catalana de Geografia, 2016, p. 123.

68. FRANCESC FERRER I GIRONÉS, “L'estructura econòmica de la Bisbal a finals del Setcents”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 26 (1982-1983), p. 593-594.

comportar que el llegat de Joan Balart tingués un rendiment d'unes 120 lliures anuals, cosa que, tenint en compte l'increment que el cost de la vida havia experimentat des de principi del segle, es va traduir en una rebaixa considerable del salari dels mestres. L'any 1777 el comú de Rialp pagava 50 lliures al mestre de minyons i 80 al de gramàtica.⁶⁹

La reducció de l'interès dels censals, tanmateix, no només va afectar l'ensenyament públic, sinó també el particular. Això es constata, sobretot, en el cas de les famílies de pagès, els fills de les quals estudiaven gràcies a les rendes de les causes pies fundades pels seus avantpassats. Un exemple que ho mostra l'aporta la causa pia per vestir pobres que Dalmau Verneda, rector de la parròquia d'Ossor, va fundar l'any 1692. Segons l'acta de creació, feta el 1701 pels seus marmessors, el llegat s'alimentava d'uns quants censals i servia per "vestir sinch pobres, ço és tres de la parròchia de Ozor y dos de la parròchia de Sant Hilari". L'any 1751, però, un any després de la reducció de l'interès dels censals, Narcís Verneda, notari de Sant Hilari Sacalm, que aleshores era l'administrador de la causa pia, va adreçar-se al bisbe de Vic expressant-li la impossibilitat de continuar vestint els cinc pobres. "Com los rëndits de dita pia almoyna concistescan en pencions de censals y estas per Real Edicte se hagen baixat de sinch a tres per cent, no arriban aquells a la quantitat [que] assenyalà dit reverent testador per los vestits de los sinch pobres", exposava Verneda. Per solucionar-ho, el notari proposava rebaixar el nombre de nens beneficiaris a només tres. A pesar que aquest cas no té una relació directa amb l'ensenyament, serveix per il·lustrar a la perfecció una situació que es devia donar en altres casos de causes pies que sí que servien per finançar els estudis de minyons.⁷⁰

L'aplicació de noves lleis i els seus efectes

La supressió de les universitats

Una de les decisions de Felip V que va tenir més impacte sobre el sistema educatiu fou la supressió de les universitats catalanes, or-

69. AHAT, Vicariat i Oficialat eclesiàstic, Tribunal eclesiàstic, Processos de Cúria, 277, s. f., 15 d'octubre de 1699; ibídem, s. f., 23 de novembre de 1705; ACPS, Ajuntament de Rialp, Clavaria, 1742-1788, f. 15, 1777.

70. ABEV, Arxiu Parroquial, Sant Hilari Sacalm, Causes Pies, 1692-1858, M-1. Sobre la reducció de l'interès dels censals, vegeu: Enric TELLO, "La fi del censal: reducció de l'interès o vaga de pensions", *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 15 (2004), p. 125-155.

denada per decret el maig de 1717. Arran d'això, el rei va manar que les dotacions econòmiques dels centres suprimits fossin destinades a finançar la nova Universitat de Cervera, creada amb el mateix decret. L'octubre d'aquell any els regidors de Girona van rebre una carta del marquès de Castel Rodrigo, capità general de Catalunya, en la qual els notificava que havien de lliurar la meitat de les 800 lliures de la renda de l'Estudi General als pares jesuïtes del Col·legi de Sant Martí, els quals es va autoritzar a continuar ensenyant gramàtica en aquella ciutat. L'altra meitat havia de ser per a la Universitat de Cervera. Els regidors, això no obstant, van continuar destinant 70 lliures anuals a pagar el salari a tres mestres de minyons que ensenyaven de manera pública a Girona.⁷¹

Unes setmanes després, el capità general va escriure als regidors de Vic per reclamar-los la declaració dels béns que tenia assignats la Universitat Literària. Segons la resposta dels regidors, els catedràtics i altres mestres es pagaven amb les rendes de l'almoïna general, que ascendien a 615 lliures anuals. Amb aquestes rendes l'ajuntament pagava dos mestres de gramàtica, que rebien 100 i 70 lliures, respectivament, i dos mestres més per ensenyar a llegir i escriure, que tenien un salari de 70 lliures cada un. El capità general va autoritzar a utilitzar aquests fons només per a mantenir els estudis de gramàtica i de primeres lletres, tal com establia el decret reial. D'aquesta manera, els regidors van continuar pagant un mestre de gramàtica i dos per a llegir i escriure.⁷²

A Lleida, com assenyala Josep Lladonosa, va succeir una cosa semblant. A pesar de la supressió de la universitat, l'ajuntament borbònic de la ciutat, en una sessió celebrada el maig de 1719, va acordar mantenir el mateix nombre de mestres per a l'estudi municipal. "Habiendo acostumbrado siempre la Ciudad tener dos maestros de leer, escribir y contar para la buena educación de los niños", argumentaven els regidors.⁷³

La pitjor part, sens dubte, se la va endur la ciutat de Barcelona, ja que la supressió de l'Estudi General va comportar el tancament del

71. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del consell, 1717, 17471, f. 174, 30 d'octubre de 1717. Sobre els motius que van portar a la supressió de les universitats catalanes i la creació de la de Cervera, vegeu: Josep MERCADER i RIBA, *Felip V i Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 1985, p. 111-117. Vegeu més detalls a: Antonio MUÑOZ GONZÁLEZ; Josep CATÀ i TUR, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Barcelona: Muñoz Catà editors, 2005, p. 173-183.

72. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1715-1718, Llibre 33, f. 200, 2 de novembre de 1717.

73. Josep LLADONOSA, *Escoles i mestres antics...*, p. 22-23.

“corralet”, l'escola pública que mantenia el Consell de Cent per educar gratuïtament els fills de famílies desfavorides. Això, molt probablement, va ser la causa per la qual molts nens van deixar de ser escolaritzats. L'octubre de 1717 el bisbe de Barcelona, Diego de Astorga, va manar la publicació d'un edicte en el qual s'ordenava als rectors de les parròquies de la diòcesi que no celebressin cap matrimoni sense examinar primer els cònjuges de doctrina cristiana. Segons el bisbe, en aquell moment hi havia un gran desconeixement del catecisme, “no sols en los pàrvulos, sinó també en los adults”, cosa que atribuïa al fet que els pares dels minyons no es preocupaven “de fer-los anar a la escola y altres parts ahont se ensenya”.⁷⁴

La privativa de la Universitat de Cervera

Una altra de les novetats legislatives que va afectar l'ensenyament va ser la concessió, l'any 1718, d'un privilegi a la Universitat de Cervera per imprimir i vendre els llibres denominats de la “común enseñanza”, és a dir, els llibres d'ensenyament “que comúnmente usan los niños en las escuelas”. El privilegi atorgat pel rei Felip V incloïa també els llibres d'aprenentatge més avançat, “que se usan para aprehender la gramática latina y griega, y hebrea, y la retórica y mithología”.⁷⁵

L'any 1720 el Consejo de Castilla va especificar els llibres d'ensenyament que estaven inclosos en la privativa concedida pel rei Felip V a la Universitat de Cervera, entre els quals hi havia les beceroles, els franselms, els pelegrins, les doctrines de Ledesma i d'Orriols, el llibre del Roser, la gramàtica de Nebrija, amb comentaris en català, i la de Joan Torrella. Aquesta ordre fou ratificada l'any 1730.⁷⁶

74. ADB, Comú, 1716-1723, Llibre 95, f. 61, 9 d'octubre de 1717.

75. Sobre el privilegi concedit a la Universitat de Cervera, vegeu: Javier BURGOS RINCÓN, “Privilegios de imprenta y crisis gremial. La imprenta y librería barcelonesa ante el privilegio de impresión de los libros de enseñanza de la Universidad de Cervera”, *Estudios Históricos i Documentos dels Arxius de Protocols*, XV (1997), p. 257-298; i també: Marina RUIZ FARGAS, “El privilegio de privativa de libros de común enseñanza de la Universidad de Cervera en tiempos de Manuel Ibarra (1735-1749, 1754-1757)”, dins: Pedro RUEDA RAMÍREZ i Lluís AGUSTÍ, *La publicidad del libro en el mundo hispánico (siglos xvii-xx): los catálogos de venta de libreros y editores*, Barcelona: Calambur, 2016, p. 129-159.

76. Edicte conservat a: MFM, Capsa “Barcelona. Edictes-Cèdules Reials-Gremials. Segles xvii a xix”. En aquest sentit, vegeu també: Francesc FERRER i GIRONÉS, *La persecució política de la llengua catalana. Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*, Barcelona: Edicions 62, 1985, p. 55. La llista dels llibres inclosos dins del privilegi reial es troba també a: AHPB, Agustí Güell, Manual de 1726, 960/1, f. 84v-85.

El privilegi concedit a la Universitat de Cervera suposava un cop molt fort per als llibreters i impressors, ja que es van veure privats d'una importantíssima font d'ingressos. L'any 1726, a instància de la Universitat de Cervera, es va procedir a requisar tots els llibres d'ensenyament que hi havia a les impremtes i llibreries de Barcelona. Tot plegat va causar un gran enrenou, motiu pel qual els llibreters van presentar un recurs davant del rei. El 1726, però, la Reial Audiència va ordenar-los respectar la privativa concedida a la impremta de Cervera. El mateix va succeir a Girona, on Gabriel Bro, tot i argumentar que era l'impressor reial en aquella ciutat, es va veure impedit, per una ordre dictada per la Reial Audiència el 1729, d'imprimir els llibres compresos en el privilegi concedit a la Universitat de Cervera. "Se sirva mandar al expressado Bro [que] no se entrometa en imprimir libros que sean de la común enseñanza", va respondre l'Audiència a la consulta feta pel capità general.⁷⁷

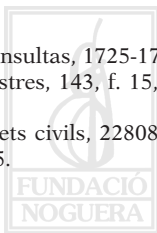
Amb tot, Gabriel Bro va continuar imprimint i venent llibres d'ensenyament, cosa que va comportar que, pels volts de 1732, arran d'una reclamació feta pels administradors de la Universitat de Cervera, es fes una requis a al seu taller i se li embarguessin els llibres. De resultes d'això, el fill de Gabriel Bro es va oposar violentament a la intervenció dels oficials reials, i per això va ser empresonat i posteriorment desterrat durant set anys a Olot. El 1735 el pare va presentar una súplica al capità general de Catalunya per recuperar els llibres i aconseguir l'aixecament de l'ordre de desterrament al seu fill.⁷⁸

El 1731 el gremi de llibreters de Barcelona va enviar una altra súplica al rei Felip V, assegurant que el privilegi havia causat no només un gran perjudici a la indústria editorial barcelonina, sinó també la ruïna de moltes famílies.

Faltándoles el comercio de los libros que se ha apropiado la Universidad de Cervera, cuyo consumo era diario y continuo, faltan al Gremio de Libreros y a sus individuos los medios para su manutención y conservación de sus tiendas y con qué mantener los mancebos y aprendices, pues con aquella diaria ganancia se conserbavan el común y particulares, y teniendo abastezidas sus oficinas y tiendas, podían emprender la impresión de otros libros

77. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1725-1726, Registres, 138, f. 100, 9 d'abril de 1726; ibídem, Consultas, 1729, Registres, 143, f. 15, 19 de juny de 1729; ibídem, f. 162v, 21 de setembre de 1729.

78. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 22808; ibídem, Consultas, 1735, Registres, 156, f. 133, 20 de setembre de 1735.

y esperar la ocasión de venderlos y beneficiarlos, que no pueden hazer en manera alguna faltándoles el comercio de dichos libros, con que es preciso cerrar sus tiendas y extinguirse el gremio.⁷⁹

En la súplica presentada al rei, els llibreters exposaven tota una sèrie de greuges que, al seu parer, el privilegi causava al servei públic i a l'educació. Així, denunciaven que els llibres que la Universitat de Cervera els havia requisat es venien més cars. “Los mismos libros entregados por los libreros se han puesto un estanco, donde (...) se venden a más subidos precios que ellos los vendían”. Els llibreters de Barcelona consideraven que la impremta de Cervera no tenia suficient capacitat de producció per satisfer la demanda. “La universidad no puede tirar los libros que se le conceden, y por consiguiente será menor la abundancia que antes facilitava en todo el Principado, hasta las más cortas aldeas y parroquias, la enseñanza desde la niñez.” El dictamen de la Reial Audiència fou favorable a mantenir el privilegi concedit a Cervera.⁸⁰

Als llibreters de Barcelona no els faltava raó, ja que la impremta de la Universitat de Cervera va resultar una empresa fallida. L'any 1740 el “cancelario” o rector de la universitat, Miquel Gonser, assegurava que els llibres d'ensenyament s'havien de vendre a un preu molt elevat, sobretot perquè l'enquadernació resultava molt cara, cosa que, al cap i a la fi, només beneficiava uns quants llibreters de Cervera que es dedicaven a enquadrar-los. Com ha assenyalat Marina Ruiz, això va generar un mercat negre de llibres d'ensenyament, fins al punt que només una sisena part dels exemplars que es venien a Catalunya procedia de Cervera. Al magatzem de la universitat els llibres s'acumulaven, en paraules de Gonser, “como en un pantano”. Per aquesta i per altres raons, l'any 1753 la impremta de Cervera acumulava un deute de 1.028 lliures. El Consejo de Castilla culpava del desastre la venda clandestina de llibres d'ensenyament, assegurant que les rendes de la impremta cerverina haurien estat majors “de no haverlo estorbado los continuos fraudes”.⁸¹

79. ACA, Reial Audiència, Cartas Acordadas, 1731, Registres, 14, f. 91-95, 28 d'abril de 1731.

80. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1732-1733, Registres, 152, f. 36-39v, 28 de gener de 1733.

81. Marina Ruiz FARGAS, “El privilegio de privativa...”, p. 141; ACA, Reial Audiència, Consultas, 1753, Registres, 474, f. 291v, 23 d'agost de 1753. Vegeu també: Francesc FERRER i GIRONÉS, *La persecución política...*, p. 55.

L'any 1756 la Universitat de Cervera va aprovar una tarifa dels preus als quals s'havien de vendre els llibres d'ensenyament. Així, les beceroles en català es venien a 3 diners i les castellanès a 4; els salms, a 4 diners; el franselm a 1 sou (12 diners) i els pelegrins a 1 sou i 4 diners (16 diners). Pel que fa als llibres de gramàtica, els antonis s'havien de vendre a 4 sous, els erasmes a 3 i les epístoles de Ciceró a 7 sous. La doctrina de Ledesma, al seu torn, es venia a 1 sou i 6 diners (18 diners). Cal recordar que un segle abans, segons consta en les tarifes aprovades pel virrei Joan Josep d'Àustria l'any 1655, les beceroles es venien a 2 diners, els salms a 3, els franselms a 9 diners i els pelegrins a 1 sou, mentre que el preu dels antonis i dels erasmes era de 3 sous, el de les epístoles de Ciceró de 6 sous i el de la doctrina d'1 sou i 6 diners. Això permet deduir que, malgrat els problemes que va patir la impremta de Cervera, a mitjan segle XVIII els llibres d'ensenyament es continuaven venent a uns preus força assequibles per a la majoria de la gent.⁸²

Preu de venda dels llibres d'ensenyament

	1655	1756
Beceroles	2 diners	3 diners
Salms	3 diners	4 diners
Franselms	9 diners	12 diners
Pelegrins	12 diners	16 diners
Antonis	3 sous	4 sous
Erasmes	3 sous	3 sous
E. de Ciceró	6 sous	7 sous
Doctrines	18 diners	18 diners

L'any 1776, arran d'una nova queixa presentada pels llibreters de Barcelona, el Consejo de Castilla va ratificar la privativa d'imprimir i vendre llibres d'ensenyament a la Universitat de Cervera. D'aquesta manera, la impremta de Cervera va seguir venent llibres de primeres

82. Antonio CASTILLO GÓMEZ, "«Véndese en la tienda de...». Apuntes sobre la publicidad del libro en la España Moderna", dins: Pedro RUEDA RAMÍREZ; Lluís AGUSTÍ, *La publicidad del libro...*, p. 105; Ramon ALBERCH *et al.*, *Gremis i oficis a Girona...*, p. 303. Alguns d'aquests llibres d'ensenyament encara eren d'ús corrent a Catalunya a finals del segle XIX. En aquest sentit, vegeu: Rosa MUT i CARBASA; Teresa MARTÍ i ARMENGOL, *La resistència escolar catalana en llibres (1716-1939)*, Barcelona: Edicions 62, 1981.

lletres i doctrina cristiana arreu de Catalunya, els de lleis a Barcelona i a Cervera i els de llatinitat allà on hi havia escoles de gramàtica.

Que la mencionada Universidad imprima efectivamente los referidos libros y los ponga para su venta en sugetos de su satisfacción en todos los pueblos del Principado, cabeza de Partido y demás que lleguen a cien vecinos, siendo los que se necesitan para la enseñanza de primeras letras y doctrina en castellano; los de leyes en Barcelona y Cervera, y los latinos para la Gramática y Retórica en los pueblos donde haya estudios de ellas.⁸³

Per altra banda, el jutge subdelegat d'imprentes de Catalunya, Jerónimo Velarde, va donar un any de temps als impressors de Barcelona per vendre els llibres d'ensenyament que haguessin editat al marge de la Universitat de Cervera. A partir d'aleshores, tots els llibres restants serien requisats. "[Pasado un año] todos los [libros] que se les aprendiesen, que no sean de los impresos por la Universidad, y con licencia de la misma para su venta, se les darán por de comiso", va ordenar el jutge.⁸⁴

El bandejament del català a l'escola

Amb la instauració del règim borbònic es va iniciar la persecució política contra la llengua catalana. Són prou conegudes, en aquest sentit, les "instruccions secretes" que el 1716 van rebre els primers corregidors borbònics designats a Catalunya. "Pondrá el mayor cuidado en introducir la lengua castellana, a cuyo fin dará las providencias más templadas y disimuladas para que se consiga el efecto sin que se note el cuidado."⁸⁵

A pesar que en el decret de Nova Planta, aprovat el 1716, no hi havia cap menció a l'ensenyament, en el debat previ a la seva implantació que hi hagué al Consejo de Castilla es va posar de manifest la

83. Còpia impresa d'un edicte manat publicar per Jerónimo Velarde, regent de la Reial Audiència de Catalunya i subdelegat d'imprentes, que conté l'ordre del Consejo de Castilla, datada a Madrid a 20 de març de 1776. MFM, Capsa "Barcelona. Edictes-Cèdules Reials-Gremials. Segles XVII a XIX".

84. Còpia impresa d'un auto de Jerónimo Velarde, regent de la Reial Audiència de Catalunya i jutge subdelegat d'imprentes, de 6 de maig de 1776. MFM. Capsa "Barcelona. Edictes-Cèdules Reials-Gremials. Segles XVII a XIX".

85. FRANCESC FERRER i GIRONÈS, *La persecució política...*, p. 24. En aquest sentit, vegeu també: Joan MERCADER i RIBA, *Felip V i Catalunya...*, p. 81. Sobre la prohibició del català vegeu també: Antonio MUÑOZ GONZÁLEZ; Josep CATÀ i TUR, *Repressió borbònica...*, p. 189-194.

voluntat de castellanitzar l'escola catalana. En una deliberació feta el 13 de juny de 1715, el Consejo va recomanar al rei Felip V prohibir el català a les escoles. "Que en las escuelas de primeras letras y de gramática no se permitan libros en lengua catalana, escribir ni hablar en ella dentro de las escuelas y que la doctrina cristiana sea y la aprendan en castellano", proposava el Consejo.⁸⁶

Segons que assenyala Jordi Monés, el Consejo de Castilla no era gaire conscient del problema que suposava ordenar per decret la substitució d'una llengua per una altra de forastera en un país on tothom parlava català. Finalment, el rei va optar pel criteri dels consellers que coneixien la realitat de Catalunya, com José Patiño i Francesc Ametller, de manera que aquesta mesura no es va implantar.⁸⁷

Tanmateix, el debat sobre la conveniència d'utilitzar la llengua castellana no va trigar a arribar als ajuntaments. A Balaguer, per exemple, l'any 1727 els regidors van determinar que els pares escolapis de la ciutat ensenyessin gramàtica només en castellà. Els regidors de l'any següent van estudiar la petició que els va fer el rector del col·legi de l'Escola Pia, que argumentava "que lo ensenyar en dita llengua castellana als estudiants de la aula de Ciceró y Virgili, que és la segona de dites aules, trobant-se dits estudians avansats en la gramàtica, que lo mudar de llengua los serviria de molt embaràs". L'ajuntament, d'acord amb aquesta petició, va resoldre que els estudiants de la segona aula continuessin en català fins a passar a filosofia, però que, en canvi, els minyons que aprenien a llegir i escriure i els de primer curs de gramàtica deixessin d'aprendre aquesta llengua. "Que en las aulas de leer, escribir y primera aula de gramática se dega ensenyar de vuy en avant ab llengua castellana", van ordenar els regidors.⁸⁸

86. La transcripció íntegra de la deliberació del Consejo de Castilla es troba a: Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, Barcelona: Tipografia de l'Avenç, 1905, p. 679-680. Vegeu referències a aquesta deliberació a: Jordi MONÉS i PUJOL-BUSQUETS, *La llengua a l'escola (1714-1939)*, Barcelona: Barcanova, 1984, p. 25; Josep GONZÁLEZ AGÀPITO, "Catalán o castellano: la alfabetización y el modelo de Estado", dins Agustín ESCOLANO (dir.), *Leer y escribir en España...*, p. 141. Sobre la imposició del castellà a l'escola, vegeu també: Miquel PUIG i REIXACH, "Algunes dades sobre l'ús del català a les escoles del segle XVIII", dins: *Actes de les V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Vol. II. *Llengua i educació en una perspectiva històrica*. Vic: Eumo, 1984, p. 134-135; i Jordi MONÉS i PUJOL-BUSQUETS, "Aspectes històrics de la llengua en l'educació al Principat", dins *Actes de les V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Vol. II. *Llengua i educació en una perspectiva històrica*, Vic: Eumo, 1984, p. 19-38.

87. Jordi MONÉS i PUJOL-BUSQUETS, *La llengua a l'escola...*, p. 25.

88. ACN, Ajuntament de Balaguer, Llibre d'actes, 1719-1736, f. 127, 19 d'octubre de 1728.

L'any 1729 el bisbe de Vic, que aleshores era Ramon de Marimon, va protagonitzar una polèmica amb relació a l'ús del català. El mes de març d'aquell any Hilario de Ribera, fiscal de la sala civil de la Reial Audiència de Catalunya, va presentar una denúncia al capità general, el marquès de Risbourg, en la qual exposava que el bisbe no havia permès l'ús del castellà durant unes festes celebrades a Manresa. En concret, la queixa era “en razón de no haver permitido el obispo de Vique que en la ciudad de Manresa se predicassen en el ydioma castellano diferentes panegíricos a cierta festividad de Iglesia, que anualmente se executa en dicha ciudad”. El capità general es va limitar a demanar més informació al tinent de corregidor de Manresa.⁸⁹

El bisbe Marimon, tot i ser un seguidor declarat de Felip V, va defensar l'ús del català en la vida pastoral, tal com ha mostrat Florenci Barniol. Les constitucions sinodals de Vic aprovades pel bisbe el 1721 ordenaven als sacerdots ensenyar la doctrina cristiana a petits i grans en català, una disposició que va ser adoptada també en els concilis de la Província Tarraconense celebrats el 1727 i el 1738. Barniol, en aquest sentit, ha pogut demostrar que, a pesar de la presència de bisbes forasters a la diòcesi de Vic, els rectors de les parròquies van seguir fidels a la utilització del català en els registres parroquials fins ben entrat el segle XIX.⁹⁰

En l'àmbit educatiu va passar una cosa semblant. Segons apunta Josep González Agàpito, l'ensenyament a les escoles de primeres lletres es va seguir vehiculant en la llengua catalana durant tot el segle XVIII, perquè la realitat del país s'imposava per si mateixa.⁹¹

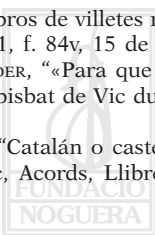
En alguns llocs, fins i tot, el coneixement del català continuava sent un requisit a l'hora de contractar els mestres, conjuntament amb el castellà i el llatí. Això és, almenys, el que es dedueix de les oposicions que l'Ajuntament de Vic va organitzar el 1725 per trobar una persona que ocupés una plaça vacant de mestre de primeres lletres. Els regidors van examinar els tres candidats que es van presentar a l'oposició sobre el seu coneixement de llengües. “Han sido examinados en cabildo lleno uno tras otro, haviendo cada uno leydo algo de tres distintos libros, siendo uno en lengua latina, otro en espanyola y otro en catalana.”⁹²

89. ACA, Reial Audiència, Libros de villetes remitidos por su Excelencia a la Real Audiencia, 1728-1730, Registros, 371, f. 84v, 15 de març de 1729.

90. Florenci BARNIOL i BOIXADER, “«Para que se consiga el efecto sin que se note el cuidado». La castellanització del bisbat de Vic durant el segle XVIII”, *Ausa*, 174 (2014), p. 1068-1070.

91. Josep GONZÁLEZ AGÀPITO, “Catalán o castellano...”, p. 141.

92. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, Llibre 34, 1719-1726, f. 200v, 24 de desembre de 1725.

Una cosa semblant va succeir a Tàrrrega l'any 1748. El secretari de l'ajuntament va donar fe que el mestre Joan Sardà, candidat a fer-se càrrec de l'estudi municipal, va ser examinat i trobat hàbil en la lectura del llatí, el castellà i el català.⁹³

Resulten interessants també les reflexions del sacerdot Baldiri Reixac en les seves "instruccions", publicades el 1749, en les quals destacava la importància de l'aprenentatge de diverses llengües, com el llatí, el castellà, el francès o l'italià. Reixac opinava que per damunt de tot els minyons havien d'aprendre el català. "Entre todas las lenguas, la que ab més perfectió deuen saber los minyons és la llengua pròpia de sa pàtria."⁹⁴

És interessant també l'opinió de Reixac sobre l'ús del català en l'aprenentatge de la gramàtica. Segons ell la millor manera d'aprendre el llatí era traduir-lo al català.

Seria de molta utilitat per los minyons y per lo bé públich y de molt descans per los mestres que todas las reglas llatinas del Antoni y de la Torrella y del Erasmo se reduïssen en llengua vulgar, ab un estil senzill y natural, perquè així seria més fàcil a tots los minyons entendre y comprendre bé lo que diu la Regla y apèndrer-la de cor.⁹⁵

Un altre dels defensors d'utilitzar la llengua pròpia en l'ensenyament fou el valencià Carles Ros, que l'any 1751, en l'obra titulada *Breve explicación de las cartillas valencianas*, es queixava que a les escoles del País Valencià s'utilitzaven només les beceroles en castellà. "Si los maestros de niños tuviessen para sus escuelas cartillas castellanas, latinas y valencianas (...) se lograría saber así hablar bien, leer y escribir, con distinción, en cada lengua", deia.⁹⁶

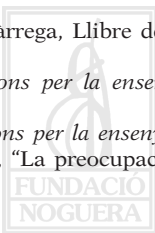
Un moment important es produí el 1768, quan el rei Carles III va ordenar que l'ensenyament de les primeres lletres, de llatinitat i de retòrica es fes en llengua castellana. El decret va tenir efectes en aquells llocs on l'educació estava encarregada als ordes religiosos, com fou el cas dels escolapis. Aquell mateix any el pare provincial de l'Escola Pia a Catalunya va ordenar l'immediat compliment de la disposició

93. ACUR, Ajuntament de Tàrrrega, Llibre de registres, 1746-1749, 33, f. 276, 23 de desembre de 1748.

94. Baldiri REIXAC, *Instruccions per la ensenyança de minyons*, Girona: Antoni Oliva, 1749, p. 346.

95. Baldiri REIXAC, *Instruccions per la ensenyança...*, 1749, p. 40.

96. FRANCISCO CANES GARRIDO, "La preocupación lingüística...", p. 48-49.

real: “[Que] desde el 15 de setiembre de 1768 en adelante en nuestras escuelas se enseñe desde el abc en lengua castellana”, va ordenar.⁹⁷

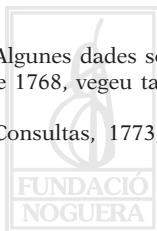
Paradoxalment, el català es va convertir en un instrument per ajudar que els nens aprenguessin amb més facilitat el castellà. Arran de l'obligació imposada el 1768, el bisbe de Barcelona, Josep Climent —que va mostrar una gran preocupació per l'ensenyament dels minyons—, va fer imprimir unes beceroles en català i en castellà. El fiscal de la Reial Audiència assegurava el 1772 que l'obligatorietat d'ensenyar a llegir i escriure en castellà s'estava obeint, tant per part dels mestres religiosos com els seglars, a la vegada que lloava la iniciativa del bisbe de fer publicar obres bilingües per facilitar l'aprenentatge del castellà.

La enseñanza en lengua castellana de las primeras letras, latinidad y retórica, que se mandó por Real Cédula de 23 de junio de 1768, obliga, por ser un punto político, tanto a los maestros seculares como a los religiosos. Y en efecto tiene el Fiscal la satisfacción de poder afirmar que así lo cumplen estos. Y que para asegurar más este cumplimiento, ha mandado el señor obispo imprimir cartillas en ambos idiomas, castellano y catalán, a dos páginas, a fin de facilitar más la enseñanza. Y de su orden se han compuesto también unos rudimentos de la lengua castellana, que aprenden todos los muchachos que han de entrar a estudiar la gramática en el Colegio Episcopal. Y les sirve no solo para comprender mejor las reglas de la latina, si no para aprender con más fundamento y hablar después con más perfección la lengua castellana.⁹⁸

El bandejament del català a l'escola es va iniciar a partir de 1776. Aquell any el Consejo de Castilla va ratificar la privativa concedida a la Universitat de Cervera per imprimir i vendre llibres d'ensenyament arreu de Catalunya. Aquesta vegada, però, el privilegi incloïa només les obres escrites en castellà i en llatí, però no els llibres en català. Per tal d'esgotar l'estoc de llibres d'ensenyament escrits en català, el jutge subdelegat d'impremtes de Catalunya, Jerónimo Velarde, va autoritzar la Universitat de Cervera a vendre'n durant dos anys. “Se le conceden dos años de término para dar salida a los impressos en catalán, los quales passados no pueda vender los de esta especie”, va ordenar. D'igual manera, el jutge va donar un any de temps a tots els llibreters

97. Miquel PUIG i REIXACH, “Algunas dades sobre l'ús...”, p. 136. Sobre els efectes de la implementació de la cèdula de 1768, vegeu també: Joan-Lluís MARFANY, *La llengua maltractada...*, p. 408-417.

98. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1773, Registres, 812, f. 144-170v, 25 de setembre de 1772.

i impressors de Barcelona per vendre els llibres d'ensenyament que haguessin imprès al marge de la Universitat de Cervera.⁹⁹

Un any després, el novembre de 1777, el Consejo de Castilla va ordenar a la Universitat de Cervera que les beceroles que es fessin a la seva impremta havien de ser iguals que les que s'utilitzaven a les escoles de Castella. "Que para enseñar en Cataluña a leer a los niños arreglase la cartilla conforme a la de Castilla", especificava l'ordre. No fou, però, fins a 1782 que la impremta de Cervera va rebre l'aprovació definitiva del seu model de beceroles en castellà. A partir d'aleshores el Consejo va determinar que la *cartilla* en castellà fos l'única autoritzada. "Y que en las escuelas de Cathaluña no se permitiesse el uso de otra que el de ella."¹⁰⁰

A pesar d'això, algunes veus a Catalunya van continuar defensant la importància de l'aprenentatge del català a l'escola. És interessant destacar, en aquest sentit, el discurs titulat "Sobre la lengua catalana", que el jutge Antoni Francesc de Tudó va fer l'any 1792 amb motiu del seu ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Tot i pronunciar-lo en castellà, el discurs contenia un elogi de la llengua catalana, així com també del trilingüisme, que Tudó va destacar en referir-se al diccionari català-castellà-llatí que l'acadèmia preparava.¹⁰¹

La definitiva implantació de l'obligatorietat de l'ús del castellà va arribar cap a la fi de l'Antic Règim. L'anomenat "informe Quintana", que va servir de base de les disposicions en matèria educativa incloses a la Constitució de 1812, apostava per una educació uniforme a tot l'Estat, vehiculada en una sola llengua. "Una lengua en que se enseñe y esta sea la lengua castellana." Segons que ha apuntat Jordi Monés, prenent un discurs de Jordi Rubió i Ors, fou precisament després de la Guerra del Francès que el castellà va entrar de ple en tots els nivells de l'ensenyament. Durant el segle XIX, a mesura que avançava la implementació de l'Estat liberal, el procés de castellanització de l'escola catalana es va anar reforçant, gràcies, sobretot, al control de l'ensenyament per part de l'Estat. La culminació d'aquest procés va venir donada per la Ley Moyano, el 1857, la qual, a parer de González

99. MFM. Capsa "Barcelona. Edictes-Cèdules Reials-Gremials. Segles XVII a XIX".

100. Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (AHUB). Universitat Literària de Cervera, capsa 3065, carpeta 3, 18 de gener de 1778. Agraïxo la gentilesa d'aquest document a la historiadora Natàlia Vilà. L'aprovació de la *cartilla* impresa a Cervera a: ACA. Reial Audiència, Cartas Acordadas, Registres, 580, f. 51v-53, 16 de març de 1782.

101. Francesc FELIU, "1768. Com s'imposà el castellà a les escoles catalanes", dins: Borja DE RIQUER (dir.), *Història mundial de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 2018, p. 450.

Agàpito, representa la definitiva introducció a l'escola de la política uniformista de l'Estat espanyol.¹⁰²

El col·legi de mestres de Barcelona

L'any 1760 un grup de mestres de Barcelona va sol·licitar al capità general de Catalunya, el marquès de la Mina, la creació d'un col·legi, seguint el model del col·legi de San Casiano de Madrid. Això, a la vegada, comportava l'aprovació d'unes ordinacions amb caràcter civil.

Como [dichos maestros] hayan comprendido ahora que pertenece a V. E. [el capitán general] el conocimiento del gobierno de las escuelas públicas de esta capital y deseen los suplicantes tener ordinaciones y estatutos para poder cumplir con el bien común, como lo han hecho hasta ahora, con las que tenían concedidas por el juez eclesiástico, piden que sean protegidos en esta ciudad por V. E., así como lo son en Madrid, y en otras partes, los maestros por el Real Consejo.¹⁰³

D'aquesta manera, l'octubre d'aquell mateix any, la Reial Audiència autoritzava la creació del col·legi de mestres de Sant Cassià de Barcelona i la redacció d'unes ordinacions. El nou col·legi, a la pràctica, prenia el lloc a la germandat de Sant Cassià, creada pel bisbe de Barcelona a mitjan segle XVII. A partir d'aleshores les persones que volien ensenyar a llegir i a escriure a Barcelona havien de ser examinades pels mestres que designés el col·legi per demostrar la seva capacitat. Amb tot, el bisbe continuava tenint la potestat d'atorgar la llicència per ensenyar la doctrina cristiana. A més, es va establir que a Barcelona hi havia d'haver almenys vint-i-quatre escoles obertes al públic.¹⁰⁴

Així, a finals de novembre de 1760 el mestre Esteve Coll i Pedrals va sol·licitar al capità general el permís per poder tenir escola a Barcelona. La Reial Audiència va dictaminar que Coll s'havia d'adreçar al col·legi de mestres per a ser examinat, "con arreglo a las ordenanzas

102. Josep GONZÁLEZ AGÀPITO, "Catalán o castellano...", p. 144-145; Jordi MONÉS i PUJOL-BUSQUETS, "Aspectes històrics de la llengua...", p. 23.

103. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1760, Registres, 799, f. 178v, 10 de març de 1760. En aquest sentit, vegeu: Felipe-José de VICENTE ALGUERÓ, "La «política educativa» del marquès de la Mina, capitán general de Catalunya (1754-1767)", dins: AA.DD., *Educación e ilustración en España. III coloquio de la historia de la educación*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 346; i Buenaventura DELGADO CRIADO, "Los maestros del arte...", p. 406-417.

104. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1760, Registres, 800, f. 150v-156v, 9 d'octubre de 1760.

del mismo colegio, y que practicada esta diligencia se le dé certificación de su habilitación, en caso de haversele encontrado hábil”.¹⁰⁵

Segons la informació que la Reial Audiència va obtenir de l'ajuntament, aquell any a Barcelona hi havia un total de catorze mestres que ensenyaven a llegir, escriure, comptar i la doctrina cristiana de manera pública a la ciutat, dels quals tres no tenien estudi obert perquè eren menors d'edat. Aquests mestres eren Francesc Sarriera, Salvador Creixell, Pere Escuder, Raimon Solà, Miquel Solà, Pere Antoni Macià, Francesc Pons, Esteve Curtilles, Francesc Sarriera i Manzano, Miquel Ferrer, Antoni Sarriera, Joan Prat y Cristòfor Escuder. A més, hi havia un mestre que només ensenyava a llegir i el catecisme, quatre més que tenien permís reial, un que el tenia del capità general i un darrer, que era sacerdot, que ensenyava en una escola situada al carrer dels Tallers, que es mantenia gràcies a una causa pia. Per tant, segons aquesta informació, a mitjan segle XVIII a Barcelona hi havia un total de divuit escoles obertes, gairebé les mateixes que cent anys abans.¹⁰⁶

L'any 1764 el col·legi va sol·licitar al capità general que el nombre d'escoles que establien les ordinacions fos reduït de vint-i-quatre a setze. Els mestres es queixaven que hi havia tres escoles de religiosos que els prenién molts alumnes. “Cuyas tres escuelas equivalen a ocho de las de los suplicantes, lo que es motivo que estos tienen pocos muchachos en sus escuelas, de que se sigue no ganar lo bastante para sus alimentos y el de sus familias”, asseguraven. La Reial Audiència, de nou, ho va desestimar, argumentant “que en el establecimiento de este colegio y en la aprobación de sus ordenanzas se tuvo presente que eran necesarias 24 escuelas públicas”.¹⁰⁷

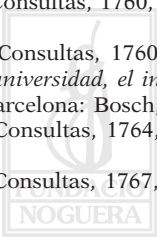
El malestar dels membres del col·legi de Sant Cassià va augmentar encara més a partir de 1767 amb motiu de la decisió presa per l'aleshores bisbe de Barcelona, Josep Climent, de crear escoles públiques i gratuïtes en deu dels convents de la ciutat. El juliol d'aquell any la Reial Audiència va desestimar la petició dels mestres de prohibir-les, al·legant que era “muy laudable en las comunidades religiosas el enseñar de valde las primeras letras, sobre cuyo particular no debía molestarse ni perturbarse a dichos conventos”.¹⁰⁸

105. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1760, Registres, 800, f. 238, 25 de novembre de 1760.

106. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1760, Registres, 799, f. 434, 23 de juny de 1760; Jaume CARRERA PUJAL, *La universidad, el instituto, los colegios y las escuelas de Barcelona en los siglos XVIII y XIX*, Barcelona: Bosch, 1957, p. 147.

107. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1764, Registres, 804, f. 62v, 24 de febrer de 1764.

108. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1767, Registres, 807, f. 241v, 30 de juliol de 1767.

Aquest afer es va allargar durant uns quants anys, ja que el col·legi va presentar un recurs al rei. Són interessants, en aquest sentit, els arguments del fiscal Manuel Sisternes a favor de la iniciativa del bisbe Climent, manifestats en un informe presentat el 1770. Segons el fiscal, el bisbe havia ordenat l'obertura de les deu escoles mogut pel disgust que li causava veure que en molts pobles de la seva diòcesi hi havia escoles mantingudes amb els ingressos del comú mentre que a Barcelona els mestres només ensenyaven els fills d'aquells que podien pagar-los. "Que de aquí provenía el que eran innumerables los niños pobres que andavan perdidos por las calles, y que faltos de instrucción en sus primeros años, crecían, vivían y morían en la más deplorable ignorancia de las verdades de nuestra santa fe, y de los mandamientos del decálogo y de la Iglesia", argumentava el fiscal.¹⁰⁹

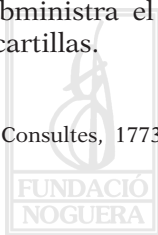
El fiscal assegurava també que, a partir de la seva obertura, el 30 de juny de 1767, les escoles conventuals s'havien omplert ràpidament.

Immediatamente se vieron llenas de una crecida multitud de niños pobres, que antes hivan perdidos por essas calles, en tanto que fue preciso ensanchar algunas de las escuelas, haciendo en ellas obras costosas, gastando en esto el señor obispo, y en la disposición de bancos, mesas y hasta en cartillas para los niños pobres, crecidas sumas.

Segons el fiscal, el nombre de nens que anaven a aquestes escoles passava de mil cinc-cents, dels quals només uns dos-cents tenien diners per pagar els mestres. "Los demás todos son pobres, a muchos de los quales tiene que vestirlos el señor obispo". És per això que el fiscal argumentava que les escoles conventuals no havien perjudicat el col·legi de mestres, ja que aquests nens abans no anaven a l'escola precisament perquè havien de pagar.

Assí pues no tiene duda [el fiscal] que antes de la apertura de las diez escuelas habría muchísimos niños faltos de la devida instrucción, porque sus padres, aún que no imposibilitados de pagarles a los maestros sus salarios, dejarían de hacerlo porque este les haría falta para el necesario alimento y vestido. (...) Si hoy se cerrasen, pues, las escuelas de los diez conventos, quedarían sin instrucción más de 1.000 pobres niños, y tal vez otros tantos sin los auxilios que les subministra el señor obispo, vistiéndolos y dándoles de balde las cartillas.

109. ACA, Reial Audiència, Consultes, 1773, Registres, 812, f. 144-170v, 25 de setembre de 1772.

Per tot plegat, el fiscal considerava que fins que l'ajuntament no tingués suficients ingressos per dotar les escoles de la ciutat, els convents seguirien fent un gran servei. Destaca, en aquest sentit, la qualificació que feia dels mestres, que considerava uns mercenaris.

Porque no tenemos aquí propios ni otros efectos públicos de que dotar otras tantas escuelas, donde se enseñe de balde, o donde se reciban indistintamente niños de padres pobres o de medianas conveniencias, y donde no hai escuelas dotadas del público y solo sirven mercenarios que enseñan por paga. (...) Así pues mientras que en esta ciudad no se apronten caudales de que dotar escuelas públicas, no puede pensarse en abolir las de los diez conventos.

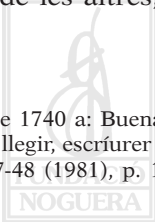
Seguint el criteri d'aquest fiscal, el setembre de 1772 la Reial Audiència va dictaminar que seria molt perjudicial per a la ciutat que es tanquessin les escoles conventuals creades pel bisbe Climent.

Por lo que parece a la Audiencia que será mui conveniente (y en el día necesario) a la enseñanza pública de la numerosa juventud de esta capital que por ahora y hasta tanto que se halle dotado suficiente y proporcionado número de escuelas públicas donde puedan concurrir los niños, así pobres como ricos, subsistan las diez escuelas establecidas, proporcionadamente, por el zelo de este Reverendo prelado, en otros tantos conventos de esta ciudad.

La secularització de l'ensenyament

La instauració del règim absolutista borbònic va comportar una pèrdua progressiva per part de l'Església de la potestat que, des de feia segles, tenia a l'hora de concedir llicències per obrir escoles. Malgrat això, encara l'any 1740 el bisbe de Barcelona, que aleshores era Francisco del Castillo, va aprovar unes noves ordinacions per a la germandat de Sant Cassià. A grans trets, es tractava d'una confirmació de les ordinacions que el bisbe Ramon de Sentmenat havia dictat l'any 1657. Així, en una línia semblant a les anteriors, les noves ordinacions recordaven, principalment, l'obligació dels mestres de demanar llicència al bisbe per tenir escola, que els mestres fossin examinats de doctrina cristiana abans de poder exercir i que les escoles haguessin de mantenir una distància les unes de les altres, concretament com a mínim de tres-centes passes.¹¹⁰

110. Vegeu les ordinacions de 1740 a: Buenaventura DELGADO, "Las «ordinacions per la confraternitat dels mestres de llegir, escriure y comptar de la ciutat de Barcelona» (1740)", *Perspectivas Pedagógicas*, 47-48 (1981), p. 161-166.

L'any 1750 el vicari general de la diòcesi de Barcelona va ordenar al mestre Pere Antoni Macià el tancament del seu estudi, amb l'argument que no respectava el capítol de les ordinacions de la germandat que establia la distància entre dues escoles. El mestre, però, va presentar una súplica al capità general de Catalunya, assegurant que aquella disposició ja feia anys que no s'observava. La Reial Audiència va donar la raó al mestre i va dictaminar que el fet de donar permisos per tenir escoles no era competència de l'autoritat religiosa, la qual es limitava a examinar els mestres sobre el seu coneixement de la doctrina cristiana.¹¹¹

Un any després, la Reial Audiència va donar permís a un mestre que es deia Josep Cabrera per obrir una escola a Barcelona, sempre que obtingués l'autorització del bisbe després d'examinar-se de doctrina cristiana, bona vida i costums. "Para poner escuela pública de leher y escribir, además de la licencia de la justicia o de los ayuntamientos, es necessaria la aprobación del obispo diocesano", remarcava l'Audiència.¹¹²

Més clar encara fou el dictamen emès el 1758 a instància de la petició feta per Josep Balias, mestre de llegir de Barcelona, que demanava al capità general l'autorització per ensenyar també a escriure i comptar, "por pertenecer esto a gobierno".

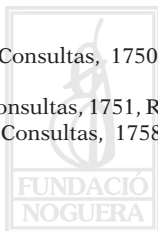
Enterada la Audiencia de esta instancia y de que el suplicante tiene la aprobación del Vicario General de ser de buena vida y costumbres y apto para enseñar la Doctrina Christiana, que es lo que únicamente toca al ordinario eclesiástico, es de dictamen de que puede V. Exa. conceder al exponiente el permiso que solicita para que enseñe públicamente de leer, escribir y contar a los muchachos que acudan a su escuela.¹¹³

La creació del col·legi de Sant Cassià, el 1760, va suposar un pas important de cara a la secularització de l'ensenyament a Catalunya i va tensar les relacions entre el poder civil i el religiós. La pèrdua del control sobre l'ensenyament no va agradar a les autoritats eclesiàstiques. Almenys això és el que es percep en la negativa del bisbat de Barcelona a examinar de doctrina cristiana uns candidats que l'any 1761 prete-

111. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1750-1751, Registres, 470, f. 121v, 17 de setembre de 1750.

112. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1751, Registres, 472, f. 60, 12 d'agost de 1751.

113. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1758, Registres, 479, f. 557v, 20 de novembre de 1758.

nien ingressar al col·legi de mestres. Segons denunciaven els cònsols del col·legi al capità general, el bisbe es va negar a donar el vistiplau.

Haviendo acudido algunos individuos posteriormente al obispo de esta ciudad para que, precediendo legítimos exámenes e informaciones, les dicesse la aprobación de su buena vida y costumbres y suficiencia en la Doctrina Christiana para poder pedir la maestría al colegio erigido por V. E. y Real Audiencia, se deniega dicho prelado a dar esta aprobación.¹¹⁴

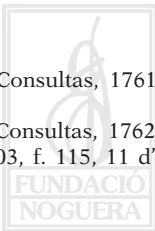
Consultada pel capità general, la Reial Audiència va dictaminar que s'escrivis al bisbe de Barcelona per demanar-li que no posés entrebancs als mestres que volien exercir a la ciutat. "Que V. Exa. se sirva passar oficio al obispo de esta ciudad para que no difiera ni niegue el examen de Doctrina Christiana y buenas costumbres a los que lo pretendan para entrar en el colegio suplicante de maestros de la pueril enseñanza", recomanava l'Audiència.

A pesar de la creació del col·legi de Sant Cassià, el bisbe de Barcelona va permetre que molts sacerdots seguissin ensenyant de llegir i escriure de manera pública al marge del gremi. El 1762 la Reial Audiència va desestimar la petició dels mestres, que pretenien que el capità general demanés al bisbe que obligués els sacerdots a ser examinats pel col·legi. La mateixa petició es va fer el 1763 i, de nou, va ser rebutjada per la Reial Audiència. Els mestres argumentaven que les seves ordinacions els atorgaven l'ensenyament a la ciutat en exclusiva. "En virtud de las ordenanzas concedidas a dicho común, tienen sus individuos la privativa de enseñar de leer, escribir y contar en esta capital, de forma que sin licencia de V. Exa. no puede ejecutarlo otra persona en escuela pública." És per això que els mestres demanaven que es prohibís "a los conventos y parroquias la expressada enseñanza pública o privadamente".¹¹⁵

L'any 1771 la monarquia va fer un altre pas endavant per assumir el control de l'ensenyament. Una Real Provisión aprovada aquell any pel rei Carles III definia els requisits que els mestres havien de tenir per poder ensenyar i establia un examen per constatar-ne la capacitat per ensenyar a llegir, escriure i comptar. Amb tot, la nova llei seguia contemplant que els candidats havien de ser examinats prèviament pel

114. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1761, Registres, 801, f. 477, 3 d'octubre de 1761.

115. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1762, Registres, 802, f. 104, 22 de març de 1762; ibídem, 1763, Registres, 803, f. 115, 11 d'abril de 1763.

bisbe de la doctrina cristiana. El canvi més significatiu, això no obstant, era que per poder ensenyar els mestres catalans necessitaven un títol expedit pel col·legi de San Casiano de Madrid.¹¹⁶

La restricció dels estudis de gramàtica

L'any 1747 el rei Ferran VI va aprovar un decret amb el qual es prohibia que hi hagués estudis públics de gramàtica a les ciutats o viles que no fossin cap de partit. Es tractava, de fet, de la introducció a Catalunya d'una llei que era vigent a Castella des de 1623. Aquesta norma, combinada amb la creació, el 1760, de la Contaduría de Propios i Arbitrios, destinada a controlar la despesa pública, va fer que als estudis municipals de molts pobles de Catalunya hi deixés d'haver ensenyament de gramàtica.¹¹⁷

Això és, per exemple, el que va succeir a Vilassar el 1748, un any després de la introducció de la nova llei. Els regidors van sol·licitar permís al capità general de Catalunya per fer un repartiment entre els veïns per poder eixugar els deutes. Concretament, la vila devia més de tretze mil lliures, més unes altres cinc mil als creditors censalistes. Els ingressos ascendien a només 480 lliures l'any, amb les quals es pagaven les 200 lliures que tenia assignades el mestre de gramàtica. Davant d'això, la Reial Audiència va considerar innecessari pagar un salari al mestre, argumentant que qui volgués aprendre gramàtica podia anar a estudiar a Mataró.

No se juzga necesario el que haya maestro de Gramática en el lugar de Vilassar, por hallarse este situado a la inmediación de la ciudad de Mataró, cabeza de corregimiento, donde sin grande incomodidad podrán los vezinos de Vilassar enviar a sus hijos al estudio público de Gramática que en ella se enseña.¹¹⁸

116. Sobre els requisits que establia la Real Provisión de 1771 vegeu la introducció de Salomó Marquès i Albert Rossich a l'obra: Baldiri REIXAC, *Instruccions per a l'ensenyança...*, 1981, p. XXIII. En aquest sentit, vegeu també: Ramón LÓPEZ MARTÍN; Manuel LÓPEZ TORRIJO, "Política legislativa borbónica...", p. 257; i Alfonso CAPITÁN DÍAZ, *Historia de la educación en España*. Vol I. *De los orígenes al Reglamento General de Instrucción Pública (1821)*, Madrid: Dickinson, 1991, p. 818-819.

117. *Novísima Recopilación de las Leyes de España*, Madrid, 1805, Tomo IV, Libro VIII, Título II, Ley I i Ley II, p. 12. Sobre la introducció de la llei a Castella el 1623, vegeu: Richard KAGAN, *Universidad y sociedad...*, p. 88-89.

118. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1748, Registres, 467, f. 155, 27 de juliol de 1748.

Una cosa semblant va succeir a Vilanova i la Geltrú l'any 1767, quan l'ensenyament de gramàtica a l'estudi municipal fou suprimit en virtut de l'aplicació del reglament de control de la despesa. Malgrat les gestions fetes pels ajuntaments de Vilanova i de Cubelles, el Consejo de Castilla no va autoritzar el restabliment de l'ensenyament perquè Vilanova no era cap de partit ni de corregiment.¹¹⁹

Un altre exemple es troba a la vila de Ripoll, l'ajuntament de la qual es va adreçar a l'intendent reial l'any 1785 per sol·licitar l'autorització per recuperar el mestre de gramàtica. Segons argumentaven els regidors, en aquella vila sempre hi havia hagut ensenyament de gramàtica, per bé que havia estat suprimit el 1764, arran de l'aplicació del reglament de control de les despeses municipals.

El continuo clamor de este pueblo, especialmente por los padres de familia, impele a bolver a representar a V. S. (...) su licencia para recrear el maestro de gramática, que toda la vida ha tenido esta villa, desgraciada desde la época de su extinción por el reglamento de gastos, que se le comunicó en quatro abril mil setecientos sesenta y quatro.¹²⁰

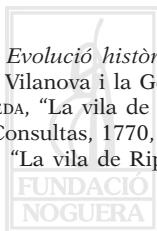
Prèviament, l'any 1770, la Reial Audiència, a instància del rei, havia estudiat una petició feta pel síndic de Ripoll, que sol·licitava permís per contractar un mestre de gramàtica, amb un salari anual de 150 lliures, pagadores de béns propis de la vila, "como antes se hacía". L'opinió de l'Audiència fou que, a pesar que eren certes les circumstàncies particulars que existien a Ripoll, se li havia de denegar el permís, ja que hi havia moltes altres viles al Principat de Catalunya que tenien circumstàncies semblants, "con las quales sería también necesario dispensar la ley, que solo permite el establecimiento de estudios de gramática en las cabezas de partido". Així doncs, molt a pesar que l'Ajuntament de Ripoll va argumentar sobradament que tenia rendes suficients per poder pagar el mestre de gramàtica, la resposta que, el 1787, va arribar de Madrid fou la de "no haber lugar al restablecimiento del magisterio de gramática que solicitaba la expresada villa".¹²¹

La negativa del govern de Madrid a permetre els estudis de gramàtica a les viles petites s'emmarcava en un corrent de pensament que,

119. Albert VIRELLA i BLODA, *Evolució històrica de l'ensenyament a Vilanova i la Geltrú i la Fundació de l'Escola Pia*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2001, p. 48.

120. Salomó MARQUÈS i SUREDA, "La vila de Ripoll i l'ensenyament...", p. 121.

121. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1770, Registres, 810, f. 272, 8 de setembre de 1770; Salomó MARQUÈS i SUREDA, "La vila de Ripoll i l'ensenyament...", p. 114.

paradoxalment, va tenir un dels seus moments àlgids a l'època de la Il·lustració. Pablo de Olavide, un dels ideòlegs de la reforma educativa, va elaborar un pla de reforma de les universitats que, com ha apuntat Antonio Álvarez, era extremadament classista, ja que contemplava la supressió dels col·legis on s'ensenyava gramàtica als més desfavorits. En opinió d'Olavide, a la universitat només hi havien de tenir accés els nobles i els rics, perquè si ho feien els pobres i els jornalers, les terres, la indústria i el comerç quedarien abandonats, cosa que seria molt perjudicial per a l'economia.¹²²

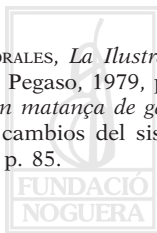
Aquesta idea, val a dir, no era exclusiva de l'Estat espanyol. Segons Dominique Juliá, a França, en la primera meitat del segle XVII, la monarquia es va sentir inquieta davant la proliferació d'escoles. El cardenal Richelieu, primer ministre de Lluís XIII, opinava que ensenyar de lletra de manera generalitzada era perillós per a l'Estat, ja que això podria pertorbar la quietud pública. Un burgès de Montpeller, en un relat anònim escrit el 1768, es mostrava horroritzat que a la ciutat hi hagués dues escoles de frares on s'ensenyava a llegir i escriure als nens de famílies modestes. Fins i tot, opinava que calia prohibir que els fills dels artesans aprenguessin gramàtica. A parer de Robert Darn-ton, el que realment inquietava les persones que defensaven aquests arguments era que l'educació del poble provoqués un trasbals en el sistema estamental.¹²³

A Anglaterra, d'una manera semblant, com va apuntar Lawrence Stone, hi hagué, més o menys entre 1660 i 1790, un corrent d'opinió que considerava l'educació dels pobres com una cosa perillosa, ja que els inculcava un desig de superació i d'escalar posicions a la jerarquia social, cosa que, segons aquest corrent, amenaçava l'estabilitat i el poder de les elits. Aquest estat d'opinió naixia del temor que l'educació donés lloc a una revolució com la que hi hagué a Anglaterra el 1640, en la qual el paper de l'opinió pública i de la difusió de pamflets, que eren llegits per una part molt important de la població, foren determinants.¹²⁴

122. Antonio ÁLVAREZ DE MORALES, *La Ilustración y la reforma de la universidad en la España del siglo XVIII*, Madrid: Pegaso, 1979, p. 57-69.

123. Robert DARNTON, *La gran matança de gats...*, p. 140.

124. Dominique JULIÁ, "Los cambios del sistema educativo...", p. 27; Lawrence STONE, "Literacy and Education...", p. 85.

L'expulsió de la Companyia de Jesús

L'expulsió de la Companyia de Jesús dels dominis hispànics, decretada pel rei Carles III el 1767, va ser una altra de les mesures preses pels Borbons que va tenir efectes en l'ensenyament. El Consejo de Castilla, presidit pel comte d'Aranda, considerava que els jesuïtes havien monopolitzat l'ensenyament de la gramàtica a Espanya i que això, segons deia el decret d'expulsió, havia portat "la decadencia de las letras humanas".¹²⁵

Com ha apuntat Josep Maria Benítez, en el moment de l'expulsió a Espanya hi vivien almenys 2.700 pares jesuïtes, repartits entre 118 municipis, en els quals hi tenien fins a 142 centres, molts dels quals destinats a l'educació. A la província d'Aragó, dins la qual hi havia Catalunya, els jesuïtes hi tenien 24 cases, entre residències i col·legis. En concret, els jesuïtes estaven establerts a Barcelona, Cervera, Girona, Lleida, Manresa, la Seu d'Urgell, Tarragona, Tortosa i Vic.¹²⁶

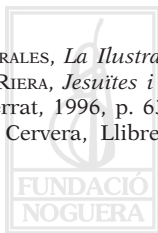
A Catalunya, l'expulsió dels jesuïtes va suposar que l'orde deixés de gestionar centres importants, com eren la Universitat de Cervera, el col·legi de Cordelles, a Barcelona, o el de Sant Martí de Girona, en els quals, entre altres coses, s'ensenyava gramàtica. En algunes ciutats els jesuïtes s'ocupaven també d'ensenyar a llegir i escriure als minyons més petits de manera pública, amb l'acord de l'ajuntament i en substitució de l'estudi municipal. Aquest era el cas de Cervera, on la paeria havia signat un conveni amb la companyia l'any 1720.¹²⁷

Una altra de les ciutats afectades va ser Vic, on els jesuïtes s'ocupaven de l'ensenyament de les primeres lletres des de la dècada de 1730. Arran del decret de Carles III, la ciutat va quedar-se sense estudi públic durant almenys tres anys. El 1768, a petició del Consejo de Castilla, l'ajuntament va elaborar un informe per donar el seu parer sobre quin seria el destí més adequat per als béns confiscats a la Companyia de Jesús. Entre diferents opcions, l'informe proposava que l'edifici expropiat fos destinat a instal·lar-hi el seminari tridentí i que es traslladés les aules dels minyons a la casa de l'antiga universitat. Això no obstant, com que l'Estudi General havia estat convertit en una caserna de l'exèrcit, el 1770 el col·legi dels jesuïtes va ser donat al bisbat de Vic,

125. Antonio ÁLVAREZ DE MORALES, *La Ilustración y la reforma...*, p. 69.

126. Josep Maria BENÍTEZ i RIERA, *Jesuïtes i Catalunya. Fets i figures*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 63 i 81-82.

127. ACSG, Ajuntament de Cervera, Llibre d'acords i resolucions, 1715-1736, f. 99v, 10 de juny de 1720.

amb la condició que hi mantingués l'escola dels minyons. El bisbat, per tant, hi va destinar dos sacerdots, un per ensenyar a llegir i l'altre a escriure i comptar, cosa del tot insuficient tenint en compte l'increment del nombre d'habitants que havia experimentat la ciutat. En una carta enviada al rei, el vicari general de la diòcesi de Vic expressava el seu desgust. "Havida razón de lo numeroso del pueblo, no basta un único maestro destinado en el día para enseñar de leer."¹²⁸

A la Seu d'Urgell va succeir una cosa semblant. El setembre de 1767 l'ajuntament va rebre una ordre del comandant de la ciutat de fer un inventari dels béns que la companyia tenia a la ciutat, amb l'objectiu d'estudiar quin seria el destí que se'ls donaria.¹²⁹

Un any després, arran d'una consulta feta pel Consejo de Castilla, els regidors de la Seu van proposar que el millor destí per als béns expropiats als jesuïtes seria el seminari, en el qual, segons deien, s'hi podria encabir l'ensenyament dels minyons.

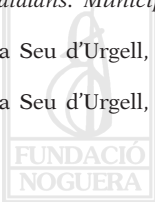
El destino más útil [que] podría dársele es aplicarla para habitación de los colegiales del citado colegio o seminario tridentino, en que no solo podrían habitar con comodidad dichos colegiales, con su rector y maestro en el día destinados, sí que también los demás maestros o profesores seculares se destinen para la pública enseñanza, tanto de primeras letras, gramática y retórica, como de filosofía y theología.¹³⁰

L'octubre de 1768, el comandant de la ciutat, en qualitat de "juez comissionado por el estrañamiento y ocupación de las temporalidades de los regulares de la Compañía [de Jesús] de esta ciudad", va ordenar als regidors convocar unes oposicions per nomenar un mestre de retòrica. S'oferia a qualsevol interessat —ja fos "lego, eclesiástico o secular, y no de la doctrina de los jesuitas"— un salari de 200 lliures

128. AMV, Ajuntament de Vic, Acords, 1767-1772, Llibre 41, f. 109, 8 de juliol de 1768. Sobre el destí dels béns dels jesuïtes de Vic, vegeu: Jordi FIGUEROLA i GARRETA, "Aspectes educatius del primer terç del segle XIX a Vic: l'escola de Jesús i Maria i l'ensenyament primari", dins: *V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Vol. I. *Elements per a la Història de l'Educació a Osona*, Vic: Eumo, 1984, p. 158-159. Sobre la situació de l'ensenyament a Vic després de l'expulsió dels jesuïtes, vegeu també: Maria Teresa GODAYOL PUIG, "La política educativa vuitcentista a Vic", dins: *XV Jornades d'Història de l'educació als Països Catalans. Municipi i educació*, Badalona: Ajuntament de Badalona, 2001.

129. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibres d'Acords, 1766-1770, p. 312, 14 de setembre de 1767.

130. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibres d'Acords, 1766-1770, p. 458, 23 de juny de 1768.

anuals, procedents “de los efectos y rentas que tenían antes los citados regulares destinadas para dicha enseñanza”. D’una manera semblant, el gener de 1769 es van convocar unes oposicions per al magisteri de llegir, escriure i comptar.¹³¹

L'educació primària obligatòria

Cap a final del segle XVIII, molt probablement com a resultat de la influència de la Il·lustració, la monarquia hispànica va començar a ocupar-se amb més determinació d’impulsar l’ensenyament a totes les capes de la societat. D’aquesta manera, l’any 1781 el rei Carles III dictava una reial cèdula amb la qual, per primera vegada, establia que l’ensenyament primari fos obligatori. Els corregidors, això no obstant, no van rebre la instrucció d’aplicar la llei fins set anys després. En aquell temps, a Navarra, semblantment, les corts van declarar obligatòria l’assistència a l’escola de tots els nens i nenes entre cinc i dotze anys. Tanmateix, com apunta Antonio Viñao, això no vol dir que, a pesar de les lleis, la situació de l’ensenyament experimentés una millora ostensible. “La realidad vivida difería sensiblemente de lo propugnado y legislado”, opina aquest historiador.¹³²

Amb tot, les primeres mesures legals encaminades a crear un sistema d’educació d’àmbit estatal que arribés a tots els pobles d’Espanya no es van prendre fins a la celebració de les corts de Cadis. Segons la Constitució de 1812, l’ensenyament havia de ser “general i uniforme” i tenir un caràcter “nacional”. Per això, la llei establia que hi hagués escoles de primeres lletres en tots els pobles dels territoris hispànics, per tal que els minyons aprenguessin a llegir, escriure, comptar i també la doctrina cristiana. A més, un dels articles de la Constitució aprovada aquell any establia que a partir de 1830 per adquirir els drets de ciutadà, entre els quals hi figurava el dret de vot, s’havia de saber llegir i escriure.¹³³

131. ACAU, Ajuntament de la Seu d’Urgell, Llibres d’Acords, 1766-1770, p. 554, 30 de gener de 1769.

132. Antonio VIÑAO, “Alfabetización y escolarización (s. XVIII)”, dins: Buenaventura DELGADO CRIADO (coord.), *Historia de la educación en España y América*. Vol. II..., p. 781.

133. Antonio VIÑAO, “Política liberal de las Cortes de Cádiz. El Informe Quintana”, dins: Buenaventura DELGADO CRIADO (coord.), *Historia de la educación en España y América*. Vol. III. *La educación en la España Contemporánea (1789-1975)*, Madrid: SM/Morata, 1994, p. 43; Agustín ESCOLANO, “Leer y escribir en España. Doscientos años de alfabetización”, dins Agustín ESCOLANO (dir.), *Leer y escribir en España...*, p. 13.

Les mesures aprovades per les corts de Cadis es van veure complementades, un any després, per l'anomenat "informe Quintana", el qual, segons Antonio Viñao, suposava el primer intent de portar a terme una veritable reforma del sistema educatiu espanyol. L'informe proposava que l'ensenyament havia de ser universal i que, per tant, havia d'arribar a tota la infància. Per això, s'establia que hi havia d'haver almenys una escola pública en tots els pobles. La innovació més important, això no obstant, era que per primera vegada es proposava que l'ensenyament l'havia de finançar l'Estat i que havia de ser gratuït. L'informe Quintana, com apunta Viñao, va ser la primera iniciativa de caràcter liberal en matèria educativa que es proposava a Espanya. Durant la primera meitat del segle XIX hi hagué altres iniciatives legislatives semblants com, per exemple, el Reglamento de Instrucción Pública aprovat el 1821, durant el Trienni Liberal. La creació d'un sistema d'ensenyament estatal i uniforme a tots els territoris de la monarquia hispànica va arribar l'any 1857, amb l'aprovació de l'anomenada Ley Moyano, que va comportar la definitiva intervenció de l'Estat en l'educació. Segons Viñao, aquest seria el text legislatiu de referència a Espanya fins a 1970.¹³⁴

La davallada de l'escola pública

A partir del segle XVIII el protoestat del benestar va començar a retrocedir. Aquest fenomen es constata en l'àmbit de la sanitat. A Barcelona, per exemple, el nombre de cirurgians es va reduir considerablement al llarg del segle. L'any 1700 a la capital catalana hi treballaven un total de 51 cirurgians, mentre que el 1796 n'hi havia només 29. Si tenim en compte que a principi d'aquell segle a la ciutat hi vivien unes 40.000 persones i cap al final unes 100.000, la proporció per cada 10.000 habitants era de gairebé 13 cirurgians el 1700 i de només 3 el 1796.¹³⁵

Aquesta situació es va experimentar també en l'àmbit de l'ensenyament. En molts municipis petits o amb pocs ingressos, l'estudi municipal va haver de ser suprimit o es va haver de rebaixar el salari del mestre, cosa que va repercutir negativament en la qualitat del servei. La situació de penúria, de fet, va posar fi a l'educació gratuïta en

134. Antonio VIÑAO, "Política liberal de las Cortes...", p. 45-48. Sobre la gènesi del projecte educatiu liberal vegeu, en aquesta mateixa obra, els capítols d'Antonio Viñao titulats: "Implantación del sistema educativo liberal. El Plan Pidal de 1845" i "La Ley Moyano de 1857".

135. Anna Maria CARMONA i CORNET; Pau ALCOVER CATEURA, "La sanidad en Catalunya en la Guerra de Sucesión de 1714", dins: FRANCISCO A. GONZÁLEZ REDONDO (coord.), *Ciencia y Técnica entre la Paz y la Guerra. 1714, 1814, 1914*, Madrid: SEHCYT, 2015, p. 208.

molts pobles, de manera que a partir d'aleshores qui volia educar els seus fills havia de pagar el salari del mestre a través de les mesades o contribuir en els repartiments.

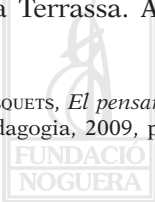
Un dels factors que van propiciar aquesta davallada va ser la pressió fiscal a la qual es van veure sotmesos els municipis catalans a partir de 1714. Els impostos introduïts pel règim borbònic amb prou feina deixaven marge als ajuntaments per a continuar pagant els serveis públics —com ara els de metges, cirurgians o mestres de minyons—, cosa que, durant anys, havia afavorit el conjunt de la població i, en especial, les famílies amb menys recursos. A això hi va contribuir també el control que la monarquia va exercir sobre la despesa municipal, encaminat a reduir el deute públic que arrossegaven la majoria d'ajuntaments. El principal problema, però, era que l'Estat escanyava de tal manera els pobles, principalment a base d'impostos i allotjaments de tropes, que dels ingressos municipals no en quedava pràcticament res per a destinar als serveis públics.

El retrocés de l'ensenyament es va agreujar encara més a partir de la segona meitat del segle XVIII, com a resultat de l'augment demogràfic. Molts ajuntaments es van trobar sense recursos suficients per incrementar la dotació econòmica de l'escola pública, de manera que, en els millors casos, només van aconseguir mantenir el mateix nombre de mestres. Això va resultar del tot insuficient per fer front a l'increment del nombre potencial de nens en edat d'escolarització que va anar associat al creixement de la població.

Segons que assenyalava Jordi Monés, l'any 1800 a Barcelona hi havia 2.500 nens matriculats a les escoles de la ciutat. Això vol dir que n'hi havia gairebé un miler més que l'any 1601, quan, amb motiu de les festes per celebrar la canonització de sant Ramon de Penyafort, van desfilar per la ciutat uns 1.600 nens. En aquests dos-cents anys la població de Barcelona havia passat d'uns 40.000 habitants a superar els 100.000. Això vol dir que mentre la població es va multiplicar per 2,5 el nombre de nens escolaritzats ho va fer per 1,6.¹³⁶

Aquest fenomen s'observa en la majoria de municipis de Catalunya. A Sabadell, per exemple, l'any 1787 hi vivien més de 2.000 persones, el doble que cent anys abans. De mestre municipal, però, només n'hi havia un, mentre que al tombant del segle anterior n'hi havia hagut dos. Una cosa semblant succeïa a Terrassa. A principi del segle XVII, quan

136. JORDI MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *El pensament escolar a Catalunya, 1760-1845*, Barcelona: Societat Catalana de Pedagogia, 2009, p. 19.

la població no arribava a 2.000 habitants, l'estudi municipal comptava amb dos mestres, els mateixos que hi havia a final del XVIII, quan a Terrassa hi vivien 4.000 persones.

La vila d'Olot, d'igual manera, va experimentar un creixement força espectacular al llarg del segle XVIII, passant de 2.868 habitants el 1717 a 9.383 el 1787; és a dir, es va multiplicar per tres. A final del segle a l'estudi municipal hi havia tres mestres, tal com havia estat establert el 1725, de manera que l'increment de la població no es va veure compensat amb un augment de l'oferta educativa.

En viles més petites passava exactament el mateix. A mitjan segle XVI a Arbúcies hi vivien unes 200 persones, mentre que el 1787 arribaven a 944. A l'estudi municipal, però, hi seguia havent un sol mestre. Cardona, per la seva banda, tenia 2.500 habitants a final del segle XVIII, cosa que representava un increment del 45% respecte de la població que tenia al segle anterior. L'estudi municipal, però, comptava amb només dos mestres, els mateixos que tenia feia més de cent anys.

Els municipis que van establir acords amb l'Escola Pia van aconseguir un nivell d'escolarització força elevat, probablement perquè els escolapis oferien un ensenyament gratuït. Segons el cens de Godoy, l'any 1797 uns 600 nens d'Igualada aprenien a llegir i escriure amb els escolapis, és a dir, gairebé la totalitat dels minyons d'entre set i setze anys de la vila. Igualada, val a dir, havia passat de 1.630 habitants el 1719 a 6.494 el 1797.

Alguns municipis tenien recursos per poder contractar un nombre elevat de mestres. Aquest fou el cas de Reus, que l'any 1780 destinava fins a 800 lliures per pagar sis mestres de primeres lletres, dos de gramàtica i també donava una ajuda a unes mestres per ensenyar les nenes. Amb tot, el nivell d'escolarització no era gaire elevat, en comparació amb el nombre d'habitants, car només anaven a l'escola 423 nens i 307 nenes. La població de Reus havia passat dels 1.500 habitants a principi del segle XVI a tenir-ne 15.000 a final del XVIII.

Entre els factors que van contribuir al declivi de l'educació pública s'hi troben els canvis introduïts en l'àmbit polític. Com a resultat de l'aplicació del decret de Nova Planta, aprovat el 1716, l'elecció dels regidors dels nous ajuntaments —els consellers o jurats dels antics consells— va passar a ser una potestat del rei i, en el seu nom, de la Reial Audiència. El sistema d'insaculació, que havia regulat l'elecció de càrrecs i d'oficis des del segle XV, va ser suprimit. D'aquesta manera, els menestrals i els pagesos es van veure apartats progressivament de la participació política, ja que, a partir d'aleshores, l'elecció

de regidors va recaure sobre individus de posició social més elevada. Aquests nous representants polítics acostumaven a formar part d'unes elits subordinades al poder monàrquic a base de gràcies i privilegis. En conseqüència, la capacitat de llegir i escriure —que havia estat un dels requisits per accedir a la insaculació i als oficis públics— va perdre el valor i la consideració que durant segles havia tingut entre les classes més desfavorides. L'aprenentatge de lletra, per tant, va deixar de ser un factor de promoció social.¹³⁷

Un altre dels factors que va contribuir a la davallada de l'ensenyament públic, no només a Catalunya, sinó a Europa en general, fou el procés d'industrialització. Segons Lawrence Stone, la demanda de treball infantil a les mines i fàbriques d'Anglaterra va ser un dels principals obstacles, des de mitjan segle XVIII, per al desenvolupament de l'educació primària, fins al punt de fer retrocedir els nivells d'escolarització respecte als anys previs. Els incentius salarials eren un motiu molt poderós per enviar els minyons a la fàbrica. Stone, en aquest sentit, posa l'exemple d'un poble de Lancashire, on el 1804 un informe assenyalava que des de l'establiment de la indústria del cotó les famílies pobres preferien enviar els nens a la fàbrica des dels vuit o nou anys en lloc de portar-los a l'escola a aprendre a llegir. En el cas anglès, tanmateix, com apunta Raymond Williams, la situació es va pal·liar amb l'establiment d'escoles a moltes fàbriques i, sobretot, gràcies als estudis dominicals, oberts tant als joves com als adults.¹³⁸

La Revolució Industrial, com apunta Claudio Cipolla, va crear noves oportunitats d'ocupació per als nens durant tot l'any, no només en època de les collites, com havia succeït fins aleshores. Per a les famílies pobres era més rendible fer treballar els nens que escolaritzar-los. Això, segons Cipolla, va tenir un efecte molt negatiu en el nivell d'assistència a l'escola.¹³⁹

A Catalunya, el progrés industrial va suposar també un entrebanc per al desenvolupament de l'educació infantil. Un informe elaborat per un fiscal de la Reial Audiència l'any 1772 va concloure que al llarg dels

137. L'article 45 del decret de Nova Planta establia que a l'Ajuntament de Barcelona hi havia d'haver vint-i-quatre regidors i vuit a la resta de ciutats, "cuya nominación me reservo —deia el rei—, y en los demás lugares se nombrarán por la Audiencia y en el número que pareciere". Aquesta norma va ser complementada amb un reglament aprovat el 1717. En aquest sentit, vegeu: Josep Maria TORRAS i RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808*, Barcelona: Curial, 1983, p. 263.

138. Lawrence STONE, "Literacy and education...", p. 76; Raymond WILLIAMS, *The Long Revolution*, Peterborough: Broadview Press, 2001, p. 157.

139. Carlo CIPOLLA, *Educación y desarrollo...*, p. 33.

anterioris cinc anys el nombre de nens escolaritzats a Barcelona havia passat de 2.549 a 2.351. "Por manera que al presente ay 198 menos, lo que puede depender del crecido número de niños que se emplean en los trabajos de las fábricas y pinturas de yndianas, por lo que no concurren a unas ni a otras escuelas."¹⁴⁰

La puixança del treball infantil va ser motiu de preocupació per al bisbe de Barcelona, Gabino de Valladares, fins al punt que l'any 1786 va fer imprimir un catecisme, en català i en castellà, titulat *Promptuari de la doctrina christiana*, que anava adreçat als minyons que treballaven a les fàbriques d'indianes. El llibre portava un subtítol prou explícit: "Se publica per lo ús dels noys empleats en las fàbricas de pintats de esta ciutat." L'objectiu, segons expressava el bisbe Valladares en la introducció, era posar remei al desconeixement de la doctrina que, segons ell, palesaven molts nens, perquè no anaven a les parròquies, perquè els seus pares no se n'ocupaven, o bé perquè a les fàbriques, a diferència dels petits tallers, tampoc se'ls ensenyava. "Lo major número de dits noys se compon dels que treballan en las fàbricas de telas pintadas, puix de altres oficis en que hi són menos los empleats se fa més fàcil que los amos cuydian que se'ls ensenye", assegurava el bisbe.¹⁴¹

El temor del bisbe no era infundat. Segons un informe fet l'any 1784 a instància de la Junta de Comerç de Barcelona, amb dades facilitades pels directors de les fàbriques de teixits, a la ciutat hi havia 80 tallers, que disposaven entre tots d'un total de 2.452 telers, i donaven feina a 4.607 homes, a 1.740 dones i a 2.291 nens. Els minyons, per tant, suposaven un 26,5% del total de treballadors empleats a les fàbriques d'indianes de la capital catalana.¹⁴²

El treball infantil s'observa també a les comarques de l'interior, com és el cas d'Osona. A Sant Hipòlit de Voltregà, l'any 1765 hi havia 1.200 persones treballant a la indústria tèxtil, de les quals cent eren homes, 1.070 eren dones i 30 eren nens. Una fàbrica de Malla, d'altra

140. ACA, Reial Audiència, Consultes, 1772, Registres, 812, f. 144-170v, 25 de setembre de 1772. Sobre aquest informe, vegeu també: Isabel de AZCÁRATE RISTORI, "La enseñanza primaria en Barcelona desde 1600 a 1772", *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, 5, 1964, p. 150-151. Javier Burgos Rincón, al seu torn, ha analitzat també l'impacte que el treball infantil va tenir en l'ensenyament a Barcelona. Javier BURGOS RINCÓN, "Alfabetización y escuela...", p. 120-121.

141. *Promptuari de la doctrina christiana*, Barcelona: Francisco Surià Burgada, 1786.

142. BC, Junta de Comerç, lligall 53, caixa 71, doc. 29, 1784. Sobre el desenvolupament de la indústria de les indianes a Catalunya, vegeu, principalment: James THOMSON, *Els orígens de la industrialització a Catalunya. El cotó a Barcelona, 1728-1832*, Barcelona: Edicions 62, 1994.

banda, donava feina a 292 persones l'any 1782, de les quals 220 eren dones i 25 eren nens i nenes. A Centelles, el 1789, segons les respostes al qüestionari de Francisco de Zamora, els nens treballaven a les fàbriques des dels vuit anys.¹⁴³

A Terrassa, segons assenyala Josep Maria Benaül, l'any 1802 hi havia vuit fàbriques tèxtils, que donaven feina a 470 treballadors. La major part de les tasques relacionades amb la filatura la portaven a terme dones i nens, no debades en aquell moment n'hi havia 1.445 que es dedicaven a aquesta feina. Tenint en compte que la vila tenia uns 4.000 habitants, hom es pot fer una idea de la magnitud que el treball infantil tenia en aquell moment.¹⁴⁴

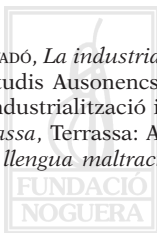
Encara, l'any 1841 l'advocat Laureà Figuerola —que uns anys després fundaria l'escola Normal de Barcelona i esdevindria ministre d'Hisenda— denunciava en un informe que les famílies obreres catalanes preferien enviar els seus fills a la fàbrica i, d'aquesta manera, contribuir a l'economia familiar, que no pas fer-los anar a l'escola.¹⁴⁵

El desenvolupament industrial va comportar la progressiva conversió dels petits artesans —i en molts casos també de pagesos— en obrers, cosa que va motivar que l'ensenyament primari deixés de tenir la importància i valoració positiva que havia tingut des d'uns quants segles abans. Els menestrals que eren propietaris del seu negoci havien de saber llegir, escriure i comptar, per tal de portar els llibres dels comptes, fer albarans i rebuts o poder entendre qualsevol altre document relacionat amb el seu ofici. Exactament el mateix succeïa amb els pagesos que eren propietaris del mas. En el moment en què els pagesos i menestrals van tancar el negoci i se n'anaren a treballar a la fàbrica, l'educació dels seus fills —que haurien d'haver continuat l'ofici— es convertí en innecessària.

143. Joaquim ALBAREDA i SALVADÓ, *La industrialització a la Plana de Vic (1770-1875)*, Vic: Publicacions del Patronat d'Estudis Ausonencs, 1981, p. 28-35.

144. Josep Maria BENAUL, "Industrialització i liberalisme, 1808-1874", dins: Josep Maria BENAUL *et al.*, *Història de Terrassa*, Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 1987, p. 259.

145. Joan-Lluís MARFANY, *La llengua maltractada...*, p. 429.

CONCLUSIONS

Al llarg d'aquest estudi ha quedat demostrat que a l'època moderna existia un sistema d'ensenyament públic i municipal. No hi ha dubte, al meu entendre, que parlar de sistema és del tot adequat, en la mesura que els municipis, a pesar de la manca d'una normativa general, organitzaven l'educació dels minyons d'una manera molt semblant als dels altres, sobretot pel que fa a les formes de finançament i al procediment per contractar els mestres. També pel que fa als nivells i les matèries, la durada del curs, els horaris i, fins i tot, els llibres utilitzats. Es tractava, de ben segur, d'un sistema que s'havia anat implementant de manera consuetudinària al llarg del temps.

Tampoc hi ha dubte que es tracta d'un model d'ensenyament públic. Aquest estudi ha mostrat com l'accés a l'ensenyament era obert a totes les capes socials i que una gran part del finançament provenia de béns comunals. Que l'escola era un servei públic ho expressaven sovint els mateixos protagonistes, com indiquen les nombroses referències que apareixen al llarg del llibre. De la mateixa manera, es pot parlar d'un ensenyament municipal, en la mesura que eren els consells locals els que, a banda d'aportar fons públics, s'ocupaven de la gestió de l'ensenyament, principalment a través de la contractació dels mestres, de l'organització de les oposicions o de portar a terme les obres necessàries a les aules.

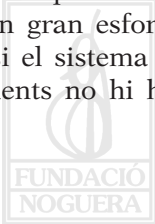
Al llarg de l'estudi he procurat desmuntar un tòpic molt estès; aquell que, en paraules de Robert Darnton o de Ricardo García Cárcel, assegura que la societat de l'Antic Règim era massivament analfabeta. L'existència d'un ensenyament públic en la major part dels pobles —moltes vegades fins i tot gratuït— em fa pensar que als segles xvi i xvii el nivell d'escolarització havia de ser bastant alt. Així ho mostren,

per exemple, els casos d'Igualada o de Sant Boi de Llobregat, on en aquella època anaven a l'escola pràcticament la totalitat dels minyons. En cap cas, per tant, l'analfabetisme podia ser tan majoritari.

De la mateixa manera, he procurat desmuntar també el tòpic que afirma que l'analfabetisme era gairebé absolut en el món rural. Els responsables polítics dels municipis d'arreu de Catalunya, fins i tot en els més petits, s'interessaven per l'educació dels fills de tots els habitants sense excepció, gran part dels quals, sobretot a les zones rurals, eren pagesos. Això, al meu parer, desmenteix l'afirmació de Claudio Cipolla, reproduïda en la introducció, segons la qual els camperols van estar sempre sumits en la ignorància. Fins i tot, m'atreveixo a dir que l'ensenyament que s'impartia als pobles podia ser millor i més eficient que el de la ciutat. El "corralet", l'escola pública de Barcelona, per exemple, havia arribat a tenir fins a 400 alumnes per a un sol mestre. A Vic, en una ocasió, el mestre de llegir i escriure assegurava que tenia 360 minyons al seu càrrec. Els estudis municipals de les ciutats acostumaven a tenir el mateix nombre de mestres que els dels pobles, cosa que significa que en un lloc on només hi hagués 50 cases els minyons, gairebé per força, havien d'aprendre més fàcilment a llegir i escriure que els que vivien a les ciutats.

Això no vol dir que l'ensenyament als segles *xvi* i *xvii* fos modèlic. Existien, evidentment, moltes mancances. Els mestres no sempre tenien l'adequada preparació; el mètode per aprendre a llegir, basat en la repetició, no era gaire eficient i, per acabar-ho d'adobar, la massificació de les aules ho complicava encara més. Però, per sobre de tot, des de les institucions existia el convenciment que l'educació era útil i necessària per al bé de la "cosa pública". Són nombroses, en aquest sentit, les referències coetànies a la importància que els consells locals donaven a l'ensenyament.

Des del segle *xvi* existia la convicció, heretada de l'Humanisme, que les lletres milloraven l'individu i que, per tant, afavorien també la societat. A la vegada, com que calia disposar de gent preparada per exercir les funcions de govern, l'ensenyament era una necessitat. Hi havia, per tant, una motivació merament pràctica. La importància d'això es posa de manifest en el fet que els municipis, malgrat la gran dificultat que ocasionaven les calamitats de l'època —com ara les guerres, la pesta o els allotjaments—, feien un gran esforç per contractar mestres. És de sentit comú pensar que si el sistema no hagués funcionat o si els resultats haguessin sigut dolents no hi haurien destinat tant esforç i tants diners.

Al costat del paper que van tenir els municipis —principals valedors de l'ensenyament públic— cal destacar també la tasca que va portar a terme l'Església. En algun moment, fins i tot, els bisbes van obligar les parròquies a tenir un mestre de minyons. Aquesta preocupació, això no obstant, anava més encaminada a la difusió de la doctrina cristiana que a l'aprenentatge de llegir i escriure, com ho mostren els canons aprovats pel concili de Trento i les constitucions sinodals de la majoria de diòcesis. A l'Església, això sí, se li ha de reconèixer el mèrit d'haver aportat, durant segles, una gran part de la mà d'obra; és a dir, els sacerdots que, actuant com a mestres, es van fer càrrec de l'ensenyament dels minyons en molts pobles de Catalunya.

Com s'explica, així doncs, que malgrat l'existència d'escoles pràcticament a tot arreu del territori des de l'inici de l'edat moderna, els índexs d'analfabetisme a principi del segle XIX fossin tan elevats? Per donar resposta a aquesta pregunta he aportat arguments que proven de demostrar que a Catalunya l'ensenyament va patir una regressió al llarg del segle XVIII, sobretot en la segona meitat, com a conseqüència, principalment, de l'augment demogràfic, però també del poc interès de l'administració borbònica al respecte.

De fet, l'absolutisme monàrquic —introduït a Catalunya a partir de 1714— va ser un dels factors que van contribuir a la davallada de l'educació a partir del segle XVIII. Els valors humanistes que des del segle XVI havien propugnat la necessitat de l'educació i del benestar dels ciutadans, es van veure progressivament arraconats en molts països, principalment a Espanya i a França, com a resultat de l'autoritarisme dels governants i també d'una idea que considerava que l'educació de les classes subalternes era negativa per al desenvolupament de la societat en general i de l'economia en particular. Aquesta visió, fins i tot, es va donar a Anglaterra en la dècada de 1640, en considerar que l'accés de les capes baixes de la població a la lectura de panflets i impresos crítics amb la monarquia havia contribuït a la revolució.

Sigui com vulgui, el cert és que davant el creixement de la població i del nombre de nens en edat de ser escolaritzats, l'Estat no va reaccionar i, lluny d'implantar mesures que afavorissin l'ensenyament, va fer justament el contrari. Així, l'augment de les càrregues fiscals als municipis va impedir que seguissin finançant el sistema educatiu en les mateixes condicions que havien fet durant segles. En el millor dels casos, molts municipis van aconseguir mantenir el mateix nombre de mestres, mentre que, paral·lelament, la població es duplicava o triplava. En molts altres llocs, però, la quantitat de mestres contractats

pels ajuntaments es va haver de reduir. La qualitat de l'ensenyament, per tant, es va veure afectada per la manca de recursos. Els salaris dels mestres, tot i l'increment que van experimentar en alguns pobles, rarament van evolucionar al mateix nivell que l'augment del cost de la vida.

Al llarg del segle XVIII s'observa com una gran quantitat de pobles que antigament havien gaudit de béns suficients per finançar l'estudi municipal, van haver de recórrer a la fórmula del tall o repartiment entre els veïns. El problema de fons era que els excessius tributs no deixaven marge als municipis per fer-se càrrec de pagar, amb fons públics, els serveis que oferien als veïns, com el del metge, el cirurgià o el mestre de minyons. Tot i ser conscient del problema, l'Estat no va optar per reduir les càrregues fiscals per facilitar als municipis la contractació de mestres. Al contrari, la monarquia borbònica va prioritzar sempre els seus interessos financers i també els dels creditors censalistes. D'aquesta manera, els pobles que no tenien prou recursos per fer front a les despeses ordinàries i al pagament de les pensions dels censals —molt sovint contrets, val a dir, per poder pagar els tributs—, havien de fer contribuir els pares dels minyons a pagar el salari del mestre o, senzillament, no en podien contractar cap.

Una de les conseqüències més greus fou que en molts pobles va desaparèixer completament l'ensenyament gratuït. Els més perjudicats, òbviament, foren els fills de les famílies pobres, els quals progressivament es van veure privats de l'educació més bàsica. Fins i tot, algunes mesures adoptades per la monarquia anaven clarament en contra de l'educació dels més desfavorits. Cal destacar, en aquest sentit, la llei que limitava els estudis de gramàtica a les poblacions que eren cap de partit, aprovada el 1747; el control sobre la despesa pública que, a partir de 1760, amb la creació de la Contaduría de Propios y Arbitrios, va limitar els salaris dels mestres, o bé l'expulsió dels jesuïtes, el 1767, que fins aleshores s'havien ocupat d'ensenyar gratuïtament els minyons d'alguns pobles.

De la mateixa manera, l'eliminació de la insaculació com a sistema d'elecció de càrrecs també va perjudicar l'ensenyament. Abans de la implantació del decret de Nova Planta la capacitat de llegir i escriure era un requisit per a accedir a càrrecs i oficis públics a tots els pobles. Això feia que l'ensenyament tingués un prestigi, en la mesura que aportava un benefici econòmic i que afavoria l'ascens social. La supressió de la insaculació va posar fi al sistema representatiu que, en la majoria de pobles, havia donat accés als pagesos i menestrals a les

estructures administratives i de govern. El decret de Nova Planta va eliminar també els consells generals que existien en tots els pobles i que permetien la participació en la presa de decisions als caps de família. A partir d'aleshores, els ajuntaments es van convertir progressivament en uns instruments elitistes al servei de la monarquia.

En paral·lel a tot això, el procés d'industrialització, com ha estat explicat, va comportar un increment del treball infantil, així com també la conversió progressiva dels menestrals i pagesos en obrers, de manera que l'aprenentatge de lletra i de comptes va anar perdent la importància i la utilitat que havia tingut temps enrere. Per tot plegat, no hi ha dubte, al meu entendre, que el nivell d'escolarització i d'alfabetització en els dos segles previs a la Revolució Industrial eren, comparativament, superiors als que es registraven al llarg del segle XIX i principi del XX.

ANNEX

L'ESCOLA PÚBLICA MUNICIPI A MUNICIPI

Aquest quadre conté una llista de 231 municipis —ciutats, pobles, llocs o parròquies— on hi ha constància documental que a l'època moderna hi havia un estudi municipal o un mestre que ensenyava els minyons de manera pública. L'any indicat fa referència a la data més antiga localitzada, cosa que no exclou que hi pogués haver hagut mestre amb anterioritat. En alguns casos no s'indica la font perquè la menció al municipi apareix al llarg del llibre.

Àger	Noguera	1762	ACA ¹
Agramunt	Urgell	1683	
Agullana	Alt Empordà	1627	ADG ²
Aiguafreda	Vallès Oriental	1757	ACA ³
Aiguaviva	Gironès	1632	ADG ⁴
Alella	Maresme	1715	ACA ⁵
Almenar	Segrià	1733	ACA ⁶
Amer	Selva	1629	
Anglès	Selva	1603	ADG ⁷
Anglesola	Urgell	1600	
Arbúcies	Selva	1592	Bibliografia ⁸
Arenys de Mar	Maresme	1633	
Arenys de Munt	Maresme	1599	ADG ⁹
Argelaguer	Garrotxa	1605	ADG ¹⁰
Argentona	Maresme	1639	ACA ¹¹

-
1. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1762, Registres, 802, f. 357v.
 2. ADG, Lletres episcopals, U-233, f. 28v. Les llicències atorgades pel bisbe de Girona figuren també a: Josep Maria MARQUÈS, Arxiu Diocesà de Girona. Registres de Lletres, 1993.
 3. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1757, Registres, 478, f. 238.
 4. ADG, Lletres Episcopals, U-238, f. 14v.
 5. ACA, Notarial, Mataró, C-23, 28 de maig de 1715.
 6. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1733, Registres, 153, f. 200.
 7. ADG, Bisbe, Lletres episcopals, U-309, f. 43.
 8. Jordi PUJADAS, *L'ensenyament en la societat arbucienca...*, p. 17.
 9. ADG, Lletres episcopals, U-301, f. 39.
 10. ADG, Lletres episcopals, U-311, f. 47.
 11. ACA, Notarial, Mataró, Actes del Consell de la vila d'Argentona, 1628-1639, C-20.

Arròs e Vila	Vall d'Aran	1770	AGA ¹²
Artés	Bages	1750	ACA ¹³
Artesa de Lleida	Segrià	1736	
Avinyonet	Alt Empordà	1621	AGA ¹⁴
Badalona	Barcelonès	1626	ADB ¹⁵
Bagà	Berguedà	1733	ACA ¹⁶
Balaguer	Noguera	1673	
Banyoles	Pla de l'Estany	1510	ADG ¹⁷
Barcelona	Barcelonès	1431	Bibliografia ¹⁸
Bàscara	Alt Empordà	1602	ADG ¹⁹
Batet	Garrotxa	1627	ADG ²⁰
Begur	Baix Empordà	1600	ADG ²¹
Bellvei	Baix Penedès	1755	
Bellver	Cerdanya	1750	ACA ²²
Berga	Berguedà	1569	ACBR ²³
Besalú	Garrotxa	1628	ADG ²⁴
Bigues	Vallès Oriental	1695	ACVO ²⁵
Blanes	Selva	1600	ADG ²⁶
Bordils	Gironès	1636	
Borrassà	Alt Empordà	1601	ADG ²⁷
Breda	Selva	1744	ADG ²⁸

12. AGA, Ajuntament d'Arròs e Vila, Llibre de capítols, 1684-1815, f. 35.

13. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1750, Registres, 469, f. 223.

14. ADG, Lletres episcopals, U-226, f. 40.

15. ADB, Visites pastorals, volum 64, 1607-1628, f. 653.

16. ACA, Reial Audiència, Cartas, 1732-1734, Registres, 28, f. 146-146v.

17. DG, Lletres episcopals, Llibre U-186, f. 26v. En aquest sentit, vegeu: Josep Maria MARQUÉS i PLANAGUMÀ, "Ensenyament al bisbat de Girona fins a la Il·lustració", *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 12 (1993), p. 278. Sobre l'ensenyament a Banyoles, vegeu també: Luis G. CONSTANS, *Bañolas*, Banyoles: Ajuntament de Banyoles, 1951, p. 155-160.

18. Josep HERNANDO, "«Instruere in litteris...», p. 945.

19. ADG, Lletres episcopals, U-308, f. 51.

20. ADG, Lletres episcopals, U-233, f. 27.

21. ADG, Lletres episcopals, U-306, f. 61v.

22. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1751, Registres, 470, f. 234v.

23. ACBR, Ajuntament de Berga, Llibres del consell, 1655-1663, p. 149, 1569. Es tracta d'un plec que conté actes del consell del segle XVI, inserit entre les pàgines 137 i 154 d'aquest llibre.

24. ADG, Cúria i Vicariat general, Manuals de col·lacions, D-243, f. 66.

25. ACVO, Baronia de Montbui, Compte del clavariat, 1695-1701, 10. 4/7, 1695.

26. ADG, Lletres episcopals, U-306, f. 50. Vegeu també: Josep Maria MARQUÉS i PLANAGUMÀ, "Ensenyament al bisbat de Girona fins a la Il·lustració", *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 12 (1993) p. 285.

27. ADG, Lletres episcopals, U-307, f. 49v.

28. ADG, Cúria i Vicariat general, Testaments, 466, f. 219-223.

Brunyola	Selva	1766	ACA ²⁹
Cabrera de Mar	Maresme	1715	
Cadaqués	Alt Empordà	1599	ADG ³⁰
Caldes de Malavella	Selva	1610	ADG ³¹
Caldes de Montbui	Vallès Oriental	1515	AMCM ³²
Calella	Maresme	1607	ADG ³³
Calonge	Baix Empordà	1615	ADG ³⁴
Camallera	Alt Empordà	1600	ADG ³⁵
Cambrils	Baix Camp	1730	ACA ³⁶
Campllong	Gironès	1610	ADG ³⁷
Camprodon	Ripollès	1447	
Canet de Mar	Maresme	1613	ADG ³⁸
Capellades	Anoia	1572	ADB
Cardedeu	Vallès Oriental	1588	
Cardona	Bages	1569	BC ³⁹
Cassà de la Selva	Selva	1598	ADG ⁴⁰
Castellar del Vallès	Vallès Occidental	1749	ACA ⁴¹
Castellbò	Alt Urgell	1721	
Castellfollit de la Roca	Garrotxa	1663	
Castelló d'Empúries	Alt Empordà	1535	AMCE ⁴²
Castellterçol	Moianès	1636	
Celrà	Gironès	1605	ADG ⁴³
Centelles	Osona	1626	
Cervera	Segarra	1500	
Cervià de Ter	Gironès	1600	ADG ⁴⁴

29. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1766, Registres, 806, f. 119v.

30. ADG, Lletres episcopals, U-301, f. 63v.

31. ADG, Lletres episcopals, U-316, f. 48.

32. AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Llibre del Clavari, 1515, s. f., s. d.

33. ADG, Lletres episcopals, U-312, f. 53v.

34. ADG, Lletres episcopals, U-320, f. 29.

35. ADG, Lletres episcopals, U-306, f. 62.

36. ACA, Reial Audiència, Cartes, 1729-1732, Registres, 27, f. 115v-116.

37. ADG, Lletres episcopals, U-316, f. 42v.

38. ADG, Lletres episcopals, U-314 (1608-1609), f. 4.

39. BC, Batllia de Cardona, Llibre dels cònsols, 1564-1610, Bat Car 7/4, f. 30, 22 de gener de 1569.

40. ADG, Lletres episcopals, U-301, f. 63v.

41. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1749, Registres, 468, f. 369v.

42. AMCE, Ajuntament de Castelló d'Empúries, Llibre del Consell, 1535-1545, f. 9v, 21 de setembre de 1535.

43. ADG, Lletres episcopals, U-311, f. 50.

44. ADG, Lletres episcopals, U-306, f. 55v.

Colomers	Baix Empordà	1602	ADG ⁴⁵
Copons	Anoia	1699	ADG
Corçà	Baix Empordà	1601	ADG ⁴⁶
Cornellà de Terri	Pla de l'Estany	1600	ACA ⁴⁷
Cornudella	Priorat	1754	ACA ⁴⁸
Creixell	Tarragonès	1754	ADG ⁴⁹
Crespià	Pla de l'Estany	1605	ADG ⁵⁰
Cruïlles	Baix Empordà	1607	ACA ⁵¹
Darnius	Alt Empordà	1762	ACA ⁵²
Duesaigües	Baix Camp	1756	ACA ⁵³
El Mallol	Garrotxa	1760	ACA ⁵⁴
El Prat de Llobregat	Baix Llobregat	1750	ACA ⁵⁵
El Talladell	Urgell	1734	ACA ⁵⁶
El Vendrell	Baix Penedès	1601	ADB ⁵⁷
Esparreguera	Baix Llobregat	1599	ADB ⁵⁸
Esponellà	Pla de l'Estany	1618	ADG ⁵⁹
Figueres	Alt Empordà	1603	ADG ⁶⁰
Foixà	Baix Empordà	1598	ADG ⁶¹
Fornells de la Selva	Gironès	1600	ADG ⁶²
Fortià	Alt Empordà	1601	ADG ⁶³
Garriguella	Alt Empordà	1599	ADG ⁶⁴
Girona	Gironès	1618	AMGi ⁶⁵

45. ADG, Lletres episcopals, U-308, f. 41v.

46. ADG, Lletres episcopals, U-307, f. 48.

47. ADG, Lletres episcopals, U-306, f. 64v.

48. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1754, Registres, 475, f. 35v-36.

49. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1754, Registres, 475, f. 432v-433v.

50. ADG, Lletres episcopals, U-311, f. 38v.

51. ADG, Lletres episcopals, U-313, f. 29.

52. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1762, Registres, 802, f. 195.

53. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1756, Registres, 477, f. 5.

54. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1760, Registres, 799, f. 265.

55. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1750, Registres, 469, f. 315.

56. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1734-1735, Registres, 155, f. 38-38v.

57. ADB, Comú, 1599-1602, Llibre 72, f. 209.

58. ADB, Comú, 1597-1599, Llibre 71, f. 175.

59. ADG, Lletres episcopals, U-323, f. 27v.

60. ADG, Lletres episcopals, U-309, f. 44.

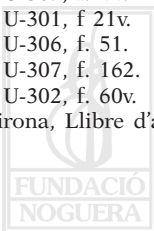
61. ADG, Lletres episcopals, U-301, f. 21v.

62. ADG, Lletres episcopals, U-306, f. 51.

63. ADG, Lletres episcopals, U-307, f. 162.

64. ADG, Lletres episcopals, U-302, f. 60v.

65. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del consell, 1618, 17711, f. 99, 11 d'octubre de 1618.

Gironella	Berguedà	1632	ACBR ⁶⁶
Gombrèn	Ripollès	1761	ACA ⁶⁷
Granollers	Vallès Occidental	1531	AMGr ⁶⁸
Hostalric	Selva	1599	ADG ⁶⁹
Igualada	Anoia	1419	Bibliografia ⁷⁰
Jafre	Baix Empordà	1615	ADG ⁷¹
Juià	Gironès	1599	ADG ⁷²
L'Ametlla del Vallès	Vallès Oriental	1695	ACVO ⁷³
L'Arboç	Baix Penedès	1600	ACA ⁷⁴
L'Armentera	Alt Empordà	1598	ADG ⁷⁵
La Bisbal d'Empordà	Baix Empordà	1533	ACBE ⁷⁶
La Cellera de Ter	Selva	1725	ADG ⁷⁷
La Garriga	Vallès Oriental	1589	Bibliografia ⁷⁸
La Pera	Baix Empordà	1599	ACA ⁷⁹
La Pobla de Montornès	Tarragonès	1769	ACA ⁸⁰
La Selva de Mar	Alt Empordà	1764	ADG ⁸¹
La Seu d'Urgell	Alt Urgell	1518	ACAU ⁸²
La Tallada	Baix Empordà	1607	ADG ⁸³
Les Borges Blanques	Garrigues	1755	ACA ⁸⁴
L'Escala	Alt Empordà	1701	Bibliografia ⁸⁵

66. ACBR, Ajuntament de Gironella, Llibres del consell, 1626-1666, f. 24v, 8 de febrer de 1632.

67. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1761, Registres, 801, f. 420v.

68. AMGr, Ajuntament de Granollers, Comptes del clavari, 1531-1532, s. f., 1 de juliol de 1531.

69. ADG, Lletres episcopals, U-302, f. 49.

70. Joan SEGURA i VALLS, *Història d'Igualada...*, p. 64-65.

71. ADG, Lletres Episcopals, U-320, f. 29.

72. ADG, Lletres episcopals, U-302, f. 30v.

73. ACVO, Baronia de Montbui, Compte del claviari, 1695-1701, 10. 4/7, s. f., 1695.

74. ACA, Diversos, Fons municipal, l'Arboç, Comptes, 1598-1635, s. f., 11 d'agost de 1600.

75. ADG, Lletres episcopals, U-301, f. 52.

76. ACBE, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, Llibre d'acords, 1531-1608, p. 30, 12 de gener de 1533.

77. ADG, Cúria i Vicariat general, Institucions de causes pies, 16, f. 120.

78. Josep MAURÍ SERRA, *Història de la Garriga*, vol. 2, Barcelona, 1953, p. 118.

79. ADG, Lletres episcopals, U-302, f. 30v.

80. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1769, Registres, 809, f. 485.

81. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1764, Registres, 804, f. 509.

82. ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, Llibre de consells, 1513-1578, f. 63, 22 de gener de 1518.

83. ADG, Lletres episcopals, U-313, f. 30v.

84. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1755, Registres, 476, f. 6v.

85. Baldiri REIXAC, *Instruccions per a l'ensenyança...*, 1981, p. XXI.

L'Hospitalet de Llobregat	Barcelonès	1706	AHPB ⁸⁶
Llabià	Baix Empordà	1598	ADG ⁸⁷
Llagostera	Gironès	1613	ADG ⁸⁸
Llança	Alt Empordà	1631	
Llavaneres	Maresme	1601	ADB ⁸⁹
Lledó	Alt Empordà	1604	ADG ⁹⁰
Llers	Alt Empordà	1632	ADG ⁹¹
Lliçà d'Amunt	Vallès Oriental	1697	ACVO ⁹²
Llívia	Cerdanya	1719	ACCE ⁹³
Lloret de Mar	Selva	1599	Bibliografia ⁹⁴
Maçanet de Cabrenys	Alt Empordà	1608	ADG ⁹⁵
Maçanet de la Selva	Selva	1617	ADG ⁹⁶
Maià de Montcal	Garrotxa	1617	ADG ⁹⁷
Malgrat	Maresme	1605	ADG ⁹⁸
Manresa	Bages	1621	AHPB ⁹⁹
Marçà	Priorat	1764	ACA ¹⁰⁰
Martorell	Baix Llobregat	1741	ACA ¹⁰¹
Mataró	Maresme	1531	ACM ¹⁰²
Medinyà	Gironès	1629	ADG ¹⁰³
Moià	Moianès	1633	AHM ¹⁰⁴

86. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 1706, f. 227.

87. ADG, Lletres episcopals, U-301, f. 64.

88. ADG, Lletres episcopals, U-318, f. 37.

89. ADB, Comú, 1599-1602, Llibre 72, f. 197, 23 d'agost de 1601.

90. ADG, Lletres episcopals, U-310, f. 69v.

91. ADG, Lletres Episcopals, U-238, 1632-1633, f. 14.

92. ACVO, Baronia de Montbui, Comptes del clavari, 1694-1724, 39. 1, s. f., 3 de gener de 1697.

93. ACCE, Ajuntament de Llívia, Manual d'acords, 1669-1789, f. 406.

94. Josep LLADONOSA, *Escoles i mestres antics...*, p. 11.

95. ADG, Lletres episcopals, U-314, f. 76v.

96. ADG, Lletres episcopals, U-322, f. 25v.

97. ADG, Lletres episcopals, U-322, f. 27.

98. ADG, Lletres episcopals, U-311, f. 42v.

99. AHPB, Jeroni Sabata, Quinzè manual, 580/37, f. 236, 29 de juny de 1621.

Sobre l'estudi de Manresa, vegeu: Joaquim SARRET i ARBÓS, *Història de Manresa*, Manresa: Caixa d'Estalvis de Manresa, 1984, p. 284.

100. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1764, Registres, 804, f. 664v.

101. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1741, Registres, 164, f. 136.

102. ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1454-1540, f. 7v, 25 d'abril de 1531.

103. ADG, Lletres episcopals, U-235, f. 16v.

104. Arxiu Històric de Moià (AHM), Comunitat de preveres, Llibre de memòries de les coses que expectàva[n] als preveres de la Comunitat de la Iglésia de Santa Maria de Moyà, 2, f. 20. Agraïxo a Jaume Clarà la gentilesa d'haver-me fet arribar aquest document.

Molins de Rei	Baix Llobregat	1627	
Montagut	Garrotxa	1604	
Montagut de Querol	Alt Camp	1739	AHAT ¹⁰⁵
Montblanc	Conca de Barberà	1732	Bibliografia ¹⁰⁶
Montbrió del Camp	Baix Camp	1736	ACA ¹⁰⁷
Navata	Alt Empordà	1627	ADG ¹⁰⁸
Olesa	Baix Llobregat	1623	Bibliografia ¹⁰⁹
Olot	Garrotxa	1420	ADG ¹¹⁰
Orfes	Pla de l'Estany	1601	ADG ¹¹¹
Palafolls	Maresme	1753	ACA ¹¹²
Palafrugell	Baix Empordà	1656	
Palaudàries	Vallès Oriental	1702	ACVO ¹¹³
Palau-Sator	Baix Empordà	1604	ADG ¹¹⁴
Palautordera	Vallès Oriental	1618	
Pals	Baix Empordà	1613	ADG ¹¹⁵
Pardines	Ripollès	1737	AMPa ¹¹⁶
Parets del Vallès	Vallès Oriental	1756	ACA ¹¹⁷
Peralada	Alt Empordà	1686	ADG ¹¹⁸
Peramola	Alt Urgell	1624	
Peratallada	Baix Empordà	1602	ADG ¹¹⁹
Piera	Anoia	1603	AMPi ¹²⁰

105. AHAT, Fons Parroquial, Montagut, Comptes dels jurats de la vila de Montagut presentats davant dels oïdors (1709-1742), s. f., 6 d'abril de 1740.

106. Josep Maria GRAU; Roser PUIG, "Instrucció pública i alfabetització a Montblanc en el segle XVIII", *Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, 8 (1987), p. 111-142, 116.

107. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1736-1737, Registres, 158, f. 81.

108. ADG, Lletres episcopals, U-232, f. 15v.

109. Àngel Maria HERNÁNDEZ CARDONA, *Olesa al final del segle XVIII segons les respostes de Joan Boada al qüestionari de Zamora*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 205.

110. ADG, Bisbe, Registres Itineris, I-2, f. 33, 4 de novembre de 1420.

111. ADG, Lletres episcopals, U-307, f. 162.

112. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1753, Registres, 474, f. 36v.

113. ACVO, Baronia de Montbui, Comptes del clavari, 1694-1724, 39. 1, s. f., 6 de juny de 1702.

114. ADG, Lletres episcopals, U-310, f. 59v.

115. ADG, Lletres episcopals, U-318, f. 40.

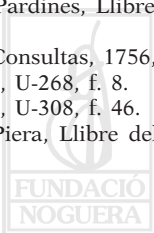
116. AMPa, Ajuntament de Pardines, Llibre de l'Ajuntament de Pardines, 1665-1939, f. 86v.

117. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1756, Registres, 477, f. 14v.

118. ADG, Lletres episcopals, U-268, f. 8.

119. ADG, Lletres episcopals, U-308, f. 46.

120. AMPi, Ajuntament de Piera, Llibre dels consellers, 1603-1607, s. f., 16 de novembre de 1603.

Pineda	Maresme	1602	ADG ¹²¹
Pont d'Armentera	Alt Camp	1706	
Pontós	Alt Empordà	1601	ADG ¹²²
Ponts	Noguera	1739	ACA ¹²³
Prada	Conflent	1580	Bibliografia ¹²⁴
Prats de Molló	Vallespir	1584	Bibliografia ¹²⁵
Prats de Rei	Anoia	1718	AMPR ¹²⁶
Premià de Dalt	Maresme	1600	
Rasquera	Ribera d'Ebre	1737	ACRE ¹²⁷
Reus	Baix Camp	1457	Bibliografia ¹²⁸
Rialp	Pallars Sobirà	1705	AHAT ¹²⁹
Ridaura	Garrotxa	1632	ADG ¹³⁰
Riells del Fai	Vallès Oriental	1695	ACVO ¹³¹
Riudellots de la Selva	Selva	1613	ADG
Riudoms	Baix Camp	1740	Bibliografia ¹³²
Rocafort de Queralt	Conca de Barberà	1711	Bibliografia ¹³³
Roses	Alt Empordà	1621	ADG ¹³⁴
Rupià	Baix Empordà	1604	ADG ¹³⁵

121. ADG, Lletres episcopals, U-308, f. 38. Vegeu també: Josep Maria MARQUÉS i PLANAGUMÀ, "Ensenyament al bisbat de Girona fins a la Il·lustració", *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 12 (1993), p. 289.

122. ADG, Bisbe, Lletres episcopals, U-307, f. 42.

123. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1747, Registres, 466, f. 44v.

124. Henry KAMEN, *Canvi cultural...*, p. 461.

125. Henry KAMEN, *Canvi cultural...*, p. 461.

126. AMPR, Ajuntament de Prats de Rei, Comptes, 1716-1720, s. f., 1718.

127. ACRE, Ajuntament de Rasquera, Ordinacions i acords, 1573-1762, s. f., 5 d'agost de 1737.

128. Ezequiel GORT JUANPERE, "L'ensenyament al Camp de Tarragona a l'Edat Mitjana", *Actes de les XI Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Aspectes físics de l'educació. Visió històrica*, Reus: Edicions del Centre de Lectura de Reus, 1992, p. 18.

129. AHAT, Vicariat i Oficialat eclesiàstic, Tribunal eclesiàstic, Processos de Cúria, 277.

130. ADG, Lletres Episcopals, U-238, f. 15. Sobre l'ensenyament a Riudaura, vegeu: Joan PAGÈS i PONS, "La vila de Riudaura en els segles XXVII i XXVIII", *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 1984-1985, v. II, p. 183-187.

131. ACVO, Baronia de Montbui, Compte del claviat, 1695-1701, 10. 4/7, s. f., 1695.

132. Joan R. CORTS i SALVAT, "L'educació a Riudoms a les acaballes de l'antic règim (1790-1847)", dins: *Actes de les 11enes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Aspectes físics de l'educació. Visió històrica*, Reus: Edicions del Centre de Lectura de Reus, 1992, p. 51-61.

133. Valentí GUAL, *Terra i Guerra*, Barcelona: Dalmau ed., 1987, p. 82. Agraïeix a l'autor la gentilesa d'haver-me fet arribar aquesta referència.

134. ADG, Bisbe, Lletres episcopals, U-226, f. 38v.

135. ADG, Lletres episcopals, U-310, f. 63.

Sabadell	Vallès Occidental	1554	Bibliografia ¹³⁶
Sallent	Bages	1595	Bibliografia ¹³⁷
Sant Andreu de la Barca	Baix Llobregat	1722	AHC ¹³⁸
Sant Andreu de Palomar	Barcelonès	1572	
Sant Boi de Llobregat	Baix Llobregat	1574	
Sant Boi de Lluçanès	Lluçanès	1708	
Sant Cristòfol de les Planes	Garrotxa	1705	ADG ¹³⁹
Sant Esteve d'en Bas	Garrotxa	1600	ADG ¹⁴⁰
Sant Esteve de Guialbes	Pla de l'Estany	1625	ADG ¹⁴¹
Sant Feliu de Codines	Vallès Oriental	1683	ACVO ¹⁴²
Sant Feliu de Guíxols	Baix Empordà	1631	ACA ¹⁴³
Sant Feliu de Pallerols	Garrotxa	1618	ADG ¹⁴⁴
Sant Gregori	Gironès	1608	ADG ¹⁴⁵
Sant Hilari Sacalm	Selva	1751	ACA ¹⁴⁶
Sant Joan de les Abadesses	Ripollès	1633	Bibliografia ¹⁴⁷
Sant Joan de Sanata	Vallès Oriental	1768	ACA ¹⁴⁸
Sant Jordi Desvalls	Gironès	1598	ADG ¹⁴⁹
Sant Julià de Vilatorrada	Osona	1635	

136. Ernest MATEU i VIDAL (ed.), *Ordinacions de la universitat...*, p. 84.

137. Fortià SOLÀ, *Història de Sallent*, Sallent: Institut d'Arqueologia, Història i Ciències Naturals, 1687, p. 192.

138. Carta de Celdoni Gravoleda, notari, als regidors de Cardona, informant-los de l'interès del mestre de l'estudi de Sant Andreu de la Barca per anar a ensenyar a aquella vila. AHC, Ajuntament de Cardona, Correspondència, 1710-1716, s. f., 14 de maig de 1722.

139. ADG, Cúria i Vicariat General, Institucions de causes pies, 10, f. 142.

140. ADG, Lletres episcopals, U-306, f. 63. Vegeu també: Josep Maria MARQUÈS i PLANAGUMÀ, "Ensenyament al bisbat de Girona fins a la Il·lustració", *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 12 (1993), p. 290.

141. ADG, Lletres Episcopals, U-230, f. 30.

142. ACVO, Baronia de Montbui, Compte del claviari, 1682-1685, s. f.

143. AHPB, Pere Pau Vives, Primer llibre de testaments, codicils i altres darreres voluntats, 641/117, f. 50.

144. ADG, Lletres Episcopals, U-323, 1618-1619, f. 25v. L'historiador Xavier Solà Colomer ha realitzat un treball titulat *La revolució urbana a la Catalunya moderna (1570-1660). Viles, masos i esglésies, construcció i arquitectura a la Garrotxa i a la Selva*, que inclou moltes referències a mestres de minyons a Sant Feliu de Pallerols i a altres poblacions properes. Agraïxo a l'autor que m'hagi facilitat el manuscrit d'aquest extraordinari estudi, malauradament encara inèdit.

145. ADG, Lletres episcopals, U-314, f. 65.

146. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1751, Registres, 471, f. 213v.

147. Joan FERRER i GODOY, *Actes i resolucions. Sant Joan de les Abadesses en època moderna, 1630-1859*, Barcelona: Fundació Noguera, 2013, p. 61. Agraïxo a l'historiador Carles Puigferrat la informació sobre l'existència d'aquest llibre.

148. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1768, 808, f. 113v.

149. ADG, Lletres episcopals, U-301, f. 63.

Sant Llorenç de la Muga	Alt Empordà	1603	ADG ¹⁵⁰
Sant Llorenç de Morunys	Solsonès	1763	ACA ¹⁵¹
Sant Martí Sesgueioles	Anoia	1642	ACAN ¹⁵²
Sant Mateu de Montbui	Vallès Oriental	1701	ACVO ¹⁵³
Sant Pere Pescador	Alt Empordà	1607	ADG
Sant Pere de Vilamajor	Vallès Oriental	1656	AMSPV ¹⁵⁴
Sant Quintí de Mediona	Alt Penedès	1605	Bibliografia ¹⁵⁵
Sant Sadurní d'Anoia	Alt Penedès	1758	ACA ¹⁵⁶
Sant Vicenç dels Horts	Baix Llobregat	1749	ACA ¹⁵⁷
Santa Coloma de Farners	Selva	1618	ADG ¹⁵⁸
Santa Coloma de Queralt	Conca de Barberà	1702	BC ¹⁵⁹
Santa Cristina d'Aro	Baix Empordà	1600	ADG ¹⁶⁰
Santa Eulàlia de Ronsana	Vallès Oriental	1697	ACVO ¹⁶¹
Santa Llogaia de Terri	Pla de l'Estany	1629	ADG ¹⁶²
Santa Margarida del Penedès	Alt Penedès	1700	APSMPe ¹⁶³
Santa Pau	Garrotxa	1624	ADG ¹⁶⁴
Santpedor	Bages	1670	BC ¹⁶⁵
Serinyà	Pla de l'Estany	1619	ADG ¹⁶⁶
Seva	Osona	1686	
Sitges	Garraf	1619	Bibliografia ¹⁶⁷

150. ADG, Lletres episcopals, U-309, f. 64v.

151. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1763, Registres, 803, f. 201.

152. ACAN, Ajuntament de Sant Martí Sesgueioles, Comptes, 1600-1699 [i. e. 1636-1772], s. f., 2 de gener de 1642.

153. ACVO, Baronia de Montbui, Comptes del clavari, 1694-1724, 39. 1, s. f., 12 de juny de 1702.

154. AMSPV, Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, Llibre del consell municipal, 1653-1849, s. f., 13 d'agost de 1656.

155. Henry KAMEN, *Canvi cultural...*, p. 461.

156. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1758, Registres, 479, f. 196v.

157. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1749, Registres, 468, f. 423v.

158. ADG, Lletres Episcopals, U-323, f. 24.

159. BC, Ajuntament de Santa Coloma de Queralt, Llibre del clavari, 1702, Sèrie General d'Arxiu, Arx. 693.

160. ADG, Lletres episcopals, U-306, f. 60.

161. ACVO, Baronia de Montbui, Comptes del clavari, 1694-1724, 39. 1, s. f., 25 d'octubre de 1697.

162. ADG, Lletres episcopals, U-235, f. 14v.

163. APSMPe, Llibre d'obits, p. 175v-176. Agraïxo a Núria Raspall la gentilesa d'haver-me facilitat aquesta informació.

164. ADG, Lletres Episcopals, U-230, f. 17.

165. BC, Manuscrits, Llibre d'actes i de rendes del consell de la vila de Santpedor, 1613-1711, ms. 330, f. 47.

166. ADG, Lletres episcopals, U-225, f. 29.

167. Joan LLOPIS i BOFILL, *Assaig històric...*, p. 45.

Solsona	Solsonès	1533	ACS ¹⁶⁸
Sort	Pallars Sobirà	1757	ACA ¹⁶⁹
Taravaus	Alt Empordà	1608	ADG ¹⁷⁰
Tarragona	Tarragonès	1505	Bibliografia ¹⁷¹
Tàrrrega	Urgell	1501	ACUR ¹⁷²
Teià	Maresme	1715	ACA ¹⁷³
Terrassa	Vallès Occidental	1567	ACVOC ¹⁷⁴
Tona	Osona	1687	
Torà	Segarra	1759	ACA ¹⁷⁵
Torelló	Osona	1602	Bibliografia ¹⁷⁶
Tortellà	Garrotxa	1604	ADG ¹⁷⁷
Tossa de Mar	Selva	1598	ADG ¹⁷⁸
Ullastret	Baix Empordà	1599	ADG ¹⁷⁹
Ulldemolins	Priorat	1582	Bibliografia ¹⁸⁰
Valls	Alt Camp	1678	ACAC ¹⁸¹
Verdú	Urgell	1664	AMVe ¹⁸²
Verges	Baix Empordà	1591	
Vic	Osona	1447	AMV ¹⁸³

168. ACS, Ajuntament de Solsona, Llibre d'ingressos i despeses, 1530-1577, A43, f. 32.

169. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1757, Registres, 478, f. 214v.

170. ADG, Lletres episcopals, U-314, f. 63v.

171. Sanç CAPDEVILA, *Les antigues institucions escolars de la Tarragona restaurada*, Barcelona: Institució Patxot, 1929, p. 12-13. Sobre l'ensenyament a Tarragona, vegeu també: Ezequiel GORT JUANPERE, "L'ensenyament al Camp de Tarragona a l'Edat Mitjana", dins: *Actes de les 11enes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Aspectes físics de l'educació. Visió històrica*, Reus: Edicions del Centre de Lectura de Reus, 1992, p. 15-24.

172. ACUR, Ajuntament de Tàrrrega, Llibre de consells, 1501-1510, 13, f. 22, 30 de juliol de 1501.

173. ACA, Notarial, Mataró, C-23, s. f., 29 de juny de 1715.

174. ACVOC, Ajuntament de Terrassa, Llibre de consells, 1560-1579, 2/2, f. 142, 22 de setembre de 1567.

175. ACA, Reial Audiència, Consultas, 1759, Registres, 480, f. 114v.

176. Fortià SOLÀ, *Història de Torelló*, Barcelona: Marina, 1947, v. I, p. 650-651.

177. ADG, Lletres episcopals, U-310, f. 64v. Sobre l'ensenyament a Tortellà, vegeu: Robert BAYER i CASTANYER, *Tortellà*, Tortellà: Ajuntament de Tortellà, 1990, p. 141.

178. ADG, Lletres episcopals, U-301, f. 52v.

179. ADG, Lletres episcopals, U-302, f. 49.

180. Josep LLADONOSA, *Escoles i mestres antics...*, p. 12.

181. ACAC, Fons notarial de Valls, Marc Ferriol, Manual de 1677-1678, 521, f. 93-94v. Agraïxo a l'historiador Miquel González haver-me facilitat gentilment aquest document.

182. AMVe, Ajuntament de Verdú, Llibre del racional, 1664-1725, s. f., 15 d'abril de 1664.

183. AMV, Universitat Literària, Varis, s. xvii-xviii, 14. 6.

Vidrà	Osona	1719	
Viladamat	Alt Empordà	1604	ADG ¹⁸⁴
Viladasens	Gironès	1623	ADG ¹⁸⁵
Viladrau	Osona	1693	ABEV ¹⁸⁶
Vilafranca del Penedès	Alt Penedès	1502	Bibliografia ¹⁸⁷
Vilamalla	Alt Empordà	1614	ADG ¹⁸⁸
Vilanant	Alt Empordà	1618	ADG ¹⁸⁹
Vilanova i la Geltrú	Garraf	1574	ACGAF ¹⁹⁰
Vilassar	Maresme	1572	
Vilopriu	Baix Empordà	1598	ADG ¹⁹¹
Vimbodí	Conca de Barberà	1603	Bibliografia ¹⁹²
Vinça	Conflent	1510	Bibliografia ¹⁹³
Vulpellac	Baix Empordà	1632	ADG ¹⁹⁴

184. ADG, Lletres episcopals, U-310, f. 64v.

185. ADG, Lletres episcopals, U-229, f. 22v.

186. ABEV, Fons Parroquial, Viladrau, Visites Pastorals, 1682-1693, H-1, s. f., 7 d'octubre de 1693.

187. Ramona VALLS, "L'aula de filosofia de Vilafranca...", p. 285.

188. ADG, Lletres episcopals, U-319, f. 29.

189. ADG, Lletres Episcopals, U-323, f. 24v.

190. ACGAF, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Acords del Consell, 1571-1611, 7, f. 93, 1 d'agost de 1574.

191. ADG, Lletres episcopals, U-301, f. 53.

192. Àngel BERGADÀ ESCRIVÀ, *Vimbodí. Estudi històric, sociològic i religiós*, Vimbodí: Parròquia de Vimbodí, 1978. Agraïxo aquesta referència al professor Valentí Gual.

193. Henry KAMEN, *Canvi cultural...*, p. 461.

194. ADG, Lletres Episcopals, U-238, f. 14v.

BIBLIOGRAFIA

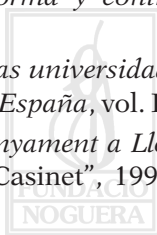
- AGUSTÍ, A., *Llengua i Església a la Lleida del XVI al XVIII*, Lleida: Universitat de Lleida, 1995.
- ALBAREDA i SALVADÓ, J., *La industrialització a la Plana de Vic (1770-1875)*, Vic: Publicacions del Patronat d'Estudis Ausonencs, 1981.
- ALBERCH, R. *et al.*, *Gremis i oficis a Girona. Treball i societat a l'època pre-industrial*, Girona: Ajuntament de Girona, 1984.
- ALCOBERRO, A., "El cadastre de Catalunya (1713-1845): de la imposició a la fossilització", *Pedralbes*, 25 (2005), p. 231-257.
- ÁLVAREZ DE MORALES, A., *La Ilustración y la reforma de la universidad en la España del siglo XVIII*, Madrid: Pegaso, 1979.
- AMELANG, J. S., "The education of Josep Faust de Potau (1700-1711)", *Bulletin of Hispanic Studies*, 63, 3 (1986), p. 257-264.
- *El vuelo de Ícaro. La autobiografía popular en la Europa moderna*, Madrid: Siglo XXI, 2003.
- ANDUAGA, J., *Arte de escribir por reglas y sin muestras*, Madrid, Imprenta Real, 1795.
- ANTON PELAYO, J., *La herencia cultural: alfabetización y lectura en la ciudad de Girona (1747-1807)*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1998.
- AZCÁRATE RISTORI, I., "La enseñanza primaria en Barcelona desde 1600 a 1772", *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, 5 (1964), p. 131-171.
- BARNIOL i BOIXADER, F., "«Para que se consiga el efecto sin que se note el cuidado». La castellanització del bisbat de Vic durant el segle XVIII", *Ausa*, 174, 2014, p. 1061-1092.
- BASOLS DE CLIMENT, M., "Nebrija en Cataluña", dins: *Miscelánea Nebrija*, Madrid: CSIC, Instituto Antonio de Nebrija, 1946, p. 49-64.

- BATLLE i MONDET, C., "Anàlisi de la situació escolar a la vila de Granollers entre 1848-1856. Avaluació dels efectes immediats de la llei Moyano", dins: *Actes de les IX Jornades d'Història de l'educació als Països Catalans. L'educació al món urbà*, Universitat de Barcelona, 1987, p. 2-24.
- BAYER i CASTANYER, R., *Tortellà*, Tortellà: Ajuntament de Tortellà, 1990.
- BENAU, J. M. *et al.*, *Història de Terrassa*, Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 1987.
- BENÍTEZ i RIERA, J. M., *Jesuïtes i Catalunya. Fets i figures*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
- BERGADÀ ESCRIVÀ, A., *Vimbodí. Estudi històric, sociològic i religiós*, Vimbodí: Parròquia de Vimbodí, 1978.
- BIDON, D. A., "Abécédaires et alphabètes éducatifs du XIIIe à la fin du XVe siècle", *Nouvelles de l'Estampe*, 90 (1986), p. 6-10.
- BORRÀS i FELIU, A., "El col·legi de Santa Maria i Sant Jaume, dit vulgarment de Cordelles, i la Companyia de Jesús", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 37 (1964), p. 423-430.
- "Fundació del col·legi de Sant Andreu, de la Companyia de Jesús, a la Seu d'Urgell (1598-1600)", *Urgellia*, 2 (1979), p. 379-395.
- "La fundació del Col·legi de Betlem de la Companyia de Jesús de Barcelona", *Pedralbes*, 13 (1993), p. 203-211.
- BURGOS RINCÓN, J., "Alfabetización y escuela en Cataluña en el siglo de las Luces. Una hipótesis interpretativa", *Manuscrits*, 12 (1994), p. 109-147.
- "Privilegios de imprenta y crisis gremial. La imprenta y librería barcelonesa ante el privilegio de impresión de los libros de enseñanza de la Universidad de Cervera", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XV (1997), p. 257-298.
- BURGUEÑO, J. (ed.), *El pla de Barcelona a la fi del segle XVIII. Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora*, Barcelona: Societat Catalana de Geografia, 2016.
- BUSQUETS, J., *La Catalunya del barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni del Real (1626-1683)*, Girona/Barcelona: Ajuntament de Girona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.
- CALASSANÇ, J., *Documents fundacionals de l'Escola Pia*, Vic: Eumo, 1998.
- CAMPRUBÍ, X., "Llibres i lliure comerç a la Barcelona moderna: els conflictes entre l'impressor Rafael Figueró i la confraria dels llibreters (1671-1711)", *Recerques*, 65 (2012), p. 75-107.

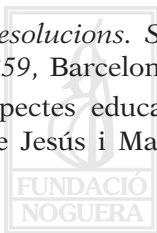
- CAMPRUBÍ, X., "La circulació de la informació entre Vic i Barcelona durant la Guerra de Successió", *Ausa*, 174 (2014), p. 863-889.
- *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*, Barcelona: Fundació Noguera, 2018.
- *La Revolució de la impremta. La contribució de la tipografia al desenvolupament de la Catalunya moderna*, Catarroja/Barcelona: Afers, 2020.
- "L'ensenyament públic als municipis del Vallès Oriental entre els segles XVI i XVIII", *Ponències*, 25 (2021), p. 7-39.
- "El conflicto entre la Iglesia catalana y el rey Felipe V por el derecho de imprenta: la publicación de las Constituciones tarraconenses (1717-1728)", *Bibliologia*, 16 (2021), p. 39-67.
- CANALDA i LLOBET, S., "A l'entorn dels set pecats capitals: la iconografia dels novíssims de Flandes a Catalunya", *Matèria*, 10-11 (2016), p. 225-242.
- CANES GARRIDO, F., "La preocupación lingüística de Carlos Ros (1703-1773) durante la Ilustración valenciana", dins: *Educación e Ilustración en España*, Actas del III coloquio de la historia de la educación, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 41-53.
- CAPDEVILA, S., *Les antigues institucions escolars de la Tarragona restaurada*, Barcelona: Institució Patxot, 1929.
- CAPITÁN DÍAZ, A., *Historia de la educación en España*. Vol. I. *De los orígenes al Reglamento General de Instrucción Pública (1821)*, Madrid: Dickinson, 1991.
- CARMONA i CORNET, A. M.; ALCOVER CATEURA, P., "La sanidad en Catalunya en la Guerra de Sucesión de 1714", dins: GONZÁLEZ REDONDO, F. A. (coord.), *Ciencia y Técnica entre la Paz y la Guerra. 1714, 1814, 1914*, Madrid: SEHCYT, 2015, p. 205-211.
- CARRERA PUJAL, J., *La universidad, el instituto, los colegios y las escuelas de Barcelona en los siglos XVIII y XIX*, Barcelona: Bosch, 1957.
- CASANELLES i SALVANS, E., "Presentació del llibre de l'Ajuntament de Pardines", *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 1992-1993, p. 39-78.
- CASTELLÀ i RAICH, G., *L'Escola Pia d'Igualada. Assaig històric (anys 1732-2002)*, Igualada: Escola Pia, 2006.
- CASTILLO, A. (comp.), *Escribir y leer en el siglo de Cervantes*, Barcelona: Gedisa, 1999.
- CIPOLLA, C., *Educación y desarrollo en Occidente*, Esplugues de Llobregat: Ariel, 1970.

- CLOSA i FARRÉS, J., "Tendències de l'educació escolar segons els manuscrits catalans dels segles XIV i XV", dins: *Actes de les IX Jornades d'Història de l'educació als Països Catalans. L'educació al món urbà*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1987, p. 77-83.
- CODINA i VILA, J., *A Sant Boi de Llobregat (segles XIV-XVII)*, Barcelona: Columna, 1999.
- COLOMER, J. M., *Mataró al mil cinc-cents*, Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1969.
- CONSTANS, L. G., *Bañolas*, Banyoles: Ajuntament de Banyoles, 1951.
- COROMINAS i COTS, M.; TASIES i PLANAS, J., *Un immoble al servei de la ciutat. Els escolapis de Solsona (1774-1998)*, Solsona: Centre d'Estudis Lacetans, 2012.
- CORTS i SALVAT, J. R., "L'educació a Riudoms a les acaballes de l'antic règim (1790-1847)", dins: *Actes de les 11enes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Aspectes físics de l'educació. Visió històrica*, Reus: Edicions del Centre de Lectura de Reus, 1992, p. 51-61.
- CRUICKSHANK, D.W., "Literature and the Book Trade in Golden-Age Spain", *Modern Language Review*, 73, 4 (1978), p. 811-812.
- DANTÍ, J., "La Guerra de Successió al Vallès: entre la llibertat i la submissió", *Ponències*, 18 (2014), p. 63.
- DARNTON, R., *La gran matança de gats i altres episodis de la història cultural francesa*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2006.
- DELGADO, B., "Las «ordinacions per la confraternitat dels mestres de llegir, escriure y comptar de la ciutat de Barcelona» (1740)", *Perspectivas Pedagógicas*, 47-48 (1981), p. 161-166.
- "Los maestros del arte de enseñar a leer, escribir y contar de Barcelona (1657-1760)", dins: AA.DD., *Educación e ilustración en España. III coloquio de la historia de la educación*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 406-417.
- (coord.), *Historia de la educación en España y América*, Madrid: SM/Morata, 1992-1994.
- *La educación en la reforma y contrarreforma*, Madrid: Síntesis, 2002, p. 104.
- DE LA FUENTE, V., *Historia de las universidades, colegios y demás establecimientos de enseñanza en España*, vol. II, Madrid: Fuentenebro, 1885.
- DOMÈNECH i MONER, J., *L'ensenyament a Lloret de Mar, 1599-1936*, Lloret de Mar: Club Marina "Casinet", 1991.

- ERILL PINYOT, G., *1714. L'Assalt de la Bretxa: la Guerra de Successió a Caldes de Montbui*, Caldes de Montbui: Museu de Caldes de Montbui, 2014.
- ESCARTÍ, V. J., *El diario (1700-1715) de Josep Vicent Ortí i Major*, València: Bancaixa, 2007.
- ESCOLANO, A. (dir.), *Leer y escribir en España. Doscientos años de alfabetización*, Madrid: Pirámide, 1992.
- ESTEBAN, L., *La educación en el Renacimiento*, Madrid: Síntesis, 2002.
- EXPÓSITO AMAGAT, R., *Nivells d'alfabetització i pràctiques culturals en la Catalunya moderna. Aprendre de llegir, escriure i comptar*, Maçanet de la Selva: Gregal, 2016.
- “Nivells d'alfabetització i pràctiques de cultura escrita a la Catalunya moderna urbana i rural. Aprendre i saber de llegir, escriure, comptar i altres arts”, *Revista de Llengua i Dret*, 63 (2015), p. 113-143.
- FABREGA, A. (ed.), *Llibre de coses que han succeït a Catalunya, dignes de ser notables, i en altres parts del món: crònica d'un pagès català dels segles XVII i XVIII*, Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1999.
- FELIU, F., “1768. Com s'imposà el castellà a les escoles catalanes”, dins: Borja de RIQUER (dir.), *Història mundial de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 2018, p. 446-452.
- FERNÁNDEZ CLARÉS, M. L., “L'ensenyament de les primeres lletres a Terrassa durant el segle XVIII”, *Terme*, 23 (2008), p. 111-123.
- FERNÁNDEZ LUZÓN, A., *La Universidad de Barcelona en el siglo XVI*, Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2005.
- FERNÁNDEZ TERRICABRAS, I., “El indiviso del clero. Condiciones de vida del bajo clero secular de Barcelona en 1698”, *Cuadernos de Historia Moderna*, 46/2 (2021), p. 515-542.
- FERRER i GIRONÈS, F., “L'estructura econòmica de la Bisbal a finals del Setcents”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 26 (1982-1983), p. 573-594.
- *La persecució política de la llengua catalana. Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*, Barcelona: Edicions 62, 1985.
- FERRER i GODOY, J., *Actes i resolucions. Sant Joan de les Abadesses en època moderna, 1630-1859*, Barcelona: Fundació Noguera, 2013.
- FIGUEROLA i GARRETA, J., “Aspectes educatius del primer terç del segle XIX a Vic: l'escola de Jesús i Maria i l'ensenyament primari”,

- dins: *V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Vol. I. *Elements per a la Història de l'Educació a Osona*, Vic: Eumo, 1984, p. 151-179.
- FLORENSA i PARÉS, J., *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer: mirada al passat per a educar cap al futur*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.
- *El projecte educatiu de l'Escola Pia a Catalunya (1683-2003). Una escola popular*, Barcelona: Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana/Escola Pia de Catalunya, 2010.
- *Josep Calassanç i Gastó, mestre d'escola*, Barcelona: Escola Pia de Catalunya, 2017.
- FLORENSA i PARÉS, J., NOGUERA i CLOFENT, A., *Les arrels de l'Escola Pia al Pallars. Josep Calassanç, oficial de Tremp*, Tremp: Garsineu, 2019.
- FLORENSA i SOLER, N., *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Universitat Rovira i Virgili, 1996.
- FONTANALS, R., *La fundació canònica i imperial del Col·legi de Cordelles*, Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1994.
- GARCÍA CÁRCCEL, R., *Historia de Cataluña, siglos XVI-XVII. Los caracteres de la historia de Cataluña*, Barcelona: Ariel, 1985.
- GARCIA ESPUCHE, A., *La Ciutat del Born. Economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2009.
- *Una societat assetjada. Barcelona, 1713-1714*, Barcelona: Empúries, 2014.
- *La gent del carrer Moncada. Una història de Barcelona (segles XIII a XVIII)*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2020.
- GIMÉNEZ BLASCO, J., *Mataró en la Catalunya del segle XVII. La gestió del quotidià*, Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2005.
- GODAYOL PUIG, M. T., “La política educativa vuitcentista a Vic”, dins: *XV Jornades d'Història de l'educació als Països Catalans. Municipi i educació*, Badalona: Ajuntament de Badalona, 2001.
- GÓMEZ URDÁEZ, J. L., “Los maestros de primeras letras en la Rioja a mediados del siglo XVIII”, *Brocar*, 43 (2019), p. 127-161.
- GONZÁLEZ-SARASA, S., *Tipología editorial del impreso antiguo español*, tesi doctoral, Universidad Complutense de Madrid, 2013.
- GONZÁLEZ SUGRAÑES, M., *Història dels antichs gremis dels arts i oficis de la ciutat de Barcelona*, vol. 2. *LlibreTERS-estampers*, Barcelona: Impremta d'Henrich i cia., 1918.

- GORT JUANPERE, E., "L'ensenyament al Camp de Tarragona a l'Edat Mitjana", *Actes de les XI Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Aspectes físics de l'educació. Visió històrica*, Reus: Edicions del Centre de Lectura de Reus, 1992.
- GRAFF, H. J., *The legacies of literacy. Continuities and contradictions in Western culture and society*, Bloomington: Indiana University Press, 1987.
- GRAU, J. M.; PUIG, R., "Instrucció pública i alfabetització a Montblanc en el segle XVIII", *Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, 8 (1987), p. 111-142.
- GREGORI I CIFRÉ, J. M.; CABOT i SAGRERA, N., *Inventaris dels fons musicals de Catalunya*. Volum 4. *Fons del Museu-Arxiu de Santa Maria de Mataró*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2010.
- GUAL, V., *Terra i Guerra*, Barcelona: Rafael Dalmau editor, 1987.
- GUDIOL i CUNILL, J., *La Universitat Literària de Vic. Notes per a una monografia*, Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 1991.
- GUILLEUMAS, R., "Sobre les edicions gramaticals erasmianes impreses a Barcelona els segles XVI i XVII", dins: *Homenatge a Jaume Vicens i Vives*, vol. II, Barcelona, 1967, p. 214-230.
- HERNÁNDEZ CARDONA, A. M., *Olesa al final del segle XVIII segons les respostes de Joan Boada al qüestionari de Zamora*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 205.
- HERNANDO, J., "«Instruere in litteris, servire et docere officium». Contractes de treball, contractes d'aprenentatge i instrucció de lletra, gramàtica i arts en la Barcelona del segle XV", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26 (2005), p. 945-984.
- "El llibre escolar i la presència dels autors clàssics i dels humanistes en l'ensenyament del segle XV", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 29 (2011), p. 7-42.
- "L'aprenentatge de lletra en el món rural segons els Registra Ordinatum del bisbat de Barcelona, anys 1400-1500. Escolars i tonsurats", *Études Roussillonnaises*, XXVI (2013-2014), p. 105-114.
- HIRSCH, R. et al., *Libros, editores y público en la Europa moderna*, València: Alfons el Magnànim, 1990.
- HUERGA, A., "Sobre la catequesis en España durante los siglos XVI-XVII (en el IV centenario del B. Juan de Ávila)", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 41.2 (1968), p. 299-345.
- JANÉ, O.; MIRALLES, E.; FERNÁNDEZ, I., *Memòria personal. Una altra manera de llegir la història*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2013.

- JULIÀ, D., "Los cambios del sistema educativo en Francia durante el siglo XVIII", dins: AA.DD., *Simposium Internacional sobre Educación e Ilustración. Dos siglos de reformas en la enseñanza*, Madrid: Centro de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia, 1988.
- JUTGLAR BERNAUS, A., "Notas para el estudio de la enseñanza en Barcelona hasta 1900", dins: AA.DD., *Materiales para la historia institucional de la ciudad*, Barcelona: Institut Municipal d'Història, 1966, p. 283-419.
- KAGAN, R., *Universidad y sociedad en la España moderna*, Madrid: Tecnos, 1981.
- KAMEN, H., *Canvi cultural a la societat del segle d'Or. Catalunya i Castella, segles XVI-XVIII*, Lleida: Pagès editors, 1998.
- LLADONOSA, J., *Escoles i mestres antics de minyons a Lleida*, Barcelona: Rafael Dalmau editor, 1970.
- LLOBET i PORTELLA, J. M., "Les escoles de Cervera segons els capítols per al seu regiment (1445-1693)", *Palestra Universitària*, 11 (1999), p. 49-136.
- LLOPIS i BOFILL, J., *Assaig històric sobre la vila de Sitges*, Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, 2013, p. 45.
- LLORENS i SOLÉ, A., *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*, Lleida: Virgili i Pagès, 1987.
- LLORET, C., *Escola i infància a Catalunya a finals del segle XVIII*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1990.
- LÓPEZ DE AYALA, I., *El sacrosanto y ecuménico Concilio de Trento*, Madrid: Imprenta Real, 1785.
- LÓPEZ MARTÍN, R.; LÓPEZ TORRIJO, M., "Política legislativa borbónica. Exámenes y privilegios de los maestros de primeras letras en el siglo XVIII", *Educación e ilustración en España*. Actas del III coloquio de la historia de la educación, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 254-263.
- LÓPEZ SERRANO, M., *Incunables Españoles. "De Quantitate Syllabarum", de Pedro Gomiel*, Madrid: CSIC, 1949.
- LÓPEZ TORRIJO, M., "La R.S.E. aragonesa y la educación de la mujer", dins: AA.DD., *Educación e ilustración en España. III coloquio de la historia de la educación*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 264-275.
- MADURELL i MARIMÓN, J. M., "Algunas ediciones de Nebrija en Barcelona", dins: *Miscelánea Nebrija*, Madrid: CSIC, Instituto Antonio de Nebrija, 1946, p. 281-288.

- MADURELL i MARIMÓN, J. M., "Las escuelas de la Seo de Barcelona", *Hispania Sacra*, 1 (1948), p. 389-401.
- "Anuncio de una escuela y un documento pontificio". Separata de *Sonderdruck aus dem Gutenberg-Jahrbuch*, 1964, p. 147-150.
- MAHIQUES CLIMENT, J., "Notes sobre la difusió impresa del Venturós Plegri als segles XVIII-XIX", *Bulletin of Hispanic Studies*, 93, 2 (2016), p. 165-192.
- MARFANY, J., *Land, proto-industry and population in Catalonia, c. 1680-1829. An alternative transition to capitalism?*, Farnham: Ashgate, 2012.
- MARFANY, J. L., *Ideari d'Anselm Turmeda*, Barcelona: Edicions 62, 1965.
- *La llengua maltractada. El castellà i el català a Catalunya del segle XVI al segle XIX*, Barcelona: Empúries, 2001.
- MARGALEF, R. (ed.), *La crònica de Miquel Parets*, Barcelona: Barcino, 2011.
- MARQUÈS i PLANAGUMÀ, J. M., "Ensenyament al bisbat de Girona fins a la Il·lustració", *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 12 (1993), p. 292-297.
- MARQUÈS i SUREDA, S., "Un llibre de gramàtica de la Bisbal d'Empordà", *Revista de Girona*, 108 (1984), p. 184-188.
- "La vila de Ripoll i l'ensenyament de la Gramàtica (1785-1789)", dins: *Actes de les V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Vol. I. *Elements per a la Història de l'Educació a Osona*, Vic: Eumo, 1984, p. 87-112.
- "Llibres usats en les escoles de llatinitat de la ciutat de Girona (1767-1841)", dins: *Actes de les 7enes. Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Escola i Estat*, Vic: Eumo, 1985, p. 127-139.
- *L'ensenyament a Girona al segle XVIII*, Girona: Col·legi Universitari de Girona, 1985.
- MARTÍN PASCUAL, L., "Contribució a l'estudi de la versió catalana de les Faules d'Isop", dins: José Manuel LUCÍA MEGÍA (ed.), *Actas del VI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 1997, tom II, p. 1023-1037.
- MATEU i VIDAL, E. (ed.), *Ordinacions de la universitat de la vila i terme de Sabadell*, s. XVI, Sabadell: Ajuntament de Sabadell, 1967.
- MAURÍ SERRA, J., *Història de la Garriga*, vol. 2, Barcelona, 1953.
- MERCADER i RIBA, J., *Felip V i Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 1985.
- MIRÓ BALDRICH, R., "Els mestres a Tàrraga de mitjan segle XV a inicis del XVIII", *Urtx*, 12 (1999), p. 75-112.

- MIRÓ i BALDRICH, R., "Els mestres a Cervera (segles xiv-mitjan xviii)", *Palestra Universitària*, 11 (1999), p. 139-194.
- MITJÀ, M., "Fundaciones escolares en el siglo xviii", *Hispania Sacra*, 1 (1948), p. 18-21.
- MOLL, J., "La cartilla et sa distribution au xviiième siècle", dins: AA.DD., *De l'alphabétisation aux circuits du livre en Espagne, xvi-xix siècles*, París: CNRS, 1987, p. 311-322.
- MONÉS i PUJOL-BUSQUETS, J., *La llengua a l'escola (1714-1939)*, Barcelona: Barcanova, 1984.
- "Aspectes històrics de la llengua en l'educació al Principat", dins: *Actes de les V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Vol. II. *Llengua i educació en una perspectiva històrica*, Vic: Eumo, 1984, p. 19-38.
- *El pensament escolar a Catalunya, 1760-1845*, Barcelona: Societat Catalana de Pedagogia, 2009.
- MUÑOZ GONZÁLEZ, A.; CATÀ i TUR, J., *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Barcelona: Muñoz Catà editors, 2005.
- MUT i CARBASA, R.; MARTÍ i ARMENGOL, T., *La resistència escolar catalana en llibres (1716-1939)*, Barcelona: Edicions 62, 1981.
- ORIOI MONCANUT, A., *La enseñanza en Barcelona a fines del siglo xviii*, Madrid: CSIC, 1959.
- PAGÈS i PONS, J., "La vila de Riudaura en els segles xvii i xviii", *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 1984-1985, v. II, p. 183-187.
- PALUZIE i CANTALOEZELLA, E., *Olot: su comarca, sus extinguidos volcanes, su historia civil, religiosa y local*, Barcelona: Establecimiento Tipográfico de Jaime Jepús, 1860.
- PARÉS i CORRETGER, A., "Aspectes de la vida quotidiana", dins: AA.DD., *Història de Sitges*. III. *Edat Moderna*, Sitges: Ajuntament de Sitges, 2009.
- PARKER, G., *Europa en crisis, 1598-1648*, Madrid: Siglo XXI, 1981.
- PEÑA, M., *Cataluña en el Renacimiento: libros y lenguas*, Lleida: Milenio, 1996.
- PIEPER, R., *La Real Hacienda bajo Fernando VI y Carlos III (1753-1788)*, Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1992.
- PLADEVALL, A., *Tona, mil cent anys d'història*, Vic: Eumo, 1990.
- PLADEVALL, A.; SIMON, A., *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle xviii: segons el "diari" de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol, i altres testimonis d'Osona*, Barcelona: Curial, 1996.

- PONS i GURI, J. M., "Constitucions Conciliars Tarraconenses (1229-1330)", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 47 (1974), p. 65-128.
- PRATS, M., *Política lingüística de l'Església catalana. Segles XVI-XVII*, Vic/Girona: Eumo/Universitat de Girona, 1995.
- PUIG i REIXACH, M., "L'escola a l'antic règim: l'ensenyament a Olot el s. XVIII", *III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1979, p. 59-64.
- "Algunes dades sobre l'ús del català a les escoles del segle XVIII", dins: *Actes de les V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Vol. II. *Llengua i educació en una perspectiva històrica*, Vic: Eumo, 1984.
- "La municipalització de l'ensenyament a Olot el 1725" dins: *XV Jornades d'Història de l'educació als Països Catalans. Municipi i educació*, Badalona: Ajuntament de Badalona, 2001.
- "L'ensenyament a Olot al segle XVIII: l'estudi públic i els seus mestres", *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 17 (2006), p. 77-158.
- "L'ensenyament de les nenes al segle XVIII als corregiments de Girona i Vic: entre la caritat i la indústria popular", *XIX Jornades d'Història de l'educació. Dones i educació*, Olot: Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, 2010, p. 11-33.
- PUIGVERT i GURT, X., *Els segles XVI i XVII, Quaderns d'Història d'Olot*, 4, Ajuntament d'Olot/Diputació de Girona, 2010.
- PUJADAS, J., *L'ensenyament en la societat arbucienca (1592-1975)*, Gaüses: Llibres del segle, 1996.
- PUJOL, E. (ed.), *Antologia de memòries i dietaris personals catalans sobre la Guerra de Successió*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2014.
- RAFANELL, A., *La llengua silenciada*, Barcelona: Empúries, 1999.
- REBULLOSA, J., *Relación de las grandes fiestas que en esta ciudad se han hecho a la canonización de su hijo Ramon de Peñafort, de la orden de Predicadores*, Barcelona: Jaume Cendrath, 1601.
- REDONDO, A. (dir.), *La formation de l'enfant en Espagne aux XVI et XVII siècles*, París: Publications de la Sorbonne, 1996.
- REGLÀ, J., *Felip II i Catalunya*, Barcelona: Aedos, 1957.
- REIXAC, B., *Instruccions per la ensenyança de minyons*, Girona: Antoni Oliva, 1749.
- *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*. Tom II. Edició a cura de Salomó Marquès i Albert Rossich. Girona: Col·legi Universitari de Girona, 1981.

- REIXAC, B., *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*. Edició i estudi introductori de Josep Gonzàlez-Agápito i Salomó Marquès. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1983.
- *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*. Toms I i II. Edició a cura de Sadurní Martí i Francesc Feliu. Vic: Eumo, 1992.
- RESINES LLORENTE, L., “Los catecismos del xvi y su modo de presentar la fe”, *Anuario de Historia de la Iglesia*, 3 (1994), p. 197-214.
- RESINES, L., *La Catedral de papel: historia de las cartillas de Valladolid*, Valladolid: Diputación de Valladolid, 2007.
- REY CASTELAO, O., “Lectores y libros en tiempos del Quijote”, *Pedralbes*, 25 (2005), p. 103-131.
- RIAL, R.; ROVIRÓ, I., “La Universitat Literària de Vic”, dins: *Actes de les V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Vol. I. *Elements per a la Història de l'Educació a Osona*, Vic: Eumo, 1984, p. 98-101.
- RIAL i CARBONELL, R.; ROVIRÓ ALEMANY, I., “Ordinations per lo regiment de la Universitat litterària de la present ciutat de Vich (1708)”, *Ausa*, 143 (1999), p. 457-498.
- RIAL i CARBONELL, R., *L'ensenyament superior a la Catalunya central entre els segles xvii i xix. De la Universitat Literària de Vic (1599-1717) al Seminari Conciliar de Vic (1749-1868)*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2003.
- RODRÍGUEZ, M.; BENASSAR, B., “Signatures et niveau culturel des témoins et accusés dans les procès d'Inquisition du ressort du Tribunal de Tolède (1525-1817) et du ressort du Tribunal de Cordoue (1595-1632)”, *Cahiers du Monde Hispanique et Luso-brésilien*, 31 (1978), p. 17-46.
- RUBIÓ i BALAGUER, J.; MADURELL i MARIMON, J. M., *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona: Gremio de Editores y Libreros, 1955.
- RUEDA RAMÍREZ, R., “Los estancos de cartillas en Andalucía: la distribución del libro escolar en la edad moderna”, dins: *Actas del Congreso Internacional Andalucía Barroca*, Màlaga: Junta de Andalucía, 2009, vol. 3, p. 341-347.
- RUÍZ ASTIZ, J., “«Más útil para la enseñanza de los niños», dos impresores ante los tribunales reales de Navarra (1607-1608)”, *Anales de Documentación*, 17 (2014), n. 1.
- RUIZ FARGAS, M., “El privilegio de privativa de libros de común enseñanza de la Universidad de Cervera en tiempos de Manuel Ibarra

- (1735-1749, 1754-1757)", dins: Pedro RUEDA RAMÍREZ i Lluís AGUSTÍ, *La publicidad del libro en el mundo hispánico (siglos XVII-XX): los catálogos de venta de libreros y editores*, Barcelona: Calambur, 2016, p. 129-159.
- SABANÉS i FERNÁNDEZ, R., *Els Concilis Ilerdenses de la Província Eclesiàstica Tarraconense a l'Edat Mitjana (546-1460)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2009.
- SANMARTÍ ROSET, C.; SANMARTÍ ROSET, M., "La comunitat de preveres de Sallent durant la segona meitat del segle XVIII", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 2002, p. 47-60.
- SARRET i ARBÓS, J., *Història de Manresa*, Manresa: Caixa d'Estalvis de Manresa, 1984.
- SAUGNIEUX, J., *Les mots et les livres. Etudes d'histoire culturelle*, Lió/París: Presses Universitaires de Lyon/Editions du CNRS, 1986.
- SEGURA i VALLS, J., *Història d'Igualada*. Vol. 2, Igualada: Ateneu Igualadí, 1978.
- SIMON i TARRÉS, A., *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII. Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)*, Catarroja/Barcelona: Afers, 2016.
- SOBERANAS, A., *Las Introducciones Latinae de Nebrija en Cataluña: guía bibliográfica*, Barcelona: 1981.
- SOCIAS BATET, I., *Les Beceroles tabel·làries de la Biblioteca de Catalunya*, Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1992.
- "El contracte dels quatre gravats dels Novíssims entre l'impressor i gravador Joan Jolis Santjaume i Magí Cases, doctor en teologia", *Pedralbes*, 13 (1993), p. 449-462.
- SOLÀ, F., *Història de Torelló*, Barcelona: Marina, 1947.
- *Història de Sallent*, Sallent: Institut d'Arqueologia, Història i Ciències Naturals, 1987.
- STONE, L., "The Educational Revolution in England, 1560-1640", *Past and Present*, 28 (1964), p. 41-80.
- "Literacy and education in England, 1640-1900", *Past and Present*, 42 (1969), p. 69-139.
- TELLO, E., "La fi del censal: reducció de l'interès o vaga de pensions", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 15 (2004), p. 125-155.
- THOMSON, J., *Els orígens de la industrialització a Catalunya. El cotó a Barcelona, 1728-1832*, Barcelona: Edicions 62, 1994.

- TORRAS i RIBÉ, J. M., *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808*, Barcelona: Curial, 1983.
- *Felip V contra Catalunya*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2013.
- TORREILLES, P.; DESPALANQUE, E., *L'enseignement élémentaire en Roussillon depuis ses origines jusqu'au commencement du XIXe siècle*, Perpinyà: 1895.
- TORRES, X., *Els llibres de família de pagès. Memòries de pagès, memòries de mas (segles XVI-XVIII)*, Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques de Girona, 2000.
- VALLS, R., "L'aula de filosofia de Vilafranca del Penedès en el segle XVII", dins: AA.DD., *Sisenen jornades d'Història de l'educació als Països Catalans*, Barcelona: 1984.
- VELA i AULESA, C., *Especiers i candelers a Barcelona a la Baixa Edat Mitjana. Testaments, família i sociabilitat*, Barcelona: Fundació Noguera, 2007.
- VENTURA i MUNNÉ, M., "Lletrats i il·letrats en una ciutat de la Catalunya moderna: Mataró, 1750-1800", *Pedralbes*, 6 (1986), p. 257-263.
- *Lletrats i il·letrats a una ciutat de la Catalunya moderna: Mataró, 1750-1800*, Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1991.
- VERDE i LLORENTE, J., *Participació i representació polítiques a la Catalunya dels inicis del segle XVIII. Universitats locals, Cort general i Diputació del general*, tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, 2021.
- VICENTE ALGUERÓ, F., "La «política educativa» del marquès de la Mina, capità general de Catalunya (1754-1767)", dins: AA.DD., *Educación e ilustración en España. III coloquio de la historia de la educación*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 344-352.
- VILA, P., "Una edició gironina de 1637 del «Llibre dels bons amonestaments» d'Anselm Turmeda", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLII (2001), p. 339-359.
- "Com un mestre de minyons barceloní va demanar permís per establir-se a Girona (1637)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 42 (2001), p. 335-338.
- VIRELLA i BLODA, A., *Evolució històrica de l'ensenyament a Vilanova i la Geltrú i la Fundació de l'Escola Pia*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2001.
- WILLIAMS, R., *The Long Revolution*, Peterborough: Broadview Press, 2001.

FUNDACIÓ NOGUERA, constituïda el 20 de juliol de 1976 pel notari de Barcelona Raimon Noguera Guzman

Antics presidents: Raimon NOGUERA GUZMAN
Lluís FIGA I FAURA
Josep M. PUIG SALELLAS

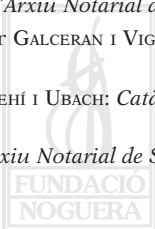
Patronat

President: Joan J. LÓPEZ BURNIOL
Vocals: Jordi FIGA I LÓPEZ-PALOP
Enric BRANCÓS i NÚÑEZ
Francesc TORRENT I CUFÍ
Francesc-X. FRANCINO I BATLLE
Pere PINEDA I MASIP
Secretari: Lluís JOU I MIRABENT
Director de Publicacions: Josep Maria SANS I TRAVÉ

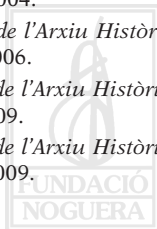
Publicacions de la Fundació Noguera

Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya

- Vinyet PANYELLA: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Sitges*. Barcelona, 1981.
1. Antoni JORDÀ i FERNÁNDEZ: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Vilafranca del Penedès*. Barcelona, 1983.
 2. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Catàleg dels Protocols Notarials de Lleida*. Barcelona, 1983.
 3. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Tremp*. Barcelona, 1983.
 4. Sebastià BOSOM i ISERN i Salvador GALCERAN i VIGUÉ: *Catàleg dels Protocols de Puigcerdà*. Barcelona, 1983.
 5. Pere PUIG i USTRELL i Josep SANLLEHÍ i UBACH: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Terrassa*. Barcelona, 1984.
 6. Josefina MOLINERO: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Sabadell*. Barcelona, 1984.

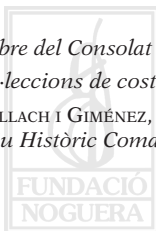
7. Ramon PLANES i ALBETS: *Catàleg dels Protocols Notarials dels Arxius de Solsona*. Barcelona, 1985.
8. Montserrat CANELA i GARAYOA i Montse GARRABOU i PERES: *Catàleg dels Protocols de Cervera*. Barcelona, 1986.
9. Lluïsa CASES i LOSCOS i Imma OLLICH i CASTANYER: *Catàleg dels Arxius Notarials de Vic*. Barcelona, 1986.
10. Joan PAPELL i TARDIU: *Catàleg dels Protocols de Valls*. Barcelona, 1989.
11. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Catàleg dels Protocols Notarials de Barcelona*. Barcelona, 1990.
12. Albert TORRA PÉREZ i M. LUZ RETUERTA JIMÉNEZ: *Catàleg dels Protocols Notarials de l'antic districte de Sant Feliu de Llobregat*. Barcelona, 1991.
13. Joan FARRÉ i VILADRIKH: *Catàleg dels Protocols de Balaguer*. Barcelona, 1991.
14. J. M. PONS i GURI i Hug PALOU i MIQUEL: *Catàleg de l'Arxiu Històric Notarial d'Arenys de Mar*. Barcelona, 1992.
15. M. TORRAS, B. MASATS, R. VALDENEBRO, L. VIRÓS: *Catàleg dels Protocols Notarials de Manresa*. Volum I. Barcelona, 1993.
16. M. TORRAS, B. MASATS, R. VALDENEBRO, L. VIRÓS: *Catàleg dels Protocols Notarials de Manresa*. Volum II. Barcelona, 1993.
17. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Catàleg de l'Arxiu de Protocols del districte notarial de Sort*. Barcelona, 1995.
18. Anna SABANÉS ALBERICH: *Inventari de l'Arxiu de Protocols Notarials del Vendrell*. Barcelona, 1995.
19. Josep M. T. GRAU i PUJOL: *Catàleg del fons notarial del districte de Santa Coloma de Farners*. Barcelona, 1995.
20. M. A. ADROER i PELLICER, J. M. T. GRAU i PUJOL, J. MATAS i BALAGUER: *Catàleg dels Protocols del districte de Girona (I)*. Barcelona, 1996.
21. Marta VIVES i SABATÉ: *L'Arxiu de Protocols del districte d'Igualada*. Barcelona, 1997.
22. Roser PUIG i TÀRRECH: *Catàleg dels protocols notarians dels antics districtes de Falset i Gandesa*. Barcelona, 2000.
23. Isabel COMPANYYS i FARRERONS: *Catàleg dels protocols notarians de Tarragona (1472-1899)*. Barcelona, 2000.
24. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segles XIII-XV*. Vol. I. Barcelona, 2001.
25. Rafel MESTRES i BOQUERA i Núria JORNET i BENITO: *Catàleg dels protocols notarians de Vilanova i la Geltrú*. Barcelona, 2001.
26. Joan FORT i OLIVELLA, Erika SERNA i COBA; Santi SOLER i SIMON: *Catàleg dels protocols del districte de Figueres (I)*. Barcelona, 2001.
27. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVI*. Vol. II. Barcelona, 2003.
28. M. Àngels ADROER i PELLICER, Erika SERNA i COBA, Santi SOLER i SIMON: *Catàleg dels Protocols del districte de Figueres*. Vol. II. Barcelona, 2004.
29. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVII. 1601-1650*. Vol. III. Barcelona, 2004.
30. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVII. 1651-1700*. Vol. IV. Barcelona, 2006.
31. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVIII. 1701-1750*. Vol. V. Barcelona, 2009.
32. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVIII. 1751-1800*. Vol. VI. Barcelona, 2009.

33. Lluïsa CASES I LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XIX. 1801-1862*. Vol. VII. Barcelona, 2012.
34. Lluïsa CASES I LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XIX. 1863-1900*. Vol. VIII. Barcelona, 2013.
35. Marc AULADELL I AGULLÓ, Immaculada COSTA I VIARNÉS, Sílvia MANCEBO I GARCIA i Santi SOLER I SIMON: *Catàleg dels protocols del districte de la Bisbal d'Empordà (I)*. Barcelona, 2017.
36. Marc AULADELL I AGULLÓ, Immaculada COSTA I VIARNÉS, Sílvia MANCEBO I GARCIA i Santi SOLER I SIMON: *Catàleg dels protocols del districte de la Bisbal d'Empordà (II)*. Barcelona, 2017.
37. Lluïsa CASES I LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XX. 1901-1940*. Vol. IX. Barcelona, 2019.
38. Lluïsa CASES I LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona*. Vol. X. Barcelona, 2023.

Textos i Documents

1. Germà COLON i Arcadi GARCIA: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. I. Barcelona, 1981.
2. Germà COLON i Arcadi GARCIA: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. II. Barcelona, 1982.
3. Germà COLON i Arcadi GARCIA: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. III. 1. Estudi jurídic. Barcelona, 1984.
4. Germà COLON i Arcadi GARCIA: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. III. 2. Diplomatarí. Barcelona, 1984.
5. Antoni UDINA I ABELLÓ: *La successió testada a la Catalunya altomedieval*. Barcelona, 1984.
6. Joan BASTARDAS I PARERA: *Usatges de Barcelona*. Barcelona, 1984 (2.ª edició 1991).
7. Josep Maria PONS GURI: *El Cartoral de Santa Maria de Roca Rossa*. Barcelona, 1984.
8. Jesús ALTURO I PERUCHO: *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*. Volum I. Barcelona, 1985.
9. Jesús ALTURO I PERUCHO: *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*. Volum II. Barcelona, 1985.
10. Jesús ALTURO I PERUCHO: *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*. Volum III. Barcelona, 1985.
11. Arcadi GARCIA I SANZ i Josep Maria MADURELL I MARIMON: *Societats Mercantils a Barcelona*. Volum I. Barcelona, 1986.
12. Arcadi GARCIA I SANZ i Josep Maria MADURELL I MARIMON: *Societats Mercantils a Barcelona*. Volum II. Barcelona, 1986.
13. Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS: *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*. Volum I. Barcelona, 1987.
14. Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS: *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*. Volum II. Barcelona, 1987.
15. Germà COLON i Arcadi GARCIA: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. IV. Barcelona, 1987.
16. Josep Maria PONS I GURI: *Les col·leccions de costums de Girona*. Barcelona, 1988.
17. Pere PUIG I USTRELL, Teresa CARDELLACH I GIMÉNEZ, Montseirrat ROYES I PIJOAN i Judit TAPIOLAS I BADIELLA: *Pergamins de l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, 1279-1387*. Barcelona, 1988.

18. Josep FERNÁNDEZ I TRABAL i Joan FERNÁNDEZ I TRABAL: *Inventari dels pergamins del Fons Mercader - Bell-lloc de l'Arxiu Històric Municipal de Cornellà de Llobregat (segles XI-XVIII)*. Volum I. Barcelona, 1989.
19. Josep FERNÁNDEZ I TRABAL i Joan FERNÁNDEZ I TRABAL: *Inventari dels pergamins del Fons Mercader - Bell-lloc de l'Arxiu Històric Municipal de Cornellà de Llobregat (segles XI-XVIII)*. Volum II. Barcelona, 1989.
20. Josep M. PONS I GURI: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Volum I. Barcelona, 1989.
21. Josep M. PONS I GURI: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Volum II. Barcelona, 1989.
22. Josep M. PONS I GURI: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Volum III. Barcelona, 1989.
23. J. M. PONS I GURI i Jesús RODRÍGUEZ BLANCO: *Inventari dels pergamins de l'Arxiu Històric Municipal de Calella*. Barcelona, 1990.
24. Max TURULL I RUBINAT: *La configuració jurídica del municipi Baix-Medieval*. Barcelona, 1990.
25. María del Carmen ÁLVAREZ MÁRQUEZ: *La Baronía de la Conca d'Òdena*. Barcelona, 1990.
26. Margarida ANGLADA, M. Àngels FERNÁNDEZ i Concepció PETIT: *Els quatre llibres de la reina Elionor de Sicília a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona*. Barcelona, 1992.
27. Jordi ANDREU I DAUFÍ, Josep CANELA I FARRÉ i M. Àngels SERRA I TORRENT: *El llibre de comptes com a font per a l'estudi d'un casal noble de mitjan segle XV. Primer llibre memorial començat per la senyora dona Sanxa Ximenis de Fox e de Cabrera e de Navalles*. Barcelona, 1992.
28. Josep M. SANS I TRAVÉ: *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont*. Barcelona, 1992.
29. Montserrat BAJET I ROYO: *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del "Llibre de les Ordinations"*. Barcelona, 1994.
30. Josep HERNANDO: *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*. Volum I. Barcelona, 1995.
31. Josep HERNANDO: *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*. Volum II. Barcelona, 1995.
32. Maria Mercè COSTA I PARETAS: *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*. Barcelona, 1998.
33. Antoni UDINA I ABELLÓ: *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*. Barcelona, 2001.
34. Ricardo CIERBIDE: *Edició crítica dels manuscrits catalans inèdits de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (segles XIV-XV)*. Barcelona, 2002.
35. Agustí ALCOBERRÓ: *L'exili austriacista (1713-1747)*. Volum I. Barcelona, 2002.
36. Agustí ALCOBERRÓ: *L'exili austriacista (1713-1747)*. Volum II. Barcelona, 2002.
37. Josep Maria SANS I TRAVÉ: *El llibre Verd del pare Jaume Pasqual. Primera història del monestir de Vallbona*. Barcelona, 2002.
38. Josep M. PONS I GURI: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Volum IV. Barcelona, 2006.
39. José Enrique RUIZ-DOMÈNEC: *Quan els vescomtes de Barcelona eren. Història, crònica i documents d'una família catalana dels segles X, XI i XII*. Barcelona, 2006.
40. Eulàlia MIRALLES (ed.): Antoni VILADAMOR, *Història general de Catalunya*. Volum I. Barcelona, 2007.
41. Eulàlia MIRALLES (ed.): Antoni VILADAMOR, *Història general de Catalunya*. Volum II. Barcelona, 2007.

42. Josefina MUTGÉ I VIVES: *El monestir benedictí de Sant Pau del Camp de Barcelona a través de la documentació de cancelleria reial de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1287-1510)*. Barcelona, 2008.
43. Rodrigue TRÉTON (ed.): *El llibre de les monedes de Barcelona i dels florins d'or d'Aragó. Compilació redactada per Jaume Garcia, arxiver reial de Barcelona, per a ús de la seca de Perpinyà*. Barcelona, 2009.
44. Joan PAPELL i TARDIU (ed.): *Compendium abbreviatum. Còdex del monestir de Santa Maria de Santes Creus dels segles xv i xvi, de Fra Bernat Mallol i fra Joan Salvador*. Barcelona, 2009.
45. Montserrat DURAN PUJOL (ed.): *Llibre de la confraria y offici de perayres de la vila de Igualada, en lo qual estan continuadas las ordinacions y determinacions de dit offici, tretas del llibre de la confraria de perayres de la ciutat de Barcelona (1614-1887)*. Volum I. Barcelona, 2012.
46. Montserrat DURAN PUJOL (ed.): *Llibre de la confraria y offici de perayres de la vila de Igualada, en lo qual estan continuadas las ordinacions y determinacions de dit offici, tretas del llibre de la confraria de perayres de la ciutat de Barcelona (1614-1887)*. Volum II. Barcelona, 2012.
47. Carles DÍAZ MARTÍ (ed.): *La primera crònica del monestir de Sant Jeroni de la Murtra (1413-1604) de Francesc Talet*. Barcelona, 2013.
48. Joan FERRER I GODOY (ed.): *Actes i resolucions. Sant Joan de les Abadesses en època moderna 1630-1859*. Volum I. Barcelona, 2013.
49. Joan FERRER I GODOY (ed.): *Actes i resolucions. Sant Joan de les Abadesses en època moderna 1630-1859*. Volum II. Barcelona, 2013.
50. Rodrigue TRÉTON: *Liber Feudorum A. Les investigacions sobre els feus dels reis Jaume I i Jaume II de Mallorca 1263-1294 (Cerdanya, Capcir, Conflent, Vall de Ribes, Ripollès, Vallespir i vegueria de Camprodon)*. Volum I. Barcelona, 2013.
51. Rodrigue TRÉTON: *Liber Feudorum A. Les investigacions sobre els feus dels reis Jaume I i Jaume II de Mallorca 1263-1294 (Cerdanya, Capcir, Conflent, Vall de Ribes, Ripollès, Vallespir i vegueria de Camprodon)*. Volum II. Barcelona, 2013.
52. Jordi BOLÒS i Imma SÀNCHEZ-BOIRA: *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capitular de Lleida (segles XIV-XVI)*. Volum I. Barcelona, 2014.
53. Jordi BOLÒS i Imma SÀNCHEZ-BOIRA: *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capitular de Lleida (segles XIV-XVI)*. Volum II. Barcelona, 2014.
54. Jordi BOLÒS i Imma SÀNCHEZ-BOIRA: *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capitular de Lleida (segles XIV-XVI)*. Volum III. Barcelona, 2014.
55. Vicenç RUIZ GÓMEZ: *Els pergamins documentals de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (1142-1500)*. Barcelona, 2014.
56. Joan Maria QUIJADA BOSCH i Neus SÀNCHEZ PIÉ: *De Rebus Gestis Ecclesiae. Els llibres de notes del capítol catedral de Tarragona (1734-1930)*. Barcelona, 2014.
57. Isabel COMPANYS FARRERONS i Montserrat SANMARTÍ ROSET: *El primer llibre d'inventaris i encants del notari de Tarragona Bernat Gendre (1577-1597)*. Barcelona, 2015.
58. Isabel COMPANYS FARRERONS i Montserrat SANMARTÍ ROSET: *El llibre segon d'inventaris i encants del notari de Tarragona Bernat Gendre (1579-1612)*. Barcelona, 2015.
59. Gaspar FELIU i MONTFORT: *Els primers llibres de la Taula de Canvi de Barcelona*. Volum I. Barcelona, 2016.
60. Gaspar FELIU i MONTFORT: *Els primers llibres de la Taula de Canvi de Barcelona*. Volum II. Barcelona, 2016.

Textos i Documents. “Maior”

1. Jesús MASSIP I FONOLLOSA i altres: *Costums de Tortosa*. Barcelona, 1996 (format 22 × 31 cm).
2. Germà COLON i Arcadi GARCIA: *Llibre del Consolat de Mar*. Barcelona, 2001.

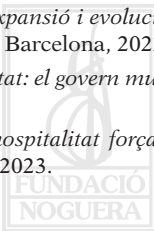
Estudis

1. AA. DD.: *Estudis sobre història de la Institució Notarial a Catalunya, en honor de Raimon Noguera*. Barcelona, 1988.
2. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*. I. Actes del I^r Simposi Internacional de 1990. Barcelona, 1991.
3. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*. II. Actes del IIⁿ Simposi Internacional de 1991. Barcelona, 1992.
4. Àngel MARTÍNEZ SARRIÓN: *Monjos i clergues a la recerca del Notariat. Estudi dels documents llatins de l'abadia de Sankt Gallen (segles VIII-XII)*. Barcelona, 1992.
5. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *Ius proprium - Ius commune a Europa. El dret comú i Catalunya*, III. Actes del III^r Simposi Internacional de 1992: *Homenatge al professor André Gouron amb motiu de la seva investidura com a Doctor Honoris Causa per la Universitat de Barcelona*. Barcelona, 1993.
6. Arcadi GARCIA I SANZ i Núria COLL i JULIÀ †: *Galeres mercants catalanes dels segles XIV i XV*. Barcelona, 1994.
7. AA. DD.: *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*. Barcelona, 1994.
8. Belén MORENO CLAVERÍAS: *La contractació agrària a l'Alt Penedès durant el segle XVIII. El contracte de rabassa morta i l'expansió de la vinya*. Barcelona, 1995.
9. Josep M. PUIG SALELLAS: *De remences a rendistes: els Salellas (1322-1935)*. Barcelona, 1996.
10. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*, IV. Actes del IV^t Simposi Internacional de 1994: *Homenatge al professor Josep M. Gay Escoda*. Barcelona, 1995.
11. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*, V. Actes del V^è Simposi Internacional de 1995. Barcelona, 1996.
12. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*, VI. Actes del VI^è Simposi Internacional de 1996. Barcelona, 1997.
13. Jaume CODINA: *Contractes de matrimoni al delta del Llobregat*. Barcelona, 1997.
14. Maria Adela FARGAS PEÑARROCHA: *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent*. Barcelona, 1997.
15. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*, VII. Actes del VII^è Simposi Internacional de 1997. Barcelona, 1998.
16. Tomàs LÓPEZ PIZCUETA: *La Pia Almoina de Barcelona (1161-1350). Estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval*. Barcelona, 1998.
17. Josep M. CRUSELLES: *Els notaris de la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle XV*. Barcelona, 1998.
18. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*, VIII. Actes del VIII^è Simposi Internacional de 1998. Barcelona, 1999.

19. Josep SERRANO DAURA (ed.): *El territori i les seves institucions històriques*. Actes de les Jornades d'Estudi. Volum I. Barcelona, 1999.
20. Josep SERRANO DAURA (ed.): *El territori i les seves institucions històriques*. Actes de les Jornades d'Estudi. Volum II. Barcelona, 1999.
21. Anna RICH ABAD: *La comunitat jueva de Barcelona entre 1348 i 1391 a través de la documentació notarial*. Barcelona, 1999.
22. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*, IX. Actes del IXè Simposi Internacional de 1999: *La família i el seu patrimoni*. Barcelona, 2000.
23. AA. DD.: *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*. Barcelona, 2000.
24. Jordi FIGA I LÓPEZ-PALOP (ed.): *Miscel·lània Lluís Figa i Faura*. Barcelona, 2000.
25. Josep SERRANO I DAURA: *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova. Comandes de Miravet, d'Orta, d'Ascó i de Vilalba i baronies de Flix i d'Entença*. Volum I. Barcelona, 2000.
26. Josep SERRANO I DAURA: *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova. Comandes de Miravet, d'Orta, d'Ascó i de Vilalba i baronies de Flix i d'Entença*. Volum II. Barcelona, 2000.
27. Daniel PIÑOL I ALABART: *El notariat públic al Camp de Tarragona. Història, activitat, escriptura i societat (segles XIII-XIV)*. Barcelona, 2000.
28. Maria VILAR I BONET: *Els béns del Temple a la Corona d'Aragó en suprimir-se l'orde*, Barcelona, 2000.
29. Cristina BORAU: *Els promotors de capelles i retaules en la Barcelona del segle XIV*. Barcelona, 2003.
30. Alfons ZARZOSO: *Medicina i Il·lustració a Catalunya*. Barcelona, 2004.
31. Santiago DE LLOBET MASACHS: *El matrimoni infantil a Catalunya i Europa*. Barcelona, 2005.
32. Joaquim ALBAREDA SALVADÓ: *El "cas dels catalans". La conducta dels aliats arran de la Guerra de Successió (1705-1742)*. Barcelona, 2005.
33. Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ: *Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII*. Barcelona, 2006.
34. Imma PUIG ALEU: *Una visita pastoral al Baix Empordà als anys 1420-1423*. Barcelona, 2006.
35. Maria GARGANTÉ LLANES: *Arquitectura religiosa del segle XVIII a la Segarra i l'Urgell. Condicionants, artífexs i pràctica constructiva*. Barcelona, 2006.
36. Martín RODRIGO Y ALHARILLA: *Indians a Catalunya: capitals cubans en l'economia catalana*. Barcelona, 2007.
37. Victòria ALMUNI BALADA: *La catedral de Tortosa als segles del gòtic*, volum I, Barcelona, 2007.
38. Victòria ALMUNI BALADA: *La catedral de Tortosa als segles del gòtic*, volum II, Barcelona, 2007.
39. Nativitat CASTEJÓN DOMÈNECH: *Aproximació a l'estudi de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Repertori documental del segle XV*. Barcelona, 2007.
40. Jaume AUFERIL I BEA (ed.): Antoni VALLMANYA, *Poesies*. Barcelona, 2007.
41. Carles VELA I AULESA: *Especiers i candelers a Barcelona a la baixa edat mitjana. Testaments, família i sociabilitat*, Volum I, Barcelona, 2007.
42. Carles VELA I AULESA: *Especiers i candelers a Barcelona a la baixa edat mitjana. Testaments, família i sociabilitat*, Volum II, Barcelona, 2007.
43. Lluís MONJAS MANSO: *La reforma eclesiàstica i religiosa de la província eclesiàstica Tarracense al llarg de la baixa edat mitjana*. Barcelona, 2008.
44. Joan SOLER I JIMÉNEZ: *La formació de la Poble de Santa Pau a redós del castell dels barons (1248-1331)*. Barcelona, 2008.

45. Jordi MORELLÓ BAGET: *Municipis sota la senyoria dels creditors de censals: la gestió del deute públic a la baronia de la Llacuna (segle xv)*. Barcelona, 2008.
46. Francesc TEIXIDÓ i PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle xvi (1587-1594)*. Volum I. Barcelona, 2008.
47. Francesc TEIXIDÓ i PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle xvi (1587-1594)*. Volum II. Barcelona, 2009.
48. Francesc TEIXIDÓ i PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle xvi (1587-1594)*. Volum III. Barcelona, 2009.
49. Francesc TEIXIDÓ i PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle xvi (1587-1594)*. Volum IV. Barcelona, 2009.
50. Francesc TEIXIDÓ i PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle xvi (1587-1594)*. Volum V. Barcelona, 2009.
51. Eduard MARTÍ FRAGA: *La classe dirigent catalana. Els membres de la Conferència dels Tres Comuns i del Braç Militar (1697-1714)*. Barcelona, 2009.
52. Roser SABANÉS i FERNÁNDEZ: *Els concilis ilerdenses de la província eclesiàstica Tarraconense a l'edat mitjana (546-1460)*. Barcelona, 2009.
53. Xavier SOLÀ i COLOMER: *El monestir de Santa Maria d'Amer a l'època moderna: religió, cultura i poder. De la reforma benedictina a la vigília de les desamortitzacions (1592-1835)*. Volum I. Barcelona, 2010.
54. Xavier SOLÀ i COLOMER: *El monestir de Santa Maria d'Amer a l'època moderna: religió, cultura i poder. De la reforma benedictina a la vigília de les desamortitzacions (1592-1835)*. Volum II. Barcelona, 2010.
55. Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ: *La mitjana noblesa catalana a la darrerria de l'etapa foral*. Barcelona, 2010.
56. Manuel GÜELL: *Els Margarit de Castell d'Empordà. Família, noblesa i patrimoni a l'època moderna*. Barcelona, 2011.
57. Josep M. GIRONELLA i GRANÉS: *Els molins i les salines de Castelló d'Empúries al segle xiv. La mòlta de cereals, el batanatge de teixits i l'obtenció de sal en una vila catalana baixmedieval*. Barcelona, 2010.
58. Llorenç FERRER i ALÒS: *Sociologia de la industrialització. De la seda al cotó a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*. Barcelona, 2011.
59. Elvis MALLORQUÍ: *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII-XIV*. Barcelona, 2011.
60. Jordi Roca VERNET: *La Barcelona revolucionària i liberal: exaltats, milicians i conspiradors*. Barcelona, 2011.
61. Josep CAPDEFERRO PLA: *Ciència i experiència. El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*. Barcelona, 2012.
62. Montserrat RICHOU i LLIMONA: *La terra, la família i la mort al Baix Maresme (1348-1486)*. Barcelona, 2012.
63. Pere GÍFRE RIBAS: *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (vegueria de Girona, 1486-1730)*. Barcelona, 2012.
64. Elisa BADOSA i COLL †: *La Barcelona del barroc a través d'una família de comerciants: els Amat*. Barcelona, 2012.
65. Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ: *Felip IV i Catalunya*. Barcelona, 2013.
66. Jaume FULLOLA FUSTER: *Mequinensa: de l'aïllament agrari a l'eclosió minera*. Barcelona, 2013.

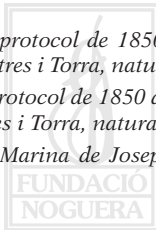
67. Vicent BAYDAL SALA: *Guerra, relacions de poder i fiscalitat negociada: els orígens del contractualisme al regne de València (1238-1330)*. Barcelona 2014.
68. Lluïsa PLA I TOLDRÀ: *Els Girona. La gran burgesia catalana del segle XIX*. Barcelona, 2014.
69. Francesc AMORÓS I GONELL: *La Guerra de Successió i l'Orde de Malta a Catalunya. Política, finances i llinatges: 1700-1715*. Barcelona, 2014.
70. Adrià CASES IBÁÑEZ: *Guerra i quotidianitat militar a la Catalunya del canvi dinàstic (1705-1714)*. Barcelona, 2015.
71. Ivan ARMENTEROS MARTÍNEZ: *L'esclavitud a la Barcelona del Renaixement (1479-1516). Un port mediterrani sota la influència del primer tràfic negrer*. Barcelona, 2015.
72. Albert ESTRADA-RIUS: *La Casa de la Moneda de Barcelona. Les seques reials i els col·legis d'Obrers i de Moneders a la Corona d'Aragó (1208-1714)*. Barcelona, 2015.
73. Joan-Xavier QUINTANA I SEGALÀ: *Notaris carlins a Catalunya (1833-1840)*. Barcelona, 2016.
74. Margarita COSTA TROST: *Ramon Frederic Vilana-Perlas i Camarasa, marquès de Rialp, i el Regomir de Barcelona*. Barcelona, 2016.
75. Xevi CAMPRUBÍ: *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*. Barcelona, 2018.
76. Judit VIDAL BONAVILA: *L'aprofitament del mar en els segles XVI i XVII: estudi comparatiu de les almadraves de la Corona d'Aragó*. Barcelona, 2018.
77. Salvatore MARINO: *El Memorial dels Infants. Edició crítica d'una font per a l'estudi de la infància a la Barcelona del segle XV*. Barcelona, 2019.
78. Josep SAN RUPERTO ALBERT: *Emprenedors transnacionals. Les trajectòries econòmiques i d'ascens social dels Cernezzi i Odescalchi a la Mediterrània occidental (ca. 1590-1689)*. Barcelona, 2019.
79. Albert REIXACH SALA: *Institucions locals i elits a la Catalunya baixmedieval (Girona, 1345-1445)*. Volum I. Barcelona, 2019.
80. Albert REIXACH SALA: *Institucions locals i elits a la Catalunya baixmedieval (Girona, 1345-1445)*. Volum II. Barcelona, 2019.
81. Albert MARTÍNEZ I ELCACHO: *Les argenteres de Falset (1342-1358). Gestió, control i registre de l'explotació minera i metal·lúrgica de la plata a la Catalunya medieval*. Barcelona, 2019.
82. Carles DÍAZ MARTÍ: *El primer segle dels jerònims a Catalunya. Sant Jeroni de la Vall d'Hebron i Sant Jeroni de la Murtra (1393-1500)*. Barcelona, 2019.
83. Xavier PONS CASACUBERTA: *La societat jueva conversa a la Barcelona baixmedieval, 1391-1440*. Barcelona, 2020.
84. Pablo José ALCOVER CATEURA: *El mostassaf i els llibres de mostassaferia a la Corona d'Aragó (segles XIII-XV)*. Barcelona, 2021.
85. Mònica BOSCH PORTELL: *La formació d'una classe dirigent (1790-1850). Els Carles en la societat gironina*. Barcelona, 2022.
86. JOAN MALTAS I MONTORO: *Caresties, fams i epidèmies a Catalunya. De la conquesta de Sicília a la Pesta Negra*. Barcelona, 2022.
87. Isaac GARCÍA-OSÉS: *Les relacions urbanes i interurbanes dels ceramistes de Barcelona. La confraria de Sant Hipòlit, 1531-1813*. Barcelona, 2022.
88. Jaume PLANS MAESTRA: *Orígens, expansió i evolució de la vinya al Bages. Els establiments a rabassa morta als segles XVII-XIX*. Barcelona, 2022.
89. Laura MIQUEL MILIAN: *Regir la ciutat: el govern municipal de Barcelona durant el regnat de Joan II*. Barcelona, 2022.
90. Santiago DE LLOBET MASACHS: *L'hospitalitat forçada: albergues i tragines, allotjaments i bagatges (segles XX-XXI)*. Barcelona, 2023.

91. VÍCTOR J. JURADO RIBA: *Clientelisme, milícia i govern. Lluís de Requesens i la noblesa catalana al servei de Felip II (1568-1576)*. Barcelona, 2023.
92. XEVI CAMPRUBÍ: *Els mestres de minyons i l'ensenyament públic a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*. Barcelona, 2023.

Acta Notariorum Cataloniae

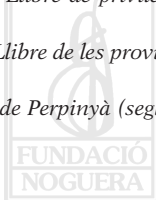
1. LAUREÀ PAGAROLAS I SABATÉ: *El protocol del notari Bonanat Rimentol de 1351*. Barcelona, 1991.
2. PERE PUIG I USTRELL: *Capbreu primer de Bertran acòlit, notari de Terrassa, 1237-1242*. Volum I. Barcelona, 1992.
3. PERE PUIG I USTRELL: *Capbreu primer de Bertran acòlit, notari de Terrassa, 1237-1242*. Volum II. Barcelona, 1992.
4. J. HERNANDO, J. FERNÁNDEZ, J. GÜNZBERG: *Liber examinationis notariorum civitatis Barchinone (1348-1386)*. Barcelona, 1992.
5. G. GONZALVO, M. C. COLL, O. SAMPRÓN: *El protocol del notari Pere de Folgueres (1338)*. Barcelona, 1996.
6. RAFAEL GINEBRA I MOLINS: *El Manual primer de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic (1230-1233)*. Volum I. Barcelona, 1998.
7. RAFAEL GINEBRA I MOLINS: *El Manual primer de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic (1230-1233)*. Volum II. Barcelona, 1998.
8. MIQUEL FORRELLAD SOLÀ: *Manual de Francesc Ajac, notari de Sabadell, 1400-1402*. Barcelona, 1998.
9. M. C. COLL, X. CAZENEUVE, J. HERNANDO: *El manual de Joan de Cabreny (1385-1386)*. Barcelona, 1999.
10. RAFAEL GINEBRA I MOLINS, ANNA MARIA DE ROCAFIGUERA I GARCIA, JORDI VILAMALA I SALVANS: *El manual de 1641 de Joan Francesc Torrellebrete, notari de Vic*. Barcelona, 2001.
11. JOAN PAPELL I TARDIU: *El manual de les escriptures públiques d'Ignasi Cases i Ferrer, notari de Valls (1790-1791)*. Volum I. Barcelona, 2001.
12. JOAN PAPELL I TARDIU: *El manual de les escriptures públiques d'Ignasi Cases i Ferrer, notari de Valls (1790-1791)*. Volum II. Barcelona, 2001.
13. MIQUEL TORRAS I CORTINA: *El manual del notari Pere Pau Solanelles de l'escribania pública d'Igualada (1475-1479)*. Volum I. Barcelona, 2003.
14. MIQUEL TORRAS I CORTINA: *El manual del notari Pere Pau Solanelles de l'escribania pública d'Igualada (1475-1479)*. Volum II. Barcelona, 2003.
15. JOAN PEYTAVI DEIXONA: *El manual de 1700 de Jaume Esteve, notari de Perpinyà*. Barcelona, 2004.
16. TERESA ALEIXANDRE I SEGURA: *El Liber Iudeorum núm. 90 de l'Aleixar*. Barcelona, 2004.
17. HUG PALOU I MIQUEL: *Els libri notularum de Santa Coloma de Queralt (1240-1262)*. Volum I. Barcelona, 2009.
18. HUG PALOU I MIQUEL: *Els libri notularum de Santa Coloma de Queralt (1240-1262)*. Volum II. Barcelona, 2009.
19. ISABEL COMPANYYS I FARRERONS: *El protocol de 1850 del notari de Reus Francesc Sostres i Soler i del seu connotari Magí Sostres i Torra, naturals de Calaf*. Volum I. Barcelona, 2009.
20. ISABEL COMPANYYS I FARRERONS: *El protocol de 1850 del notari de Reus Francesc Sostres i Soler i del seu connotari Magí Sostres i Torra, naturals de Calaf*. Volum II. Barcelona, 2009.
21. PILAR MEILÁN CAMPO: *Manual de Marina de Josep Serra, notari de Mataró (1774-1775)*. Barcelona, 2010.

22. Rubén MOLINA i CAMPOY i Aymat CATAFAU CASTELLET: *La nòtula del notari Bernat Frigola de Cotlliure*. Barcelona, 2011.
23. Carme MUNTANER i ALSINA: *El Manual de Joan Pau Ferrer i Sala, notari de Sitges (1794-1796)*. Volum I. Barcelona, 2013.
24. Carme MUNTANER i ALSINA: *El Manual de Joan Pau Ferrer i Sala, notari de Sitges (1794-1796)*. Volum II. Barcelona, 2013.
25. Ricard Jordi BAÑÓ i ARMIÑANA: *Un notat alcoià dels anys 1296-1303*. Barcelona, 2013.
26. Joan SALVADÓ i MONTORIOL: *Vintè manual de Francesc Duran, notari de Barcelona. 1714*. Barcelona, 2014.
27. Albert RUBIÓ i SERRAT i Rafel GINEBRA i MOLINS: *El manual onzè d'Antoni Bosch, notari de Vic, de 1713-1714*. Barcelona, 2014.
28. Roser PUIG i TÀRRECH: *El manual de 1780 de Josep Clot Blet, notari de Reus*. Barcelona, 2015.
29. Ignasi J. BAIGES: *Manual de Siurana (1229-1239)*. Barcelona, 2021.
30. Joan PEYTAVI DEIXONA: *El manual notarial dels anys 1647 a 1655 de Francisco Vilar, notari de Ceret i el Voló*. Volum I. Barcelona, 2022.
31. Joan PEYTAVI DEIXONA: *El manual notarial dels anys 1647 a 1655 de Francisco Vilar, notari de Ceret i el Voló*. Volum II. Barcelona, 2022.

Llibres de Privilegis

1. Max TURULL i RUBINAT, Montserrat GARRABOU i PERES, Josep HERNANDO i DELGADO i Josep M. LLOBET i PORTELLA: *Llibre de Privilegis de Cervera, 1182-1456*. Barcelona, 1991.
2. J. VALLÉS, J. VIDAL, M. C. COLL i J. M. BOSCH: *El Llibre Verd de Vilafranca*. Volum I. Barcelona, 1992.
3. J. VALLÉS, J. VIDAL, M. C. COLL i J. M. BOSCH: *El Llibre Verd de Vilafranca*. Volum II. Barcelona, 1992.
4. Antoni MAYANS i PLUJÀ i XAVIER PUIGVERT i GURT: *Llibre de Privilegis d'Olot (1315-1702)*. Barcelona, 1995.
5. Marc TORRAS i SERRA: *Llibre Verd de Manresa (1218-1902)*. Barcelona, 1996.
6. G. GONZALVO, J. HERNANDO, F. SABATÉ, M. TURULL i P. VERDÉS: *Els llibres de privilegis de Tàrrrega (1058-1473)*. Barcelona, 1997.
7. Christian GUILLERÉ: *Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*. Barcelona, 2000.
8. Griselda JULIOL i ALBERTÍ: *Llibre Vermell de la ciutat de Girona (1188-1624)*. Barcelona, 2001.
9. Antoni COBOS FAJARDO: *Llibre de Privilegis de la vila de Figueres (1267-1585)*. Barcelona, 2004.
10. Teresa CARDELLACH i GIMÉNEZ, Pere PUIG i USTRELL, Vicenç RUIZ i GÓMEZ i Joan SOLER i JIMÉNEZ: *Llibre de privilegis de la vila i el terme de Terrassa (1228-1652)*, Barcelona, 2006.
11. Anna GIRONELLA DELGÀ: *Llibre groc de la ciutat de Girona*. Barcelona, 2007.
12. Joan VILLAR i TORRENT: *Llibre de privilegis de Palafrugell (1250-1724)*. Barcelona, 2007.
13. Sebastià BOSOM i Susanna VELA: *Llibre de privilegis de la vila de Puigcerdà*. Barcelona, 2007.
14. Sebastià BOSOM i Susanna VELA: *Llibre de les provisions reials de la vila de Puigcerdà*. Barcelona, 2009.
15. Vicent GARCIA EDO: *El Llibre Verd de Perpinyà (segle XII-1395)*. Barcelona, 2010.

16. Jesús RODRÍGUEZ BLANCO i Alexis SERRANO MÉNDEZ: *Els llibres de privilegis i canalars de Mataró (1294-1819)*. Barcelona, 2020.

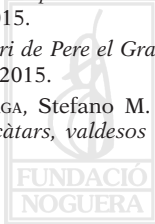
Diplomataris

1. Josep Maria MARQUÈS: *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*. Volum I. Barcelona, 1993.
2. Josep Maria MARQUÈS: *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*. Volum II. Barcelona, 1993.
3. Pau MORA - Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de La Real de Mallorca, 1361-1386*. Volum I. Barcelona, 1993.
4. Pau MORA - Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de La Real de Mallorca, 1361-1386*. Volum II. Barcelona, 1993.
5. Maria PARDO i SABARTÉS: *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*. Barcelona, 1994.
6. Albert BENET i CLARÀ: *Diplomatari de la Ciutat de Manresa (segles IX-X)*. Barcelona, 1994.
7. Esteve PRUENÇA i BAYONA: *Diplomatari de Santa Maria d'Amer*. Barcelona, 1995.
8. Pere PUIG i USTRELL: *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles X i XI*. Volum I. Barcelona, 1995.
9. Pere PUIG i USTRELL: *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles X i XI*. Volum II. Barcelona, 1995.
10. Pere PUIG i USTRELL: *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles X i XI*. Volum III. Barcelona, 1995.
11. Antoni VIRGILI: *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*. Barcelona, 1997.
12. Josep M. MARQUÈS: *Col·lecció diplomàtica de Sant Daniel de Girona (924-1300)*. Barcelona, 1997.
13. Ramon MARTÍ: *Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100)*. Barcelona, 1997.
14. Xavier PÉREZ i GÓMEZ: *Diplomatari de la cartoixa de Montalegre (segles X-XII)*. Barcelona, 1998.
15. Andreu GALERA i PEDROSA: *Diplomatari de la vila de Cardona (anys 966-1276)*. Barcelona, 1998.
16. Ramon SAROBÉ: *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*. Volum I. Barcelona, 1998.
17. Ramon SAROBÉ: *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*. Volum II. Barcelona, 1998.
18. Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. Volum I. Barcelona, 1999.
19. Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. Volum II. Barcelona, 1999.
20. Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. Volum III. Barcelona, 1999.
21. Jesús ALTURO i PERUCHO: *Diplomatari d'Alguairé i del seu monestir santjoanista de 1076 a 1244*. Barcelona, 1999.
22. M. Josepa ARNALL i JUAN: *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*. Volum I. Barcelona, 2000.
23. M. Josepa ARNALL i JUAN: *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*. Volum II. Barcelona, 2000.

24. Pere PUIG, Vicenç RUIZ i Joan SOLER: *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara. Terrassa, 958-1207*. Barcelona, 2001.
25. Antoni VIRGILI (ed.): *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1193-1212)*. *Episcopat de Gombau de Santa Oliva*. Barcelona, 2001.
26. Antoni BACH i RIU: *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*. Volum I. Barcelona, 2002.
27. Antoni BACH i RIU: *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*. Volum II. Barcelona, 2002.
28. Josep M. PONS i GURI i Hug PALOU i MIQUEL: *Un cartoral de la canònica agustiniana de Santa Maria del castell de Besalú (segles x-xv)*. Barcelona, 2002.
29. Manuel PASTOR i MADALENA: *El cartulari de Xestalgar: memòria escrita d'un senyoriu valencià*. Barcelona, 2004.
30. M. Josepa ARNALL i JUAN: *Lletres reials a la ciutat de Girona (1517-1713)*. Volum III. Barcelona, 2005.
31. M. Josepa ARNALL i JUAN: *Lletres reials a la ciutat de Girona (1517-1713)*. Volum IV. Barcelona, 2005.
32. Arxiu Municipal de Girona: *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*. Volum I. Barcelona, 2005.
33. Arxiu Municipal de Girona: *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*. Volum II. Barcelona, 2005.
34. Arxiu Municipal de Girona: *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*. Volum III. Barcelona, 2005.
35. Joan PAPELL i TARDIU: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225)*. Volum I. Barcelona, 2005.
36. Joan PAPELL i TARDIU: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225)*. Volum II. Barcelona, 2005.
37. Josep BAUCCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum I. Barcelona, 2006.
38. Josep BAUCCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum II. Barcelona, 2006.
39. Josep BAUCCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum III. Barcelona, 2006.
40. Josep BAUCCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum IV. Barcelona, 2006.
41. Josep BAUCCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum V. Barcelona, 2006.
42. Jordi BOLÒS: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Serrateix (segles x-xv)*. Barcelona, 2006.
43. Joan FERRER i GODOY: *Diplomatari del monestir de Sant Joan de les Abadesses (995-1273)*. Barcelona, 2009.
44. Irene LLOP (ed.): *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Casserres*. Volum I. Barcelona, 2009.

45. Irene LLOP (ed.): *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Casserres*. Volum II. Barcelona, 2009.
46. Josep Maria MARQUÈS i PLANAGUMÀ: *El Cartoral de Rúbriques Vermelles de Pere de Rocabertí, bisbe de Girona (1318-1324)*. Barcelona, 2009.
47. Jordi BOLÒS: *Diplomatari del monestir de Sant Pere de la Portella*. Barcelona, 2009.
48. Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU, Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Volum I. Barcelona, 2010.
49. Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU, Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Volum II. Barcelona, 2010.
50. Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU, Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Volum III. Barcelona, 2010.
51. Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU, Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Volum IV. Barcelona, 2010.
52. Rodrigue TRÉTON (ed.): *Diplomatari del Masdeu*. Volum I. Barcelona, 2010.
53. Rodrigue TRÉTON (ed.): *Diplomatari del Masdeu*. Volum II. Barcelona, 2010.
54. Rodrigue TRÉTON (ed.): *Diplomatari del Masdeu*. Volum III. Barcelona, 2010.
55. Rodrigue TRÉTON (ed.): *Diplomatari del Masdeu*. Volum IV. Barcelona, 2010.
56. Rodrigue TRÉTON (ed.): *Diplomatari del Masdeu*. Volum V. Barcelona, 2010.
57. Ernest BELENGUER CEBRIÀ (ed.): *Col·lecció documental del regnat de Ferran II i la ciutat de València (1479-1516)*. Volum I. Barcelona 2011.
58. Ernest BELENGUER CEBRIÀ (ed.): *Col·lecció documental del regnat de Ferran II i la ciutat de València (1479-1516)*. Volum II. Barcelona 2011.
59. Jesús ALTURO i PERUCHO: *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir doble de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (1245-1300)*. Barcelona, 2010.
60. Ramon CHESÉ LAPEÑA (ed.): *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger fins 1198*. Volum I. Barcelona, 2011.
61. Ramon CHESÉ LAPEÑA (ed.): *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger fins 1198*. Volum II. Barcelona, 2011.
62. STEFANO M. CINGOLANI: *Diplomatari de Pere I el Gran. 1. Cartes i Pergamins (1258-1285)*. Barcelona, 2011.
63. Pere PUIG i USTRELL, Vicenç RUIZ i GÓMEZ, Joan SOLER JIMÉNEZ, Alan CAPELLADES i RIERA: *Diplomatari de Sant Pere d'Ègara i Santa Maria de Terrassa, 1203-1291*. Barcelona, 2013.
64. Elvís MALLORQUÍ GARCIA: *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Galligants (911-1300)*. Volum I. Barcelona, 2013.
65. Elvís MALLORQUÍ GARCIA: *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Galligants (911-1300)*. Volum II. Barcelona, 2013.
66. Pere PUIG i USTRELL, Javier ROBLES i MONTESINOS, Vicenç RUIZ i GÓMEZ, Joan SOLER i JIMÉNEZ, Alan CAPELLADES i RIERA: *Diplomatari de Sant Llorenç del Munt, 1101-1230*. Barcelona, 2013.
67. Elvís MALLORQUÍ GARCIA: *Col·lecció diplomàtica dels Cartellà, cavallers de Maçanet de la Selva (1106-1301)*. Barcelona, 2015.
68. Stefano M. CINGOLANI: *Diplomatari de Pere el Gran. 2. Relacions internacionals i política exterior (1260-1285)*. Barcelona, 2015.
69. Sergi GRAU TORRAS, Eduard BERGA, Stefano M. CINGOLANI: *L'herètica pravitat a la Corona d'Aragó: documents sobre càtars, valdesos i altres heretges (1155-1324)*. Volum I. Barcelona, 2015.

70. Sergi GRAU TORRAS, Eduard BERGA, Stefano M. CINGOLANI: *L'herètica pravitat a la Corona d'Aragó: documents sobre càtars, valdesos i altres heretges (1155-1324)*. Volum II. Barcelona, 2015.
71. Francesc RODRÍGUEZ BERNAL: *Col·lecció diplomàtica de l'Archivo Ducal de Cardona (965-1230)*. Barcelona, 2016.
72. Javier ESCUDER (ed.): *Diplomatari de Santa Maria de les Franqueses, 1075-1298*. Barcelona, 2016.
73. Tilmann SCHMIDT, Roser SABANÉS I FERNÁNDEZ (eds.): *Butllari de Catalunya: documents pontificis originals conservats als arxius de Catalunya (1198-1417)*. Volum I. Barcelona, 2016.
74. Tilmann SCHMIDT, Roser SABANÉS I FERNÁNDEZ (eds.): *Butllari de Catalunya: documents pontificis originals conservats als arxius de Catalunya (1198-1417)*. Volum II. Barcelona, 2016.
75. Tilmann SCHMIDT, Roser SABANÉS I FERNÁNDEZ (eds.): *Butllari de Catalunya: documents pontificis originals conservats als arxius de Catalunya (1198-1417)*. Volum III. Barcelona, 2016.
76. Antoni VIRGILI, Josep Maria ESCOLÀ, Manel PICA, Montserrat ROVIRA: *Diplomatari de la catedral de Tortosa. Episcopats de Ponç de Torrella (1212-1254) i Bernat d'Olivella (1254-1272)*. Volum I. Barcelona, 2018.
77. Antoni VIRGILI, Josep Maria ESCOLÀ, Manel PICA, Montserrat ROVIRA: *Diplomatari de la catedral de Tortosa. Episcopats de Ponç de Torrella (1212-1254) i Bernat d'Olivella (1254-1272)*. Volum II. Barcelona, 2018.
78. Irene BRUGUÉS, Núria JORNET i Coloma BOADA (dirs.), Carme MUNTANER, Jordi CASALS: *Diplomatari de la col·lecció de pergamins del monestir de Santa Clara de Barcelona (1039-1241)*. Barcelona, 2020.
79. Robert ÀLVAREZ MASALIAS: *Diplomatari de la cartoixa de Montalegre (916-1450)*. Volum I. Barcelona, 2020.
80. Robert ÀLVAREZ MASALIAS: *Diplomatari de la cartoixa de Montalegre (916-1450)*. Volum II. Barcelona, 2020.
81. Jordi BOLÒS, *Col·lecció diplomàtica de l'Arxiu Capitular de Lleida. Primera part. Documents de les seus episcopals de Roda i de Lleida (fins a l'any 1143)*. Volum I. Barcelona, 2021.
82. Jordi BOLÒS, *Col·lecció diplomàtica de l'Arxiu Capitular de Lleida. Primera part. Documents de les seus episcopals de Roda i de Lleida (586-1143)*. Volum II. Barcelona, 2021.
83. Robert ÀLVAREZ MASALIAS: *Diplomatari de la cartoixa de Nostra Senyora de Montalegre (1200-1265)*. Barcelona, 2022.
84. Manuel ROMERO TALLAFIGO i Maria Teresa PALET PLAJA (eds.): *Col·lecció diplomàtica de la baronia d'Entença (1174-1411)*. Barcelona, 2022.

